28

100 soruda kurtuluş savaşımızın tarihi/celâl erikan

kurtuluş savaşımızın tarihi

celâl erikan

em. tümgeneral

gerçek yayınevi

100 SORUDA KURTULUŞ SAVAŞIMIZIN TARIHI

Celâl Erikan
Em. Tümgeneral

100 SORUDA DİZİSİ 28

Birinci Baskı
Ekim 1971

Kapak Said Maden

Kapak Baskısı Evren Ofset

Dizgi, Baskı, Cilt
Fono Tesisleri

CELÂL ERİKAN
Em. Tümgeneral

100 SORUDA KURTULUŞ SAVAŞIMIZIN TARİHİ

GERÇEK YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı, Kat 4
İstanbul

ÖNSÖZ

Türk Kurtuluş Savaşının iki yönü vardır: Devrim ve Savaş. Bunlardan birincisi ve Kuva-yi Milliye (Ulusal Kuvvetler) üzerinde oldukça nesnel incelemeler yayımlandı. Askerî savaş için yazılanlar ise doğallıkla öznel yayınlar olarak kaldı. Bunun nedeni Harp Tarihi Dairesi Resmî yayınlarının ancak 1961'den sonra çıkmasıdır.

Bu kitapla biz, bu resmî yayınlara dayanarak, devrim yönü ile ulusal kuvvetlerin katkısını değerlendirdikten sonra savaşın özet bir tarihini sunuyoruz. Böylece şimdiye kadar hep kahramanlık yanına önem verilen bu evrensel olay üzerinde genel ve nesnel bir izlenim vermeye çalıştık. Bunu yaparken, okurları, fikirlerimiz ardından sürüklemeye değil; sunduğumuz nesnel verilerle olayları yargılayacak hale gelmelerini sağlamaya özendik. Belirli soruları gerekli açıklamalarla karşılamanın, kolay anlaşılan bir yöntem olduğu kanısındayız. Onun için bu büyük savaşın karmaşası içinde zihinlere takılabilecek en önemli soruları cevaplandırmaya dikkat ettik.

Kitapta; kimi yanılgılara parmak basarak eleştirilerde bulunduysak, bu, yalnız gerçeği belirtmek ve gelecek için dersler çıkarmak içindi; yoksa kimsenin hizmetini küçümsemeyi düşünmedik. Çünkü biz, bu savaşa katılmış olan yiğitlerin herbirinin, yalnız gönül ve emek vermiş olmalarıyle bile, kutsal sayılması ve yerici eleştiriden uzak tutulması gerektiği kanısındayız. Öznel ve temele dayanmayan savlar ileri sürmekten olabildiğince kaçınmağa çalıştık. Başardıysak ne mutlu!

Ankara, 2 Haziran 1971 — Celâl Erikan

I.

TOPYEKÛN SAVAS = HALKIN SAVAŞI

Soru 1 Kurtuluş savaşlarının ortak özellikleri nelerdir?

Türk Kurtuluş Savaşı 15 Mayıs 1919'da, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasıyla başladı. Aslında 1. Dünya Savaşı resmen sürmekteydi. Mondros mütarekesi imzalandığı halde barışa geçilmediği için savaş ölü noktasında bulunuyordu. Tarihteki Yediyıl, Otuzyıl ve Yüzyıl savaşları gibi... canlanma ihtimali vardı. Galip Devletler fiilî savaş hareketlerine geçmedikleri için ölü noktasında kalarak Lozan barış antlaşmasıyle sona erdi. Bu arada işgal sorunu dolayısiyle iki yıldan artık sürece Güneyde Fransızlarla, bir yıl kadar Revandiz bölgesinde İngilizlerle çarpışıldı ise de bunlar yerel birer olaydı. Tarihte adına savaş denilmeden yapılan birçok çatışmalara rastlayabiliriz. Bu yüzden savaşın tanımlanması ve belirlenmesi gereğini duyuyoruz.

Savaş; siyasetle elde edilemeyen toplumsal ekonomik çıkarların sağlanması ya da korunması için uluslar, ya da ulus grupları arasında kuvvet zoruyle yapılan mücadeledir. Kabile savaşları, bu tanıma en çok uyan savaşlardır. Çünkü küçük toplumların bütün bireyleri, savaşa tam olarak katılır. Bizim bu tanımlamamız, Clausewitz'in tanımlamasına ekonomik niteliği katmaktadır. Bu ünlü asker düşünürün «Savaş, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesidir» sözünden insanlık yaşantısında barışın asıl olduğunu kasdettiği de anlaşılır. 1. Dünya Savaşından sonra doğan «İnsanlık yaşantısında savaşın asıl olduğu» yolundaki düşünceler, savaşa sürekli olarak hazırlanma dileğinden ileri gelmektedir.

Savaşların nedeni ekonomiktir. Çünkü hiç bir bağ ve kısıtlama yoktur ki bireyi ve toplumu, ekonomik bağlar kadar ilgilendirsin. İsviçre asıllı Fransız Generali Jomini, savaşın nedenlerini «Tahakküm kurma, ekonomi, din, ideoloji, genişleme ve fetih yapma isteği» olarak sıralar; bütün bunların temelinde ekonomik çıkarların yattığı gör-

mezlikten gelinemez. Nitekim insanın vicdanında kalması gereken din ögesini ele alırsak, Musevilikle Hıristiyanlığın ilkçağın köleliğine, Islâmlığın da ortaçağın yarı köleliğine (feodalite) karşı çıkan ekonomik hedefler izlediği görülür.

Sanayi devrimi (1760) nden önce siyasal bağımsızlık tek kaygı kaynağı iken ondan sonra bunun ekonomik serbestlik ile pekiştirilmesi gerekli oldu. Yirminci Yüzyıl başında Osmanlı Türklerinin ekonomik bağımlılığı ise apaçık hale gelmişti. Buna 1535'te Fransızlara kapitülasyon veren Süleyman Kanuni'den çok, 1838'de Ingiltere, sonra öteki devletlerle, ayrıcalıklı Ticaret antlaşmaları Imzalayan Mustafa Reşit Paşanın yol açtığına parmak basmalıyız.

Ekonomik bağlardan kurtulma isteği, bütün kurtuluş savaşlarının başlıca ereğidir. Kurtuluş savaşına başlayan toplum, az ya da çok kertede gelişmemiş bir durumdadır. Türk Kurtuluş Savaşının bayrağını açarken Mustafa Kemal, «bağımsızlık» ve «yeni bir Türk devletinin kurulması» diyordu. Yeni Türk devletinin ekonomik bağımsızlığa kavuşması gereğine işaret ettiği açıktı.

Kurtuluş savaşları topyekûn savaş olarak halkın görünür görünmez bütün güçleri ve varsa silâhlı kuvvetlerinin katılmasıyle yapılır. Silâhlı kuvvet yoksa kurulması yoluna gidilir. Halka benimsetilmiş bir savaş olduğu için topyekûndür. Ulus savaşının halka yaygın şeklidir.

Kurtuluş savaşları, küçük savaş (gerilla) eylemlerinin uygulanmasından uzak kalamaz. Ama yalnız bu kuvvetlerin kullanılmasıyle kalınarak silâhlı kuvvetler küçümsenirse kurtuluşun sağlanması ya geç oluşur ya da olanak dışında kalır. Kurtuluş savaşlarında, yukarıda saydığımız öğelerin çoğundan daha önemli sayılması gereken bir öğe de dindir. 2. Dünya Savaşında Sovyet Rusya bile bu konuda hoşgörülü olmak gereğini duymuştu. Bilindiği gibi Sovyetler, 2. Dünya Savaşını «İkinci Kurtuluş Savaşı» olarak adlandırırlar. Türk Kurtuluş Savaşında dinsel duygulardan yararlanmayı Büyük Önder gözde tutmuş; buna karşı Saray, dinsel duyguları karşı devrim aracı olarak kullanmıştı.

Böylece kurtuluş savaşları, bir mücadele, halkça benimsenmiş bir mücadele, «halk hareketi» biçiminde başlar «Halk tarafından, halkla birlikte ve halk için» yapılır (¹). Ulusal kuvvetlerle oyalama, Ulusal ve Silâhlı kuvvetlerle stratejik savunma, bu kuvvetlerle stratejik saldırış dönemlerinden oluşur; halk savaşı olarak sona erer.. Cephede silâh kullanmaktan çok, cephe gerisinde Halkına savaşı des-

(¹) ABD Cumhurbaşkanı A. Lincoln'un demokrasi tanımındaki deyişi kullandık.

tekleyici hizmet verebilen, gelişmiş ya da silâhlı kuvvetlerini örgütlemiş uluslarda buna topyekûn savaş denmektedir. 1940'ta İngiliz halkının deniz taşıtlarıyle Dünkerk boşaltmasına katılışını düşünebiliriz. İşte bütün bu süreçleriyle Türk Kurtuluş Savaşı örnek ve her bakımdan ders verici bir savaş olmuştur.

Soru 2 **Kurtuluş Savaşlarına güç ya da güçsüzlük veren öğeler nelerdir?**

Kurtuluş savaşlarına güç veren öğeler; savaş isteğini pekiştiren davada birlik hali, hakkını zorla almak ya da korumak için her yerde her çeşit araca baş vurulması, egemen taraftan daha iyi olarak araziyi tanıma; belirli orduluklara ve kısıntı nedeni kurallara bağlı kalınmamasıdır.

Bunların başında, istilâcının yalnız silâhlı kuvvetlerini kullanmasına karşılık, kurtulmaya uğraşan toplumun hem ordusuna, hem de varını yoğunu savunma uğruna harcayan silâhlı halkının çabasına dayanması gelir.

Ele alınır bir güçteki orduya sahip olmayan ya da savaş sırasında bunu kuramayan kurtuluş hareketleri, ya başarılı olamaz ya da isteğini çok geç elde eder. Türk Kurtuluş Savaşı Önderinin bu konudaki kararı, ilk günden kesindi. Hareketin halktan geldiğini göstermek ve bu ulusal güçten yararlanmak için baştan sona dek ulusal kuvvet müfrezelerinden yararlanırken orduya da güç ve canlılık kazandırdı. Bu müfrezelerin disiplin tanımıyanlarını tasfiye etmek ve gerisini askerî kurallara bağlı olarak savaşmak üzere ordu çatısı altında birleştirmek yoluna baş vurdu. Bu karar 2 ocak 1921'deki Genelkurmay genelgesini anlayışla karşılayan ulusal müfreze komutanlarının uymaları ile kolayca gerçekleşti. Zaten bu tarihe dek ayaklanıcı duruma geçen Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem kuvvetleri sindirilmişlerdi. Büyük Taarruz sırasında bir düzine ulusal müfrezenin savaşlara katıldığına, birçoklarının da Yunan savunma çizgileri gerisinde eylemde bulunduğuna dikkat etmek gerekir.

Buna karşı kurtuluş savaşlarına zorluk veren öğeleri de kısaca şöyle anabiliriz: Gelişmemişlik, kültür eksikliği ya da ayrılığı, zayıf bir ulusal gizilgüç (potansiyel), ordunun bulunmaması ya da gereğince kurulmaması, din öğesinin ters yönde kullanılabilmesi, yıkıcı ayrılık ve partizanlık; toplumdan ayrılma ve karşı ayaklanmalara yol açan öğreti eksikliği ve kültür değişikliği.

Türk Kurtuluş Savaşında her iki yöndeki öğelerin bol bol işlediğini açıkça görürüz.

Soru 3 Kurtuluş Savaşının hedefleri nelerdir, nasıl ifade edilmiştir?

Bu hedef, Mustafa Kemal'ce sonradan yazıldığı gibi, şöyle gösterilmiştir: «Baylar, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayanan, kısıntısız ve koşulsuz (olarak) bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!» (1).

Belirli çıkar güdenler dışında bu söz ve yazıların irkiltici yönü pek yoktu. Mustafa Kemal, Osmanlı Türkiyesini bağımlı kılan bağların kaldırılacağını her vesile ile söylüyor, kapitülasyondan, layiklik dışı bağlardan kurtulmaya dek konuları hedef tutuyordu. Ama O, bunları bütün açıklığıyle zamanı gelmedikçe ortaya koyamazdı. Nitekim bunu da şöyle belirtecektir: «... diyebilirim ki ben, Ulusun bulunculunda ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yetisini bir ulusal giz gibi bulunculunda taşıyarak, yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak yükümlülüğündeydim». (2).

Sır olarak tuttuğu düşüncelerini en yakınlarına en güçlü yardımcılarına değil - söylemiştir. Erzurum Kongresinin sona erdiği 7 ağustos 1919 gecesi elde edilen sonuçları Mazhar Müfit (Kansu) ve ibrahim Süreyya (Yiğit) ile konuşurken, Ibrahim Süreyya'nın ülkede devrimler yapılması gerektiğini söylemesi üzerine Mazhar Müfit'in not defterine, üçünün arasında kalmasını tenbih ederek şöyle yazdırır:

«Daha önce de söylemiş olduğum gibi, zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır. Padişah ve hanedan konusunda, zamanı gelince gereği yapılacaktır. Örtünme kalkacaktır. Fes kalkacak ve uygar uluslarda olduğu gibi şapka giyilecektir. Latin alfabesi kabul edilecektir.»

Bunların kimini hayal olarak gören Mazhar Müfit'in «Cumhuriyeti ilân edelim, yeter» demesi ve sabah olduğunu söyleyerek ayrılması üzerine daha başka yazdıracakları kalır. (3)

---

(1) Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâ kaydü şart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek.» (Nutuk, 1962 ve 1927, s. 12; Söylev, 1964, s. 9)

(2) Söylev, s. 11; Nutuk, s. 16.

(3) Selek, Sabahattin. Millî Mücadele ve Ulusal Kurtuluş Savaşı, Istanbul, 1970, s.245

Eğer Mustafa Kemal bu yazdırdıklarını halka yaymış olsaydı çevresinde 100 kişinin bile kalmayacağı açıktı. Bunlar, Ulusal Ant'ta da açıklanamamış, kapalı tutulmuştur. Bunu iki yüzlülük saymak gerçeklerle bağdaşmaz. Keşke her iki yüzlülük, tutsak edilmeye sürüklenen bir ulusa kurtuluş getirseydi...

Soru 4 Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün savaş anlayışı nedir?

Mustafa Kemal topyekûn savaşdan yanadır. Bu, savaşın doğal özelliklerine uyan bir öğretidir. Eski çağlarda uygulanırken Ortaçağda değişiklikler oldu. Tarih, iki ordunun ünlü silâhşörleri arasındaki döğüşte alınan sonucu, orduların arasında alınmış bir sonuç olarak kabul ettiklerini gösteren örnekler vermektedir. Çıkarlarını anlayamayan gelişmemiş ülkelere karşı yapılan sömürge savaşları da böyleydi.

Avusturya ve Prusya orduları Fransız sınırında toplandığı zaman Prusya Ordusu Komutanı Duc de Brunsweig'in devrim yapmakta olan Fransız ulusuna krallığın iadesi yolunda yaptığı tehdit edici bildiri üzerine; Fransız Meclisinin, yurdun tehlikede bulunduğunu ilânla gönüllü ordusu kurulmasını istemesi (12 temmuz 1792) yeni bir savaş çağının filizi oldu. Bunun tohumlarını Osmanlı Türklerinin kuruluş çağında yaptıkları savaşlarda da buluruz. O zamanki başarılarının nedeni de buydu. 2. Mahmut'un halkı Sancak-ı Şerîf altına yeniçerilere karşı çağırması bu türden yersel bir mücadele idi. Ulus savaşları diye adlandıran bu savaşların ilkelerini Jomini ve Clausewitz saptamaya çalıştılar. General (Türkiye'de mareşal) von Der Goltz da benzeri incelemesini «Silâhlı Ulus = Millet-i Müselleha» adıyle yayımladı. 1. Dünya Savaşı ise savaş için ulusun geniş katkısının gereğini ortaya koydu.

Bu savaşı yaşayan, yabancı ve Türk cephelerinde İnceleme fırsatı bulan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşımızı bu öğreti (topyekûn savaş) ile ve ilk örnek olarak yaptı. Yeri geldikçe bu savaşın temellerini kendi gerçeklerimiz olarak belirtti. Ne var ki Mustafa Kemal, kendisini devlet işlerine vermiş olduğundan sistemini yazılı bir eser olarak yayınlayamadı.

1933'te Alman General Ludenndorf (Eric von), ilkeleri Mustafa Kemal'inkilerden ayrı olmayan Topyekûn Savaş (Der Totale Krieg) kitabını yayınladı (1). Ludenndorf'un Türk Kurtuluş Savaşını izleme-

(1) Hikmet Tuna çevirisi. Topyekûn Savaş. Ulus yayını, Ankara, 1936.

miş bulunmasını ve 1927'de yayımlanan (Almancaya çevrilmiştir) Nutuk'u okumamış olmasını kabul etmek zordur.

Aşağıda Mustafa Kemal'in topyekûn savaş öğretisini özetlemeğe çalışacağız: (2).

Savaşın en meşru olanı kurtuluş savaşıdır. (Söylev ve Demeçler, c. II, s. 171).

Savaş, savaşma ve meydan savaşmaları iki ordunun değil, uluslaın savaşmasıdır. Bunlar bütün manevî ve maddî güçlerle, erdem, kültür ve her türlü araçlarla yapılan çarpışma sınavıdır. (Söylev ve Demeçler, c. II, s. 178; Söylev, s. 428, Nutuk, s. 619). Yasa değerinde yayımladığı 10 salma buyruğu (Tekâlif-i harbiye emirleri. Söylev, s. 426 ve Nutuk, s. 616)nda ulustan savaş için beklediği katkılar(3), Savaşa hazır tutulacak güç dalları Meclis (yasama ve yürütme örgeni idi.), Ulus ve Silâhlı Kuvvetleri kapsar (Söylev, s. 440; Nutuk, s. 638). Ulus; bağımsızlığını kalbinde ve vicdanında güçlü tutarsa onca kuvvetli bir savaş aracı olur (Söylev, s. 440; Nutuk, s. 638). Savaş cephede ve cephe gerisinde olur. Ordu sarsılsa da Ulus vardır ve asıldır (Söylev, 440; Nutuk, s. 639).

Savaşın yöresi sınırlı değildir. Ülke düşman eline geçse de bir tepeye çıkılarak savaş sürdürülür (Söylev ve Demeçler, II, s. 86). Ulusal erek apaçık saptanmalıdır (Söylev ve Demeçler, II, s. 181). Böyle bir savaşın kazanç ve yitimi de kesin olur (Söylev ve Demeçler, c. II, s. 178). Kesin zafer, son ve daha büyük bir ereği-siyasî amacı-elde etme aracıdır. Saldırış asıldır (Zabit ve Kumandan ile hasbihal, 1962 baskısı, s. 89). Savunma çizgisi yoktur, savunma yüzeyi vardır ve bu bütün yurttur. Küçük savaşın sokak ve köye dek örgütlenmesi, yersel ve ordu ile birlikte çarpışacak ulusal müfrezelerin kurulması gereklidir (Nutuk, c. III, 1962, ek-188).

Bu öğreti içinde savaş yapım ilkelerinde öteki asker düşünürlerle ortak kanıdadır.(4)

---

(2) Ayraç içinde verdiğimiz sayfa numaraları Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin I. cildinin 1961; II. cildinin 1959; III. cildinin 1961 ve IV. cildinin 1964 baskılarıdır. Nutuk'un 1962, Söylev'In 1964 baskıları alınmıştır.

(3) Dr. Rıza Nur'un bu konuları subaylardan öğrenip Mustafa Kemal'e hatırlatması doğru olsa bile, O'nun bunları düşünmemiş olduğunu göstermez. Özellikle imza ve sorumluluk sahibi olarak değerini eksiltmez.

(4) Bu konuda Komutan Atatürk, c. I'e bakılabilir.

Soru 5 **Mondros Mütarekesi nasıl oldu? Hükümleri özetle nelerdi? Öteki ortaklarımızla yapılanlara göre başlıca ayrılıkları nelerdi?**

Almanya'ya gidişinde Veliaht Vahidettin'in yanında bulunan Mustafa Kemal'in Osmanlı devletinin, ortaklarından ayrı barış istemesi için yaptığı telkin, onda yankı yaratmamıştı. Suriye'deki ordularımızın yenilgisi (18 eylül - 30 eylül 1918), Bulgaristan'ın Selanik'te mütareke imzalaması (28 eylül) ile ortaklarımızla olan bağlantımızın kesilmesi üzerine Almanya ve Avusturya-Macarlstan ile haberleşerek savaşa son vermeyi kararlaştırdık. Ispanya'nın aracılığı istendi (5 ekim 1918). Beklenen cevap, 23 ekim'e dek alınamayınca, tutsaklığını Büyükada'da geçiren İngiliz Generali Townshend aracı olarak Mondros'a (Limni adasında) Ingiliz Akdeniz Donanması Komutanına gönderildi. Bunun üzerine mütareke kurulumuz çağırıldı. Öteki ortaklarımıza da yapıldığı gibi galip devletlerin geç cevap vermesi, görüşmelerin başlamasına kadar toprak kazanma düşüncelerinden ileri geliyordu.

Osmanlı devlet adamları, ağır koşullar karşısında kalabileceğimizi düşünmüyorlardı. Wilson Ilkeleri bunu telkin ediyordu. İngiliz Başbakanı Lloyd George da 5 ocak 1918'de: «Biz, Türkiye'yi ne başkentinden, ne de çoğunlukla Türk olan Anadolu ve Trakya'nın zengin topraklarından yoksun etmek Için döğüşüyoruz.» demişti. Ortaklarımızın hepsinden sonra baş vurduğumuz mütareke görüşmelerini Ingilizlerle yapmayı yararlı görüyorduk. Fransızlar, bu görüşmeleri Itilâf Devletleri Akdeniz Komutanı lie Ege denizi Fransız Filosu Komutanı Amiral Amet'in (Ikisi de Fransızdı) katılmaması yüzünden protesto ettilerse de işler yine yürüdü.

Görüşmeler Ingiliz Agamemnon zırhlısında, önümüze sürülen koşullarda kiml inceltmelerle Imzalattırıldı. Temeldeki değişiklik isteklerimiz; Tümamiral Calthrope'un: «görevinin tartışma değil, verdiği belgeyi Imzalatmak olduğunu» bildirmesiyle karşılaştı. Amiral: «Ingilizlerin içtenliğine güvenilmesi», vaadini; «bu belgeyi Imzalamadığımız takdirde, Istanbul'a savaşla girerlerse koşulların bağımsızlığımızla ve varlığımızla bağdaşmayacak ağırlıkta olabileceği» tehdidi ile yürüttü.

Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) başkanlığındaki kurulumuz Hükümetten imza yetkisi Istediyse de, verilen vadeye kadar cevap alamayınca mütareke belgesini Imzaladı (30 eklm 1918, saat 20,03). Mütareke, 31 eklm saat 12,00 de yürürlüğe girecekti.

Yükletilen koşullar ağırdı. Çünkü bunlar, galip devletlerin 1. Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmaların so-

nucuydu (1). Bunlara göre İstanbul açık liman olmak üzere Boğazlar bölgesi, Altı Vilâyet diye adlandırılan iller (2) Rusya'ya; Arap ülkeleri İngiliz ve Fransızlar korumasında kurulacak hükümetlere; İzmir ve art bölgesi İtalyanlara verilecekti. Ayrıca Anadolu'nun ortasına kadar uzayan nüfuz bölgeleri tanınıyordu. Anadolu'da bir Ermenistan kurulacaktı (3).

Artık tarihin karanlığına gömülmüş olan bu mütarekenin ağır koşullarını şöyle özetleyebiliriz: İstanbul kenti dışında Boğazlar bölgesi İtilâf devletlerince işgal edilecekti. Buradan her çeşit taşıtın geçmesi serbest olacaktı (madde: 1, 2). İç güvenliğimize yetecek silâhlı kuvvet sayısı bildirilecekti (madde: 5) Kuvvet koşulları Bulgarlar için 3 tümen saptanmış, Almanlar için barış antlaşmasına bırakılmıştı. İtilâf devletleri, güvenliklerini tehdit eden yerleri işgal edebilecekler (madde: 7). «Önemli stratejik noktaları» iken bunu «güvenliği tehdit eden noktaları» diye değiştirmemiz aslında zararlı olmuştu. İstenilen yerde işgal ortamı yaratmaya elverişli idi. Bulgar mütarekesinde «kimi noktaların işgali» diye geçmişti. Alman mütarekesinde de Rhin ırmağı solundaki arazi ile sağ kıyıda 30 Km. derinlikte 3 köprübaşı diye açıkça yazılmıştı. Toros tünelleri işgal edilecek ve bütün demiryolları işgalcilerin subaylarınca kontrol edilecekti (madde: 10 ve 15). Oysa Bulgarlara, kendilerinin demiryollarından yararlanmaları koşulu, Almanlara da işgal edilecek yerlerdeki demiryol kurum ve araçlarının bırakılması kabul edilmişti.

Kilikya ve Suriye'nin (belirli yer adı konmadan) işgal edilmesi; Hicaz, Yemen, Asir, Irak ve Suriye'deki orduların en yakın İtilâf Devletlerinin kuvvetleri komutanına teslim olmaları isteniyordu (madde: 16). Oysa böyle hükümler Alman ve Bulgarlara yüklenmemişti. Toprak bakımından Bulgarların 1914 sınırları gerisine; Almanların ise Doğu'da 1914 sınırlarına çekilmeleri, batıda ise Alsace-Lorraine (Alsas, Loren)i ve Rhin işgal bölgesini bırakmaları istenmişti.

Terhisler sonunda kalan silâhlarımızı verecekleri yönergeye göre teslim edecektik (madde: 20). Altı Vilâyette istedikleri yerleri işgal ede-

---

(1) İngiliz Gizli Belgeleri (Documents On British Foreign Policy First Series), 1919 - 1939, Londra, c. II ve c. IV.; Ve Howard, Harry. The Partition of Turkey (Türkiye'nin Bölünmesi) 1913 - 1923. New-York, 1931.

(2) Bu iller Van, Erzurum, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas eski illeriydi.

(3) H.T.D. (Harp Tarihi Dairesi), Türk İstiklâl Harbi, I. Ankara, 1962. s. 38 - 41.

bileceklerdi (madde: 24).

Mütareke için bir yürürlük süresi konulmamıştı. Almaniara ise 36 günlük bir bozma süresi tanınmıştı.

Yukarıda Avusturyalılardan hiç söz etmedik. Bunun nedeni şudur: Avusturya-Macaristan, Italyanlarla 3 kasım 1918'de Villa Guisti'de mütareke imzalamışsa da bu tarihe kadar Avusturya-Macaristan diye bir varlık kalmamıştı. Çünkü öğeleri olan Polonya 15 ekim, Çekoslovakya 28 ekim, Macaristan da 1 kasım'da bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi.

Mondros mütarekesinin kaypak ve ağır koşullarını kabul etmeyerek savaşı sürdürme yolundaki Mustafa Kemal'in düşüncesine katılmak gerekir. Onun dediği gibi ne yitirsek Mondros'ta yitirmeye razı olduğumuzdan fazla olamazdı.

Gerçi Hükümet ve derinliğe eğilmeyen yurttaş büyük bir savaş yükünün kalkmasından ötürü sevinmişse de uygulama, herkesi canından bezdirecekti.

Şimdi biz; önemli bir görev sahibi ve tarihten yine önemli bir yükem (vazife - mission) alacak olan bir komutana bakalım. Tuğgeneral Mustafa Kemal, komuta ettiği 7. Orduyu Nablus güneyinde bozgundan kurtararak ve öteki iki ordunun artıklarını toplayarak Halep güneyi yöresine çekmişti. Kendisinin; savaş işleri (Harbiye) bakanlığına getirilmesini, 7 ekim'de çekilen Talat Paşa yerine bakanlar kurulunu örgütlemekle ödevli Mareşal Ahmet Izzet (Furgaç)'a telkin etmişse de isteği yerine getirilmemişti. O; 25 ekim'de Katma'da Antep milletvekili Ali Cenani'ye, 29 ekimde 20. Kolorduya komuta eden Tuğgeneral Ali Fuat (Cebesoy)a dediği gibi; artık işin ulusun kendisine kaldığı düşüncesindeydi.

Mustafa Kemal, mütareke ile birlikte (30 ekim) 7. Ordu Komutanlığından, Adana'da bulunan ve Alman Orgenerali (Türkiye Için Mareşal) Limann von Sanders'in yerine Yıldırım Ordular Grubunun başına getirildi. Tel yazılarıyla aldığı mütareke belgesinin kaypaklığını görerek sesini duyurmaya başladı.

Mustafa Kemal'e göre o zaman Halep, ayrı bir vilâyet olduğuna göre Suriye sınırı Şam iii ile sınırlandırılmalıydı. Bunun mütareke belgesinde belirtilmemiş olması, Ingilizlerin bizi tuzağa düşürmek istemelerinden ileri geliyordu. Toros tünellerinin Ingilizlerce Işgali koruma için mi yoksa Işletme için mi olacaktı? Gelecek kuvvetlerl ne sayıda olacaktı? Bunlar bütün Anadolu'yu işgale yetecek sayıda olurlarsa yine gelmelerine izin verecek miydik? Bunların yanı sıra Türk kuvvetleri bulundurmak gerekmez miydi? Kilikya teriminde düşünülen sınır ne idi?

Mustafa Kemal'in kuşkuları bir bir gerçeğe dönüyordu. Inglllzler

Musul'a gelmişlerdi. Halep'teki birlikleri beslemek amacıyle İskenderun'u işgal etmek istiyorlardı. Böyle olunca güneydeki 20. kolordumuzun geri yollarını kesebilirlerdi 20. Kolordu'yu kuzeye almadan İskenderun'a çıkacak düşmanı ateşle karşılamaya emir vermişti. İngilizler 5 kasım'da, Suriye topraklarında bulunuyor, diye 7. Ordunun teslim olmasını da istemişlerdi. Başbakan, Harbiye Bakanı ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Ahmet İzzet, kendisine naziklik ve cemile göstermeyi öğütlüyordu. Yıldırım Orduları Grubunun yeni Komutanı buna verdiği cevapta; İngilizlerin aldatıcı öneri ve hareketlerini İngilizlerden de haklı ve nazik belirtmeye çalışan ve buna karşı cemile göstermeyi isteyen emri uygulamaya yaradılışının elverişli olmadığını, bunları yapacak kimse olarak yerine atanacak komutanın İvedi bildirilmesini yazıyordu (6 kasım 1918).

İngilizlerin davranışlarının nereye gidebileceğini açıkladığı bir yazıda: devletin yapmak zorunda bulunduğu özverilerin sınırı olması gerektiğini; yoksa Almanya ile birlikte savaşın sürdürülmesi halinde İngilizlerin bizden alabileceklerini kendi elimizle şimdiden vermenin tarihe kara bir sayfa olarak yazılacağını 8 kasım'da Başbakana bildiriyordu ([4]).

Güneydeki kuvvetlere verilecek düzen bakımından da bir tartışma başlamıştı. Birlikleri dolgun mevcutlara çıkarmak için Mustafa Kemal, 3 kasım'da 2. ve 7. ordularla Yıldırım Orduları Grubu karargâhının kaldırılmasını, kolordıların da Yıldırım Grubu karargâhı adını alacak ve kendi buyrusunda bulunacak bir komutanlığa bağlanmasını önermişti. Yıldırım sözcüğünün tinsel etkisinden yararlanmak istiyordu. Mareşal Ahmet İzzet yalnız 7. Ordu komutanlığının bırakılmasını İstiyordu. Mustafa Kemal, bu buyruyu uygulamayacağını, kimi uygulamaya münasip görüyorsa ona emir vermesini yazdı ([5]). Mustafa Kemal'in haklı olduğu, 8 aralık 1918'de Konya'da bu adda bir komutanlık kurulmasıyle ortaya çıkacaktır. Padişahın 7 kasım 1918 tarihli fermanı gereği, 2. Ordu yerine 7. Ordunun lâğvedildiği Savaş İşleri Bakanlığınca 10 kasım 1918'de bildirildi. Bölgedeki birliklere 2. Ordu (Komutanı Tuğgeneral Nihat Anılmış) bakacaktı. Mustafa Kemal'e İstanbul'da kurtuluş yolu aramaktan başka yapılacak bir şey kalmadı.

([4]) HTD. Türk İstiklâl Harbi. c. I, Mondros Mütarekesi. Ank. 1962, ek-4.

([5]) Aynı kitap, s. 61

Soru 6 : Kurtuluş Savaşımızın başlangıcı saydığımız 15 mayıs 1919'da Türkiye'nin barış sorunu nasıl görülüyordu?

Barış sorunumuz, mütarekeden 6,5 ay geçtiği halde, bazı geçici kararlar verilmiş olmasına karşın yerinde sayıyordu. Bu, bizimle birlikte yenilgiye uğramış bütün ortaklarımızdan sonraya kalarak Sèvres idam yargısına (10 ağustos 1920) kadar böyle sürecekti. Gecikme; Osmanlı devletinin arılılmakta olan karışık sorunlarının çokluğundan, topraklarımız üzerinde yapılmış bulunan gizli pazarlıklara yeni yönler verilmesinden, Osmanlı Hükümetinin diri bir tutum gösterememesinden, Osmanlı Hükümetinin Anadolu'ya karşı cephe almasından ve Kurtuluş için şahlanmamızdan ileri geliyordu.

Genel hükümler olarak Dört Büyükler 30 ocak 1919'da Irak, Suriye, Ermenistan, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Türklerden büsbütün ayrılmasında anlaşmış, bunu geçici diye nitelemişlerdi. Başka kararlar da verilebilecekti. Örneğin; İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, 19 ocak 1919'da, Türkiyenin baskı altında tutulması için öteki devletlerin kuvvet göndermeleri isteğini fırsat bilen İtalya, Antalya ve Kuşadası'na kuvvet çıkardı.

Ermenistan sorunu: Bu konu, Venizelos'un 30 aralık 1919'da verdiği muhtıra ile ortaya atıldı. Bunu, Osmanlı Paşası Bogos Nobar'ın girişimleri izledi. Yurt dışındaki, özellikle Amerika'daki Ermeniler de araçlı ve araçsız eyleme geçmişlerdi. Bogos Nobar'ın istediği, Doğu'daki Altı Vilâyet ile Trabzon ve Adana'nın birer kesimi idi. Amerikan Cumhurbaşkanı bunu bütün gücüyle destekliyordu. Bu topraklarda kurulacak Ermenistan'ın manda yönetimini, Senatoya danışarak almayı da vaad etti (14 mayıs 1919). Hatta Osmanlı Hükümetine 21 ağustos 1919'da verdirdiği bir nota ile Kafkasya'da Ermenilerin öldürülmesine (gerçekte Ermeniler bunu Türklere karşı yapıyorlardı) engel olunmazsa Wilson ilkelerinin 12. maddesinin Türkiye'ye bağışladığı bağımsızlığın da geri alınacağını bildirecekti (1). Aslında Kafkasya'da geçenlerden Türkiyenin sorumlu tutulmasını anlamak gerçekten güçtür.

Türkiye'nin manda yönetimi altına alınması sorunu: 14 mayıs 1919'da Lloyd George, Türkiye'nin manda yönetim bölgelerine ayrılmasını önerdi. Buna göre: İtalya, eski Konya Vilâyetinde: Fransa, Güneydoğu ve Güney Anadolu'da; Yunanistan, eski Aydın Vilâyetinde; Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Ermenistan, Çukurova (Kilikya) da-

(1) Bıyıklıoğlu, T. Atatürk Anadolu'da, Ank. 1959, jaescke kesimi, s. 5.

ki Küçük Ermenistan ile İstanbul ve Boğazlar bölgesinde manda yönetimi kuracaklardı. Başkan Wilson önce senatonun onayını almayı ileri sürdüğünden karar sonraya bırakıldı. Ama kendisi Ermenistan dışında Osmanlı topraklarında bir sorumluluk almayı istemiyordu.

İstanbul ve Boğazlar sorunu: Geçiş rejimi ve İstanbul kenti dışında Boğazların iki yanındaki topraklar Rusya'ya vaat edilmişti. Rusya'da rejim çöküp savaş dışında kaldığından bu konuya nasıl yön verileceğine galip Devletler arasında, hatta ne de hükümetlerin kendi üyeleri arasında bir çözüm yolu bulunmuş değildi. İngilizlerin Boğazlar bölgesinde kendisine serbestlik tanınması isteği başlıca Fransa'nın direnciyle karşılaşmıştı. Hind Müslümanları Kongresi, Halife İstanbul'da olmak koşulu ile Osmanlı Devletinin varlığının korunması kararını alacaktır (5 ocak 1920).

Dört Büyükler, 24 mayıs 1919'da, Ermenistan ile Yunanistan'a bırakılacak topraklar dışında Anadolu'nun daha da bölünmeye uğratılmayarak bağımsız olmasını ya da Amerikan mandasına konulmasını kararlaştırdı. (Bunun ardından Türk barış kurulu da görüşmeler için Paris'e çağırılacaktır.)

İzmir sorunu: Osmanlı mirasından yararlanmak için ilginç bir istek de Yunanistan'dan geldi. Venizelos, 30 aralık 1918'de Dört Büyüklere verdiği bir muhtırada, Marmara denizi kıyısında Kurşunlu-Uşak-Sarayköy-Muğla doğusu-Akdeniz kıyısında Kalkan çizgisinin batısında kalan toprakları; 3000 yıllık bir geçmişe ve Rum nüfus yoğunluğuna dayanarak istiyordu. Bir alt komisyonda Amerikan ve İtalyan sözcülerinin karşı çıkmaları üzerine bu istek benimsenmedi. Ama, Fiume limanı konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine protesto amacıyle İtalyanların Barış Konferansını bir süre bırakmalarından Lloyd George yararlanmasını bildi; İtalya'nın Libya'da yaptığı gibi İzmir'den içerlere yayılacağını ve gireceği Osmanlı topraklarından çıkarılamayacağını ileri sürerek İzmir ve art bölgesinin Yunan mandasına verilmesi konusunda Fransa ve Amerikayı kazandı. İngilizlerden karşı çıkanlar olmasına karşın, Amerikan Başkanının güçlü desteğiyle, Türkiye'deki Rumları korumak amacıyle, Yunanlıların İzmir'e 2 - 3 tümen çıkarmalarına izin verildi (6 mayıs 1919). Mütareke koşullarına uydurmak için bir yalanı da Venizelos hazırlayarak Dört Büyüklere verdi. Bu, Sırp asıllı bir Türk Jandarma Yüzbaşısı olan Koloneviç'in İzmir Vâlisinden aldığı yazılı bir emir idi. Bunda Vali, bölgedeki Rumların kırıma uğratılmasını istemişti. Bu beige, İşgalci Devletlerin de bölgedeki güvensizliği demekti. Mondros mütarekesinin 7. maddesi gereğince bölgenin işgaline yeter bir nedendi. Bu işi de Yunanlılara vermiş oluyorlardı. İstek ve görüşmelerin özü, Türk kamuoyundan saklı kalmadığına göre, ilhak iste-

ğiydi. İşgal bölgesi, İzmir sancağı ile Ayvalık ilçesi olarak sınırlandırıldı. Uluslararası bir soruşturma kurulu böyle bir işgali gerektirecek yeterlikte nedenler bulunmadığını 19.10.1919'da bildirecek, Amr. Gnl. Harbord'un raporu da bu yolda olacaktır.

Soru 7: Mondros mütarekesinden sonra Türk silâhlı kuvvetleri ne hale getirildi?

Mütareke ile başlayıp ateşkes çizgisini taşarak yapılan işgal, terhis ve silâhsızlandırılmalarla Türk Silâhlı Kuvvetleri iş göremez hale getirilmişlerdi.

Ordunun kuruluşu: Harbiye Nazırı Orgeneral Mustafa Fevzi (Mareşal Çakmak)nin plânına göre, az mevcutlu ve geniş çerçevede birlikler olarak örgütlendi. Bununla, ileride olanak çıkınca birliklerde insan sayısı kolayca yükseltilecekti. Bu plân, İtilâf Devletlerine 9 kolordu, 20 tümen ve 6 uçak bölüğü olarak önerildi. Savaş gemileri bulundukları sayıda tutulacak, 7 bin jandarma da ülkeye dağıtılacaktı (3 ocak 1919). Uçakların pek azı işe yarar durumda bulunuyordu. Savaş gemilerinin çoğu göz-altı edilmişti. Yavuz savaşma kruvazörü yaralı idi. Sağlam olanların da, deniz savaşının gereklerine göre etkili bir eylemde bulunmaları beklenemezdi. Bu konudaki yazışmalar 19 mayıs 1920'ye kadar sürdü ise de Türkiye Büyük Millet Meclisinin Ankara'da çalışmaya başlamasıyle önemini yitirdi.

Birliklerin konuşu: 4 tümen Boğazlar ve Doğu Trakya bölgesinde, 4 tümen Doğu'da bulunacak gibi bir yoğunluk göstererek ülkeye dağıtılmıştı (1).

---

(1) Merak edecekler için sayılar tümenleri, yer adları konuş bölgelerini göstermek üzere birlikleri aşağıya yazıyoruz:

1 nci Kolordu (Kh. Edirne), 49. Bulgar sınırı, 60 Yunan sınırı.

25 nci Kolordu (Kh. İstanbul) 10. Kafkas: İstanbul, 1. Kocaeli yarımadası.

14 ncü Kolordu (Kh. Tekirdağ) 55. Tekirdağ, 61. Bandırma, Balıkesir.

17 nci Kolordu (Kh. İzmir) 56. İzmir ve dolayı 57. Aydın, Antalya.

2 nci Ordu Müfettişliği: Karargâhı Konya'da.

20 nci Kolordu (Kh. Ankara'da) 24. Konya Ereğlisl, 23. Afyonkarahlsar dolayı.

12 nci Kolordu (Karargâhı Konya) 11. Niğde, 41. Tümen Karaman.

Birlik kadroları: Tümen başına 1500 tüfekli piyade, 520 topçu ve makineli tüfek eri bulunacaktı. Bütün ordunun kadrosu, geri ve yurt içi örgütleriyle birlikte 61 223 (40 878 tüfekli) er olarak saptanmıştı. Kara Kuvvetlerinde 720 makineli tüfek ve 256 top bulunacaktı.

Silâhsızlandırma: Orduda kalacak insan sayısından fazla olan silâhlar teslim edilecekti. Bunlar İngilizlerin kıyılarda, özellikle İstanbul, Çanakkale bölgelerinde seçtikleri ve kontrol altında tuttukları depolara gönderiliyordu. Topların kamalarının, tüfeklerin sürgü kollarının teslimi ile silâhları işe yaramaz hale getirerek de silâhsızlandırmayı çabuklaştırma yolunu tutmuşlardı.

Silâhların Ermenilere verilmek üzere Ermenistan'a doğru gönderildiği gerekçesiyle özellikle Doğu'da bulunan komutanlar teslim ve taşıma işlerini savsaklamaya çalışıyorlardı. Böylece önemli parçaları ya da bütünüyle mart 1919 sonuna kadar 186 000 tüfek ve 563 top teslim edilmiş bulunuyordu

Terhis işleri: Harbiye Nazırlığı 1893 (1309 H.) ve daha erken doğumluların terhisini ve son 5 doğumluların silâh altında tutulmasını istiyordu. İngilizler buna da karıştılar. 1895-1897 doğumlularla yetinilmesini istediler. Bununla en dolgun sayıda olan 2 en genç doğumdan yoksun kalındı. Böylece silâh altında 43 196 kişi kalabildi. Bu, düşünülen kadrodan 18 bin kişi eksikti. Hesaba alınabildiğine göre 337 615

---

9 ncu Ordu Müfettişliği: (15 haziran 1919'da 3 ncü adını alacak. Karargâhı için yer belirtilmemiş. İngilizler sorunca Savaş İşleri Bakanı General Şevket Turgut Sıvas olarak belirleyecek.)

3 ncü Kolordu (Kh. Sıvas) 5. Kafkas Tümeni: Amasya, 15. Samsun.

13 ncü Kolordu (Kh. Diyarbakır) 2. Silvan ve dolayı, 5. Mardin ve dolayı.

15 nci Kolordu (Kh. Erzurum). 3. Kafkas: Tortum dolayında, 9. Kafkas: Erzurum, 11. Kafkas: Van, 12. Hasankale, Horasan.

Bu kolordunun dolgunca mevcutlu olarak tutulması, öteki birliklerin zararına olsa da, Kurtuluş Savaşı bakımından temelli bir yarar sağlayıcı idi.

Hava birlikleri: 5. Uçak Bölüğü (8 uçaklı) Gaziemir. Deniz Uçağı Bölüğü: Güzelyalı'da, 3. ve 4. uçak bölükleri (çoğu uçmaz halde 4 keşif ve 13 av uçaklı) Konya Hava İstasyonunda. 2. Uçak Bölüğü (6 uçaklı) Elâzığ'da örgütlenme halinde. 7. ve 8. uçak bölükleri (işe yaramaz 13 keşif ve av uçaklı) Diyarbakır'da. Sayısı belirsiz ve İşe yarar ya da yaramaz uçaklar: Yeşilköy Hava İstasyonunda.

insan terhis edilmişti. Toprakları ateşkes sınırı ötesinde kalan araplar da terhis edildi.

Terhis edilenlerin serüveni: Yurt ödevini büyük yoksunluk içinde yapan bu insanlar evlerine ne zaman kavuştular? Terhisler birden yapılınca ocaklarına yakın ya da yaya gidilebilecek yerde olanlar bu işi başardılar. Büyük çoğunluk bundan yoksundu. Mevsim kışa gittiği halde bu zavallıcıklar demiryol duraklarında ve iskelelerde, kendilerini alacak tren ve vapur beklediler. Çok sefil oldular.

Hatta bunlardan Samsun ve dolaylarındaki iskelelerde bekleşenler, Rumlarca, İtilâf Devletleri görevlilerine asker yığınağı ve kendilerine karşı hazırlanan baskı aracı olarak bildirildiler. Öte yandan yedek subaylar da terhis edilmişti. Bunların durumu erlerinkinden çok ayrı değildi. Muvazzaf subaylardan birlikleri kaldırılanlar İstanbul'a dolmuşlardı. Bunlar da yeni atamalar beklerken aylıksız ve parasız dolaştılar. Bir kesimi kendilerine yaraşmayan işler tuttu. Bir kesimi Mustafa Kemal'in yanında savaşmak üzere Anadolu'ya kaçtı. Mütareke, halkı da, orduyu da yıktı.

II.

ULUSAL KUVVETLERLE OYALAMA

Soru 8 : Yunanlılar İzmir'e niçin asker çıkardılar? Çıkarma nasıl yapıldı? Ne gibi tepkiler yarattı?

Barış sorusu konusunda (soru: 6) gördük ki Venizelos'un isteği, 3000 yıllık olduğunu iddia ettiği hakka ve bölgedeki Rum nüfusun çoğunluğuna dayanıyordu. Bu gerekçe üzerine Yunanistan'a işgal izni vermek, ilhakını da tanımak demekti. Yoksa işgal gerekçesi, Rum halkı barışa kadar koruma diye ileri sürülürdü. Bu satırlar, çıkarmanın niçin yapıldığı sorusuna cevaptır.

Şimdi çıkarmanın nasıl tertiplenip yapıldığını görelim: Venizelos'un Paris'ten verdiği emir üzerine Yunan Genelkurmayı 1 nci Tümeni ödevlendiriyordu. Mevcudu 12 bine çıkarıldı. Sonra da Dinyester ırmağı boyunda Beyaz Ruslarla birlikte savaşan kolordudan bir tümen daha getirilecekti. Albay Zafiri Papathanasius komutasındaki tümenin hazırlığı az zamanda ve gizlilikle yapıldı. Taşıma için vapurların toplanması Karadeniz kıyılarından getirilecek Rus göçmenleri taşıma nedenine bağlandı.

Galip Devletler kararıyle, İzmir'in işgal emri Tümen komutanına ancak 11 mayıs 1919 saat 22,30'da bildirildi. 16 gemiye bindirilmiş olan tümen, Eleftron ve Mavros limanlarından 13 mayıs saat 10,00'da hareket etti. Icra emri de talimata göre yolda açıldı. 14 mayıs gecesi Midilli'de geçirildi. Öte yandan İzmir'de Amiral Calthrope 14 mayıs sabahı Fransız, Amerikan (10 parça gemisi var) ve Yunan filo komutanlarını toplayarak civardaki müstahkem mevkilere çıkarmayı kolaylaştırmak ve uyruklularını korumak üzere ayıracakları müfrezelerin İzmir rıhtımlarına çıkmalarını tertipledi. Böylece İşgali yalnız Yunanlıların değil, kendilerinin de birlikte yaptıkları İzlenimi verilmiş olacaktı. Amiral Calthrope 14 mayıs saat 09.00'da Vali ile Kolordu Komutanına İzmir'in İtilâf Devletlerince saat 14.00'te işgal edileceğini bildirdi.

17 nci Kolordu Komutam General Ali Nadir, bu notayı almadan

Harbiye nazırına gönderdiği telde; dolaşan söylentilere göre Yunanlıların, İtalyanların ya da Yunan Kızılhaçı eliyle hazırlanmış silâhlı Rumların her birinin çıkarma yapacaklarını ve bu ihtimal karşısında ne yapacağının bildirilmesini istemişti. Notayı alınca makine başında telle sorusunu yenileldi. İtilâf Devletleriyle birlikte başlayacak olan işgalin, önünde sonunda Yunan işgaline dönüşeceğini de ekledi. Bakan, işgalin mütareke gereği olduğunu söyledi. Son ihtimal için de söylentilere kulak asmamasını bildirdi. Bakanın, hiç değilse Genelkurmay Başkanına danışmadan cevap vermesi yanlıştı. Nitekim o sırada (saat 11.00' de) İngiliz Olağanüstü Komiseri Yardımcısı Amiral Richard Webb İzmir'in işgal edileceğini bildiren notayı Başbakanın önüne koyuyordu.

17 nci Kolordu Komutanı, aldığı emir uyarınca askerin müstahkem mevkiden geri çekilmesini ve işgale zorluk çıkarılmamasını buyurdu. Saat 14.00'te İtalya dışında galip Devletler müfrezeleri karaya çıkarıldılar.

Halk dükkânlarını kapayıp giderken Rumlar, İzmir'in işgal edileceği haberini öğrenmek üzere Metropolis kilisesine üşüşüyordu. Valiye baş vuran Müdafaa-i Hukuk görevlileri ondan kaçamak cevaplar alınca durumu anladılar. Vali, gece Köylü Gazetesine işgalin olmayacağı demecini verirken Bahribaba Parkı (o zaman Yahudi maşatlığı)nda sabaha kadar süren bir miting yapıldı. Durumu protesto etmek ve bütün illere telle bildirmek kararına varıldı. Mütareke görüşmeleri sırasında Rauf Bey'e (Orbay) İngilizlerin içtenliğine güvenilmesini söyleyen ve kasım 1918'den beri Türkiye'de İngiliz Olağanüstü Komiseri görevinde bulunan Tümamiral Sommerest Arthur G. Calthrope, saat 23,30'da İzmir Valisine 2. notasını göndererek mütarekenin 7. maddesi gereğince Yunanlıların 15 mayıs saat 07.00'de iskeleleri tutarak, birliklerini saat 08.00'de karaya çıkaracağını bildirdi. Vali ve Kolordu Komutanı hiç bir direnme düşünmediler. Ayrıca Kolordu Komutanı, subayların çıkarma sabahı kışlada toplanmasını da buyurdu.

Hasan Tahsin (asıl adı Osman Nevres olan gazeteci)in tabancasından çıkan kurşunların yaptığı etkiye göre, İzmir'deki 3402 askerden 200 tüfekliye depolardaki silâhlardan dağıtılması ve mevcut jandarmanın eklenmesi lie birkaç yüz Türk erl lle ne gibi başarı kazanılabileceği tahmin edilebilir. Pasaport Iskelesine çıkıp Hükümet konağına yol alan Efzon Alayı Papas Hrlstosmos'ça kutlandıktan sonra Hükümet Konağına ilerlerken bir tek tabancadan çıkan kurşunlar karşısında ürküntü ile geri kaçtı ve yerlere yatarak ateşe başladı. Hasan Tahsin'in adını yaşatan dikilitaşın konulduğu yerden geçerek önce kışlaya atıldı. Buradan ateş edilmemesine ve beyaz bayraklarla teslim işareti verilmesine karşın subaylar alındı. Ve kendilerini yitirmiş Rumların arasından

Patrls vapuruna götürüldü. Rumların kafileye saldırmaları sonucu başta Albay Süleyman Fethi olarak 9'u şehit edildi, 29'u yaralandı ve çekilip götürülen 27'sinin akıbeti belirsiz kaldı. Ege'nin bu ilk kurşun olayından sonra Yunan askeri kentin sokaklarına ve kenarlarına saldırdılar. Yapılan kırımın sonucu 300-400 cana maloldu.

Hiç bir emir almayan asker kendi kararını verdi. Kentten uzaklaştı. Toplu olarak değil, öbek öbek ve teker teker...

Hüseyin Rahmi Apak, Batı Cephesi Nasıl Kuruldu adlı ilginç yapıtında, silâh kullanan başka bir yağız delikanlıdan söz ederse de kaynak vermediğinden kabulünü güç buluruz. Izmir'de ilk kurşunlar atılır, Izmir'in içinde ve kenar mahallelerinde kırım yapılır ve halk: «Hazırlanın!» diye değil, «Karşı korsanız kırıma uğrarsınız!» diye yakınarak dolaydaki kentlere kaçarken Urla'da olan bitenleri görmezlikten gelemeyiz. Buradaki Türk halkı 120 tüfek bularak, 173 üncü Alayın çıkardığı 18 tüfekliye katıldı. Kentlerini işgal gelen 2 Yunan deniz müfrezesiyle, daha önceden hazırlanmış bulunan 800 kadar Rum silâhlısına karşı 16 mayıs gecesiyle 17 mayıs günü savaştı. Bu, askerle halkın yaptığı ilk kurşun savaşması oldu. 21 mayısa dek düşman Menemen-Nif-Torbalı çizgisine ilerledi.

Bu konuyu bırakmadan önce, kronolojik sıraya bağlı kalmaksızın daha iki Ilkkurşun savaşmasından söz etmek doğru olur. Urla'daki savaşma, halkın ordu ile birlikte yaptığı savaşma idi. Bu konuda daha objektif davranmak için sorunu «halk-ordu»nun, «ordunun» ve «yalnızca halk»ın ilkkurşun savaşmalarım düşünmemiz yerinde olur.

Ayvalık'ın işgali dolayısıyle, burada bulunan ve Yarbay Ali (Çetinkaya)nın komuta ettiği 172 nci Alay, 29 mayıs 1919'da ordunun Ilkkurşun Savaşmasını yapmıştır.

Komutanlığını Jandarma Bl. K. Tahir Fethi'nin yaptığı ve doğrudan doğruya halktan örgütlenmiş Ödemiş'in «Yiğit Ordu» diye anılan ulusal kuvveti de halkın Ilkkurşun Savaşmasını vermiştir (30 mayıs 1919). Bu eylemlere ileride yine değineceğiz.

Izmir'In Işgalinden doğan yankılar ve tepkiler: Izmir sancağının Uria dışındaki tepkisinin zayıf olduğu açıktır. Şimdi yüksek devlet adamlarının, bölgelerin ve halkın gösterdikleri yankı ve tepkileri; Ege bölgesinin, bir cephe tutulmasına yol açacak tepkilerine gelecek sorularda değinmek üzere, daha geniş bir kaplamda olanlarını görelim :

Mustafa Kemal Paşa 15 mayıs günü Başbakanlığa (Bab-ı âli) uğramıştı. Burada Bakanlar Kurulu toplantı hallnde idi. Arada verilen bir kesintide, gördüğü tanıdık bakanlardan Izmir'in Işgalini öğrendi. Bunlara celâdet göstermelerini, Istanbul'da yapamadıklarını, kendi yanına

gelerek yapmalarını söyledi. Şaşkın haldeki bu bakanlar daha da şaşırdılar.

Padişah VI. Mehmet Vahidettin 16 mayıs'ta istifa eden Damat Ferit'i yeni kabineyi kurmakla görevlendirdiği fermanında, son derecede özverili ve azimli çalışılmasını yazmıştı. Bunlar beylik lâflardı. Yeniden başbakanlığa getirilen Damat Ferit, ağır başlı davranmayı öğütlüyordu. Hükümetin mütarekeden beri sürdürdüğü miskince tutum değişmiyordu. Harbiye Nezaretinin tutumu, Hükümetinkinden ayrı olamazdı. Şakir Paşa'nın İzmir'in işgalini yerinde bulduğunu görmüştük. Ama yeni bakan Şevket Turgut Paşa biraz daha canlı davranacak ve güvendiği Albay Bekir Sâmi (Günsav)yi 17 nci Kolordu Komutan Vekilliğine ve Albay Kâzım (Özalp)ı Balıkesir bölgesinde 61 nci Tümen Komutanlığına gönderecektir. 14 ncü Kor. Kh. ile 61 nci Tümenin Tekirdağ'dan Bandırmaya geçişini buyurması da önemli bir karardır (28 mayıs).

1626'dan beri ilericiliğin ve Yurt çıkarının temsilcisi subay topluluğunun gerçek bağlantı yeri Genelkurmaylık, böyle davranmadı. Daha önce Mustafa Kemal'i, Karabekir'i Anadolu'ya, Cafer Tayyar'ı Edirne'ye atamakta önemli rolü olan bu makamın başında şimdi General Cevat (Çobanlı) bulunuyordu. Harbiye Nazırına 15 mayısta yazdığı yazıda İzmir çıkarmasının mütareke koşullarına aykırı bir hata olduğunu bildirdi. Bakanın ise İzmir'deki Kolordu Komutanına çıkarmanın mütareke gereğinden olduğu cevabını verdiğini görmüştük. Yeni bakan daha anlayışlı görülüyordu. Genelkurmay Başkanı 16 mayıs 1919'da «birliklerin yerlerini bırakmıyarak, silâhlarının alınmasına yol vermemek üzere, toplu ve silâh başında disiplinli bulundurulmalarını» yazabilmişti (1). Genelkurmaylık buna benzer davranışlarını hemen hemen savaşın sonuna kadar sürdürecektir. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, ileride değineceğimiz gibi, 57 nci Tümen Komutanı Şefik (Aker)in ulusal müfrezeler kurulması yolundaki baş vurmasını da uygun görerek, «Bu işler, yerinde yapılacak işlerdir» diye teşvik edici cevap verirse de; daha sonra kendisinin ve kendi yerine gelenlerin yolu çelişkilerle doludur. Bu konuda yargı verirken Genelkurmaylığın Harbiye Nezaretine bağlı bulunduğunu gözden kaçırmamalıyız.

En önemli devlet mekanizması olan İçişleri Bakanlığının ve mahallî yönetim âmirlerinin davranışları üzerine Kurtuluş Savaşı edebiyatımızda çok şey yazılmıştır. Kurtuluş hareketini tutan bir İçişleri bakanı gelmedi. İçişleri Bakanının (Ali Kemal) asıl davranışı karşıt idi. İçinden üzüldüğünü, Balıkesir İlhakı Ret temsilcilerine, «biz böyle deriz, siz silâhla karşı koyun» şeklinde cevap verdiğini anmak isteriz. Karmaşık

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi, Ank. 1963, c. II, kısım I, s. 68

ruhsal yapısının onu gittikçe Anadolu'ya muarız yaptığını Hayat Tarih dergisinin 1970 son aylarında başlayan anılarında görüyoruz. Oysa İçişleri Bakanlığının olumlu davranışı, Kurtuluş Savaşının gidişine çok önemli etki yapabilirdi.

Mahallî yönetim âmirlerinin davranışları başka başka oldu. Silâhlanmak isteyenlerden, düşman askerlerinin kentlerini işgal etmesini Yunan komutanlarına teklif edenlere kadar... Güney ve Güneydoğu illerimizde bu görevlilerin, civardaki halkın etkisiyle de, genellikle olumlu tutum takınmalarını özellikle kaydetmek isteriz.

Ya siyasî kuruluşlar? Bütün partililerin, Yunan işgali üzerine içten burkulduklarına inanmak isteriz. Ne var ki parti disiplini ve parti dayanışması içinde davranışları başka oldu. Yurdun hep zararına çalışmış olan İttihat ve Terakki Partisi muarızlarının davranışı yıkıcı olmuştur. Hiç bir parti, «kalkınalım, silâhlanalım» diyemedi. Sosyal Demokrat Partisi ve 2. kez İstanbul'da kurulmuş olan Türkiye Sosyalist Partisi bile...

Bunun için Mustafa Kemal kurtuluş davasında partilere değil, partiler dışında bir siyasî örgüt olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine dayandı. İlk kez, Havza'ya vardığı 27 mayıs 1919'da kendisini görmeye gelenlerle topluca konuşurken kentlerinde bu örgütü kurmalarını öğütledi. Bundan sonra her yerde ve durmaksızın bu örgütlerin pekiştirilmesi üzerinde çalışacaktır (²).

Halkın tepkisi suda halkalar gibi, uzaklaştıkça daha yaygın oldu. Seydişehir, Bayramiç, Balıkesir... İşgalin ertesi günü yaptıkları mitinglerle seslerini duyurdular. 23 mayıs'ta İstanbul'daki Sultanahmet mitingi çok muhteşem oldu. Ama bunlar, Mustafa Kemal'e göre yeterli değildi. Ve öyle idi de. Samsun'a çıktıktan sonra yaptığı ilk yayımlardan biri mitinglerin ve protestoların sıklaştırılması içindi.

Aydın'da düzenlenmek istenilen miting gerçekleştirilemedi. Tersine, başta sancak beyi olduğu halde seçkin bir kurulun(!), Salihli Kaymakamı ile Müftüsünün Yunan Komutanlarına baş vurarak kentlerini işgal etmek üzere çağırı yapmalarını; Tirelilerin, bir şeyler yapmak için gelen asker ve subayları kovmalarını; Rumların çoğunlukta bulundukları kentlerde Yunanlıları karşılamada taklar kurduklarını anmakla yetinelim. Mutlu azınlığın bu davranışlarını görünce J. J. Rousseau'nun: «Hiç bir şeyi olmıyanlara boyunduruk zor vurulur. Bunun için değil midir kî krallar, uyruklarının giysilere ve gereksiz süslere bezenmesini isterler» sözünü anımsamamak elden gelmez.

(²) Aktaş, R. Necdet. Milliyet Gaz. «Dağ Başını Duman Almış» takım makalesi. 22 mayıs 1964

Birçok düşman istilâsı görmüş Trakya'da da durum olumlu değildi. Bunda İstanbul'a yakınlık yüzünden oradaki miskin davranışın etki yaptığı kabul edilebilir. Keşan ve Kırklarell'ndeki tümen komutanları halkın uyuşuk davranışlarından yakınırlar. Bu konuda yazılacak örnekler çoktur. Ama, sayfalarımız buna elverişli değildir.

Din adamları: Bu kişilerin, Türkiye'de her zaman olduğu gibi, Kurtuluş Savaşı'nda da büyük rolleri olmuştur. Mütareke ile değilse de İzmir işgalinde düşülen uçurumu açıkça görenler çoğunlukta idi. Bu bakımdan çok parlak örnekler vardır. Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi, «Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak gerekir. İşgal edilen ülkelerdeki halk İçin kavgaya girişmek farz-ı ayındır; uzaktakilere de farz-ı kifayedir. Ben fetva veriyorum: silâh ve cephane azlığı ya da yokluğu hiç bir zaman kavgaya engel olmamalıdır. Hiç bir savunma aracı bulunmayan bir müslüman bile yerden üç taş alıp düşmana atmakla yükümlüdür..» (3) diyordu. Bir yıl sonra Saray Müftüsü Ahmet'in diyeceği de bu yolda olacaktır. Bu değerli Denizli Müftüsünün kentinde tutunamıyacak hale gelmesi gecikmeyecektir. Bu düşünce ve fetva verebilme davranışı Tanrının yeryüzünde gölgesi sayılan padişah ve halifenin davranışından etkilenerek gittikçe azalacaktır. Hocaların çoğu, 1300 yıldır vere vere bitiremedikleri fetvalardan pek azını kurtuluş yararına vereceklerdir. Tersine; müslim (dine teslim olmuş) sözcüğünü dar kalıbıyle alarak halkı düşmana teslim olmaya çevirdiler. Düşman, istilâ ettiği yerlerde dine dokunmuyor avuntusu ile halkı etkilemekten geri kalmadılar.

İstanbul fetvası, Hükümetin etkisi altında «Kurtuluş Savaşını yapanlar öldürülmelidir,» derken; yine yönetimin etkisiyle Ankara'yı tutanlar da «savaş vaciptir» diyorlardı.

İstanbul'un fetvası daha etkili oldu. Bu; yalnız 1920'de 20 - 100 gün süreli 10 ayaklanmanın çıkmasıyla bellidir. Gerçek dindarlarla görevlileri yukardaki eleştiriden uzak tutmak isteriz. Bu konuyu kaparken Kurtuluş Savaşı sırasında din adamları sendikası ya da kurumları gibi örgütler olsaydı; Halifenin etkisi altında kalacak bu kuruluşların Kurtuluş hareketini çıkmaza sokmaları mümkündü demekle yetineceğiz.

Dış etkiler: Bu konuya da kısaca değinmek İstiyoruz. Dünyanın her yanına dağılmış Rumların, ülkedeki Rum kuruluşları ve Fener Patrikhanesinin etkisiyle İzmir'in işgalinde Türklere hak veren yankılar pek az oldu. Bu yolda çok az kalem İşledi. Bu arada bazı İngiliz görevlileri ile İzmir'i kendilerine isteyen İtalyanların basın ve görevlilerini sayabiliriz.

İzmir'in İşgalinden çok Yunan ve Rum mezalimi ve bunları sapta-

---

(3) Selek, Sabahattin. Anadolu İhtilâli. İst. 1964, c. I, s. 61

yan Uluslararası Kurulun 7 ekim 1919'da verdiği rapor üzerinedir ki; Churchill «Galiplerden kaçan adalet, karşı yakaya geçmiştir.» diyecek; Ingiliz Genelkurmay Başkanı Henry Wilson günlük defterine «Bütün bunlar deliliktir, kötülüktür.» satırlarını yazacak; yazar S. Baker «iğrenç bir entrika» diyecek; Lord Curzon The Near East Gazetesine: «Rumlar ve Ermeniler nankör ve içtenlikten yoksundurlar. Türkler cesur ve namuskârdırlar. Rumlar Izmir'de hırsızlık ve çapulculukla birlikte Türkleri kırdılar. Savunmasız ve kimseye zararı bulunmayan binlerce müslümanı öldürdüler.» diye demeç verecektir (4).

Şunu da kaydedelim ki yabancı dillerde Grek = Rum terimi hem Rumlara hem Yunanlılara verilen addır. Dünya kamuoyu belirli bir anlayış içine bundan sonra ve yavaş yavaş girecektir.

Soru 9 : Güney'de ve Ege'de Ilkkurşun savaşmalarını kimler yaptı?

Kendimizi Ege'nin çekiciliğinden kurtarırsak, Türk yurduna saldıranlara karşı İlkkurşun Savaşmasının Güney'de yapılmış olduğunu görürüz. Gerçekten; ilk halk kuvveti hareketi, Dörtyol'un Karaköse köylüsünün 19 aralık 1918'de kurduğu barikatlara dayanarak yaptığı savunma, ilk Türk şahlanışıdır (1). Bunun gibi 1919 ocak ayının ilk günlerinde, çapı birkaç askerden ileri gitmese de, Teğmen Kara Hasan (sonraları Hasan Paşa diye anılacaktır) komutasındaki Dörtyol Jandarma Merkez Bölüğünün hareketi bir silâhlı kuvvet birliğinin Ilkkurşun hareketidir. Bunların Yunanlılar yerine Fransızlara karşı ve topraklarının işgalinden bir yıl sonra yapılmış olduklarına işaret etmeliyiz.

Gözümüzü Ege'ye çevirirsek; Izmir'de Ilkkurşun'un Osman Nevres (Hasan Tahsin)in tabancasından çıktığında kuşku yoktur.

Ilkkurşun savaşlarına gelince: bunları ordu kuvvetiyle halkın, ordu birliğinin ya da yalnızca halkın yaptığına göre ayrı ayrı ele almak gerektiğini doğru buluyoruz.

Urla'da 16 ve 17 mayısta yapılan savunma, Ege'nin birinci halk ve orduca yapılmış Ilkkurşun savaşması idi. Izmir çıkarması üzerine daha önceden silâhlandırılmış Rum halkı 16 mayısta köylerde ve öğ-

(4) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ankara. 1963, c. II, ksm. 1, s. 70-72

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ank. 1967. Güney Cephesi, c. IV, s. 55-56.

leden sonra Urla'da saldırılara başladılar. Burada Türk mahallesinin halkı silâh deposundan aldığı 120 tüfekle kentte sokak başlarını tutarak hazırlandı, 172 nci Alayın (Yarbay Kâzım komutasında idi.) 18 tüfeklisine katılarak kendini savunmaya başladı. 16 mayısta gelen Yunan deniz piyade müfrezesini, 17 mayısta ikinci bir müfreze ile İzmir'den gönderilen bir piyade bölüğü izledi. Evlerinin bir kısmı yanıp yıkılan kentin halkı, 17 mayıs akşamına kadar çarpıştı (²).

Ayvalık'ın işgalinde Yarbay Ali (Çetinkaya)nin komuta ettiği 172 nci Piyade Alayı, Yunan-İngiliz savaş gemileriyle getirilip çıkarılan Yunan taburuna karşı kentin doğu sırtlarında savunma yaptı (29 mayıs 1919). Bu hareket, ordunun ilk İlkkurşun Savaşması sayılabilir.

Komutanlığını Jandarma Bl. K. Tahir Fethi'nin yaptığı ve doğrudan doğruya halktan örgütlenmiş Ödemiş'in «Yiğit Ordusu» diye anılan Ulusal kuvveti de, yalnızca halkın İlkkurşun Savaşmasını vermiştir (30 mayıs 1919). Bununla birlikte Ödemiş'te yükselen ses yalnız silâh sesi değildi. Burada kurtuluş için Türk'ün gür sesi de yükselmişti. Bu konuya, bundan sonraki soruda da değineceğiz.

Soru 10 Batıda ilk cephe tutma çabaları nasıl gelişti?

Yunan işgaline karşı ilk karşı koyan komutan, subay ve yurttaşlar arasında General Ali Fuat (Cebesoy) ile Albay Şefik (Aker), Albay Bekir Sami (Günsav) ve Albay Kâzım (Özalp) ın geniş çaptaki çabalarını anmak gerekir. Bunların çabaları daha iyi olamadıysa şu etmenlerden ileri gelmiştir: Hanoğlu Abdurrahim başkanlığındaki öğütleme kurulunun uyuşturucu telkinleri (1), İzmir'den kaçanların olumsuz söylentileri, aralarında azınlıktan kişllerin de yer aldığı âciz mahallî yönetim âmirlerinin davranışları, ordu birliklerinin kanadı budanmış bir duruma sokulmuş bulunması... Kısa süre sonra bunlara yeni fısıltılar eklendi: «Işgal geçicidir.»; «Dikili ağacı bulunmayan subaylara kulak asmayın!» ve «Halife, Yunanlılarla savaş istemiyor.»

Yukarıda adlarını yazdığımız komutanların çabalarını kısaca görelim:

Albay Şelik (Aker): Çanakkale savaşmalarında değerli hizmeti gö-

---

(²) Aynı yapıt. c. II, ksm. I, s. 61.

(¹) İçinde 1 Rum ve 1 Ermeninin bulunduğu bu kurul; başta padişah varken herkes işiyle gücüyle rahatça uğraşsın diye telkin yapıyordu. Damat Ferit azınlıktan birçoğunu devlet görevlerine atamıştı.

rülen Albay Şefik, Izmir'in işgali sırasında Söke'den Antalya'ya kadar dağınık durumdaki 57 nci Tümenin komutanıydı. Aydın'da bulunuyordu. Daha atılgan davransaydı, Ulusal Savaşın ilk safta bir komutanı olurdu. Bir Italyan çıkarmasına karşı koymaması yolunda Nisan 1919'da emir almış bulunması, Aydın gibi olumsuz çalışanların birikmiş olduğu bir çevrede görev yapması, davranışlarını kösteklemiş bulunmalıdır.

İsabetli bir görüşle 23 mayıs 1919'da Harbiye nazırına verdiği raporda: «Durumu düzeltmek için ulusal kuvvetlerin örgütlenmesi en iyi tedbir olacaktır.» diyordu. Savaş İşleri Bakanı General Şevket Turgut: «... Yersel hallere göre yapılması gereken İşleri siz daha iyi değerlendirirsiniz.» demekle onu teşvik ediyor gibiydi. Davranışı, düşüncesi değerinde olmadı. Mustafa Kemal Paşanın ulusal kuvvetlerin örgütlenmesini Samsun Sancak Beyliğine atadığı Albay Refet'e 20 ya da 21 mayısta buyurmuş olması, Albay Şefik'in düşüncesinin değerini azaltmaz. Ama 57 nci Tümen Komutanı, ortaya atılmasını sağladığı Yörük Ali Efe'yi destekler duruma girerek savaşma çabalarını sürdürür. Eylül 1919'da Çerkez Ethem'in Alaşehiri basması olayı, kendisini yurt görevinden ayırır.

Albay Bekir Sami: İzmir işgali üzerine Şevket Turgut Paşa kendisini 56 nci (Izmir'de dağılan) Tümen Komutanlığına ve 17 nci Kolordu Komutan Vekilliğine atamıştı. 21 mayısta Bandırmaya çıktıktan sonra Marmara Ile Kç. Menderes Irmağı arasında halkı silâhlandırmak için dolaştı. Çerkes Ethem'in ağabeyisini müfreze kurmaya kandırdı. 24 mayısta Akhisar'ın ileri gelenlerini ycla getiremedi. Salihli'de başarısı yeterli değildi. Emir subayı Yüzbaşı Rasim ile Ödemiş'e gönderdiği talimat ile burada «Yiğit Ordu»nun kurulmasında etkili oldu). 17 nci Kolordunun kaldırılmasına ve Bursa'nın düşmesine kadar çalıştı. Bursa'nın düşmesinde sorumlu arayan Meclisin kaynaşmasında emekliye ayrılmasını Mustafa Kemal de önleyemedi.

Albay Kâzım (Gn. Özalp): Işgalin öngününde Izlnli bulunduğu Izmir'de Bahribaba Parkı gece mitinginden ayrıldıktan sonra blr yük treninde Istanbul'a giderek, Bandırma'ya geçirilecek olan 61 incl Tümenin Komutanlığına atanmasını sağladı. Gölgede kalmak isteyen 14 üncü Kolordu Komutanı Gnl. Yusuf Izzet adında Ulusal hareketleri Marmara bölgesinde yönetti. Balıkesir kongrelerini destekledi. Savaşın sonuna kadar yükselerek çalıştı.

General Ali Fuat (Cebesoy): Istanbul'da izinli bulunduğu sırada Çanakkale Kahramanını, kendi kolordusunun bulunduğu Ankara'ya çağıran, kolordusunu Toroslar güneyinden kuzeye çeken Kudüs Savunucusu General All Fuat, İngiliz temsilcileriyle, Batı Anadolu'daki

hayın yönetim âmirleriyle çekişmiş; önce 23 Tümeniyle, Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Genel Komutanlığına atanmasından sonra savaşmalara birinci plânda katılmıştır. İstanbul ile Mustafa Kemal'in haberleşmelerini sağlamakta, Amasya Kararlarına katılmakta ve öteki hizmetlerde birinci plânda rol oynamıştır.

Bu adlarla yetinmemiz, önemli işler yapan başka aydın ve subay ya da yurttaş bulunmadığı anlamına gelmez. Bir basamak aşağıya inince bu kitabı o özverili insanların adıyle doldurmak gerekecekti. Bu bakımdan kurtuluş edebiyatımızda bolca kaynak vardır.

İyi niyetli insanların çabası sürerken Ege'de iki haftalık bir Türk gevşemesi görüyoruz. Bunda İzmir'den gelenlerin bozguncu sözlerinin etkisi büyüktür. Bu sırada Yunanlılar, rahatça Menemen-Kemalpaşa (Nif)-Torbalı çizgisine yerleştikleri gibi ikinci hamleye de geçtiler.

İkinci Yunan hamlesi: Venizelos, 300 bin Yunanlıyı Büyük Menderes vadisine yerleştirmek istiyordu. Belirli bir direnme eksikliğinden de cesaretlenmişti. Ayvalık ile Aydın Sancağının işgaline izin istediyse de Dört Büyükler, isteğin yalnız birincisine razı oldular.

Aydın'ın işgali: Adalar ve Girit alaylarını İzmir'e gönderen ve gerekli emirleri de veren Venizelos'un talimatına göre Yunan İzmir Olağanüstü Temsilcisi de harekete geçti. Aydın'da Türklerin 800 asker ve 8000 gönüllü topladıkları, ayrıca Manisa'da büyük Türk kuvvetleri bulunduğu ileri sürülerek, Dört Büyüklerin tasvipleri olmadığı halde, İzmir'deki Albay Smith (Amiral Calthrope'un temsilcisi) ten izin alındı. Bu Türk kuvvetleri işgalci Devletlere karşı güvenlik bozucu değil miydi? Bu oldubittinin kabulü bir yana, bizim kalemlerimiz o gün bugün hareketlerimizin düşmanda büyük etkiler yaptığı yolunda işler.

Bu danışıklı anlaşma ile Yunanlıların Aydın üzerine gönderdiği kuvvetler kolaylıkla kenti alırlar. Çünkü, Aydın Sancak Beyi, kentlilerin sözcülüğünü yaptığını ileri sürerek 57 nci Tümen Komutanından askerini alıp çekmesini ve kente savaşmalarla zarar verdirmemesini istemişti. Nazilli doğrultusu yerine Çine yönünü yeğ gören Albay Şefik'in buna boyun eğmesi ayrıca tartışma konusudur. Zaferden sonra, kurtuluş hareketlerindeki hayınların sıkı bir sorguya ve cezalandırılmaya uğratılmamış olmaları (Lozan'da genel bağışlama ilânını kabul ederek) Türk sosyal tarihi bakımından gereğinden çok hoşgörürlük olmamış mıdır? Hele, 2. Dünya Savaşından sonra çok uygar sayılan ülkelerde yapılanlar görüldükten sonra...

Ayvalık'tan yükselen silâh sesleri: Rumların Türklerden çok sa-

yıda bulunduğu bu kente işgal saldırısı bekleyen 172 nci Alay Komutanı Yarbay Ali (Çetinkaya), 17 nci Kolordunun yeni Komutanı Albay Bekir Sami'den kuvvet istedi. Bir yandan da civardaki yurtseverleri silâhlanıp örgütlenmeye çağırdı. Öte yandan Kaymakamın baş vurması üzerine İçişleri Bakanlığı yoluyle «İstanbul'dan emir verilmedikçe ya da İngilizlerden «Barış Konferansı kararıdır» diye bir bildiri alınmadıkça kuvvetle karşı konulması» yolunda bir talimat geldi. Bunda ilk bakışta direnme için emir verildiği anlamı görülürse de bu, aldatıcıdır. Hangi seviyedeki bir İngiliz sözcüsünün dinleneceği açığa konmamıştı. Herhangi bir İngiliz görevlisinin sözü de direnme göstermeyin anlamına gelebiliirdi. Aydın örneğinde de bunu görmüştük. Alay Komutanının sorusuna 14 ncü Kolorduca direnmenin, Hükümet amacına ve Yurt çıkarına aykırı olduğu; Harbiye Nezaretinden de güvenlik verici yerlere çekilme emri geldi. Yarbay Ali, kendi iradesiyle düşmana karşı koyduysa da bu emirlerin kulaktan kulağa gitmesi yüzünden civarda olumsuz bir etki yaratılmış oldu.

Ayvalık'a İngiliz savaş gemisinin de desteğinde yapılan Yunan çıkarmasına gelelim. 27 mayısta bir İngiliz muhribi geldi; komutanı, Yarbay Ali'yi görüşmeye çağırdı. 172 nci Alay Komutanı buna kanmayınca iki gemiyle bir tabur Yunan askeri 29 mayısta Ayvalık'ın Sıçan (sonra Ali) adasına çıktı. Buradan Ayvalık'a 30 mayısta geçti. Kent dolayındaki bir avuç insandan çok olmayan Türk kuvvetiyle karşılandı. Öğleye dek süren savaşmadan sonra Yarbay Ali kuvvetini geri çekti. Bundan sonra direnmesini sürdürdü. Bu hareket, Urla'da 173 ncü Alayın yaptığını halk-ordu direnci sayarsak, ordu birliğince yapılan İlkkurşun Savaşması oldu. 172 nci Alayın savaşmasına birkaç yurttaş da katılmıştı.

Ödemiş'ten yükselen ses ve Yiğit Ordu: Burada halktan gelen ulusal şahlanma çabası Albay Bekir Sami'nin uyarısı ve kente gelen Refik Şevket'in yardımıyle duraksamaktan kurtuldu. Kentte bulunan subayların da etkisi büyüktü. 1500 tüfek dağıtılıp 120 insan olarak sağlanan Ulusal müfreze, J. Bl. K. Tahir Fethi komutasında, sonradan adı İlkkurşun olan Hacılyas köyü dolayında, Bayındır'dan gelen Yunan taburuna yarım gün karşı koydu. Bir iki gün önce Ödemiş'in işgaline kalkışılmaması için Bayındır'daki Yunan Komutanına gönderilen kurulun yaptığı bildiri etki göstermemişti. Savaşmanın kısa sürmesinin önemi azdır. Asıl olan, halkın direnme göstermesidir.

Ödemiş «Yiğit Ordusu»nun gürleyen sesine başka bir ses güç kazandırdı. Bu, Kaymakam Bekir Sami (Baran) nin ağzından yayılan Türk'ün gür sesiydi. Bekir Sami İstanbul ve İzmir'deki İtilâf Devletleri Temsilcilerine gönderdiği telyazısını: «... Artık biliniz ki kalem de-

ğil, silâh konuşuyor.» diye bitiriyordu (2). Bir telyazı da İzmir Vali sine yollanmış, Ödemiş halkına bir bildiri yayınlanmıştı. Kaymakam Bekir Sami'nin gür sesini sonra niye kıstığı da ilginçtir.

Alaşehir'de Ulusal müfreze çabası: Kaymakam ve asker görevlilerin çabası, Askerlik Şubesine Turgutlu'ya geçen Yüzbaşı Süleyman Sürurî'nin güçlü kişiliğinde gelişti. Hüseyin Paşa oğullarından Mustafa ilk ağızda 200 kişilik bir ulusal kuvvetin malî masrafını yüklenirken Mütevelli Zade Tevfik gibilerinin, korunma aracı olarak evlerine Amerikan bayrağı çekmeleri hazin bir görünüm olmuştur (3).

Denizli'de Çabalar: Manisa tüfek atmadan Yunanlılar eline geçer, Salihli kimi olumlu kımıldanmalara karşın düşmana boyun eğerken, Denizli'de işler başka yönde gelişmeye başlamış bulunuyordu. Müftü Ahmet Hulusi'nin uyarısına, Sancak Beyi Faik (Öztırak) ın çabaları katılmıştır. Burada yalnız kuvvet örgütlemekle kalmayıp bunların ikmal işlerini de düzenlemeye varan çalışmalar yapılacaktır.

Balıkesir'de çabalar: İzmir'in işgalinin ertesi gününden itibaren aydınların başlatmak istedikleri çabalar, Albay Kâzım'ın gelmesinden ve 14 ncü Kolordu Komutanının uğramasından sonra canlandı. 5 haziranda Yüzbaşı Kemal (General Balıkesir) 20 er ve 150 gönüllü ile Akhisar'a gönderildi. Gönüllülerin kaçması üzerine de Soma'ya çekildi. Yeniden topladıkları da kendisini Yunanlılara teslim ettiler. Balıkesir, kongreleriyle ün salarak Kurtuluş Savaşını desteklemesini de sürdürdü.

Yukarıdaki sayfalarda belirli şahlanmalar yanında hayınlık kertesine varan hareketler olduğunu görmekteyiz. Bu izlenimle yetinelim.

Gediz gibi önemli vadi dolayında düşmana karşı çıkma hareketleri Alb. B. Samî'nin ödevlendirdiği J. Yzb. Tahir Fethi'nin Alaşehir gönüllülerinin Ahmetli'de direnmesiyle başladı (17 haziran). Birkaç atlısıyla Ayvalık kesimine gidip Yb. Ali ile anlaşamıyacağını gören Çerkez Ethem 25 haziranda Ahmetli'ye katıldı. İki gün sonra Parti Pehlivan geldi. Bu kesimde hareketi 23 ncü Tümen K. uzaktan yönetmeye başladı. Güneyde Albay Şefik'in çabasıyle, yine Sancak Beyinin «Aydınlılar istemiyor.» deyişine karşın Aydın'a yapılan saldırışla burası alındı (28 haziran) Halkın direnme isteğinde olmadığını Rumlardan öğrenen Yunanlılar bu kenti geri almakta gecikmediler (3 temmuz).

Komutanlardan ve aydınlardan gelen çabalarla Amasya kararla-

---

(2) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı Cep. Ankara, 1963. c.II, ksm. 1, s. 125.

(3) Selek, Sabahattin. Millî Mücadele. İstanbul, 1969. c. I., s. 275

rı sırasında ince bir cephe kuruldu. Albay Kâzım Komutasında (Yb. Ali'nin 172. A. ile 300 kişilik Adem ve küçük ulusal Müfrezeleri kapsayan Ayvalık kesimi; Yarbay Arif Komutasında 176., 186., 189. ve 190. alaylarla birkaç Ulusal müfrezeyi kapsayan Soma kesimi; 188. A. ile birkaç ulusal müfrezenin katıldığı Akhisar kesimi) bir Kuzey Cephesi vardı.

Orta kesimde J. Yüzbaşı Tahir Fethi komutasında 68 nci Alayın mürettep taburu, Çerkes Ethem, Parti Pehlivan ulusal müfrezeleriyle birkaç küçük gönüllü grubu bulunuyordu. Bunlarda Eşme'de bulunan 17 nci Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami'nin buyrusunda Merkez Cephesi durumundaydı.

57 nci Tümen (—), Demirci Mehmet Efe, Kıllıoğlu Efe, daha birkaç gönüllü grubunun örgütlediği ve 57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik komutasında Güney Cephesi bulunuyordu.

5 tümene çıkarılmasına (54230 mevcut) çalışılan düşman karşısında bütün bu Türk kuvvetlerinin toplamı 1500 tüfekliyi geçmiyordu.

Ama, asıl büyük tehlike, ulusal kuvvet komutanlarının, subaylıktan gelen komutanları dinlememeleri ve güdümü kendi ellerine alma eğiliminin görülmesiydi. Gediz vadisinde Çerkez Ethem hem komutanları, hem ulusal müfreze komutanlarını kendisine boyun eğdirmeye çalışıyordu. Güney Cephesinde Demirci Mehmet Efe de aynı yolu tutuyor ve ayrıca, Otuzbirmart zihniyetiyle, yüksek okul bitirmiş ya da öğrenimini yapmakta bulunan genç aydınları tutuklamaya uğraşıyordu.

Mustafa Kemal bunu önlemek üzere Albay Refet'i kasım başında Ege bölgesine gönderir; Albay Refet, bir süre başarısız çabadan sonra Istanbul'a uğrayarak dönüp Mustafa Kemal'e kavuşacaktır. Bilgisiz ve yeteneksiz, ama dolaylarına ordu disiplininden yoksun daha çok insan toplayabilen bu başıbozukların davranışları daha sert bir durum alacak ve bu durum Ulusal kuvvetlerin tasfiyesine dek (ocak 1921) sürüp gidecektir.

Soru 11 **Mustafa Kemal'in kurtuluş planını açıklaması, Hükümete yaptığı telkin nasıl oldu? Bundan ne sonuç elde edildi?**

Mustafa Kemal'in Mondros mütarekesinden sonraki telkin ve uyarıları Adana'da başlamış (bk. soru 5), İstanbul'da yaptığı temaslarla

sürmüştü. Daha İstanbuldan ayrılmadan önce Büyük Önder; **Ülkeyi kurtarmak ve Yeni bir Türk Devleti kurmak** diye iki evreye bölünebilecek plânını çoktan saptamış bulunuyordu.

Samsun'a varmasıyle kurtuluş plânının yalınız ülkeyi kurtarma kesiminin açıklanması sırası gelmişti. Meclis ve yönetimi, Ulusu ve Orduyu uyaracak; 1. Dünya Savaşından edindiği topyekûn savaş öğretisiyle bir savaş açacaktı. Meclis kapalıydı. Hükümetin uyarılması bu yüzden daha önemli hale gelmişti. Hükümeti uyarma işine 20 ve 22 mayıs 1919'da Başbakana yazdığı raporlarla; halkı uyarma İşine Havza'ya varışında kendisini görmeye gelenlerle 27 mayısta yaptığı sohbetle başladı; ertesi gün (28 mayıs) «mitingler yapılmasiyle protestolar yağdırılmasını» isteyen genelgesini yayımladı; Ordusunu hazırlamayı da 29 mayısta gönderdiği gizli genelge ile yaptı.

Bunlardan ilki Hükümete telkin idi. En önemli olan, 22 mayıs 1919'da Başbakana sunduğu raporda (¹): Karargâhından ödevlendirdiği birkaç subayın (²) Samsun'daki İngiliz Siyasî Temsilcisi Yüzbaşı Horst ve arkadaşlarıyle görüşmelerini anlatır. Bu görüşmede İngiliz subayları asayişsizliğe değinerek «Kendi kendini yönetemiyecek durumdaki Türkiye'nin birkaç yıl yabancılarca yönetilmesinin yararlı olduğunu» söylemişler; Türk subayları da «Müslümanları heyecanlandıracak, kalplerini kıracak siyasi ülkülerden vaz geçilirse eşkıyalık da hemen kalkar.» cevabını vermişlerdir. Bu görüşmeden (eğer yapılmışsa) esinlenen Mustafa Kemal kendi düşüncesini şöyle eklemektedir:

«Türklerin yabancı yönetimine» katlanamayacaklarını, «İngilizler gibi en uygar uluslardan yabancı uzmanların» iyi karşılanabileceğini, «Yunanlıların, ülkenin hiç bir yerinde egemenlik hakları» olamıyacağını, «İzmir'in işgalinin Türkler için ulusal ve hayati bir sorun» olduğunu ve çünkü «İzmir'in Türklerce İstanbul kadar bir değer» taşıdığını, Ulusun «tek bir vücut olarak egemenlik duygusuyle Hükümetine bağlı halde» durduğunu yazar. Bu satırlarla O, Türkiye'nin yabancı yönetimine ihtiyaç duymadığını ve egemenliği için Ulusun uğraşmaya hazır olduğunu, Hükümetin ise ne beklediğini söylemek istiyordu. Oysa Başbakan Damat Ferit bunları anlayacak durumda değildi.

Bu uyarı yol göstermek bakımından çok önemli idi. Ama, Mustafa Kemal'in Samsun'a vardığının ertesi günü, Damat Ferit'in Kabineyi yeniden kurduğunu bildiren yazısına verdiği cevap da buna ya-

---

(¹) Bıyıklıoğlu, Tevfik. Atatürk Anadolu'da. Ank. 1959, 49-50

(²) Aynı kitap, s. 49

kın önem taşımaktadır. Mustafa Kemal bunda ([3]):

«İzmirin Yunan askerlerince işgali olayı, yakından temasta bulunduğum Ulusun ve Ordunun kalbini tasavvur edilemez ve anlatılamaz derecede kanatmıştır.

«19 mayıs 1919 tarihli yüce telyazılarında bütün Ulusun ve Ordunun duygusunu özetleyen yüksek duyguları güven ve teselli verici olmuştur. Ne Ulus ve ne Ordu, varlığına karşı yapılan bu haksız saldırıyı sindiremiyecek ve kabul etmiyecektir. Ancak Devlet ve Ordu (nun;) bütün ülküsünü Ulusun kurtuluş ve esenliğine bağlamış bulunan kutsal Padişah Hazretlerine olan tüm sadakatinden ve başkanlığını yeniden üzerinize aldığınız Hükümetin en kesin girişim ve yapımlarda bulunarak ulus haklarını koruyacağınıza olan tüm güveninden ötürü suskunluğunu koruyabilmekte olduğunu arzederim.» diyordu.

Bunun da anlamı; kesinlikle iş göreceksiniz diye susuyoruz. Yoksa... demekti.

Bir başka uyarıya da yer vermek doğru olur. Telkinini pekiştirmek üzere 6 haziran 1919'da gönderdiği tel yazıda: Rumların ülkesünün geniş olduğunu; Samsun'dan başka Sıvas ile Amasya ve Tokat sancaklarına da göz diktiklerini, bölgedeki Rum çetesi sayısının 21'e yükseldiğini ve Amerikalıların Rumlarla işbirliği yapmakta bulunduklarını bildirir ([1]).

Bunlar ilk uyarılardır. Mustafa Kemal hemen her olayda bunları sürdürecektir. Amasya Kararları, Kongrelerin bildirileri, Hükümetin tutumundan padişaha yapılan şikâyet birer uyarıdan başka bir şey değildi.

Soru 12 : Halkın uyanılması Mustafa Kemal için neden önemli idi?

Mustafa Kemal kurtuluşun ancak halkın şahlanmasına kaldığı, bütün güç ve kuvvet kaynağının halkta olduğu kanısındaydı. En başta baş vurulacak kaynak da o idi. Ama, Mustafa Kemal asker olduğundan bu telkinlerini olabildiğince ulu orta yapmamak, hiç değilse he-

([3]) Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri. IV. Ankara, 1964. s. 23

([1]) Gökbilgin, M. Tayyip. Millî Mücadele Başlarken. Ankara, 1959, s. 141

saplı konuşmak durumundaydı. Ama O, ülke elden gider ve bu, İzmir'in işgali ile onura dokunucu biçimde yapılırken artık susamazdı. İstanbul'da temas ettikleriyle yaptığı konuşmaları daha açıktan yapmak zorundaydı. Havza'ya varınca buna başladı ve artık hiç susmadı. Ordu Müfettişinin bu kente gelişi özellik gösteren bir olaydı. Kendisini görmeğe gelen Havza'nın ileri gelenlerine söyledikleri şöyledir (1):

«Hiç bir zaman tutsak olmıyacağız. Ülkeyi kurtaracağız. Bizi öldürmek değil, diri diri gömmek istiyorlar. Son bir silkinme bizi, belki kurtarabilir. Zaten başka türlü de yaşama olanağı yoktur. Havza'da Müdafaa-i Hukuk gurubu kurmalısınız. Bunu, çevrenizdeki ii ve ilçelere bildirmeli ve savunmak için hazırlanmalısınız. Ulusun onuru, özgürlüğü ve bağımsızlığı gerçekten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtuluş, gerekirse yurdun son bireyine dek ölmeyi göze almakla olur.»

Yunanlıların İzmir'i işgali elinde bayraktır. Ve şu günlerde bu yolda yaptığı konuşmalar gereken etkiyi yapar. Havza'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Ama, Belediye Başkanı bunu civardaki kentlere taahhütlü mektuplarla bildirmiştir. Oysa bunun açıktan bildirilmesi için tel ile gönderilmesi daha iyidir. Böyle yaptırtır.

Yukarıda değindiğimiz gibi ulusal tepkiler olmuştu (Soru 8). İstanbul'da 18 mayısta ulusal yas günü ilân edilmiş, büyük bir kalabalığın katıldığı Sultanahmet mitingi yapılmıştı. O'na göre bunlar yeterli değildi. Vali ve komutanlara bir genelge telleyerek mitingler yaptırılıp protesto telleri yağdırılmasını yazar (2).

Erzurum Kongresinden sonra, 1. Dünya Savaşı sırasında tanıdığı, Doğu'daki şeyhlere uyarıcı mektuplar yazmaya da baş vuracaktır. Ama buna vakit kalmadan geriye çağırılacak ve sonunda işine son verilecektir.

Mustafa Kemal'in bu yoldaki çabaları meyvesini erken vermez. Yayın ve haberleşme araçlarının eksikliği yüzünden kara kuvvetlerin çabası daha üstün gelir. 1920'de ülkenin her yanında ayaklanmalar olacaktır. Halk, büyük çoğunluğuyle ona, ancak Sèvres Antlaşmasının yıkıcılığını anladıktan sonra inanacaktır.

---

(1) Aktaş, Necdet. Milliyet Gaz. «Dağ Başını Duman Almış» takım makalesi. 22 mayıs 1964.

(2) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 15-16; Nutuk, 1962, s. 22-23.

Soru 13 Mustafa Kemal'in komutanlarla teması ve 1919 yılı için harekât planı nasıl yapıldı? Ordusuna verdiği talimat ne idi? Ne tepki gördü?

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Anadolu'ya gönderilmesinin nedeni olan Pontus olayları üzerinde 22 mayıs 1919'da aydınlatıcı bir rapor sundu. Bunda içinde bulunulan durumun, Rumların düzmeciliğinden ileri geldiğini anlattı.

Ama O'nun kafasını işleten konu yalnız Pontus sorunu değil bütün ülkenin akıbetiydi. Kurtuluş planını tasarlamış ve hazırlamıştı.

Mustafa Kemal; «Bir komutan düşmanını tanımazsa savaşı kazanamaz; ordusunu bilemezse mutlaka yitirir.» şeklindeki Çin sözünü biliyordu. İstanbul'da söz birliği ettiği komutanlar (Ali Fuat ve Karabekir) la ötekilerin şimdi ne düşündüklerini bilmek başta gelen bir sorundu. İlk iş olarak bunlarla ilişki sağlamıştı. 21 mayısta General Karabekir'e; bölgedeki olaylar dolayısıyle kendisine erkenden kavuşamıyacağını bildirerek gerekli gördüğü bilgileri kendisinden ister. 23 mayısta 20 nci Kolordu Komutanı General Ali Fuat'a; kendisiyle sıkı temasta bulunmak istediğini, İzmir ve dolaylarındaki durumdan haberli edilmesini yazar. Aldığı cevaplar, bu komutanların kendisine bağlılığını göstermektedir.

Ordu Müfettişi bu temasları daha uzaklara sürdürür. 2 nci Ordu Müfettişi Cemal (Mersinli) ye telkinlerde bulunur. 27 mayısta yazdığı kapalı telde ondan Afyon'a yakın bulunan 23 ncü Tümene er ikmalinin nasıl yapıldığını, Konya'da kurulmakta olduğunu duyduğu Yurt Ordusunun örgütlenme durumunu (oysa böyle bir şey yoktu) sorar. Aslında böyle bir örgütlenmeyi telkin etmek istiyordu. 2 nci Ordu'dan «bu kuruluşa daha başlanmadı» yolunda aldığı cevabı, üzerinde durulan bir konuymuş gibi «Konya'da bir Yurt Ordusu kurulmakta» diye kolordularına aktarır. Bunu da kamçılayıcı bir etki olarak kullanır (1).

Harekât planı ve ordusuna talimat: Zihninde belirttiği harekât planı: Silâha sarılmak, halktan müfrezeler kurmak, işgalin gelişmesini engellemek ve bu amaçla yakın birlikleri savaş değeri nice az olursa olsun kullanmak, bunun gerisinde orduyu savaşa hazır bir hale getirmek diye belirtilebilir.

Mustafa Kemal, mütarekeden beri görevlilerin gereğince iş yapmadıklarını, olandan bitenden haberli olmamaları yüzünden nice aksaklıkların çıktığını anlamıştı. Bu yanılgıları kendisi yapmamalıydı. Bu amaçla açık temeller bildiren direktiflerin ilkini 20 mayıs 1919

(1) Kemal Atatürk. Nutuk. İstanbul. 1962. c. III, belge: 13, 15, 16.

(ya da ertesi günü), Samsun Sancak Beyliğine ve 15 nci Tümen Komutanlığına bakmaya ödevlendirdiği Albay Bele'ye verir. Bunlar ([2]):

Elden gelen bölgesel tedbirlerin alınmasına ve özellikle halkın gerçek durum üzerinde aydınlatılmasına, orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan çekinmeye yer olmadığının anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede Ulusal örgütler kurmaya girişildi» yolunda yargılar olmalıdır.

Direktiflerinden ikincisini 29 mayıs 1919'da 15 nci, 3 ncü, 13 ncü ve 20 nci Kolordu komutanlarına yolladı. Özetle alırsak ([3]):

«Doğu vilâyetlerinde yabancı işgalinin nasıl olabileceğini belirttikten sonra, Rumlardan gelecek tehlikeye karşı, Türk köylülerinin de ellerindeki silâhlarla, kendi köylerini korumaya çalışmalarını istemiş; Yunan kuvvetlerinin karaya çıkması halinde asker ve halkça kovulması çaresine bakılmasını» öğütlemişti.

«İtilâf Devletlerince bir çıkarma yapılırsa, bunların kıyıda tutunmalarının geciktirilmesine çalışılacak ve ülke içine sarkmaları halinde, halkça mitingler ve çeşitli gösterilerle protestolar yapılırken asker ve halk kuvvetleri tek bir vücut halinde ülke ve bağımsızlığı silâhla savunacaktı.»

Direktifin anlamı şuydu: Halk silâhlanmış ve her türlü sadırışa hazır bulunacak. Rum istilâsını orduya bağlı kalmaksızın söküp atacak, Yunan çıkarması halinde halk ve ordu birlikte saldıracak. İtilâf Devletleri asker çıkarırlarsa, çıkarma yerinde önüne çıkılarak ilerlemesi önlenecek, düşman içerlere dalmak isterse halk kuvvetleri ve ordu tek vücut olarak savunma yapacaklardı.

Böylece Mustafa Kemal her ihtimalin karşısına çözüm yolunu koymuştu. 15 nci Kolordu Komutanı varlığını duyurmak isteyince: «Batı Devletlerinin Doğu Anadolu kıyılarına çıkarma için» asker getirmiyeceklerini; «Özellikle çete savaşına hazırlanmanın askeri dağıtmak» demek olacağını yazar. General Karabekir'in halk kuvvetlerine önem verdiği yoktur. Bu düşüncesini sürdürecektir de ([4]).

1919 harekât plânının daha sonraki bir evresi, Batı'da güvenilir bir sorumlu elinde bir cephe kurulmasıdır. Gerçekten Batı Anadolu

---

([2]) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 12; Nutuk, 1962, s. 17.

([3]) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ank. 1963, c. II, ksm. 1, s. 113. Metin için: Karabekir, Gnl. K. Istiklâl Harbimiz. Ist. 1960, s. 35. ve Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Bey. IV, Ankara, 1964, s. 25-27.

([4]) Karabekir, Gnl. K. Istiklâl Harbimiz. İstanbul, 1960, s. 35-36. Ama Doğu saldırışı sırasında çıkarma tehlikesine karşı 3 ncü Tümeni Trabzon-Rize kıyılarında bırakacaktır.

durumunu söz konusu ederek Sıvas Kongresinin Gnl. A. Fuat'ı, Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Genel Komutanlığına atamasını sağlayacaktır. Bu kongreye yürütme erki kullandırmak demek olacaktır. Böylece Temsil Kurulu başkanı olarak kendisine de bu yolu açmış bulunacaktır.

Soru 14 Kurtuluş Savaşında seferberlik ne zaman ilân edilmiştir? Neden gecikmişlir?

Türk Kurtuluş Savaşında genel seferberlik 13 eylül 1921 de Sakarya Zaferinden sonra ilân edilmiştir. Aslında bu da bildiğimiz anlamda bir genel seferberlik değildi. Başkomutan M. Savunma Bakanı General Refet'e cepheden yazdığı kapalı telde; Seferberlik emrini dışa karşı etki sağlamak için verdiğini, gereken doğumların silâh altına alınmakla yetinilmesini ve gizli tutulmak koşuiuyle Meclise de bu yolda bilgi vermesini yazmıştı. Bununla birlikte bu tarih, Başkomutanın Samsun'a ayak basmasından iki yıl 4 ay sonraya rastlamaktadır. Bu, topyekûn bir savaş uygulayan Mustafa Kemal'in tasarımında bir eksiklik gibi görülür.

Gerçekten, halkın bütün gücünden yararlanma ve ordu mevcudunu yükseltme demek olan seferberliğin erkenden ilânı gerekirdi. Böylece savaş da daha erken bilebilirdi. Ama, Mustafa Kemal Anadolu'da Meclisi açmadan, ayaklanmaları bastırıp yönetimi kökleştirmeden bunu yapamadı. Halkın katılması demek olan böyle bir harekete ortam hazır değildi. Nerede kaldı ki seferberlik sözü Türk halkı arasında 1. Dünya Savaşı anlamında kullanılıyordu. Adı bile irkiltici idi.

Temsil Kurulu Başkanı Mustafa Kemal, Yunanlılarca İzmir'in resmen ilhakının 13 Ocak 1920'de yapılacağı söylentileri üzerine İstanbul Hükümetinin kimi kolordulara verdiği seferberliğe hazırlık emrinden yararlanmayı düşünmüş ve Millî Mücadele plânını da bu duruma karşı tertiplemişti (Bk. Soru 21). Bu ihtimal gerçekleşmedi.

Bununla birlikte 8 haziran 1920'de Doğu Cephesinde, 8 ağustos 1920'de Güney Cephesinde kısmî seferberlikler yapılmıştır.

Genel seferberliği, Başkomutanlık Yasasından sonra da ilân etmemiş, temelli bir silâh başarısının yaratacağı ortamı beklemeyi yeğ tutmuştur ki bu tarih kimi yabancı teçhizatın gelmesine ve 1921 sonbaharında yapmayı tasarladığı «SAD» Saldırış plânının yapımına denk gelmekte idi (bk. Soru 60).

Seferberlik ilânıyle birlikte bir bildiriyi de halka yayımlıyarak bunda: Türk ulusunun kendinden her istenileni vermesini övmüş «hiç kimsenin hakkına saldırmak istemediğimiz gibi, başkalarınca da yaşantı ve özgürlük haklarımıza uyarlık beklemekten başka bir davamız» olmadığını, «Amacımızı sağlayıncaya dek silâhımızı elden bırakmıyacağımızdan Ulusun azami çaba ve özverisini» göstermesini beklediğini yazmıştır (1).

Soru 15 Ulusal kuvvetlerin (Kuvayı Milliye) yeni savaşlarda yeri nedir? Mustafa Kemal bu kuvvetleri niçin gerekli görüyordu? Ulusal kuvvetler üzerinde başlıca görüşler nelerdir? Yaptıkları hizmetler nasıl oldu?

Ulusal kuvvetler topyekûn savaşlarda, silâhlı kuvvetler ile halkın yaptıklarının sınırlandırılamaz bir nelik (mahiyet) alması dolayısıyle gerekli kuvvet ögesi olmuşlardır. En kuvvetli ordularda bile Komando, Rangers gibi adlarla savaşlara katılmışlardır. Kurtuluşa çalışan uluslarda ise bu kuvvetler, yalnız gerekli değil, kendilerinden vaz geçilmez kuvvet ögesi olmuşlardır (Soru 4).

Ulusal Kuvvetler dediğimiz Kuva-yı Milliye'nin Türk Kurtuluş Savaşındaki hizmetleri ya yerilmiş ya da göklere çıkarılmıştır. Yerilmeyi hak edenleri, kuvvetlerinin yapısından ve güdüm düzeninden bu duruma gelmişlerdir. Yoksa bu etmenler dışında çalışanlar çok yararlı olmuşlardır. Buna aşağıda değineceğiz.

Gönüllülerin savaşa katılması tarihimizde eski savaşlarda, birçok örnekleriyle görülmüştü. Fransız Jeanne d'Arc'ınkine benzer bir örneği de 1877/1878 Savaşında Nene Hatunun Erzurum'da Aziziye Tabyasına yaptırdığı saldırışdır.

Türk Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal'in Ulusu uyarıp şahlandırması, gereğince değerlendirilmiş ve değerlendirilmekte ise de Ulusal Kuvvet müfrezeleri kurulması ve bunların savaşmalarını düzenlemesi konularında az durulmuştur. O, Ulusal Kuvvetleri, açtığı topyekûn savaşın ayrılmaz bir gereği olarak görüyordu. Mustafa Kemal'in bu konuya nasıl girdiğinin tarihçesini kısaca görmeliyiz:

Mustafa Kemal ve ulusal kuvveller: Mustafa Kemal'in Ulus'u uyarıp şahlandırması ve savaşı yönetimi bakımından hizmeti gereğince

(1) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV. Ankara, 1964, s. 410-411.

değerlendirilmişse de küçük savaş (gerillanın Türk askeri tarihinde son yıllara dek kullanılan adı) ve ulusal müfrezelerin örgütlenmesi bakımından uyguladığı plân örtülü geçiştirilmiştir.

Mustafa Kemal Harb Akademisi öğreniminde küçük savaş ile ilgilenmiş ve öğretmeni Trabzonlu Nuri Hocadan bu konuda çalışma yaptırmasını istemişti. Şam'daki kıta hizmeti sırasında bu türden bir harekete katılıp konu ile fiilen karşılaşmış; Otuzbirmart karşı devrimini bastıran Hareket Ordusunun, halk gönüllülerinden örgütlenip kullanılmasını sağlamıştı. Italyanlarla Libya Savaşında uzun bir deneme geçirmiştir. Kurtuluş Savaşına bu denemelerle başlayan Büyük Önder, bu kuvvetlerin örgütlenmesi, iç ve dış düşmanlara karşı kullanılması ile uğraşmıştır.

Türk Yıldırım Ordular Grubunun Filistin-Suriye Cephesindeki yenilgisinde, kendi 7 nci Ordusunu kurtararak Halep kuzeyine çekilirken bu kentte arap çetelerinin dağıtılması durumunda kaldığını, 25 ekim 1918'de Antep (Gazi) milletvekili Ali Cenani'ye işin ulusa kaldığını, vereceği silâhlarla halkı örgütlemesini söylediğini, kasım 1918'de 20 nci Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) ile bu yolda konuşmuş olduğunu hatırlatırız (1).

Samsun'a çıkışının ertesi günlerinde (soru: 13) ulusal örgütlemenin yapılmasını Albay Refet (Bele) ye buyurmuş; bir harekât plânı niteliğinde olarak vermiş olduğu 29 mayıs 1919 tarihli direktifinde Halk kuvvetlerinin örgütlenmesini ve bunların topraklarına sahip çıkacaklara karşı savaşmalarını belirtmişti (Soru 13). Yukarıdaki satırlardan şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Türk Kurtuluş Savaşı için ulusal kuvvetlerin ülke çapında kurulmasını düşünen, yüksek düzeyde sorumlu ilk insan, Mustafa Kemal olmuştur.

Kurtuluş Savaşında ulusal kuvvetler üzerindeki başlıca düşünceler: Bu düşünceler şöyle özetlenebilir:

Ulusal kuvvetlere karşıt oluş: Bunu, başlıca General Kâzım Karabekir temsil ediyor ve ulusal kuvvetlerin zararlı olduklarını söylüyordu (2). Barış ve savaşta bölgesinde bu kuvvetlerin bulunmasını istemiyordu. Temsil Kurulu Ankara'ya gittikten sonra Batı Cephesi birliklerinin ulusal kuvvetlere dönüştürüldüğünü, bunu överek kendisine de öner-

---

(1) Gazipaşa'nın Hatırat Sayfaları. Hakimiyet Gazetesi. 14 mart: 12 nisan 1926 makaleleri. sayı - 27 ve Cebesoy, Gnl. Ali Fuat. Millî Mücadele Hatıralarım. 1953, s. 29.

(2) Karabekir. Istiklâl Harbimiz. İst. 1960, s. 427 ve Nutuk, beige 156 e

dikleri halde buna uymadığını yazar (3).

Mustafa Kemal'in 29 mayıs 1919'da halk kuvvetlerinin örgütlenmesi ve bunlarla çeşitli kökenlerden gelecek işgaller karşısında nasıl savaşılacağı yolunda verdiği talimat (Soru 13) üzerine «Örgütlemeye çoktan başlandı. İhtiyaç, aylarca önce görülmüştü.» (1) derken bir çelişkiye düştüğü sanılırsa da temelde böyle değildir. Çünkü, kendisi 3 mayıs 1919'da Erzurum'da görev başına geldiğine göre ihtiyacın ilk tespiti, kendisi tarafından olmamıştır. Aylarca önce ordu komutanı olarak oradaki askerî baş, General Yakup Şevki idi. Onun da 1914 sınırları ötesinde Şûralar ve kuvvetler kurduğu biliniyorsa da, sınırların berisinde aynı çeşitten eylemine rastlamıyoruz.

Bununla birlikte Kâzım Karabekir'in Ulusal Kuvvetlere karşıtlığının içten olmadığı, Ermenilere karşı yaptığı saldırışta aşiret süvari birliklerini kullanmasıyle anlaşılır. Biz asıl nedeni Mustafa Kemal'e karşı oluşunda bulmaktayız.

Tümüyle Ulusal Kuvvetlere gidiş : Her şeyin Ulusal Kuvvetlerden beklenmesi, bunun için Ordu'nun küçük ve ulusal kuvvet müfrezeleri çapındaki birliklerden örgütlenmiş bir milis ordusu biçiminde kurulmasıdır. Öyle bir ordu ki generalleri az olacak ve rütbeler de bulunmayacaktı. Bu görüş, Milletvekili Binbaşı Hacı Şükrü'ce 1920 eylül ayında Meclise önerge olarak verilmiştir (5). Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe'nin sözcülüğü edilerek ileri sürülen bu fikrin temelinde Yeşilorduculuk yatmaktadır.

Batı Cephesinin kurulmasında büyük çabası olan 17 nci Kolordu Komutanı Vekili Albay Bekir Sami (Günsav)nin ise, askeri ulusal kuvvetlere aktarıp savaşı Ulusal maletmek, Hükümeti sorumluluk ya da uyuşukluktan kurtarmak görüşü, hareket noktasında yukarıdakiyle birlikse de amacında Yeşilorduculuk yoktur.

Bu görüşleri; Orduyu savaşa hazır hale getirinceye dek ulusal kuvvetlere dayanmak, ondan sonra bu kuvvetleri ordu nizamına alarak kullanmak isteyen ve gerçekte savaşın sonuna dek kullanan Mustafa Kemal'in görüşüyle karşılaştırmak için kalem yürütmenin gereği yoktur. Buna karşı Büyük Kurtarıcının öğretisini açıklamakta yarar vardır.

Mustafa Kemal'in Ulusal Kuvvet öğretisi : «Devlet ve Ulusun alın yazısında ulusun iradesi egemen ve ulusal kuvvetler, etmendir.» te-

---

(3) Aynı yazar. Istiklâl Harbimizin Esasları. 1935/1951, s. 157.

(4) Karabekir. Istiklâl Harbimiz. Ist. 1960, s. 36

(5) Selek, Sabahattin. Millî Mücadele. c. I, İstanbul, 1970, s. 138/139

melinden hareket ederek, bu kuvvetleri savaşın kuvvet araçlarının önemli bir parçası sayıyordu. Bunlardan: Anadolu hareketinin ulustan geldiğini Osmanlı Hükümetine ve dünya kamuoyuna göstermek, Ordunun ayağa kaldırılmasına dek Yunan ilerlemesini geciktirmek, Ordu ile birlikte savaşmak, Türk köylerini Rum ve Ermeni çetelerine karşı korumak ödevlerini bekliyordu. Bu amaçlar, Mustafa Kemal'in çeşitli söylevlerinde ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğünün gizli ek-1'inde yer almıştı.

Sözünü ettiğimiz ek, Tüzükten ayrı olarak gizli ulaştırılmıştır. Özeti şöyledir (*): Örgütlenme işleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince yapılır. Asker alma örgütleriyle bölge Komutanları yardım ederler (madde-4). Hıristiyan ve Müslüman çetelere karşı gezgin (seyyar) ve durağan (sabit) diye iki türlü müfreze hazırlanacak (madde-4); Gezginciler gereğinde Ordunun yapacağı harekâtı kolaylaştıracaklar, durağanlar eşkıyaya ve Müslüman olmayan öğelerin ayaklanma ve saldırılarına karşı kullanılacaklar (madde-5); müfrezeler silâh altına alınmayan ama yurtsever olanlardan ve eli silâh tutan bütün ulus gençlerinden kurulacak, gereğinde (doğumluları çağırılınca) Orduya geçirilecekler, üstleri disiplin kurmaya yetlll ve merhametli insanlardan olacak; emir ve komuta düzenlerlyle örgütleri manga, takım, bölük gibi yapılacak; mükâfat ve cezalandırılmaları Ordudaki gibi uygulanacaktır (mad. 6). Silâh, yiyecek ve harcamaları eşkıyadan ele geçirileceklere ek olarak zenginlerden sağlanır (madde-10).. Bu belgenin her yurttaş ve askerce okunmasını salık veririz.

Müfrezelerin bilinmez yersel amaçlarda kullanılmasını önlemek üzere, kurulmalarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince yapılmasını ama jandarma komutanlarının emri altında kullanılmalarını 27/28 temmuz 1920'de yayımlayarak 7. maddede değişiklik yapar.

Bu müfrezelerin Mustafa Kemal'in istediği erginlikte kurulduğu kanısında değiliz. Bununla birlikte Batı'da 1919 ve 1920 yıllarında, Güney'de savaşın sonuna dek savaşmaların yükünü omuzlarında taşıdıkları kabul olunabilir.

Ulusal kuvvetlerin başardığı hizmetler : Güneydeki müfrezeler, Ordunun yardımına bütünüyle bağlanmaksızın, yan yana olduklarında onunla tüm işbirliğinde olarak çarpışmışlardır. Kent savaşmalarından baskınlara dek çarpışma türlerinde bir ordu disiplini içinde savaşmışlardır. Bir Pozantı baskını, bir Urfa'nın Firuzpaşa deresi pususu (bunlarda birer tabur Fransız askeri tutsak edilmiş ya da yokedilmiştir). Antep'in 8 aydan fazla süren savunması, bir tümene yakın Fransızı

(*) Kemal Atatürk. Nutuk. Ist. 1962. belge-188.

savaşamaz hale getiren Maraş - Islahiye takibi Batı'da görülemez. En başarılı bilinen Demirci baskınını yukarıdakllerle kıyaslama olanağı yoktur. Bu, etnik bir ayrımdan ileri gelmemiştir. Sadece, Batı'daki müfreze komutanlarının «sütün kaymağını almakla» yetinir tutumları yüzündendir.

Böylece Ulusal kuvvetlerin yapısına ve güdümlerine değinmek zorunluğu karşısında kalmaktayız.

Batı'daki ulusal kuvvetler; asker kaçakları, eşkıya ve zeybekler, müfrezelere zorla alınanlar, tutukluluktan kaçanlar, soyguncular, serüvenciler ve bunların yanında küçük sayıda inançlı yurttaşlardan örgütlenmişti. Güneyde, yukardaki gibilerin yokluğunu iddia etmek zor olmakla birlikte (özellikle zeybeklerin yerlerini verimsiz hizmetle aşiretler almışlardı) yurt savunmasına kendini adamış temiz yürekli yurttaşlar büyük çoğunluktaydı. Başka bir deyimle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğünün gizli ekinin 6 ncı maddesi iyi uygulanıyordu. Güneydeki müfrezeler manga, takım, bölük.. gibi adları almaktan onur duydukları halde, batıdakilerden bu adlarla yetinenler azdı. Tarihsel ve ideolojik adlar yeğ tutuluyordu.

Sevk ve idare bakımından da görünüm ayrıydı. Güneydeki ulusal kuvvetlerin komutanları, büyük çoğunluğu ile Mustafa Kemal'ce seçilmiş subaylardı. Batıdakiler, kendilerini şirretlikleriyle daha önceden kabul ettirmiş olan, ve asker olmaktan ve askerlikten anlamaktan uzak kişilerdi. Pek azı aydın ve subaydı; çoğu komitacı, zulmedici insanlardı. Mustafa Kemal bunları yola getirmek için aylarca ve büyük bir sabırla uğraşmış ama mayalarını değiştirememiştir. Eşkıyalık ile küçük savaş arasındaki ayrımı anlatamamış; sosyal düzeni ve askerî ilkeleri kabul etmiyenleri tasfiye ederek gerçek yurtseverleri Ordu yanında sonuna dek elde ve hizmette tutmuştur. Yoksa Ulusal Kuvvetleri bütünüyle kaldırmış değildir.

Uulsal Kuvvetler, çoğuyla Güney'de olmak üzere 1920'de 15 bine, 1921 kasımında bütün Türkiye'de, Yunan çizgileri gerisindekilerle birlikte, 100 bine varmış sayılabilir.

Soru 16 : Amasya Kararlarını görüşmeye çağırılanlar kimlerdir? Varılan kararlar nelerdir? Bu sırada Doğu sorunu üzerindeki düşünceler nelerdir?

Mustafa Kemal Paşa, 8 haziran 1919'a kadar görevini Havzada hem Ordu Müfettişi olarak dar anlamda, hem de Kurtuluş ve yeni Tür-

kiye Devletini kurma yönünden geniş anlamda yapıyordu. Daha bir süre de böyle çalışmak istiyordu. 8 haziran 1919'da geri çağırılması üzerine başladığı işe komutan arkadaşlarının katılması gereğini duydu. Bu komutanlardan uzakta olmayanları, kendisinin ivedilikle gittiği, haberleşme ve güvenlik bakımlarından daha elverişli gördüğü Amasya'da topladı. 5 nci Kafkas Tümeninin bulunduğu Amasya'ya 13 haziran 1919'da varmıştı.

Önderlik felsefesi «Insanlar ancak emelleri, fikirleri tanımlatılarak -teşhis ettirilerek- sevk ve idare edilebilir.» (1). olan Mustafa Kemal, bu tanıtlamayı arkadaşlarına yaptırmakla işe başlayacaktı. Elinde Izmir'in işgali gibi yeni ve kuvvetli bir koz olduğuna göre buna dayanacak, Ulusu önce Ulusal bir Kurulla ve sonra Meclis yoluyle kaderine egemen kılacaktı.

Ayaklanma bayrağının açılması : 22 haziran 1919'da yayımlanan genelge üzerine aşağıda göreceğimiz kararlar anlaşılınca Ayaklanma da başlamış oldu. Hükümet, kendisinin İstanbul'a dönmesi üzerinde ısrarını artırdı. Bir yandan da yönetim âmirlerinin kendisiyle işlem yapmaması üzerinde yürüdü (İçişleri Bakanlığının 23 haziran genelgesi). Sonunda görevinden alınması ve bu da yetmeyince tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi yolu tutuldu. Bu konularda Kurtuluş edebiyatımız zengindir.

Amasya Kararları için görüşmeye çağırılanlar General Ali Fuat (Cebesoy), Albay Hüseyin Rauf (Orbay), Samsun Sancak Beyi Hâmit, 3 ncü Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele) idiler. Ali Fuat ve Rauf Havza'ya diye çağırılmışlarsa da Mustafa Kemal'in Amasyaya gittiğini öğrenince kendisine bu kentte kavuşmuşlardır. 2 nci Ordu Müfettişi General Cemal (Mersinli) ile 15 nci Kolordu Komutanı General Kâzım Karabekir, yerlerinin uzaklığı ve katılmalarının gizlenemiyeceği nedenleriyle, gelmemişlerse de kapalı tellerle görüşmelerin gidişinden haberli kılındıklarından kararlara katılmışlardır.

Amasya Kararları : Mustafa Kemal'in 18 haziran 1919'da Edirne' deki 1 nci Kolordu Komutanına verdiği direktifte belirttiği 8 maddelik önerisi ele alınmıştır (2). Bunlar üzerinde uzun uzun görüşülerek, Mustafa Kemal'in 4 madde dediği (3) ve Ali Fuat (Cebesoy) ın 6 madde olarak geçirdiği son şekil şöyle olmuştu:

---

(1) Mustafa Kemal. Zabit ve Kumandanla Hasbihal. Türkçe 2. b., s. 17

(2) Direktifin metni için: Kemal Atatürk, Nutuk. c. III, belge-19. 8 maddelik liste için Söylev, s. 21; Nutuk, 1962, s. 30

(3) Cebesoy, Gnl. Ali Fuat. Millî Mücadele Hatıralarım. 1955. s. 114.

1. Ulusal hal ve durumu (vaz'ı) ele almak (M. Kemal'in 4. maddesi) ve halkın sesini dünyaya duyurmak üzere her türlü etki ve denetlemeden uzak bir kurul toplamak için bir Ulusal kongrenin (M. Kemal'in 5. maddesi) Sıvas'ta toplanması (M. Kemal'in 5. maddesi).

2. Erzurum Kongresinin delegeleri toplantının bitiminde buraya katılacaklardır (M. Kemal'in önerisine K. Karabekir'le temastan sonra 8. madde olarak katılmış olabilir.)

3. Delegeler Müdafaa-i Hukuk, İlhakı Red kurumları ve belediyeler ce seçilecektir. (Mustafa Kemal'in önerisinde 6. maddede güvenilir kimselerden ve her sancaktan 3 delege diye geçer.)

4. Komutanlar (4) ve sancak beyi ve öteki komutanlar kararların uygulamasına çalışacaklardır. Bundan başka eski Başbakan Mareşal Ahmet Izzet (Furgaç), Bayındırlık Bakanı Ferit Paşa, Senatör Ahmet Rıza gibilerin düşünceleri alınacaktır.

5. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile İlhakı Ret kurullarının tel yazılarının alınıp çekilmesini engelleme emri veren P.T.T. Genel Müdürüne karşı gösteriler yapılacaktır.

6. Sivil ve asker örgütler hiç bir şekilde lâğvedilmeyecek, hiç bir görevli, görevini bırakmayacak ya da başkasına aktarmayacaktır. Mustafa Kemal'in Sıvas'ta toplanmasını önemle istediği ulusal meclis düşüncesi ilk maddelerde derlenmişti.

Amasya Kararları bakımından General Ali Fuat, eşit haklarla imza koymuş olmaktan; Karabekir sert bir çıkışa engel olarak Doğu sorunu dolayısıyle Komünizmi önlemiş bulunmaktan kıvanç duyarlar.

Mustafa Kemal askerdir. Kararlar, ona göre en üstçe alınır. Bu yüzden ötekilerin katılmalarını bir tören gereği diye sayar. Rastlantıyla orada bulunanlara ve kimi Kh. bağlılarına hatıra diye imzalatmıştır. Kararların temelinin O'ndan geldiğinde kuşku yoktur. Bu yüzden Cebesoy: «Mustafa Kemal Amasya Kararlarının tasarlayıcısı ve itici kuvvetiydi.» der (5).

Ali Fuat'la Rauf'u olağanüstü bir görüşme için çağırdığına (6), ve 19 haziran 1919'da Amasya'ya gelen bu önderlerin imza zamanına dek (20/21 haziran) boş durmayacakları doğal olduğuna göre, rastlam sonucu imza atmaktan daha fazla bir görüşme yapıldığı anlaşılır. Nitekim Mustafa Kemal, 1927'deki Halk Partisi Kurultayında bu belgeyi

---

(4) Adları: 13. Kork. Alb. Cevdet, 12. Kork. Alb. Salâhattin, 17. Kork. Bekir Samî, 1. Kork. Cafer Tayyar, 14. Kork. Y. izzet'i de kapsayarak 11'dir.

(5) Cebesoy. Millî Mücadele Hatıralarım. s. 76

(6) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. c. II, ksm. 1, s. 114

(O'na göre 18 haziranda 1 nci Kolorduya verdiği direktiftir.); «karalamalar şu kâğıttadır.» diyerek göstermişse de, «Isteyen baksın.» dememiş ve dinleyicilere geçirmemiştir (7).

İmzaların 1 nci Kolorduya verilen direktife mi yoksa ayrı bir protokole mi atıldığı; Atatürk'ün ölümünden 25 yıl sonra açılmasını vasiyet ettiği ve Ziraat Bankasında korunan belgelerin açığa çıkmasından sonra belki anlaşılabilecektir.

Rauf'un imzada duraksaması görev sahibi olmamasından, Alb. Refet'inki ise kararları içtenlikle benimsememesindendir.

İstanbul'daki tanınmış kişilere Mustafa Kemal'in yazdığı mektupları General Ali Fuat ulaştırılmak üzere alarak Ankara'ya döndü. Büyük Önder'in 22 haziran tarihli bu mektuplarda «Anadolu'dan ve Ulus'un bağrından hiç bir şekilde ayrılmıyacağını» ve sonuna dek bir Ulus bireyi gibi çalışacağını yazmış olduğunu belirtmek isteriz (8).

Ayrılış sırasında Ali Fuat Paşanın; kendisinin ya da Mustafa Kemal'in görevlerinden ayrılması halinde de mutlak olarak emrinde kalacağını söylemesi de Kurtuluş Savaşı Önderi için bir güven kaynağı olmuştur. Benzeri bir örneği, Ordu Müfettişinin görevinden alınması ve O'nun da askerlikten istifasının ertesinde General Karabekir'in büyük bir saygı ile selâmladıktan sonra Mustafa Kemal'e, kendisiyle kolordusunun emrinde bulunduğunu 10 temmuz 1919'da söylemesinde göreceğiz.

Kararları belirten bir genelge 22 haziran 1919'da yayımlandı (9). Bunda Sıvas Kongresinin toplanmasıyla ilgili sorunlar yazılıydı. Örgütlerin lâğvedilmemesi, komutanların yerlerini bırakmamaları, yerlerine atananların Ulusal davaya yatkın olmaları halinde görevi vermekle birlikte bir süre denetim altında tutmaları; yeni işgallere karşı duruma göre ülkece birlikte savunulacağı açıklanıyordu. Silâh, cephane, teçhizatın elden çıkarılmaması sorunları da, Mustafa Kemal'in yer değiştirmesi dolayısıyle Erzurum'a varmasından sonra Karabekir'in hatırlatması üzerine ve ikinci genelge halinde yayımlandı (10).

İstanbul'un tepkisiz kalmıyacağı açıktı. 22 haziran genelgesi üzerine Bakanlar Kurulu 23 haziranda Mustafa Kemal'in azlini kararlaş-

---

(7) Kemal Atatürk. Söylev, s. 22; Nutuk, 1962, s. 32

(8) Kemal Atatürk. Nutuk. c. III. belge-Mektup yazılanlar: Tarihyazar Abdurrahman Şeref, Reşit Akif Paşa, Mareşal Ahmet Izzet (Furgaç), Seyyit, Halide Edip (Adıvar), Kara Vasıf, Cami (Baykurt), Senatör Ahmet Rıza ve Bayındırlık Bakanı Ferit Paşa.

(9) Aynı kitap, belge-26

(10) Karabekir, Istiklâl Harbimiz. İst. 1960, s. 65 ve 71

tırmış ve 3 ncü Ordu Müfettişliğine General Hurşit'in atanmasına karar vermişti. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa bu göreve Kâzım Karabekir'i düşünmüş; atanması yapıldığında 15 nci Kolorduya kimi uygun gördüğünü de sormuştu. Yürekli asker Karabekir, kolordusunun başından ayrılmasının sakıncasını bildirerek Mustafa Kemal'in görevinde bırakılmasını öğütlemişti.

Ama, değişiklik için yapılması gereken işlemlerin bitimini beklemek gereğini duymayan İçişleri Bakanı Ali Kemal, Mustafa Kemal'in azledilmiş olduğunu, emirlerinin dinlenmemesini bildirdi (23 haziran 1919). Yönetim âmirlerine yayımladığı ikinci bir genelge ile de «Ulusal Ordu kurmanın, Ulusal Savunma hazırlamak gibi eylemlerin bir felâket olduğunu» yazdı (11).

Öte yandan Amasya Kararları taşıdığı fikirler bakımından İstanbul'daki siyasi partilerin Damat Ferit'e olan güvenini azalttı.

Amasya Kararları sırasında Doğu ile ilişki üzerinde yazışma: Yukarda gördüğümüz kararlar temelde Batılı Emperyalistlere karşıydı. Doğu'daki Devletlerle ilişkiler de söz konusu edildi. Bunun için Karabekir'in nabzını yoklamak bakımından Mustafa Kemal'in 16 haziranda yazdığı teli ele almalıyız. Büyük Önder bunda: İtalyan, Yunan, Fransız ve İngilizlere karşı bir hareket hazırlayan 2 nci Ordu Müfettişinin Doğu illerinde, doğudan ya da kıyıdan yapılacak ilerlemelere karşı «durumu» düzeltmek için bir oldubitti mi beklendiğini sorduğunu; kendisinin de Cemal Paşa'ya cevap olarak bekleyicilerden olmadığını, hazırlıklar için zaman kazandığını, Başbakanın Paris'te göreceği muameleye göre bir hareket düşündüğünü yazmış olduğunu bildirdi.

Karabekir buna 17 haziran 1919'da verdiği cevapta: ilk davranışların bizden olmamasını, Bolşeviklerin yaklaşıp temas sağlamalarında amaçlarının da anlaşılacağını; bu arada hazırlığımızı artırmamızı, birliklerimizi lâğvettirmememizi ve silâh teslim etmememizi; Soviyetlerden yana çıkmadan topraklarımızı (Emperyalist Devletlere) boşalttırmaya çalışmamızı; hakkımızın tanınmaması halinde silâha sarılmamızın meşru olacağını bildirdi (12).

Karabekir'in korkusu Mustafa Kemal'den aldığı 22 haziran tarihli telle kabardı ve söndü. Mustafa Kemal bunda, Rauf'un İstanbul'dan getirdiği haberlerden sonra 3. madde olarak: «Kimi islâm ülkelerinde Bolşevikliğin din ve geleneklere karışmadığını gözde tutarak bu rejimin ülkemiz için sakıncalı olmadığını düşündük. 17 haziran tarihli te-

---

(11) Gökbilgin, Tayyıp. Millî Mücadele Başlarken. Ank. 1959, c. I, s. 151

(12) Karabekir. İstiklâl Harbimiz. s. 50-51.

linizi (yukarda söz edilen) aldıktan sonra soruna bir daha eğildik. Gerçekten Bolşevikler daha etkili bir duruma girerler ise yan tutmamış görünerek ve onları bir silâh gibi kullanarak İtilâf Devletlerinin ülkemizi boşaltmalarını isteriz» diyordu. İlk temasın kendilerinden gelmesinden önce; General Karabekir'in ilişki kurmasıyle topraklarımıza girmelerinin önlenmesini; yakın bir gelecekte kendilerinden insan, cephane, teknik araç, para ve insan yardımı bakımından ([13]) görüşmelere yol açılmasını bildiriyordu. Bu sırada Mustafa Kemal'in Karargâhından haberalma ve harekât işlerine bakan Binbaşı Husrev (Gerede)den aldığı mektup, Bolşevikliğe karşı çok ılımlıydı ve Karabekir'i tedirgin etmişti. Mustafa Kemal'in yazısı kendisine soluk aldırmıştı.

Özeti: Amasya Kararları, Ordunun şahlanma kararıydı. Kongreler, Meclisin açılmasına yol açan ilerici bir devrimdi.

Soru 17 : Güney Cephesi nasıl kuruldu?

Biraz geç ve ince oluşmakla birlikte Güney Cephesinin kurulması halkın büyük katkısı ile olmuştur. Ama, başarılarında, Mustafa Kemal'i dinlemelerinin çok etkisi vardır.

Güneydoğu'da halkın tepkisi işgallerin hemen ardından olmamış; işgalcilerin kötü davranışları ve bir Ermeni Yurdu kurulmasının anlaşılması üzerine ve özellikle işgalin sona ermesi beklenirken işgalin el değiştirmesi ile oluşmuştur. Yoksa Yunanistan örneğinde olacağı gibi İngiliz ve Fransızların er geç gidecekleri kanısı vardı.

1918 aralık ve 1919 ocak aylarında Fransızlar Çukurova ve Nur dağları bölgelerini işgal ederlerken; İngilizler 6 aralık 1918'de Kilis'i, 17 aralık 1918'de Antep (Gazi)'i istilâ ile işgal yörelerini genişletmişlerdi. İşgalci kuvvetlerle birlikte ya da bunların ardından Ermeni asker ve çeteleri gelmişler; bunları da sivil Ermeniler izlemişti.

Ermenilere silâh dağıtılması ve 22 şubat 1919'da Halep'te çıkan karışıklıklarla ilgili oldukları iddiasıyla 16 Türk'ün tutuklanması Kilislileri uyardığı gibi Belediye Başkâtibi Ahmet Ramiz'in İngiliz Komutanına «Müştak-ı Hürriyet - Özgürlüğe susamış» imzasıyla bir mektup yazmasına da yol açmıştı.

Antep'te Hükümet konağının basılması, ileri gelenlerin Halep'e sü-

([13]) Aynı kitap, 57-58. İnsan yardımı konusunda yargıya varırken bu tarihlerde Rusya'da on binlerce 1. Dünya Savaşı tutsağımız bulunduğu ve Müslüman ülkeleri dikkatte tutmalıdır.

rülmesi ve Ermenilere silâh dağıtılması üzerine yapılan mitingde Belediye Başkanı Lütfü, işgali kabul etmediklerini ilân etti.

General Mustafa Kemal'in Adana'dan, Yıldırım Ordular Grubunun başından ayrılmasından sonra gerek bölgenin yeni sorumlusu 2 nci Ordu Komutanı General Nihat (Anılmış) ve gerek 20 nci Kolordu Komutanı Gnl. Ali Fuat (Cebesoy), Mustafa Kemal'in amacını izleyerek jandarmayı pekiştirmişler ve halka silâh ve cephane vermişlerdi.

17 aralık 1918'de Dörtyol'un Karaköse köyü halkının Fransızlarla ilkkurşun Savaşması, aslında Türk Kurtuluş Savaşının birinci ilkkurşun Savaşması, ilçe Jandarma Merkez Bl. Komutanı Teğmen Kara Hasan (sonra Hasanpaşa diye anıldı) ın 1919 ocak ayı başında bir düzine eriyle dağa çıkıp savaşmalara başlaması Türkiyede Ordunun ilk karşı koyması olmuştur.

Maraş'ı işgale gelen İngiliz süvari birliğinin geçmesini önlemek amacıyle Aksu köprüsünün yıkılması, başka bir köprü kurulmasıyle hareketi önleyemediyse de diretiyi başka örnekler izledi. Belediye Başkanı Dr. Mustafa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk ll örgütünü kurdu. Işgalin Fransızlara geçmesiyle Elbistan'a gidecek, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'le telle görüşecektir. 27 kasım 1919'da Kaleden indirilen bayraklarını halk tekrar yerine dikecektir. Bunlar 1920'nin sert savaşmalarının Maraş'ta başlamasına yol açacaktır.

Osmaniye'de, İzmir'in işgalini protesto eylemek için yapılan mitinge Fransızların karışması ulusal şahlanmayı doğurmuştur.

Urfanın ilk işgali 1 nci Süvari Alay Komutanınca protesto edildi (24 mart 1919). Burada Onikilerin savunmaya geçmeleri için, Ingllzleri Fransızların değiştirmesi ve daha bir süre beklenmesi gerekecektir.

Mütarekeden sonraki aylarda 20 nci Kolordunun Torosların kuzeyine alınmasındaan sonra, bölgede Fırat ırmağının doğusunda olan ve karargâhı Diyarbakır'da bulunan 13 üncü Kolordu kalmıştı. 2 Fransız Tümeni ve 2 Ingiliz Tümeniyle bir süvari tugayına ve 10 bini aşkın silâhlı Ermeniye karşı bu kolordunun güney kuşağının doğu kesiminde olmak üzere 2 nci ve 5 nci tümenleri kapsıyordu. 548'i subay olarak 4803 insanı vardı. Başka en yakın kuvvetimiz Karaman'daki 24 ncü ve Niğde'deki 11 nci tümenlerdi.

Güneydoğu bölgesinin çoğuyla sorumluluğuna girdiği 13 ncü Kolorduya verilen yönerge; «Ingilizler üstün kuvvetlerle gelmedikçe ve kesin bir gereksime olmadıkça ateş etmemek koşuluyle arazi bırakılmaması... Ingiliz baskısı altında zorunlukta kalınırsa 5 nci Tümenle Elazığ dolayına ve 2 nci Tümenle Bitlis üzerine çekllinmesi..» yolun-

daydı. (1) Böyle bir yönergenin söz kalabalığından başka bir şey olmadığı ise görülmektedir.

Mustafa Kemal 11 eylül 1919'da Kolordulara verdiği yönergede bölgeler ayırdı; savunma için kimi üslerin kurulmasını istedi. Yine gizli bir genelge ile halkın göç etmesinin ve taşınmaz malların Müslümanlardan başkasına satılmasının yasaklandığını bildirdi; yurt hizmetinde can vereceklerin ailelerine yardım için yardımlaşma sandıkları kurulmasını... öğütledi (2).

25 eylül 1919'da 12 nci, 20 nci, 3 ncü ve 13 ncü kolordu'ların sorumluluk bölgelerini düzeltti. Kolordu'ların bu bölgelerde yaptıkları işler, genellikle barış zamanı iş ve angaryasının yerine getirilmesinden ve bölgede Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin kurulmasına yardımdan ötede bir savunma çabasına yönelemezdi.

Bölgeye 100 bini aşkın Ermeninin gelişine bir de bunların Kozan ve daha kuzeyine, Torosların içine sarkmaları hareketi eklendi. Başta Haçin olmak üzere kimi eski Ermeni yuvalarının yeniden ortaya konmasına çalışıldığı görülüyordu. Bu hareketlerin gelişmesi ve Ermenilere Yurt verileceği yolundaki söylentiler halkın bir yandan silâhlanmasının, bir yandan da Kayseri'ye doğru göç etmesinin nedeni oldu.

1919 ekim ayının sonlarında Kozan'dan bir kurulun Sivas'a gelerek Temsilciler Kurulu ve Komutanlarla temas sağlaması; silâh istemesi ve özellikle Develi'de Aydınlı aşiretinin 500 savaşmacı çıkarabileceği örneğinde olduğu gibi bölgede kurtuluş için büyük insan gücünün varlığını bildirmesi Mustafa Kemal'i önemli bir karar almağa itti. Bu, halk kuvvetlerini canlandıracak ve yönetecek bölgesel komutanların atanmasıydı. Böylece kendi karargâğından yanında kalanlardan Topcu Binbaşısı Kemal (Korg. Kemal Doğan) ile Piyade Yüzbaşısı Osman Nuri (Tuğbay Tufan) ı Çukurova (Kilikya) Ulusal Kuvvetler Komutanlığına ve Yardımcılığına gönderdi. Bunları Yüzbaşı Asaf (Kılıç Ali) ın Maraş'a ve J. Yzb. Ali Saip (Ursavaş) in Urfa'da görevlendirilmeleri izledi. Kilis'te görevli Yüzbaşı Kâmil (Albay Polat) çıkacak ve Kayseri'den yazışma ile kendini Mustafa Kemal'e kabul ettirecek Yüzbaşı Ratip (Sinan Tekelioğlu) Batı Adana Kesimi Komutanlığına atanacaktır. Bu katılma ile 1920 başlarında Binbaşı Kemal Doğan, Toroslaın iç kesimine, Silifke Askerlik Şubesi Başkanı Emin Aslan Mersin ve batısına, Yüzbaşı Ratip (Sinan Tekelioğlu) Adana Batı bölgesine ve

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Güney Cep., c. IV, ANK., 1966, s. 40, 42

(2) Aynı kitap, s. 65, 66

Yüzbaşı Osman (Aydınoğlu Tufan adıyle) Adana Batı bölgesine komuta edeceklerdir.

1920 başlarında geniş aralıklarla öbek öbek tutulan cephenin şöyle bir çizgide kurulduğu kabul edilebilir: Erdemli - Mersin - Adana kuzeyi - Osmaniye - Maraş. Bunun doğusunda Antep ve Urfa'da iki noktayı da eklemek gerekir. Tutulması gerekli olan 800 kilometre, Güneydoğu'nun 1920 başlarında 10 bin oranlanan kuvveti için çok, hem pek çok geniş bir cephe idi.

Görüldüğü gibi ilk silâhların patlamasına kıyasla Güneydoğu'da bir cephe ancak Mondros Mütarekesinden bir yıl sonra ve geç kurulabilmiştir. Bunun nedenini bölgenin arazi yapısında, haberleşme ve ulaşım ağının eksikliğinde, buralarda aydın azlığında ve işgalci düşmanların ilhak amacı gütmeyeceğine inanılmasında aramalıdır.

Halkın yüreğinden kopan ve iyi ellere yöneltilip güdülen bu bölgenin başarılarına ileride değineceğiz.

Soru 18 : Kongrelere baş vurmanın amacı ve bunlardan elde edilen sonuçlar nelerdir?

1919 yılı Anadolu'da kongreler yılıdır. Tehlike çanı çalınca 1920'de Trakyaya da geçecektir. Bunların Ulusal direnmeye karar vermiş olmaları bakımından ilginç oldukları da ortadadır.

Toplanma tarihlerine göre başlıca kongreleri şöyle sıralayabiliriz: Erzurum (23 temmuz 1919), 1. Balıkesir (31 temmuz 1919), Nazilli (7 ağustos 1919), Alaşehir (16 ağustos 1919), Sıvas (4 eylül 1919), 2. Balıkesir (22 eylül 1919), Lüleburgaz (31 mart 1920), Edirne (9 mayıs 1920).

Az gelişmişlik, kongrelere olan katılma oranını düşürmüştür. Bu kongrelere katılan üye sayısı toplam olarak 300 tutarındadır. Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir kongrelerini yapanlar, hemen hemen aynı kişilerdir. Bu görünüm, 1919'da, halkın çoğunlukla her şeyi kendi iradesi dışından beklemesinin sonucudur.

Aslında Sıvas Kongresinden sonra başka kongreler ya toplanmamalı ya da amaçları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine katılmak olmalıydı. Kâzım Özalp, bir gazetede çıkan hatıralarında, kimliklerini korumak için 2. Balıkesir kongresinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine katılma kararı almadıklarını yazmıştır. Yurdun genel tehlike içinde bulunduğu bu durumda böyle bireysel düşüncelerin varlığından gerekli dersleri çıkarmalıyız.

Erzurum **Kongresine doğru:** General Karabekir onu beklerken Mustafa Kemal ,Sıvas'ta kendisine karşıt türeyen akımların haberini alınca bu kente gitmek durumunda kaldığından daha da geclkti. Sıvas'ta (Hürriyet ve Itilâf) Fırkası İl Başkanı Halit'in, Elaziğ'a görevine gitmekte olan Ali Galip'in bu kentte yaptıkları üzerinde ayrıntılı bilgiler verememeyeceğiz (1).

Istanbuldan yapılan «Geri gel!» çağırıları arasında Mustafa Kemal 3 temmuz 1919'da Erzurum'a vardı. Durumun artık ortaya atılmayı (kendisinin ya da başkasının) gerektirdiğine inanmış olarak yakın arkadaşlarının desteğini aradı. 5 temmuz'da Vali Münür'den başkası (o da geri çağırılmış ve siyasetle uğraşmıyacağı düşüncesini ileri sürmüştü) askerlikten ayrılsalar da Mustafa Kemal'e bağlı kalacaklarına söz verdiler (2).

Yabancı devletlerin, daha önce bildirmeden kent ve kasabalarımızı işgalleri halinde silâhla karşı konması yolunda, İçişleri Bakanının genelge gönderdiğini öğrenen Mustafa Kemal, kolordularına bildirmek üzere bunun örneğini istedi (3).

Amasya Kararlarından olan silâhların teslim edilmemesi, görevin başkasına aktarılmaması, hiç bir ulusal ve askerî örgüt (Ilhakı Red kurulları, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, askeri birlikler)ün lağvedilmemesi gereğini bir genelge ile yayımladı. 6 ve 8 temmuz'da Harbiye Nazırıyla yaptığı görüşmelerin son kısmına Saray'ın da karışmasıyle azli ve kendisinin de istifası üzerine Mustafa Kemal, bir ulus bireyi olarak ulusun yüreğindeki yerini buldu (8 temmuz 1919).

Ertesi gün Kâzım Karabekir'in, bir asker gibi esas duruş alarak Mustafa Kemal'e, «kolordusuyle birlikte emrinde» olduğunu söylemesi çok soylu bir hareketti Ama arkasında bir Sv. bölüğüyle gelişi, önce kaygı yaratmıştı. General Ali Fuat da içtenlikle üzüntüsünü bildirdi. En güçlü ve önemli durumdaki iki kolordu, Büyük Önder'in yanında yer almıştı.

Buna karşı 2 nci Ordu Müfettişi birkaç gün önce Istanbul'a gitmlşti. Yerine bakan 12 nci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin (Çolak diye anılan) üzüntüsünü ve başarı dileklerinl bildirmekie birlikte Istanbul yolunu tutmaya hazırlanıyordu. 13 ncü Kolordu Komutanı, 3 ncü Ordu Müfettişliğinden ve Harblye Nezaretinden aldığı emirlerin hangisini yapacağını sormuş bulunuyordu. Albay Refet 3 ncü Kolordu Ko-

(1) bk. Kemal Atatürk. Söylev. 1964, s. 26-29; Nutuk. 1962, 39-43

(2) Aynı kitaplar. Söylev, s. 30-31; Nutuk, s. 44-45

(3) Gökbilgin, Prof. Tayyıp. Milli Mücadele Başlarken. 1959, c. I, s. 152

mutanlığını, Istanbul Hükümetinin yerine atadığı Albay Salâhattin (Köseoğiu)e aktarmakta olduğunu yazıyor; ihtiyatlı davranmasını Mustafa Kemal'e bildiriyordu. Samsun Sancak Beyliğine Istanbul Hükümetinin gönderdiği görevli gelmiş, Amasya Kararlarına tek sivil olarak imza koyan sancak beyi Hâmit de Istanbul'a gitme hazırlıklarına girişmişti.

Bir cephe alma durumu yoktu. Kaçışmalar vardı. Durum, ferahlık verici olmaktan uzaktı. Trabzon cephaneliğinin atılması (23 temmuz)nı, Ermenilerin Pozat ve Mecitli köylerinde Türk halkı kırmalarını ve «Sıvas'a!» diye haykırışlarını, Ingiliz propagandalarını ve Sürmene delegesi olarak gelen Ömer Fevzi'nin «Savaş bitti, Orduyu dağıtmalı!» tekerlemelerini ve ulusal hareketi Enver'in Erzurumda yönetip yönetmediğinin İstanbul'dan sorulmasını katarsak Erzurum Kongresinin toplandığı ortamı anlamış oluruz.

Erzurum Kongresi : Erzurum Müdafaa-i Hukuk Vilâyet Komitesinin yaptığı son hazırlıklara zaman zaman Mustafa Kemal'in katıldığını Cevat Dursunoğlu'ndan öğreniyoruz (4). O'nun Erzurum Şubesi Faal (müteşebbis) Kuruluna getirilmesinde, Kongreye delege olmasında, Genel Merkez adına söz ve oy sahibi olmasının önerilmesinde Kurumun Erzurum'daki görevlilerinin ve 15 nci Kolordu Komutanının etkileri büyüktür. Mustafa Kemal o çağda Hamidiye Kahramanı Rauf Bey kadar tanınmış değildi.

Mustafa Kemal'in başkanlığına getirildiği Erzurum Kongresi, 10 temmuz yerine 23 temmuz'da toplandı. Valilerinin önlemeleri sonucu Diyarbakır ve Elazığ illerinin dışından katılan 54 delege (sayısı üzerinde birlik yoktur) nin 17'si çiftçi, 7'si subay ve 6'sı din adamı kökenliydi. Mustafa Kemal'in asker giysisi ile Kongrenin açılışına geldiği ve yapılan itiraz üzerine kılık değiştirdiği yolundaki Iddialar, istifasından hemen iki hafta sonra değil Mustafa Kemal'in herhangi bir komutanın yapmıyacağı bir şeydir. Istifasını izleyen günlerdeki ve yaptırdığı sivil giysisinin bitmemiş olduğu bir zamanda, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çalışmalarına gidişiyle karıştırılmaktadır. Dursunoğlu, Mustafa Kemal'in yalnız sivil değil, başkanlığa aday uygar bir insanın yapacağı gibi, jaket atay ile geldiğini yazar (5).

Kongre Başkanının Ilk söylevi, ülkenin durumunu ve işgallerin haksızlığını belirtiyor; cesaret vermek için Mısır, Hint, Afgan, Suriye ve Irak'taki direnmeleri abartarak ortaya koyuyor; alın yazısına ege-

(4) Millî Mücadelede Erzurum. Ankara, 1946, s. 113
(5) Millî Mücadelede Erzurum. Ankara. 1946. s. 108

men bir ulus iradesinin ancak Anadolu'dan çıkabileceğini bildiriyordu (6).

Erzurum Kongresinin kararları : 7 temmuz 1919'da yayınlanan bildiriden şöyle özetlenebilir :

1. Doğu Anadolu, Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütündür.

2. Ulusun bütünlüğü, Yurdun bağımsızlığı, Padişah ve Halifenin korunması için, ulusal irade egemen ve ulusal kuvvetler etmendir.

3. Rumluk ve Ermeniliği koruma anlamına alınacak, her türlü işgal ve müdahaleye karşı birlikte savunma ve direnme yapılacak ve Hıristiyan öğelere onur kırıcı yeni ayrıcalıklar tanınmıyacaktır.

4. Devletlerin baskısı altında Hükümetin buraları (Doğu Anadoluyu) bırakma ve ihmal etme zorunluğunda kalması ihtimaline karşı halifelik ve padişahlığa bağlılığı belirten, Ulusun varlık ve haklarını kefalet altına alan tedbirler ve kararlar alınmıştır. Bu nokta, Tüzükte, «Yurdun ve bağımsızlığın korunma ve sağlanmasına Merkezî Hükümet güçlü olamadığı halde, amacı sağlamak için (eylemli hareket için) Ulusal Kongrece (toplantı halinde değilse Temsilciler Kurulunca) geçici bir hükümet kurulacaktır.» diye yazılmıştı.

5. Müslüman olmayan öğelerin müktesep haklarına riayet edilecektir.

6. 30 ekim 1918 mütarekesinde sınırlarımız içinde kalan; Müslüman, kültür ve ekonomik üstünlükte bulunan öz kardeşlerimizin yaşadığı yerlerin bölünmesinden vaz geçilerek; tarihsel, dinsel ve geleneksel haklarımıza riayet eden bir karar alınmasını bekliyoruz.

7. Devlet ve Ulusumuzun bağımsızlığı korunmuş olmak koşuluyle, Ülkemize karşı istilâ emeli taşımıyan herhangi devletin teknik, ekonomik ve sınai yardımı iyi karşılanacaktır.

8. Ulusun; içinde bulunduğu zorlamalı ve kaygı verici halden kendi kendisinin kurtulma çarelerine baş vurmasına yol açmadan Hükümetin, Ulusal meclisi hemen ve zaman yitirmeden toplaması, Ulus ve Yurdun alın yazısı üzerinde alacağı bütün kararları onun denetimine sunması zorunludur.

9. Yurdun uğradığı acıklı olaylarla Ulusun vicdanından aynı amaçla doğmuş kurumlardan birleşmiş ve bağlaşmış olarak doğan kitle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti diye adlandırılmıştır. Bu kurum, particilikten uzaktır ve her yurttaş onun doğal üyesidir.

10. Bir Temsilciler Kurulu seçilmiştir (7).

---

(6) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 43-44; Nutuk. 1962, s. 64-65 ve belge 38.

Bu kararlarla Misak-ı Millî temelinin atıldığını, dış yardımın Manda anlamı vermiyecek şekilde yazıldığını ve geçici bir hükümet kurulmasının gözde tutulduğunu belirtmeliyiz. Bildirinin, Mustafa Kemal'in yalnız Amasya'da açıkladığı düşüncelerini değil, deyiş biçimini de taşıdığı görülür.

Mustafa Kemal Kongreye delege olarak giriş ve başkanlığa seçiliş konusunda değil; Temsilciler Kuruluna girmek isteğinde yakın arkadaşlarınca desteklenmiyordu. 5 ağustos 1919'da topladığı yakın arkadaşlarının, bu konudaki düşüncelerini bir sarı kâğıda yazmalarını istemesi üzerine: Mazhar Müfit ile İbrahim Süreyya girmesini; Kâzım (Dirik) Kongrenin çoğunlukla istemesi halinde katılmasını; Husrev (Gerede) Temsil Kuruluna yalnız sancaklardan gelenlerin girme hakkına sahip olmasını, İbrahim Tali ise sancakların Temsil Kurulu üyelerini yeniden seçmeleri tekliflerini ileri sürdükleri görüldü.

Kongre Genel Kurulu ikisi asker (Mustafa Kemal ile Rauf) olmak üzere 9 kişiyi Temsilciler Kuruluna seçmişti (*). Mustafa Kemal için artık parlak bir hizmet yolu açılmıştı.

Damat Ferit Ülkede karışıklıklar çıktığı, kendilerine Meclis süsünü verenlerin toplantı yaptıkları gerekçesiyle yakınınca Karabekir: «Doğu'da karışıklıktan söz edilmesi işgale yol açar.»; Kongre de «Başbakan Kongreyi Ulusa jurnal ediyor.» yolunda cevap verdiler.

İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in tutuklanmasını Erzurum Valiliğine bildirmiş, buna Kolordunun yardım etmesini istemiş ise de Karabekir «koşulların elverişli olamadığı» cevabını göndermiştir.

Meclisin açılmasını Damat Ferit'e yazı ile bildiren Mustafa Kemal; Kürtlük propagandasının gidebileceği yerlere de Ülkenin durumunu bildirmek ve buralarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdurmak amacıyle, 1. Dünya Savaşından tanıdığı aşiret başkanlarıyle ileri gelenlere (çoğu şeyh) mektuplar yazdı (*). Karabekir'i irkilten bu mektuplardan Şeyh Musa'ya yazılanda «Sivil, asker görevlilerin bu örgütlemelere karşıt hareketlerine rastlanırsa Ulusal irade gereğinin gösterilmesini» ekledi. Erzurum'da kaldığı sıralarda türlü nedenlerle sözünü ettiğimiz Tüzük ek-1'i hazırlattı.

Erzurum Kongresi kararlarının meşruluğunu anlayan Yarbay Rawlinson bunu anlatmak üzere Londra'ya gitti; Mustafa Kemal ile barış yolunda ilişki kurmasını isteyen Lord Curzon dışında başkasından ilgi

(*) Metin için bk. Karabekir. İstiklâl Harbimiz. İst. 1960, s. 106-108
(*) Kemal Atatürk. Söylev. 1964. s. 45; Nutuk. 1962, s. 67
(*) Kemal Atatürk. Nutuk. c. III, belge: 47-53

görmedi; dönüşünde ise Mustafa Kemal Sıvas'a gitmiş bulunuyordu.

Sıvas Kongresine doğru : Hükümetin telkinlerinden ve Sıvas'taki bozguncuların etkilerinden ötürü bir Fransız binbaşısının sözleri üzerine Vali Reşit Paşanın Sıvas Kongresinin bu kentten başka bir yerde toplanmasını Mustafa Kemal'e yazmasından, gelişinde karşılayanlar arasında bulunmamasından ve Kongrenin yerinde söndürülmesi için Ali Galip - Bedirhanlı - Noel komplosundan söz edemiyeceğiz. Bunlara ek olarak İstanbul Hükümeti Kongreye katılmaları önlemeyi, gidenlerin tutuklanmasını yayımlamış ve birisinin içinde Gnl. Fevzi Çakmak'ın bulunduğu üç öğütleme kurulunu da Anadolu'ya göndermişti. Kapalı telle yazışmalardan bilgili olmak için de kolordular arasındaki yazışmaların, tel yazılarının, Harbiye Nazırlığı aracılığıyle yapılmasını istemişti. Sıvas Kongresinin elektrikli havasını, İstanbul'dan gelen delegelerin bir önerisi arttırdı. Bu öneri, Amerikan manda yönetiminin kabul edilmesi yolundaydı.

Sıvas Kongresi :

Kongreye başkan seçilen Mustafa Kemal verdiği açış söylevinde tevekkül içinde kalmanın batmak demek olacağını, Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının gelişen durumunu ve Meclisin toplanması gereğini anlattı.

Kongre konularının en ağırı ve Ulusal hareketi yozlaştırma yetisinde olanı Manda sorunu idi. Bekir Sami (Kunduk) bir süre önce Amasya'dan bu konuyu Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e yazmıştı.

25 delegenin imzasıyle ileri sürülen önerge, temelini, Amerikan Olağanüstü Komiseri Amiral Bristol'un İstanbul'daki parti başkanlarıyle temmuz 1919 sonlarında yaptığı görüşme sırasında; «Türkiyenin geleceği ve manda yönetimi konusunda görüşlerinin ne olduğu» yolunda sorduğu bir sorudan alıyordu ([10]). Manda yönetiminden çok Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları incelemeye gelen King-Crane (kreyn) Kurulundan kendisini gazeteci olarak tanıtan Brown ile temas kuran Halide Edip (Adıvar) Ile Kara Vasıf alevlenmişler ve konuyu Mustafa Kemal'e de yazmışlardı.

Sıvas'a gelen ve Kongre görüşmelerini izleyen Louis E. Brown, Mustafa Kemal ile de görüşmeler yaptı. Gazeteci(!), Sıvas Kongresinin, Amerikan yardımını (manda) Istemek üzere bir karar alıp almıyacağını sorar. Mustafa Kemal «Evet, şu koşulla ki Amerika'nın böyle bir yardımı siyasî olmayıp ekonomik ve sosyal kabul edeceği yolunda teminat veriniz.» der. Karşısındakinin duraksaması üzerine «Türkiye için başka türlü yabancı yardımı isteyemem.» diye ekler. Amerikan Dışişleri Bakanlığının o zaman açıklamadığı bu King-Crane raporu, Türkiye için

([10]) Gökbilgin, Tayyip. Millî Mücadele Başlarken, 1959, c. I, s. 175

Ermenistan, Istanbul bölgesi ve kalan Anadolu kesiminde üç manda yönetimi öneriyordu ([11]).

Kongre görüşmelerinde manda yanlılarının uzun övmelerine karşı Mustafa Kemal «Bize bunca iyilik yapacak Amerika'nın ne çıkarı olacağı»nı soruyordu. Bir ara Rauf «Erzurum'da kabul ettiğimizin adını koyalım.» demişti. Oya konulsa kabul edilecek önergenin çelinmesine bilerek ya da bilmeyerek yine Rauf yardım etti. Albay Rauf'un «Her şeyden önce üzerimizdeki yanlış kanıların giderilmesi için» Amerikan Senatosundan bir inceleme kurulunun istenmesi sözünü ele alan Mustafa Kemal bunu oya koydu. Kabul edildi. Böylece Manda sorununu kapattı. Bu istek kaleme alınmış ise de Mustafa Kemal gönderildiğini hatırlamamaktadır. Bununsa anlamı bellidir. Damat Ferit'in de Ingiliz mandası yönetimi için 30 mart 1919 ve 8 eylül 1919'da İngiliz Olağanüstü Komiserleri Aml. Calthrope ve Webb'e önerdiği ve «Türkiye sorununun Paris'te çözümleneceği» cevabını aldığı hatırlanmalıdır ([12]).

Sıvas Kongresi kararları : Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının adı, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»ne, Erzurum'da kabul edilen Tüzük'teki Doğu Anadolu sözcükleri «Anadolu ve Rumeli»ne çevrildi. 12 eylül 1919'da çalışmasını bitiren Kongre bir beyanname ve bir genelge yayınladı. Bu genelgede: Damat Ferit'in halkı birbirini öldürüşmeye sürdüğünü, kamuoyunun güvenini kazanmış bir hükümet kurulmasının Padişaha sunulduğunu, bunun gerçekleşmesine kadar Istanbul'daki Bakanlar Kurulu ile ilişki kesilmesinden başka çare kalmadığını,... barışın sağlanmasının da ulusa dayanan bir kabine kurulmasıyle olabileceğini, Anadolu'nun durumunda barışı bozucu bir tutum bulunmadığını açıkladı ([13]). Son cümlenin yeni işgalleri önlemek üzere yabancı devletler için bir teminat olarak konulmuş olduğu anlaşılır.

Sıvas Kongresinin ilginç eylemi, icra kuvvetini (yürütme erkini) kullanmasında oldu. Mustafa Kemal, Inglizlerin Istanbul - Eskişehir - Afyon demiryolu boyundaki birliklerini iki kata çıkardıklarını, Konya ve Kastamonu valilerinin Anadolu hareketine karşıt durumlarını Kongreye anlattı. Kongrenin onaylayacağına güvenerek 20 nci Kolordu Ko-

([11]) Lord Kinross. Atatürk. The Rebird of a Nation - Bir Ulusun Yeniden Doğuşu - London. 3. b. 1965, s. 188

([12]) Bıyıklıoğlu, T. Atatürk Anadolu'da. Jaeschke kesimi, 1959, s. 19

([13]) Genelge için. H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. c. II, ksm. 2, ek-7; Kongre Tüzük ve Bildirisi için Karabekir. Istiklâl Harbimiz. 1960, s. 216-222

mutanı Gnl. Ali Fuat'a sözü geçen yönetim âmirlerine karşı şiddetle davranmasını yazmış olduğunu; General Ali Fuat'ın da Afyon ve Eskişehir'de birer böige komutanlığı kurduğunu ve icraatının onaylanmasını kongreye sunduğunu bildirdi. Kongre, bunu ve Ali Fuat'ın Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Genel Komutanlığına atanması önerisini onayladı; böylece icra gücünü kullanmış oldu. Temsilciler Kurulu Başkanı olarak Mustafa Kemal için de bu yol artık açılmıştı.

Sıvas Kongresi 13 üyesini Temsilciler Kuruluna seçti: Mustafa Kemal, Rauf, Hoca Raif (Dinç), Izzet, Servet, Şeyh Fevzi, Bekir Samî (Kunduk), Mazhar Müfit (Kansu), Ömer Mümtaz, Hakkı Behiç, Hüsrev Samî ve Ratipzade Mustafa. Bu listenin, Devrim edebiyatımızda görülenlere kıyasla başkalık gösterdiği ortadadır (14).

Sıvas Kongresi; özellikle Kongrenin basılması girişimi, Mustafa Kemal'e Istanbul Hükümetiyle ilişkiyi keserek Damat Ferit'in düşürülmesi fırsatını verdi. Ondan yakınarak değiştirilmesini, yoksa Istanbul Hükümetiyle ilişki kesmekten başka çare kalmıyacağını Padişaha bildirdi. 3 ncü, 13 ncü, 15 nci ve 20 nci kolordular da Mustafa Kemal'in verdiği işaret üzerine Padişaha aynı teklifte bulunacaklarını bildirdilerse de Saraya telgraf yolu verilmedi. Damat Ferit, kendilerine «dileklerini kurallara göre sunmalarını» bildirdi.

12 eylül 1919 saat dörtte Mustafa Kemal «Ulusla Padişah arasına çekilen duvarın bir saat içinde kaldırılmaması halinde Hükümetle ilişki keseceğini» bildirdi. Saat beşte Kongre adına «İslanbul Hükümeti ile ilişki ve telgraf haberleşmesinin kesildiği» yolundaki yayım yapıldı (15).

Yabancı Devlet temsilcilerine bu davranışın nedenlerini bildiren birer muhtıra gönderildi.

Istanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in dayandığı dalları budamak için 20 nci Kolordunun Eskişehir'e 5 nci Kolordu adıyle gitmesini, sonra da burada bir asayiş tugayı örgütlemesini buyurmuştu. Olaylar, uygulanmasını önledi (16).

Sorunun başında adlarını verdiğimiz kongrelerden 1. ve 2. Balıkesir ve Alaşehir kongreleri, Ulusal Kuvvet müfrezelerinin kurulması, gereçlerinin ve ikmal olanaklarının artırılması; Nazilli Kongresi de böl-

---

(14) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ank. 1965, c. II, ksm. II, s. 24, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivine atıfla.

(15) Kemal Atatürk. Söylev, s. 90, 97; Nutuk, s. 131, 140, 142 ve beige: 82 ve 83.

(16) Bilinmeyen Yönleriyle Mustafa Kemal. Sadi Borak, 1966, s. 57, 60

gesel işler yolunda kararlar vermişlerdir. Lüleburgaz ve Edirne kongreleri, önemli sonuçlara varamayan toplantılar olarak geçti.

Bu sıralarda Güneyde Ermeni eylemleri artmış, Fransızların Güneydeki işgal yörelerini Doğu'ya yaymaları kararı alınmış idi. Batı Cephesinde Yunan kuvvetleri Ordu - Ulusal birliklerce tutulan Ayvalık doğusu - Soma - Akhisar - Ahmetli - Nazilli (genel olarak Milne çizgisi) karşısında tutunmuş bulunuyorlardı.

Anadolu, yeni bir yönetim kurmanın arifesinde bulunuyordu.

Soru 19 : Temsilciler Kurulunun merci sayılmasıyla Anadolu'da yönetim kurulması nasıl olmuştur?

Sıvas Kongresinin Ali Fuat Paşa'nın icraatını onaylaması ve kendisini Ulusal Kuvvetler Genel Komutanlığına ataması; Anadolu hareketini İttihatçılık ve Bolşeviklikle suçlandırmayı; Almanlardan, Bolşeviklerden ve Enver Paşa'dan para almakla lekelemeyi sömüren Damat Ferit'e karşı (1) eyleme geçmek için ortam hazırlamıştı.

12 eylül 1919 saat beşte İstanbul Hükümetiyle ilişki kesilmesi üzerine Anadolu'nun hükümet olarak baş vuracağı bir merciin saptanması gerekiyordu. Bu da Temsilciler Kurulu olurdu.

Mustafa Kemal 13/14 eylül'de gizli bir genelge yayımlayarak Devlet işlerinin 15 eylül'den itibaren Padişah adına yürütüleceğini, bu yönetime uymayan görevlilerin yerlerinden alınmasını, bunlardan ve halktan bu karara karşı söz ve hareket edenlerin cezalandırılmasını, asayişin sağlanmasını ve Padişahın güvenilir bir hükümet kurmasına kadar bu durumun sürdürüleceğini yazdı. Sıvas Kongresi kararlarında yer almış bulunan bu çözüm yolu üzerinde Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının düşüncelerini hemen bildirmelerini istedi (2).

Sıvas, Erzincan ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı bunun Sıvas kararlarına uymadığı ya da Hükümete 48 saatlik bir mühlet verilmiş olması gerektiği yolunda itirazlar ileri sürdüler.

General Karabekir İstanbul'dan ayrılışı sırasında «Anadolu'da hükümet kurmalı» dediği (3) halde, şimdi Mustafa Kemal'in bunu yapmasını sakıncalı buluyordu. Bu yazışmalar sırasında 15 eylül gelmiş, ey-

---

(1) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV. 1964, Ank. s. 82. General Harbord'a verilen muhtıra.

(2) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 99; Nutuk, 1962, s. 144

(3) Karabekir. İstiklâl Harbimiz. İstanbul, 1960, s. 18

lem de yürümeye başlamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulmasına kadar bu yönetim sürecektir.

Bu arada (14 eylül) Padişaha yazılan şikâyet telinde Hükümetin yanılgıları bir bir sıralanmış ve amaç anlatılmış idi. Padişah, 20 eylül 1919'da bir bildiri ile verdiği cevapta Mustafa Kemal'in iddialarını çürütmeye çalıştı; bir uluslar arası kurulun İzmir'de inceleme yapmak üzere gönderilmesi için çalışıldığını bildirdi ve İstanbul ile ayrılık olduğu izleniminin verilmemesini öğütledi. Bu ya da benzeri yazıların alınmaması için tedbir alınmışsa da Padişahın bu yazısı kimi yerlere sızdı. Gerçi, sözü edilen kurul bir ay sonra Ege bölgesinde incelemeler yapacak; İzmir'in işgalini gerektirici koşulların bulunmamış olduğunu raporunda bildirecektir. Ama pratik alanda hiç bir yararı olmayacak, örneğin kimse «Yanlış olmuş, İzmir boşaltılsın» demiyecektir (1).

Temsilciler Kurulu, Anadolu devrimini arkalamayan kimi yönetim âmirlerini uzaklaştırdı.

Mustafa Kemal hareket ve yazılarıyle Damat Ferit Hükümetini istifaya zorlayarak siyasal bir başarı kazandı. 2 ekim'de kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi Anadolu ile temas sağlama gereğini duydu. Böylece Amasya görüşmeleri oluştu. Görüşmelerin kararlaştırılması sırasında iki taraf birbirine birçok istek bildirmişlerdi (5). Mustafa Kemal'in üç ana isteği: Erzurum ve Sıvas kongrelerinin tanınması, Meclisin toplanmasına kadar Ulus'un alın yazısı üzerinde İstanbul Hükümetinin bir karar vermemesi ve barış konferansına gönderilecek delegelerin güçlü kişilerden seçilmesi idi. Bunların hepsini ve Meclis'in Ankara'da toplanmasını Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya (Kezrak) kabul ettirmişti (6).

Komutanlara danışma : Amasya Görüşmelerini saptarken Mustafa Kemal komutanlardan iç ve dış siyasetle Ordu üzerindeki düşüncelerini sordu. Komutanlardan ancak genel anlamda ve barışa varılmışçasına görüşler geldi ki bunların özeti şöyle idi: Kâzım Karabekir, kendi bölgesinde milis (Ulusal Kuvvetler) istemediğini açıkça yazarak Ordunun varlığının korunmasını, iç ve dış siyasetin de Kongrelerde belirtilmiş olduğunu; Ali Fuat Paşa, dış siyasette ağır başlı davranmanın, dış yardımın, iç siyasette güçlü bir hükümetin bulunmasının ve Ordunun dar çerçeveli ve çok mevcutlu birlikler halinde var tutulmasının gereğini; 13 ncü Kolordu Komutanı Musullu Albay Cevdet ise genel düşün-

(1) Rapor için bk. H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ank. c. II, ksm. 2, ek: 13

(5) Liste halinde görmek için bk. Sabahattin Selek. Anadolu Ihtiláli. I. 1965, s. 273-276.

(6) Kemal Atatürk. Söylev, s. 165; Nutuk, s. 242.

celeri arasında Arap Devletleri ile bir konfederasyon kurulmasını bildirmişti (7).

Salih Paşa (Kezrak) ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarının görüşmeleri 20 ekim'de başlayarak üçüncü ve beşincisi gizli olan 5 protokol imzalandı (8). Ayrıntılar bir yana Mustafa Kemal'in yukarıda değindiğimiz üç ana isteği kabul edilmişti.

Temsilciler Kurulu - Komutanlar toplantısı : Mustafa Kemal, Amasya kararlarını ve uygulama biçimini görüşmek üzere Sıvas'ta bir toplantı yaptı Onlarla şu konular görüşüldü:

1. İstanbul Hükümetinin ısrarı sonucunda Meclisin İstanbul'da toplanması zorunluğunda kalınırsa, katılacak milletvekillerinin kimi merkezlerde aydınlatılması, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden seçilen milletvekillerinin Mecliste bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurmaları ve Ulusal Kuvvetlerin pekiştirilmesine çalışmaları üzerinde uyarılmaları. (Meclis'in İstanbul'da toplanması üzerinde Kâzım Karabekir çok ısrar etmişti. Mustafa Kemal de bir bunalım yaratmamak için bu maddeyi böyle kabul etmişti.)

2. Meclisin serbestçe çalışması açıkça görüldükten sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğünün 8. maddesine uyarak sancaklardan birer milletvekili, vilâyetlerle bağımsız sancaklardan 2'şer delegenin toplanmasıyle Temsilciler Kurulunun kaderinin tespiti.

3. Paris Barış Konferansında Hükümet ve Meclis olumsuz bir barış imzalasa da ulusal iradeyi alarak Tüzük hükümlerinin elde edilmesine çalışılması.

Bu arada Kozan (Sis) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin gelmesiyle Güney için seçilen komutanlar gönderilmiştir.

Bilindiği gibi İstanbul Hükümeti, Meclis'in İstanbul'da toplanması üzerinde ısrar etmiş olduğundan Meclis orada toplanacak, Anadolu'da Temsilciler Kurulu yönetimi bulunacaktı. 23 nisan 1923'e kadar bu iki başlı (hatta İşgal Hükümetlerininki ile üç başlı) yönetim sürecektir.

Soru 20 : Temsilciler Kurulu döneminde Mustafa Kemal'in Yabancı görevlilerden başlıcaları ile görüşmeleri nelerdir?

Mustafa Kemal, yabancılarla yaptığı yarı resmi görüşmelerde Ulu-

(7) Nutuk, belge: 156 c - 156 f

(8) Aynı kitaplar. Söylev, s. 166-169 ve Nutuk, s. 243-249.

sal davamızı ve toplumsal durumumuzu anlatmaya, dış yardım sağlamaya, Ermenilere zulüm yapmadığımızı ve Kürtlüğü boğmaya çalışmadığımızı anlatmaya çaba harcamıştır (1).

Bu görüşmelerden ilki olarak Hüsamettin Ertürk'ün Mustafa Kemal'in Havza'da Budienny ile görüştüğü iddiası gelmektedir. Bu iddia, Rus subayının (Illiacev) İstanbulda eski İttihatçılarla olan temasından doğmuş olmalıdır. Hüsamettin Ertürk, İstanbul'da gizli «Felâh Grubu»nun bir bölge başkanı olduğuna göre, Havza'daki görüşmeyi bilemezdi. Rus subayının İngiliz kontrol ve haberalma ağını geçerek Havza'ya gelmesi olanaklı değildi. Bunu olmuş kabul etsek Mustafa Kemal'in gizlemesinin gereği yoktu. Havza'dan sonra gittiği Amasya'da toplantıya çağırdığı arkadaşlarına bundan söz etmesi gerekirdi. Hiç değilse Kâzım Karabekir'e, Soviyetlerle ilişki kurmasını yazarken (soru 16) çalışmalarına bir ip ucu diye bildirirdi.

Mustafa Kemal'in İngiliz Albayı Rawlinson ile Erzurum'da görüşmesi genel konularda olmuştur.

İkinci önemli görüşme Sıvas Kongresinin çalışması sırasında King-Crane (kreyn) Ermenistan sorununu inceleme Kurulundan Brown ile olanı idi ki bunu Soru 18'de görmüştük.

Üçüncüsü: Sıvas Kongresinin ardından, Türkiye'ye Ermeni aramaya ve Ermenistan sorununu incelemeye gelen Amerikan Generali G. J. Harbord ile görüşmesidir (20 eylül 1919). Yanında Temsilciler Kurulundan Hüseyin Rauf (Orbay), Bekir Sami (Kunduk) ve Rüstem bulunduğu halde Kollej öğretmeni Hüseyin'in tercümanlığıyla yapılan 3 saatlik görüşmede Ulusal Kuvvetler, azınlıklar, yardım ve arkalama konularında fikir teatisi yapılmıştır. Bu görüşmede Mustafa Kemal «yan tutmayan bir ulustan, Kongre Bildirisinin 7. maddesi uyarınca yardıma ihtiyaç duyduğunu söylemiş, yapılacağı memnunlukla kabul ederiz» demiştir (2). Bunu General Harbord'a verdiği muhtıranın son satırlarında «Bizi, kurbanı olduğumuz haksız baskıdan kurtarmak, kalkınmamızı hızlandırmak yolunda güçlü ve yan tutmaz bir yabancı ulusun yardımının bizim için çok değerli olacağını ayrıca belirtmek isteriz.» şeklinde ifade etmiştir (3).

Lord Kinross, Mustafa Kemal'in, öğüt verici, yardım edici olacak,

---

(1) bk. Soru-19, dip not-1. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannamelerine atfettiğimiz o sayfalar, 22 eylül'de Gnl. Harbord'a verilmiş olan Temsilciler Kurulu muhtırasıdır.

(2) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV., 1964, s. 72-75; Erzurum'daki temasları için Karabekir İstiklâl Harbimiz, 1960, s. 255.

(3) Atatürk'ün...IV. s. 74-84, özellikle sondan 2. fıkra.

iç İşlerine karışmayacak bir ulusun yetki kullanmasını istediğini yazar. General Harbord buna, «tüm yetki tanınmadıkça kendisini bilen hiç bir ulusun koruyucu bir sorumluluğu üzerine alamayacağını» bildirdiğini ekler (4).

Profesör Mehmet Gönlübol ile Doç. Cem Sar daha ileri giderek bir taktik gereği o zaman için Mustafa Kemal'in manda istemiş olduğunu yazarlar (5). Bu doğru olsaydı, Mustafa Kemal'in Sıvas Kongresindeki düşüncelerini bilen ve sonra kendisiyle muhalif duruma giren tanıklar (Rauf, Rüstem ve Bekir Sami) o zaman, ya da Atatürk'ün ölümünden sonra eleştirilerde bulunurlardı.

Mustafa Kemal'in Sıvas'ta görüştüğü son kişi tanınmış Fransız siyaset adamı ve Suriyede'ki Siyasî Temsilcisi Picot idi. Tanıtma kartına Ermenistan Temsilciliğini de katmış olan bu diplomatı, bu deyimin Kafkasya'daki Ermenistan olduğunu açıklamasından sonra kabul etmiştir. Bu görüşmeleri sırasında Fransa'da yürütme erkinin başına barışçı Briand'ın gelmekte olduğunu bildiren Picot, dostluk yolunun açılması için Güneydeki Ulusal Türk Ordusunun hareketinin durdululmasını istemiştir. Bozuntuya vermeyen Mustafa Kemal, bu orduyu(!) durduramayacağını, ancak Fransızların birliklerinin çekilmesiyle sorunun kendiliğinden çözümlenebileceğini bildirdi.

Saru 21 : Kurtuluş Savaşının 1919'daki sonuçları nelerdir? Millî Mücadele planı nedir? 1920 baharının başlıca olayları nelerdir? Komutanlar arasındaki ayrılık nasıl giderildi?

Temsilciler Kurulu, 27 aralık 1919'da, Meclisin açılacağı İstanbul'a daha yakın ve merkezî durumda olan Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal Kırşehir'den geçerken Gençler Derneğinde yaptığı söylevde: «... Ulus bireyleri, yer yer birbirini arayıp bulmaya başladı. Bunun sonucunda örgütlenme oldu...» demekle Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının yayılmasından kıvanç duyduğunu bildiriyordu. Gerçekten Ülke de suskunluk içinde bulunuyordu. Bunun, Şeriat borusu lie ileride bozulacağını henüz düşünmüyordu.

Anadolu'da Türk silâhlı kuvvetlerinin 1 kasım 1919'daki 4648 subay ve 48707 kişilik mevcudunda bir değişiklik olmamıştı. Bunların bir

(4) Lord Kinross. Atatürk. İng. aslı. 1965, s. 189

(5) Bir Kurul. Olaylarla Türkiye'nin Dış Politikası. Ankara, 1965. s. 19

cephede yığınaklandırılmasına genel ve siyasal durum elverişli değildi. Bu yüzden Batı'da zayıf bulunuyorduk.

Bu sırada Doğu'da bir eyleme geçilmesi düşünülmemişti. Güneyde direnmemiz gittikçe artmıştı. Pontus, yine kaynamakta idi.

Batı'da: Bütün kuvvetler General Ali Fuat emrinde idi. Karargâhı 2-3 subay olan bu komutanlığın etkili bir varlık göstermesi beklenemezdi. Bütün mevcudu 10.000'e varan buradaki kuvvetler, 3 cephe (kendi koydukları deyimle) halinde genellikle Milne çizgisinde savaşıyordu.

İzmir Kuzey Cephesi: Albay Kâzım (Özalp) komutasında, Ayvalık ile Gediz ırmağı kuzeyindeki cepheyi tutuyordu. 2500 insan mevcutlu 61 nci Tümen ile 2000 tutarında tüfekli Ulusal müfrezeleri kapsıyordu.

İzmir Doğu Cephesi: Çerkes Ethem Komutasında idi. 68 nci Alaydan 500 insan ile başlıca 200 tüfekli Çerkez Ethem ve Sarı Efe müfrezelerini kapsıyordu.

İzmir Güney Cephesi: Demirci Mehmet Efe yönetimi altında, biri Gediz - Küçük Menderes arasında, öteki Küçük Menderes ve Büyük Menderes kuzeyi arasında ve üçüncüsü Büyük Menderes'ten Söke'ye kadar uzanmak üzere 3 grup halinde idi. Kuvveti, 2500 mevcutlu 57 nci Tümen ile 2100 tüfekli Ulusal müfrezelerden Ibaretti.

Biri uçar durumda sadece iki uçağımız vardı.

Yunan Işgal kuvvetleri Korgeneral Miliatis komutasındaydı. İzmir Kolordusunun Adalar Tümeni Ayvalık ile Kırkağaç arasında; 2nci Kolordusunun 2 nci Tümeni Gediz - Küçük Menderes ırmakları arasında, 1 nci Tümeni ise Adagide - Söke kesiminde idi. İzmir Tümeni ve bağlı birlikler İzmir ve dolayında bulunuyordu. Yunan Ordusu; 2400 subay, 62743 insan tutuyordu.

1920 Harekât plânı (Milli Mücadele plânı): Temsilciler Kurulunun Ankara'ya varmasından sonra hemen üzerine eğilinen bir plândır. Yunanlıların saldırışa geçecekleri, Barış Konferansının İzmir'i boşalttıracağı, bu halde Yunan Ordusunun bir milis ordusu kurarak çekileceği, ve 14 ocak 1920 (Yunan takvim yılı başı)de işgalindeki toprakları resmî olarak ilhak edecekleri haberleri dolaşıyordu. Gerçekte bu haberlerin anlamının Barış konferansında İzmir'i kendilerine bağışlatıcı bir etki yapmak ve bölgedeki Türkleri kaçırmak olduğu anlaşılacaktır.

Bu haberler İstanbul Hükümetini bile harekete getirdi. Harbiye Nazırı Cemal Paşa (Mersinli) 24 aralık 1919 da 12 nci ve 14 ncü kolordularca bir saldırış bakımından savaşma bölgelerinin saptanmasını, ertesi günü de Ordunun seferber mevcutlara çıkarılması için

hangi kolorduların hangi askerlik şube ve dairelerinden asker alacaklarını gizli olarak bildirmişti (1).

Mustafa Kemal bu emri yürürlüğe koymak ve yapılacak harekâta bir halk hareketi görünüşünü vermek için ve yalnız yukarıdaki olasılığın gerçekleşmesi haline karşı bir plân hazırlamıştı.

31 aralık 1919'da verdiği ön emirde: «Bütün kuvvet ve araçlarımızla Yunanlıları yurdumuzdan kovmak durumunda kalacağımızı, yalnız Ulusal kuvvetlerle başarılamayacak olan bu işe 12 nci ve 14 ncü kolorduların, Hükümetle ilişkilerini keserek Ulusal kuvvet şekline geçmelerini ve harekâta başlamak üzere hazırlanmalarını» istedi.

Bu münasebetle İstanbul Hükümetinin İşgal Devletleri Temsilcilerine verdiği muhtıra, büyük ölçüde onların hoşgörürlüklerine ve yardımlarına bel bağlar göründüğünden (2) kuvvet zoruna dayanır bir davranışdan kuşkulanan Mustafa Kemal, olaganüstü plânı da 9 ocak 1920'de (15 nci Kolordu'ya daha sonra) göndermişti. Bunda:

«İtilâf Devletleri Sıvas Kongresinin ilkelerine aykırı ve bu kongrede çizilmiş sınırları değiştirici bir bildirde bulunurlar ve buna karşı Hükümet bir şey yapmaz ya da yaptığından bir başarı elde edemezse gücümüzü dünyaya ispatlamak için bir plân düzenlenmiştir. İcrasına özel bir emir ile geçilecektir... Bu arada 3 ncü, 12 nci, 13 ncü, 14 ncü ve 20 nci kolordular sefer mevcuduna çıkacaklardır.» diyordu.

Mustafa Kemal Anadolu Genel Komutanı olarak (Gnl. Ali Fuat Kurmay Başkanı) 12 nci, 14 ncü ve 20 nci kolorduları Afyon'dan; Karabekir de 15 nci, 3 ncü ve 13 ncü kolorduları sevkedeceklerdi. Batı Cephesinde saldırışın Gediz ırmağı kuzey ve güneyinden yapılması düşünülüyordu (3).

Bu plânın normal hallere göre yapılmış bir plân olmadığını düşünmeliyiz. Karabekir, plânı ve Ulusal kuvvet şekline dönüşmeyi eleştirmiştir ki bu, soruna bu açıdan bakmamaktan ileri gelmiştir (4). Nitekim ihtimaller gerçekleşmediği için plân da uygulanmadı.

1920 başında siyasal durumun görünüşü: Mustafa Kemal siyasal durumu 5 şubat 1920'de şöyle belirtiyordu: (5) «Türkiye'nin barış so-

---

(1) H.T.D. Türk istiklâl Harbi. Ankara, 1965. Batı Cephesi, c. II. ksm. 2, s. 136

(2) Ajans metni için bk. Karabekir. İstiklâl Harbimiz, İst. 1960, 428

(3) Aynı kitap, s. 439, 446-448

(4) Aynı kitap, s. 428

(5) H.T.D. Vesikaları Dergisi. sayı: 15, belge 388; Karabekir, İstiklâl Harbımız. İstanbul, 1960, s. 404.

runu yeniden belirsiz bir zamana kalmıştır. Itilâf Devletleri Türkiye üzerinde kimi konularda görüş birliğine varmışlarsa da Boğazların egemenliğini Ingiltere'ye bırakmakta ve bütünüyle Türkiye'nin geleceğini saptamakta anlaşamamışlardır. Sovyetlerin, Denikin Beyaz Rus Ordusuna karşı kazandıkları başarılar Türkiye'nin barış sorununu çabuklaştıracak gibi görünmektedir. Nitekim Alb. Rawlinson'un dediği gibi (⁵) General Denikin'e başının çaresine bakmasını bildirmişlerdir. Son günlerde Sovyetlerin bazı başarısızlıkları geciktirme nedeni olacaktır. Burada durumun gelişmesini bekleyeceklerdir. Itilâf Devletleri; Ülkemizi üç yandan kuşatmış bulunuyorlar. Şimdi Doğu'da da bir duvar çekerek dört yanından tecrit etmek istiyorlar. Buna karşı:

1. Kafkas Hükümetleriyle temas kurmalıyız. Doğu'daki birliklerimizi elaltından, olmazsa açıkça, savaş mevcuduna çıkarmalıyız.

2. Istanbul Hükümeti, artık barışın gecikmesine dayanamıyacağını Itilâf Devletlerine bildirmelidir.

3. Hükümet böyle davranmazsa, Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı durumu bir an önce kestirerek milletvekillerini Istanbul Meclisinden çekmelidir.»

Böylece M. Kemal, Komutanları Ermenilere karşı bir harekâta hazırlamak istiyordu.

Buna karşı verilen cevaplarda Rauf (Orbay), Fevzi Paşa (Mşl.) ile görüştüğünü, galip devletlerin barışı geciktirmeyecekleri kanısına vardığını bildirmektedir. Komutanlara gelince: Bunlar Kafkas duvarı sorununu Mustafa Kemal gibi önemli görmediklerini bildirirler. 1. ncl, 13 ncü ve 14 ncü kolordu komutanları başta olarak çoğu, Anadolu, Trakya ve Boğazların Türkiye'ye bırakılacağı düşüncesindedirler. (Oysa Osmanlı Hükümetini daha çok özveride bulunmaya zorlamak için Istanbul'un askerle işgali uzak değildir.)

13 ncü Kolordu Komutanı, aşiretlerce yoğun olan bölgesindeki halkın Soviyetleri desteklemeyi iyi karşılamıyacaklarını yazar. (Oysa Mustafa Kemal Soviyetlere yardımı değil, onlardan yararlanmayı düşünüyordu.)

Mustafa Kemalin yazısında Bolşevikliğin kabulü yolunda bir ima bile bulunmadığı halde, bazı komutanlar bu yolda kendisini uyarmaktadırlar.

5 nci Kafkas Tümeni Komutanı Kafkas hükümetleri ve Soviyetler

---

(⁵) Karabekir. Istiklâl Harbimiz. 1960, s. 416. Alb. Rawlinson Türkiye'nin Isteklerini sormuş, M. Kemal ile görüşmek istemiş ise de Mustafa Kemal, Sıvas Kongresi Kararları temelinde görüşecekse gelsin demiş; O da Sıvas'a gitmemiştir.

ile yakın ilişki kurmayı öneriyordu. Mustafa Kemal bu noktada benzeri düşünce taşıyordu. Kafkas hükümetleriyle yakınlaşmayı iyilikle, olmazsa Soviyetlerin katkısıyle sındırmayı düşünüyordu. Bu, bir emel olmaktan çok, jeopolitik görüşünün sonucundan ileri geliyordu. Soviyetlerin, o zaman başlıca petrol kaynakları olan Azerbaycan'dan yoksun edilmelerinin güçlüğünü değerlendirebiliyordu. Nitekim, bir yıl geçmeden Soviyetler çığ gibi buraları bastıracaklardır.

Bu plân, durum tartışması ve kimi olayların arkasından çıkagelen İstanbul Meclisinin basılması ve yaşantısına son verilmesinden, Türkiye B.M.M. nin Ankara'da açılmasından söz edemiyeceğiz. Bu bakımlardan Devrim Tarihi edebiyatımızda bol kaynaklar vardır.

1920 yılının ilk aylarında geçen başlıca olaylar şunlardı: Millet Meclisi İstanbul'da toplanmış (12.1.1920), bu Meclis Ulusal Ant'ı (Misak-ı Millî) kabul etmiş (17.2.1920), Gnl. Milne'in çabasıyle barışa zorlama aracı olarak İstanbul askerî işgal altına alınmış (16.3.1920), İstanbul'da kimi milletvekillerinin tutuklanmaları üzerine Meclis, toplantılarını durdurmaya karar vermiş (18.3.1920) ve Mustafa Kemal yapılacak bütünleyici seçimler ile Meclis'i Ankarada toplantıya çağırmıştı (19.3.1920). Mehmet Vahidettin 4 ay sonra t oplanmak üzere Meclisi kapamış ve Şeyhülislâm Dürri Zade'nin Anadolu hareketini din dışı gösteren Fetvası yeni kurulan hükümet başkanı Damat Ferit'in bildirisi ile yayınlanmıştı (11.4.1920).

T. Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilerle 23 nisan 1920'de toplanacaktı. Böylece Mustafa Kemal ve Anadolu hareketi meşruluk kazanacak ve ayaklanma durumu devrim niteliği kazanmış olacaktı. Bu arada kimi komutanlar ayrılık tutumu takındılar ki bu tehlikenin nasıl önlendiğini görelim:

Komutanlar arasında baş gösteren ayrılığın önlenmesi: Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi Paşa, Mondros mütarekesinden sonraki işgalcilerin tutum ve davranışlarına karşıt idi. Türk Ordusunun parçalanmamasına büyük çaba harcıyordu. Ama Mustafa Kemal'in büyük davalara girmesinden çekiniyordu. Sıvas Kongresinden sonra Doğu Anadolu'ya öğütleme kurulunda geldiğinde kanısını Kâzım Karabekir'e de söylemişti. Mustafa Kemal'in yukarıda değindiğimiz durum tartışmasının İstanbulda milletvekili Rauf (Orbay) ca kendisine bildirilmesinde, Galip Devletlerin görevlileriyle temasından elde ettiği izlenimi «yakında Türk barışının yapılacağı» yolunda bildirmiş ve uysal bir tutum takınır olmuştu. Kabul edilebilir bir barışa varılacağı umudunda idi.

Bu kanıyle (7) Bandırma'daki 14 ncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya bir İngiliz torpidosuyle 19 mart 1920'de gönderdiği emirde «Amiral Calthrope'un Anadolu'nun İstanbul Hükümetini tanımaması karşısında sert tedbirler alacağını» bildirdiğini, «İstanbul'un işgalinin mütareke hükümleri gereğinden» olduğunu, «Anadolu'daki kimi sergerdelerin (!) hareketlerinin Osmanlı çıkarlarına ters» bulunduğunu, «Anadolu'da en kıdemli komutan olan Yusuf İzzet Paşa'nın bu emri bütün birliklere geçirmesini ve bütün Ordunun İstanbul hükümetini» tanımasını bildiriyordu. Bu yoldaki 23 ve 25 günlü iki emri de 20 nci Kolordu Komutanına göndermişti.

Salih Paşa (Kezrak) Hükümetinin 3 nisan 1920'de istifası günü, Peyam gazetesinde kimi kolordu komutanlarının, Anadolu hareketini bastırmak üzere Harbiye Nazırına baş vurdukları haberi çıktı. Bunu; İstanbul gizli kaynaklarından, muhtemelen Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Albay Galatalı Şevket (Anadolu ile birlik çalışıyordu) ten «Fevzi Paşa'nın, yeni kabineyi kurmakta olan Damat Ferite Harbiye Nazırı olursa Anadolu hareketini bastıracağı» yolunda söz ettiğini, İtilâf Partisinin ünlü kişilerinden Uryanî Zade Cemil Molla'ya atfen bildiren rapor alındı. Bunları reddetmek güçtür. Birbirlerini doğruladıkları da ortadadır.

Damat Ferit kabinesinde yer alamayan Mustafa Fevzi Paşa'nın Kurtuluş davasının ve 5 nisan 1920'de yayınlanan İstanbul Fetvasının anlamlarını düşünüp değerlendirmeye vakit bularak Anadolu'ya katılmaya karar verdiğini görüyoruz. Zaten hiç bir parti akımına katılmayan bu askerin yeni davranışı şaşmadan sürecektir. Bununla birlikte Anadolu'ya kabulü Ali Fuat Paşa'nın çabasıyle mümkün olabilecektir. Şimdi onun emrine uyan kolordu komutanlarına dönelim:

14 ncü Kolordu Komutanının tutumu : Temelde Anadolu hareketini tutan, ama bunu İstanbul Hükümetine cephe almadan sürdürmek isteyen Yusuf İzzet Paşa, Mustafa Kemal'in bilgisi altında aldığı bir aylık hastalık raporu ile Bandırma'da görev dışında kalmış, İstanbula çağırılırsa gitmeyeceğini söyleyerek vekilliğini Bursa'da 56 ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Samî (Günsav)ye bırakmıştı. Böyle iken 19 Mart 1920'de Harbiye Nazırının yukarıda değindiğimiz emrini alınca yayımlanması için Bursa'ya Albay Bekir Samîye «emri uygulamayacak komutanların yerlerine vekil bırakarak birliklerinin başından ayrılmalarını» da ekleyerek geçirmişti ki bu çabalarını ancak Fevzi Paşaya çok güvenmesiyle bağdaştırmak gerekir. 56 ncı Tümen

(7) Aşağıdaki fıkraların yazılmasında Sabahattin Selek'in Millî Mücadele. İstanbul, 1971 yapıtından yararlanılmıştır.

Komutanı, bu emri başka yere geçirmediğini, kapsadığı isteklerin Temsilciler Kurulu yoluyle çözümlenmesi gerektiğini Yusuf İzzet Paşa'ya bildirdi.

Öte yandan İstanbul ile bağlantısız kalan Konya'daki 12 nci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, 21 mart 1920'de Bandırma'daki Yusuf İzzet ile makine başında tel yazışması yaparak onun emrine girdiğini bildirdi. Ara merkez olan Bursa'da görüşmeyi izleyen 56 ncı Tümenin değerli emir subayı Yüzbaşı Salâhattin (Yurtoğlu)), bu durumu Ankara'da Mustafa Kemal'e bildirdi.

Anzavur ayaklanmasının Bandırma'ya bulaşma durumu üzerine karargâhiyle 6 nisanda Bursa'ya gelen Yusuf İzzet, İstanbul'da Peyam gazetesinin 3 nisandaki haberinin mahallî gazetelerle yalanlanmasını Alb. Bekir Sami'ye havale etmiş; konuşmalarında kimi sapmalar yapmakla birlikte İstanbul'a karşı da tutumunu değiştirmiş göstermek istemiştir. Bu sapmalı konuşmaları ve kimi hareketleri yine yiğit Yüzbaşı Salâhattin 9 nisanda makine başında Mustafa Kemal'e iletmiş, ne yapılması gerektiğini sormuştur. Mustafa Kemal'den üç kapalı tel yazısı almıştır. Talimatı; Yusuf İzzet'e «görüşülecek önemli konularda bulunmak üzere Ankara'da bulunması», Bekir Sami'ye «Kolordu Komutanının gönüllü ya da gönülsüz gönderilmesi»ni sağlaması; Yüzbaşı Salâhattin'e «her ikisinin emre uymamaları halinde birlikte tutuklanarak yola çıkarılmaları» yolunda idi. Işin sızıntısız yapılmasını da ekliyordu.

Yüzbaşı Salâhattin'in büyük çabası ve Kolordu emir Subayı Yüzbaşı Şükrü (Org. Kanadlı) nün yardımıyle Yusuf İzzet Paşa Ankara'ya gönderildi.

Yusuf İzzet Paşa, Millî Mücadeleye bağlılığını bildirecek, bir süre sonra milletvekili niteliğiyle Sakarya'da 3 ncü Gruba komuta edecektir.

12 nci Kolordu Komutanının tutumu: Albay Fahrettin'in Yusuf İzzet Paşa'ya bağlanacağını bildirdiğini yukarıda görmüştük. Birkaç gün sonra İçişleri Bakanı Albay Refet'in bir haberi de Ankara'ya geldi. Buna göre Ankara'da toplanacak Meclise üye gönderilmemesi için Konya'da mitingler yapılmaktaydı. Albay Refet'ten 12 nci Kolordu Komutanı Albay Fahrettinin Ankaraya gönderilmesinin sağlanması istendi. Albay Refet kimi birliklerle Konya'ya trenle gitti. Sarayönü demiryol durağında durarak albay Fahrettin'i çağırttı. Vali, Belediye Başkanı, Müftü gibi muhalif tanınanlarla Müdafaa-i Hukuk üyelerinin de gelmelerinin sağlanmasını rica etti. Toplanınca kendilerine ulusal hareketi tutup tutmadıklarını sordu. Isteyerek ya da istemeyerek hepsinin «evet» demeleri üzerine «Öyleyse şimdi Ankara'ya gidelim.

Saygı ve bağlılığınızı Mustafa Kemal'e sununuz.» dedi ve hepsini trene bindirip Ankara'ya götürdü. Mustafa Kemal ile görüşen Albay Fahrettin ona içten bağlanmış, ama getiriliş biçiminden ötürü kolordu komutanlığından istifa etmiş, yerine atanan Albay İsmet ile Konya'ya gelerek garnizon subaylarını toplamıştır. Verdiği ayrılış söylevinde ulusal hareketi ve Mustafa Kemal'i övmüş ve kendilerinden, yeni komutana kendisiyle birlikte bağlılık göstermelerini istemiştir. Albay İsmet'in bu içten deyişleri bildirmesi üzerine Mustafa Kemal onu 12 nci Kolordunun başında bırakmış ve Albay İsmet'i geri çağırmıştır (*).

Anadolu'da komutanlar arasındaki ayrılık böylece giderildi. Bu konuyu bitirirken General Fahrettin Altay'ın şu görüşüne katılmak isteriz. Başkan Mustafa Kemal Konya'dan gelenlerle görüşmüş ve onlara şölen vermiştir. Bunlardan muhalif olanlar, Halife'nin yüksek varlığı karşısında Mustafa Kemalin sadeliğinden etkilenmemişlerdir. Elbet Nasrettin Hoca'nın kürk hikâyesinin etkisine, en çok onların kalmaları doğaldı. Bu da kendilerini Halifeye sadık kalmaktan alıkoymamış ve Konya ayaklanmasını tertiplemelerine engel olamamıştır.

Soru 22 : Güney'de başlıca kahramanlıklar ve bunların değerleri nelerdir?

Kurtuluş Savaşında belli başlı ilk başarılar Güney'de elde edilmiştir. Bunları kısaca da olsa görmeliyiz:

Maraş'ın Kahramanlığı: Bir Ermeni kızıyle bir toplantıda dans etmek karşılığında Fransız General Querette'in emriyle indirilen bayraklarını kaleye diktikten sonra 8 kişilik bir kurul seçen Maraşlılar, savunma hazırlıklarına giriştiler. Kılıç Ali'nin katılmasıyle işler de gelişti. Birkaç çarpışmadan sonra kentin ileri gelenlerinden kiminin tutuklanması üzerine kentte oluşan karşılıklı ateşten sonra Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı II Başkanı Komser Aslan halkı savunmaya çağırdı (21 ocak 1920). Her biri 500 kişilik gezginci 6 seyyar müfreze, 1500 kişi tutarında ve her sokak için gereği sayıda olmak üzere durağan müfrezeler kuruldu. Fransız ve Ermenilerin 4500'e varan kuvvetleriyle savaşmalara başlandı. Fransızların, tutuklu bulundurdukları sancak beyi Cevdet'i serbest bırakarak, karşılığında halkın ateş kesmesini istemeleri yararlı olmadı.

(*) Altay, Org. Fahrettin. 10 Yıl Savaş ve Sonrası. İstanbul, 1970, s. 229-235.

Aksu köprüsüne yapılan bir baskınla buradaki Fransız müfrezesinin yokedilmesi belirli olaylardan biri oldu.

Dolaydaki kentlerden Yüzbaşı Polat (Albay Kâmil) ve Teğmen Kara Hasan müfrezeleriyle Sıvas'tan 9 ncu Alayın 3 ncü Taburunun (+2 süvari bölüğü) gelmesi savaşmaları hızlandırdı.

Başkan Mustafa Kemal'in 28 ocak 1920'de verdiği, Urfa'dan başlayarak savaşmaların şiddetlendirilmesi emri hareketi güçlendirdi. Dışarıdan ve kentin içinden evden eve çarpışmalar Fransızları güç duruma soktu. Bireysel davranışlardan söz etmek için sayfalarımızda yer ayıramıyorsak da Bitlis Defterdarının eşi Ayşe Senem Hatun'u anmadan geçemeyiz (1).

Fransızlar, kuvvetlerini pekiştirmek için Albay Normand müfrezesini gönderdiler. Bu gelenlerle birlikte Fransız kuvveti yarım tümenden fazla bir sayıya yükseldi. 2000 Ermeni ile birlikte insan mevcutları 7000'e yaklaştı. Bu müfreze gelirken baskına uğratıldıysa da Kente varışı önlenememişti (9 şubat 1920).

Yiyecek sıkıntısı çekiliyordu. Türk mahallelerinde sağlam kalmış yapı yoktu. Maraş'ın yığınla kahraman kişileri arasında rahatlarıyla çıkarlarının bozulmasından etkilenen bir avuç bozguncunun zoruyle Belediye Başkanı Doktor Mustafa, Fransız Komutanı General Querette'le görüşmeye gönderildi. Maraş'ı Gazilikten yoksun eden bu müracaatten dönen başkan Ermeni kurşunuyle can verdiğinden ne görüştüğü belirsiz kaldı. Savaşmaları durdurmak için teslim olmaktan mı, yoksa gönderildiği amacın tersine kuvvetlerimizin güçlendiğinden mi söz ettiği bilinemez. Bilinen şudur ki ertesi gün (12 şubat 1920) Fransızlar Maraş'ı boşaltıp gittiler. Öte yandan Albay Normand geldikten sonra General Querette ile konuşarak buna karar vermişlerdir. Maraş'taki birliklerin bağlı bulunduğu 3. Fransız Tümeni Komutanı General Dufieux'nün, çekilmenin bilgisi dışında yapıldığını, Alb. Normand'ın Urfa'da başlayacak çetin savaşmalar söz konusu iken Maraş'ta kalınamıyacağını yazmaları, soruya açıklık getirmemektedir. Suriye Olağanüstü Komiseri General Goureau'dan bir emir alınmış olsaydı; ya gitmeden ya da gizlilik düşünülmüşse gidişlerinden sonra yayınlayacakları bildiri ile çekilmelerini Türklere karşı bir lütuf olarak gösterirlerdi. Çekilme, Urfa Ulusal Kuvvetleri Komutanının 24 saat mühletle Urfa'daki Fransız taburuna verdiği notayı izleyen günlere rastladığından; büyük ihtimalle Mustafa Kemal'in 28 ocak talimatını da ele geçirmiş bulunan bu Fransız görevlileri, Belediye Baş-

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ankara. 1966. c. II, s. 93.

kanının baş vurmasını aldatma girişkisi sayarak, verdikleri çekilme kararını uygulamışlardır.

Ne var ki Fransız kuvvetleri serbest bırakılmadı. İslahiye'ye kadar takip edildi. Buraya çekilen birliklerin çoğu birlik niteliğini yitirmiştiler. Albay Abadi'ye göre askere katılarak kaçan Ermeni halkla birlikte bu takip sonucundaki kayıplar (ölü, yaralı, yitik, hasta) 20.000 kadardır (*).

Kentlerinden hayır kalmıyan, 200 şehit ve 500 yaralı veren Maraşlılar mertliklerini, geride kalan Ermenilere iyi davranmakla da gösterdiler. Maraş savaşmaları, Türkiye'de ilk kez büyük bir başarıya ulaşmış başlıca halk hareketidir.

Urfa'nın kahramanlığı: Fransızların 30 ekim 1919'da gelişieriyle yapmaya başladıkları tethiş hareketlerini ve Namık adıyle işe girişen Urfa Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş) in varışını halk müfrezelerinin kurulması izledi. Ödev başına çağırılan aşiretlerin karşılığı olumlu idiyse de 18 ocak 1920 olarak saptanan saldırış gününde gözükmediler. Eylemleri Fransızlarca öğrenilen Komutan Namık da Diyarbakır'a gitmek zorunda kaldı. Diyarbakır ve Siverek'ten gönüllü sağlamış olarak şubat ayı başında döndüğünde Oniki Büyüklerin Urfa'da başarılı hazırlıklar yapmış bulunduğunu gördü. Kendi getirdiğiyle toplamı 1500 kadar tüfekliye varan bir kuvvet sağlanmıştı. Urfa kuzeyinde Karaköprü'ye Fransızlarca gönderilen öğütleme kurulu, yapılan hazırlıkların düzeyini görünce, Komutan Namık'a öğüt verecek, yerde, «Ne duruyorsunuz?» dediler.

Ulusal Kuvvetler Komutanı Namık, Fransızlardan 24 saat içinde Urfa'dan çekilmelerini istedi. Bu notaya, General Goureau'dan emir bekledikleri cevabı geldi. Suriye Olağanüstü Temsilcisi olan bu generalden ters bir cevap gelmesi ihtimali düşünüldüğünden verilen kararla 9/10 şubat gecesi Urfa'ya girildi. Cezaevi mahpuslarının çıkarılması sırasında bir jandarma erinin ateş açması üzerine savaşmalar da başladı. Yapılan bir baskınla Fransız taburunun karargâhının bulunduğu yapı ele geçirildi. Düşman, kentin yüksek kesiminde bulunan Ermeni mahallesine sığınmış olarak Ermenilerle, birlikte ev ev direnmeye geçti.

Mustafa Kemal, Urfa'nın ordu birlikleriyle pekiştirilmesini birkaç kez yazdı.13 ncü Kolordu Komutanı çok zaman yitirdi. Sağlam yapılarda savunan düşmana karşı kullanılmak üzere iki topun gönde-

(*) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ankara, 1966, s. 97-98. Abadi. Türk Verdün'ü Gaziantep, Yzb. Necmettin çevirisi. Gaziantep 1957, s. 38.

rilmesi (halk kuvvetlerine katılmış diye raporu verilerek) de onun müdahalesi sonucunda oldu. Öte yandan Elazığ'a dek birçok yerlerden yardım edilecekti. Urfa Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı, açlık yaratmamak üzere bunların gelmemesini bildirdi. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle kimi aşiretler sıvıştıklarından ve bu arada Fransızlar da kimi ikmal maddeleri aldıklarından çarpışmalar uzun sürdü. Hiç bir kötülük görmedikleri halde Fransızlar yakasına geçmiş olan Süryaniler açlık dolayısıyle Türklere sığındılar. Ermenilerin yiyecek istekleri, Fransızların çekilmesine bağlı tutuldu.

Malatya'dan 14 ncü Süvari alayının gelmesinden ve 3 nisanda yapılan bir büyük saldırıştan sonra Ulusal Kuvvetler Komutanı Fransız Taburu Komutanına bir daha «teslim ol» çağırısında bulundu. Fransızlar, 8 nisanda Urfa'da kalacak Ermeni ve Amerikalıların canlarının korunması ve 10 rehinenin Cerablus'a kadar kendileriyle birlikte gelmesi koşullarını ileri sürdüler ve bunlar üzerinde anlaşıldı. Ancak Urfalılardan düşmana rehine olmak isteyen çıkmadı. Fransız taburu 10 nisan'da Urfa'yı bırakarak çekildi.

Firuzpaşa deresi baskını: Kent savaşmalarına pek katılmamış olan aşiretler, görevlilerin bilgisi dışında Firuzpaşa deresinde Fransızlara karşı bir pusu kurdular. 12 nisan 1920'de yaptıkları baskınla düşmana 255 ölü ve 60 yaralı verdirdiler. Burada kılıç artığı diyeceğimiz birkaç kişi kurtulabildi. Bunu, kısa süre sonra Fırat ırmağı doğusunun temizlenmesi izledi.

Bu savaşmalari gözden geçirenler, Antep'in Gaziliği, Maraş'ın kahramanlığı yanında Urfa'nın kahraman sayılmamasını zor anlayacaklardır.

Antep'in Kahramanlığı: Gelişleri bir mitingle protesto edilen Fransızlara halk yiyecek, tahkimatta kullanılabilir diye de yapı gereçleri satmadı. Bununla birlikte Amerikan sitesi ve Ermeni mahallesi savaşmaların başından sonuna kadar Fransızlara her bakımdan barınak oldu. Hükümet dairesine bayrak astırılmaması, kadınların peçelerinin açtırılması, Ermenilerin yalnız yakaladıkları Türkleri öldürmeleri ve annesine sarkıntılık yapan Fransız askerlerine karşı direnen 7-8 yaşındaki bir çocuğun süngülenmesi sonucunda Antepliler dükkânlarını kapayarak boykot yaptılar. Teğmen Şahin 1000 kişiye yakın bir Ulusal kuvvet hazırladı. Baskınlar ve baltalamalar birbirini izledi. 26 mart 1920'de Antep'i pekiştirmeye gelen Albay Abadi müfrezesinden sonra Türkler kuşatıldı. Bu Fransız kuvvetinin gelişi sırasında baskın yapan Teğmen Şahin şehit düşmüştü. Antep Ulusal Kuvvetleri Komutanlığına Kılıç Ali geçti. 4 nisan 1920de Çınarlı camii toplantısından sonra Yıldırım ve Şimşek halk taburları örgütlendi.

Binbaşı Recep komutasındaki 19 ncu Alayın gelişi kuvvet dengesini değiştirmedi.

Albay Débieuvre müfrezesinin gelişinden, bunu 24 ncü Türk Alayının izlemesinden ve böylece kuşatma ve kuşatılma durumuna girmelerden sonra savaşmalar 30 mayıs 1920'de başlıyan ateşkese kadar sürdü. Antep savaşmaları daha 9 ay sürecek yeni bir döneme girdi.

Nur dağları-Osmaniye kesimi: Osmaniye'de 5 müfrezenin kurulmasını, dolaylardaki ilçelerden yenilerinin örgütlenmesi izledi.

Ermenilerin kalesi sayılan Haçin'de kışlalarda yerleşen düşmanın direnmesi çetin oldu; Kozanoğlu Doğan'ın yönettiği savaşmalara Ordudan bir bölük ile bir bataryanın katılmasıyle Haçın düşürülebildi.

Pozantı'da kuşatılan Binbaşı Dumesnil komutasındaki 127 nci Fransız Alayından 1 nci Taburu Sunedir'de teslim alındı (27 mayıs 1920).

Orduya bağlı kalmaksızın subaylar yönetiminde başlayan, ama Ordu birliklerinin gelişiyle onlara uyarak yapılan savaşmalar başarılar veriyordu. Sağlanan bu başarılar sonucunda Suriye Olağanüstü Komiserliğinden diplomat «de Caix»nin baş vurmasiyle Fransızlarla 20 gün süreli bir ateşkes (30 mayıs: 18 haziran) yapıldı. Bunu yaparak Fransızlar kuvvetlerini yeniden tertiplemeyi, Mustafa Kemal de yeni bir emir ve komuta düzeni sağlamayı ve birliklere çeki düzen aldırmayı düşündüler.

Disiplin bağı içinde yapılan bu hareketlerde kazanılan başarılar, Türk Kurtuluş Savaşının ele alınır ilk büyük başarılarıydı. Mustafa Kemal'in istediği biçimdeki kuvvetlerle sağlanmıştı. Ve O'nun parola olarak kullandığı «Türk'ün sesini dünyaya duyuracak» kertede idi.

Soru 23 Batı Anadolu ile Trakya'nın Yunanlılarca işgali nasıl oldu?

1919 güzünden beri Ordu birlikleriyle Ulusal kuvvetler 17500 mevcut ile (10000 den fazlası ulusal kuvvetlerden) İzmir Kuzey (61.), Doğu (23.) ve Güney (57.) grupları halinde genellikle Milne (milen

oku) çizgisinin karşısında tutunmuşlardı (1). Tevfik Paşa'nın barış koşullarını ağır bularak 11 mayıs 1920'de kabul etmeden İstanbul'a dönmüş olması dolayısıyle San-Remo kararlarını; Hyth'te saptanan ereklerle ele geçirmek üzere 54 bin mevcutlu Yunan Ordusu; İzmir Kolordusuyle Soma-Balıkesir, 1 nci Kolordusuyle Salihli-Alaşehir doğrultularında saldırışa geçti (22 haziran 1920). İlk gün Soma'yı alan Yunanlıların saldırısı gittikçe hızlanarak ilerleme gösterdi.

Ankara Hükümeti tedbir olarak General Ali Fuat'ı Batı Cephesi, Albay Bekir Sami'yi onun yerine 20 nci Kolordu Komutanlığına atamakla birlikte Niğde dolayında bulunan 11 nci Tümeni ve Yozgat'taki 1 nci Gezegen kuvveti batı'ya aldı.

2 temmuz'da Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ye, 3 temmuzda Salihli ve Nazilliye varacak olan düşmanın hareketleri kuzeyde daha çok gelişiyordu. Halk, köy ve kentlerde askerin tutunmasına karşı çıkıyordu. Bunlardan biri Kula olayı örneğidir. 159 ncu Alay komutan muavini Bnb. Şakir buyrusunda 23. ve 61. Tümenlerden üç alayın kimi bölümleri (159. ve 68. A. ların ana kesimleri, Hücum Tb.) bir mevzi tutmak üzere bu kent dolayına Büyükçeşmeye geldiklerinde; Başkanı Mehmet Keleş, ileri gelen üyesi Hürriyet ve İtilâf Fırkasından Vedat olan Kula Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (!) üyeleri, Türk subaylarına bir öğle yemeği verdiler. Bu sırada Kula'nın şeriatçı ve Padişahcı halkı askerlerin yanına üşüşerek: «Subaylarınız içki masasında.», «Onlar sizi kırdırmak istiyorlar.», «Padişah savaşmak istemiyor. Canınızı kurtarın!» gibi telkinlerle onları aldattılar. Bu, etkili de oldu Yemekten dönen subaylar bölüklerinden birkaçar erin kalmış olduğunu şaşkınlıkla gördüler ve çekilmek zorunda kaldılar (27 haziran 1920). (2)

Mustafa Kemal'in 2 temmuzda yayımladığı bildiride «Kent ve köylerdeki her Türk düşmana saldırmalıdır» demesinin etkisi olmamıştı.

2 temmuz 1920'de İskeçe Yunan Tümeni Bandırma'ya çıkarıldı. Bu tümen Mudanya'ya ilerletildi. Bu tümen önde yer alınca İzmir Yunan Tümeni Trakya'da kullanılmak üzere Erdek ve Bandırma'da top-

---

(1) İki tarafın geçmemesi için İngiliz İşgal Ordusu K. Gnl. Milne'ce saptanan, Barış Konseyince onaylanarak 3 kasım 1919 da Harbiye Nezaretine bildirilen ve Anadolu Hükümetince tanınmayan bu çizgi: Ayvalık kuzeyi-Kaymaz dağı - Tatarköy - Keşelii - Sart - Bademlik - Umurlu Selçuk'tan geçiyordu. H.T.D. İstiklâl Harbi. c. II, ks. 2, s. 121.

(2) Aynı kitap, s. 238-239.

landı. Bursa'yı batısından savunma çabasını İzmir'de dağılmışken canlandırılmasına çalışılan 56 ncı Tümen, yerine getirecek durumda değildi. Bursadan çok İnönü'nün tutulması olanaklı görülüyordu. Düşman 56. Tüm. cephesini çökerterek Bursa'ya girdi. (8 temmuz).

Aslında Bursa'da ulusal hareketler canlandırılamamıştı. Anzavur ayaklanmasına karşı iki ay önce gönderilen 2 nci Alayın iki taburu bu kente geldiği zaman halktan çoğu kimseler askerin arasına girerek «Subaylarınız, sizi Padişahımızın gönderdiği Anzavur Paşaya karşı döğüşmeye götürüyorlar. Padişah askerine kurşun attıracaklar.» diye propaganda yapmışlardı. Kuzey kanatta Bandırma'yı geçen Yunanlılar Gemlik, İznik, Kestel'i aldılar. 1920 temmuz ayının ilk ongününde genel olarak Gemlik Eşme - Nazilli çizgisine vardılar. Halife propagandalarıyla Fetva, savaşmacılarla halk üzerinde yıkıcı olmuştu. Şimdi Batı Anadolu'yu yalnız Yunan Ordusu değil; sinmiş olan eşkıya da bürümüştü. Anadolu'nun kaynakça bol, önemli bir kesimi elden çıkmıştı.

Yunanlıların bu ilerlemesi yalnız Mustafa Kemal'i güç duruma sokmakla kalmamış; Mareşal Foch'u da yalanlamıştı.

Osmanlı Devletinin ilk Başkenti Bursa'nın düşman eline geçmesi büyük bir tepki yarattı. Bu, 2 ay önce toplanan ve Orduyu bu kadar güçsüz sanmayan Mecliste de görüldü. Yapılan eleştiriler üzerine Mustafa Kemal gerçekleri ortaya koyarak düşmanın ilerlemesini önlemede kullanılabilecek 2 tümenin Adapazarı, bir tümenin Yenihan-Zile, 1. ve 2. Gezeğen kuvvetlerin Yozgat dolaylarında bulunduğunu ve bir tümen (24.) in de Hendek'te asilerce bozulmuş olduğunu anlattı. Bu durumun sorumlusu Halife ve Padişah değil midir, diye sordu. Silâh ve cephane eksikliğini anlatarak kendisinin emri ile Bursa'nın bırakıldığını eklediyse de Meclis yatıştırılamadı (3). Batı Cephesinin kurucularından 56 nci Tümen K. Albay Bekir Sami (Günsav) nin işten el çektirilmesi zorunluğunda kalındı. Bekir Sami, önce Denizli kesmindeki 57 nci Tümen Komutanlığına atandı. Sonra oradan da alındı. Oysa yiğit Albay Bekir Sami 25 haziran'da 20 nci Kolordu Komutanlığına atanmıştı. Komutanlığını bırakacağı tümenine yeni gelen Yarbay Nazmi (Solok)ye yardım etmek için onunla birlikte kalmış, kendi komuta yerinin bulunduğu Eskişehir'e gitmemişti. Gitmiş olsaydı kendisine sorumluluk yöneltilmeyecekti. Hamiyetinin mükâfatını (!) bulmuştu. Çünkü Meclis'te Mustafa Kemal, Bursa'dan çekilmesi için emir verdiğini söylemiş olmasına ve onu savunmasına karşın milletvekillerinin kızgınlıklarını gideremişti. Batı Anado-

(3) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 324-325; Nutuk, 1962, 465-466

lu'da ilk cephe kuran 3 albay'dan biri sal dışı bırakılmıştı.

Bunlardan bir ötekisi 57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) de Demirci Mehmet Efe'nin 9 temmuz'da yaptığı Denizli kırımı dolayısıyle geri alındı. Albay Şefik, Demirci Mehmet Efe'yi bu davranışından alıkoymaya çalışmışsa da, ileriden beri dümen suyuna gitmek dolayısıyle ona söz geçirecek durumu yitirmiş olduğundan engelleyememişti. Yasaları başta tutan yönetimin ise onu bağışlamaya gücü yetmezdi.

İstanbul Hükümeti kıvanç duyuyordu. Adalet Bakanı Ali Rüştü; Peyam ve Sabah gazetesinde yayınlanan demecinde; «Mustafa Kemal'in ordusu öteden beriden toplanmış haydutlar, sabıkalılar ve yağmacılardır. Yunan Ordusu bu hız ve şiddetle ilerlemesini sürdürürse birkaç haftada Ankara surlarında olur.» diyordu.

Yunanlıların Doğu Trakya'yı almaları: O çağda halkının yüzde 64'ü Türk olan Doğu Trakya'da «Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Osmaniyesi» nin çalışmaları etkili olmadı. Sıvas Kongresinden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine katılmışlarsa da Tüzüğün gizli 1. ekini uygulamamışlardı. Amasya Kararlarına ön aldığını bildiğimiz 18 haziran 1919 talimatı da, gereğince yapılmamıştı.

İstanbulun işgali üzerine Mustafa Kemal'in uyarısı ile seferberlik ve sıkı yönetim ilân edilmişse de Tekirdağ Sancak Beyi Fürûzan (Hepoer) gibilerin etkisiyle katılanlar 3500'ü geçmedi. Öte yandan İstanbul Hükümeti Albay Mûhittin'i, Albay Cafer Tayyar'ın yerine 1 nci Kolordu Komutanlığına atadı. Albay Cafer Tayyar görevini bırakmadığından iki başlı bir komutanlık uygulandı.

Edirne Kongresinde, 9 mayıs 1920'de Albay Cafer Tayyar'ın uyarısı sonucunda savunma kararı alındı. İkinci kez seferberlik ilân edildi. (24 mayıs 1920) Kolordunun mevcudu 761 subay ve 17500 ere çıkarıldı. 53 top ve 47 makineli tüfek vardı. 25-115 arasında mevcutları olan 11 ulusal müfreze de bulunuyordu.

1 nci Kolorduya verilen yüklem (vazife): üstün kuvvetler karşısında da sonuna kadar savaşmak, düşmanca önerilecek çözüm yollarını tek başına kabul etmemekti (4).

Yunanlılar Batı Anadolu'yu işgal ettikten sonra 20 temmuz 1920'de bir tümenle Ereğli ve Tekirdağ kıyılarına çıkarma yaptılar; ardından Meriç üzerinden doğuya doğru saldırışa geçtiler. 1 nci Kolordu Yunanlılara göre iç çizgilerde bulunduğundan bir yerde kuvvet toplayarak atak bir savaşma yapmalıydı. Her yerde savunma yapmaya çalışıldı. Düşmanın ilerlemesi sonucunda Albay Cafer Tayyar, Bulgaris-

(4) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 341; Nutuk, 1962, s. 489-490

tan'a sığınmak istedi. Bulgar Hükümeti, göçmen niteliğiyle, topraklarına girmelerine izin verdi (25 temmuz 1920). 700 subay, 4000 er (3000 tüfek, 30 makineli tüfek ve 31 top ile) Bulgaristan'a geçti ve sillâhtan arıtıldı. 10 bin kadar er köylerine savuşmuştu. Sığınanlar içinde ayrıca 10 bin göçmen de vardı.

Halkın savaşma istemezliği, ordunun eğitimsizliği ve sevk ü idare eksikliği yüzünden sonuç böyle olmuştu. Böylece Yunan işgali altına giren halk, alın yazısını Anadolu'nun başarısına bağlamış oluyordu.

Trakya'dan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden gelen bir kurula 21 ocak 1921'de Genelkurmaylıkça verilen talimatta: Yunanlıların Trakya'da olabildiğince çok kuvvet bulundurmalarını gerektirecek hareketler yapılması, Bulgarlarla ilişki kurarak Yunanistan'ın elindeki topraklarda ayaklanmalar çıkarılması ve bunların kendilerince de desteklenmesi istendi (3). Ne yazık ki bunları da yapacak bir ruh hali görülmedi.

Yunanlılar daha da genişlediler. Bir yandan İzmit'e bir alay çıkardılar, bir yandan da Uşak'ı aldılar. Gnl. Ali Fuat, Mustafa Kemalin telkinine karşın 23. Tümenin çekilmesine razı olmamakla Uşak'ta yenilmesine yol açmıştı.

Mustafa Kemal'in istediği ulusal kuvvet örgütlemesi yapılmış olsaydı (Soru 15) Yunanlılar bunca ilerliyemezlerdi. Bu yılın Batı'da tek başarılı hareketi Çerkez Ethem'in Yozgat'tan getirilmesinden sonra yaptığı Demirci saldırışı oldu (31 ağustos 1920).

Gediz saldırışı ise başarısız bitti. Genelkurmayın öğüdüne karşın (24 ekim) bunda Ali Fuat Paşa'nın değiştirilmesi başlıca neden oldu. Harekât plânı olarak bundan sonraki davranış için Geyve, Bursa, Kütahya ve Uşak yönlerine karşı kuvvetler konması; Bilecik-Eskişehir-Afyon demiryolunun elde bulundurulmasıyle alıkonulan yedeklerin duruma göre bu yönlerde kullanılması kararlaştırıldı. Niğde dolayından alınan 11 nci Tümen, 20 nci Kolorduca keşfi yapılan İnönü mevziine getirilmişti.

Soru 24 Sevr (Sèvres) Antlaşmasına nasıl varılmıştır? Hükümleri nelerdir? Halkın tepkisi nasıl olmuştur? Dış ilişkiler nasıl bir gidiş göstermiştir?

---

(3) Bıyıklıoğlu, Tevfik. Trakya'da Millî Mücadele. Ank. 1959, II, s. 99-100.

İlk barış projesi İstanbul Hükümetine 10 mayıs 1919'da bildirildiği, bizimle birlikte yenik düşen bütün devletlerle barış yapıldığı halde Türk barış antlaşmasının imzalanması 10 ağustos 1920 de olabilmiştir. Bu sürüncemenin nedenleri yukarda görülmüştü (Soru: 6) Bunlara eklenen bir etmen daha vardı: Anadolu'nun direnmesi.

Sevr Antlaşmasına varış ve bunun koşullarının incelenmesi bu kitabın konusu değildir. Ama ana çizgilerini belirtmekte yarar bulmaktayız.

Sevr'e doğru: Haziran 1919'da Paris'e çağırılan barış görüşme kurulumuz (Damat Ferit) Osmanlı topraklarında bir konfederasyon önerirken Ermenistana toprak bırakmaya razı olmakla (1) Osmanlıcılık ve Ümmetçilik görüşünden kurtulamadığını göstermiş ve Mustafa Kemal'in «Hükümetin dışarıda ve içeride söz sahibi olması için Ulusal iradeye — Meclis'e — dayanması gerektiği» tepkisini de görmüştü.

Türkiye'nin manda yönetimine alınıp alınamıyacağı, Senatosuna danışarak Başkan Wilson'un kararına bırakılmış ise de bu gerçekleşmemiş, Amerika, kendi kabuğuna çekilme diye niteleyeceğimiz geleneksel siyasetine dönmüştü.

Mustafa Kemal 1920 başındaki durum tartışmasında (Soru 21), Sovyetlerin General Denikin karşısındaki geçici başarısızlıklarının, durumun gelişmesini bekleyecek olan emperyalist devletlerce Türkiye'nin barışını geciktireceğini de anlamıştı.

Ulusal Ant'ın kabulü İstanbul'un işgaline; Anadolu'nun direnmesi Batı Anadolu'nun işgaline yol açmış (Soru 23) ve bütün bunlar Ankara-İstanbul anlaşmazlığından ve İstanbul Hükümetinin zayıf tutumundan ileri gelmişti.

San-Remo konferansı (19 nisan/24 nisan 1920); Türkiye'ye karşı harekete geçmesi beklenen Ermenilere toprak vermek, özerk bir Kürdistan kurmak, Terkos gölü-Büyükçekmece gölü çizgisine kadar Doğu Trakya'yı ve İzmir'i Yunanistana bırakmak ve emperyalist devletlere nüfuz bölgeleri ayırmak amaciyle Yunanlıların serbestçe hareket etmelerini kararlaştırmak için yapılmıştı. Yunan Ordusunun Bursa bölgesinde Bandırma'dan ileri geçmemeleri İngiltere'nin Hyth kentinde kararlaştırılmıştı (15 mayıs/17 mayıs 1920).

Bu arada (22 nisan 1920) Paris'e çağırılan Türk barış kurulu (Tevfik Paşa), koşulları ağır bularak dönmüş, Damat Ferit 21 haziran

---

(1) Doğu'da Ermeni çoğunluğu olmadığını Erzurum Belediye Bşk., Amr. Gnl. Harbord'a 1919 güzünde Türk ve Ermeni mezarlıklarını göstererek anlatmıştı.

1920'de karşı bir proje vermiş ve Yunanlıların saldırışı başlamıştır (22 haziran 1920). Bu saldırışın başarısı üzerine Spha'da alınan karar olarak İstanbul Hükümetine «Anadolu üzerinde etki sağlanıp barış koşulları kabul edilmezse Türkiye'nin İstanbul ve Avrupa'daki topraklarından yoksun edileceği» ültimatomu verildi. (17 temmuz 1920). Kaygıya düşen İstanbul Hükümeti, 89 sırmalı, püsküllü, eski yeni devlet adamlarından (!) kurulu Padişahlık Şûrasının boyun eğmesiyle (burada yalınız Tümgeneral Rıza «Hayır!» sesini duyurabilmiştir) Sevr idam yargısına imzasını koydu (10 ağustos 1920).

Bu antlaşmayı hiç bir zaman inceleme konusu yapmayan Mustafa Kemal, 30 nisan 1921'de Misak-ı Millî'yi bir de Türkiye Büyük Millet Meclisine onaylattı.

Sevr barış koşulları özetle şöyleydi:

a. **Sınırlar:** Doğu Trakya'da hemen bugünkü İstanbul vilâyetinin batı sınırından geçiyordu. Kalanı Yunanistan'a bırakılıyordu. Ege'de Kırkağaç-Akhisar-Ödemiş-Tire çizgisinin batısı özel bir yönetime bırakılıyordu. Güney'de Mardin-Urfa-Gaziantep-Osmaniye kuzeyinden geçen çizginin güneyi Fransız mandasında bulunacak olan Suriye'ye veriliyordu. Bunun kuzeyinde bir arazi kuşağı Fransızlara nüfuz bölgesi diye tanınıyordu. Doğu'da sınır Amerikan Cumhurbaşkanının kestiği Tirebolu-Gümüşhane-Erzincan-Muş-Bitlis-Van çizgisinden geçiyordu. Kocaeli yarımadası, Boğazlar ve Doğu Trakya'da bize bırakılan yerler, Boğazlar Bölgesi sayılarak bütçesi, bayrağı ve kendine özgü örgütleri olan Boğazlar Komisyonunca yönetilecekti. Bugünkü Muğla, Antalya, Denizli ve Konya vilâyetlerini içine alan yerler, İtalyan nüfuz bölgesi olarak kabul edilmişti.

b. **Siyasal hükümler:** Hükümet Antlaşmayı Anadolu'ya kabul ettiremez, azınlıkların haklarını ve hayatlarını koruyamazsa İstanbul da elinden alınabilecekti. Boğazlar Komisyonunun bölgesindeki jandarma da bu yönetimin emrinde olacaktı. 1. Dünya Savaşında bizim gibi yenik düşen Bulgaristan'dan bir üye bu komisyonda bulunacaksa da Türkiye temsil edilmeyecekti. Kürtler Van gölü güney ve güneydoğusunda iki özerk bölgede yaşayacaklar ve ileride isterlerse bir devlet kurabileceklerdi. İzmir ve dolayları Osmanlı Devleti adına Yunanlılarca yönetilecek, Osmanlı egemenliği(!) bu kentin dış tahkimatlarında çekilecek bir bayrakla temsil edilecek; bu yönetimin özel meclisi beş yıl sonra Yunanistan'a katılmayı isteyebilecekti. Her Türk istediğinde yabancı uyrukluğa geçebilecekti. Savaş içinde zarar gören azınlıkların bir komisyonca kararlaştırılacak malları geri verilecek; yabancı okul diplomalıları Türkiye'nin her yerinde istediği işe ve göreve alınacaktı. Azınlıklar istedikleri okul ve dinsel tesisleri açabileceklerdi.

c. **Silâhlı Kuvvetler :** Kara kuvvetleri, çoğunlukla jandarma ve padişahlık muhafızları olarak 50 700 (69 305 tüfek, 585 makineli tüfek, 75 top) ü geçmiyecek; Deniz Kuvvetlerinde 6 ganbot ve 6 torpidobot bulunacak; hava kuvveti olmayacaktı.

d. **Öteki hükümler:** Askerî sanayii, ağır topu, tank ve zırhlı otosu olmayan, seferberlik hazırlıkları yapmak hakkından yoksun bu ücretli ya da gönüllü kuvvetin istenildiğlnce eğitilme ve örgütlenmesi 1500 yabancı subayın denetiminde yapılacaktı. Alev makinesi ve zehirli gaz bulundurulması yasaktı.

e. **Malî işlere ait hükümler:** Bütçe, İmzacı devletlerce kurulacak bir komisyonun onayından sonra yürürlüğe girecekti. Kapitülasyonlar sürüp gidecekti.

f. **Ceza hükümleri:** Savaş sırasında Türk olmayanlara karşı suç işlemiş bulunanlar, yargılanmak üzere mağdurun devletine (örneğin Ermenistan ve Yunanistan'a) teslim edilecekti (*).

Halkta yarattığ tepki: Tanıtma ve haberleşme araçlarının yok denecek derecedeki azlığı, ağa ve eşrafın olumsuz suskunluğu yüzünden Sevr barışının ölüm demek olduğu, Türk halkının çoğunca kısa sürede anlaşılmadı. Bu, 1920 yılının sonuna kadar sürdü, denilebilir. Hatta, Türk son zaferinin kazanılmasına kadar anlamayanlar kaldı. Şimdiye kadar anlamayanların kasıtlı davranışları sözümüzün dışındadır.

Bu antlaşma Mondros mütarekesinden sonra Türkiye'ye verilen projelerin hepsinden en ağır olanıydı. Bunlarla Lozan Antlaşmasının karşılaştırmasını Mustafa Kemal çok güzel özetlemiştir (*).

Soru 25 : Kurtuluş Savaşında Karşı Devrim ve başlıca ayaklanma hareketleri nelerdir?

Kurtuluş Savaşımızdaki ayaklanmalar, topluca Karşı Devrimin açığa vurulması anlamında bir İç savaştı. Yaygınlığı ve süresi bakımından büyük bir önem taşıyordu. Bu hareket; şubat 1923'te sona eren Pontus ayaklanması bir yana bırakılırsa, 20-110 gün süreli başlıca 18 ayaklanma olarak nisan 1919'dan haziran 1921 ortasına kadar sürdü. En yoğun dönemi nisan 1920 - ocak 1921 arasındadır. Bu bakımdan Türk önderlerinin karşı Devrimi bastırmak üzere harcadıkları çabala-

(*) Sevr'in ana çizgileri için bk. Mustafa Kemal. Söylev, 1964, s. 514-526, Nutuk. s. 750-767. Ayrıca bk. H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. c. II, ksm. 2, s. 402-405

rın, dış düşmanı yenmek için harcadıklarından daha az olmadığını iddia etmekte mübalâğa yoktur.

1. Dünya Savaşı Osmanlı imparatorluğunu yıkmış ve Türk'ü Anadolu'ya sıkıştırmıştı. Karşı Devrim ise Ulusun insanca yaşamasına son verecekti.

Gerçi, çatışma yeni değildi; yüzyıllar zincirinde son halkalardan biriydi. Tarihimizin Islahat döneminden beri süren bu hareketin sona erdirilmesi için iki çare vardı: biri, alt-yapı olarak Türkiye'nin özellikle dış dünya ile olan ekonomik biçim ve ilişkilerinin değiştirilmesi; öteki, ortayapı diyeceğimiz üstyapının şeriat tabakasının temelli bir layiklikle giderilmesi. Üst yapının düzene konması bunlar kadar önemli değildi.

Karşı Devrim ayaklanmaları icra kaynakları bakımından üç kümede incelenebilir: Padişah - Hükümet eliyle Şeriat kökeninden kışkırtılanlar; ayrı yurt kurma ereğinde olanlar ve devrimcilerden ideoloji bakımından ayrılanlarca çıkarılanlar. Son türdeki ayaklanmalar yakından ya da uzaktan ilk kümedekine benziyerek ideoloji temelindeydi.

İstanbul Hükümetinin kışkırtmaları, mütarekenin kötü kullanılmasına ses çıkarmamakla bile; halkı, «Padişahın bir bildiği vardır.» düşüncesine iterek olumsuz bir şekilde etkiliyordu. Kötü koşullardan ve savaşlardan bezgin ve bütün nimetleri öteki dünyadan bekleyen Türk halkı için böylesi bir etkilenme doğaldı da.

Padişah - Halife 8 haziran 1919'da Mustafa Kemal'i geri çağırmak ve 23 haziran 1919'da İçişleri Bakanının genelgesiyle bunu yaymakla Karşı Devrimin işaretini vermişti. Ama bunda dinsel öğe belirli olarak açıklanmış değildi.

5 nisan 1920'de yayınlanan İstanbul Fetvası ile bu yön de pekişti. Artık Kurtuluş ve Devrim isteyenlere karşı çıkmak vâcip olmuştu. Eğer Türkiye bütünüyle ve birden Karşı Devrime geçmemişse bunun iki nedeni vardı: Biri, Partileri dağılmış olanların iktidara ve ardında dikilen Halife-Padişaha karşı duydukları direnç idi. İkincisi, Halife-Padişah emirlerine ve Fetvaya Hanefiler kadar boyun eğmiyen Şia mezheplilerin Ülkede önemli sayıda olmalarıydı.

Çoğunluğu Batıda oluşan bu ayaklanmalar, başlıca şunlardır(1):

1919 yılında: 1. Ali Batı (11 mayıs/18 ağustos), 2. Birinci Bozkır (27 eylül/4 ekim), 3. İkinci Bozkır (20.10/4.11), 4. Şeyh Eşref (25.10/25.12), 5. Birinci Anzavur (1.10/25.11).

1920'de: 6. İkinci Anzavur (16.2./16.4), 7. Birinci Düzce (13.4/

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ankara. 1966. c. VI, İç Ayaklanmalar. Grafik-1.

31.5), 8. Zile (25.5/21.6), 9. Birinci Yozgat (15.5/27.7), 10. Milli (1.6/8.9), 11. Cemil Çeto (20.5/7.6), 12. İnegöl (20.7/20.8), 13. İkinci Düzce (8.8/23.9), 14. İkinci Yozgat (5.9./30.12), 15. Konya (12.10/22.11), 16 Demirci Mehmet Efe (6.12./23.12), 17. Çerkez Ethem (17.12.1920/23.1.1923).

1921'de: 18. Koçkiri (6.3/17.6.1921).

1918 : 1923: 19. Pontus (18.10.1918/6.2.1923). 20. Doğuda ve Güneyde Fransızlarla birlikte ya da ayrı olarak yapılan Ermeni hareketleri. Bu ayaklanmalar, yalnızca adlandırıldıkları kentle sınırlanmış değildir. Örneğin: 2 Düzce ayaklanması demek; Ankara yakınlarına kadar bulaşan Gerede, Beypazar, Nallıhan, Gönyük, Mucur, Hendek ve Zafranbolu ayaklanması demektir. Bu ayaklanmalar iki kümede toplanabilir.

1. Kümede: Bu ayaklanmalar ya Ali Galip, Anzavur, kuva-yı İnzibatiye hareketlerinde olduğu gibi Hükümetçe görevlendirilenler eliyle yönetiliyor; ya da Hükümet ve iktidar taraflılarının aracılığıyla yaptırılıyordu. Çoğu ayaklanmaları canlandıran kimseler ise partililer, eşraf ve ağalardı. Partiler dışı şu örgütler de destekleyici idiler: Nigehban-ı Vatan (Yurt Kollayıcıları) grubu, Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti (Kürt Yükselme ve Yardımlaşma Derneği), Askerî Nigehban-ı Vatan Cemiyeti (Askeri Yurt Kollayıcıları Derneği), Teali-i İslâm Cemiyeti (İslâmlığı Yükseltme Derneği), Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti (Kutsallıkları Koruma Derneği), Muhafaza-i Saltanat Cemiyeti (Saltanatı Koruma Derneği), başta Nakş-ı Bendi olmak üzere bazı tarikatler...

Yukarıdaki ayaklanmalardan 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 15 ve 18 numarada gösterilenler bunlardandı. Çoğuyle Kuzey-batı Anadolu ile Orta Anadolu'da, ülkenin daha gelişmiş sayılacak yerlerinde oluşmuştu. Hepsinde şeriat, halifelik,.. sözleri ediliyordu.

Bunlardan Anzavur ayaklanmaları Halife Ordusu adıyle daha resmi hereket olarak Anadolu Müfettişi Zeki Paşa gözetiminde ve Süleyman Şefik Paşa yönetimindeki Kuva-yı İnzibatiye adıyle ücretli ordu kurularak yapılmıştı. Türk silâhlı kuvvetlerini olabildiğince budamağa çalışan işgal kuvvetleri böyle bir örgütlemeye ses çıkarmamışlardı. Bozulduklarında da bu askerleri İngilizler soymayı ihmal etmemişlerdi. Gerçekten mevcudu 10 bin olarak düşünülmüşken ancak iki bine çıkarılabilen 2 alaylı Kuva-yı İnzibatiye Tümeni 29 nisan 1920'de İstabuldan hareket etti. 14 haziranda İzmit doğusunda gördüğü direnç karşısında dağıldı. Mensupları ya kaçtı ya da Anadolu birliklerine katıldı. Bununla birlikte yapılması düzenlenen 2. Anzavur ayaklanması ise Akbaş cephaneliği olayı yüzünden daha erken, 16 şubatta başlamış ve 1920 haziran ortasında son bulmuştu.

2. Kümede: Topluluktan ayrılma niteliğindeki ayaklanmalar vardır. Bunlar 10, 11, 19 ve 20 numara ile gösterilenlerdir ki en önemlileri Ermenilerce Doğu sınırlarımız kenarında ve Güney illerimizde, Rumlarca Pontus'ta yapılanlardı (Soru: 17, 22, 28).

Pontus ayaklanması: Pontus'ta, 25 yüzyıl geçtikten sonra İonluğu diriltme çabasıydı. Bir Pontus Kurumu (1904), Merzifon Amerikan Kolleji ile el ele yürümüştü. Bu Kollej müdürü White'in sonradan bulunan belgelerinde görüldüğü gibi, en kuvvetli İslâm ulusu olan Türkleri devirmek için Ermeni ve Rumları yalnız bırakmamak amacıyle çalışılıyordu. Ele geçen harita da Batum'dan başlayarak İnebolu'ya dek uzanan (bu arada bugünkü Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sıvas, Tokat, Samsun, Amasya, Çorum ve Gümüşhane vilâyetlerini içine alan) bir kuşağı gösteriyordu ([2]). Nitekim Rusların 1916'da girdikleri Trabzon'da bir yönetim kurmuşlardı. 1. Dünya Savaşındaki yenilgimiz üzerine eyleme geçilmiş, İstanbul'da yayınlanan Pontus gazetesi amaçlarının önce Trabzon'da bir Rum Devleti kurmak olduğunu yazmıştır. (4 mart 1919 sayısı). 1860'tan beri dışardan 30 bin Rum getirilmişti. Batum'da 18 ekim 1918'de bu yönetimin kurulmasına girişilmiş ve Trabzon Metropoliti Hristianos Barış Konseyinden Pontus kurulmasını istemiş, Mondros mütarekesiyle Aleksandros Zimragakis çeteleri eyleme geçmişlerdi. Mustafa Kemal'i eyleme iten olay da bu idi. Burada 3 ncü Kolordu yetmeyince kurulan Merkez Ordusu 2 piyade ve 3 süvari tümenine çıkarılmıştı. Bunlara, başlıcası Giresun Alayı, Erzurum ve Isabey müfrezeleri olarak kimi ulusal müfrezeler de katılmıştır. Buradaki kimi Ermenileri içine alan Rum çetelerinin insan sayısı 25 bine varıyordu. 1461 Türkü öldürmüşlerdi. Onlardan ölü sayısıysa 1188 idi. Bu ayaklanmalara 8 tümen ayrıldığı dönemler olmuştur.

1920-1921 bastırma hareketleri, İstiklâl mahkemesi kararıyle asmalar ve eli silâh tutar delikanlıların bölge dışına göçürülmeleri Mecliste çok gürültü çıkmasına yol açmıştır. İşgal makamları da protestoda bulunmuş, buna Yunanlıların bölgeye Rum göçmen getirdikleri, buralara çıkarıldıkları, Marmara denizi güney bölgesinde Yunanlıların 20 bin Türkü öldürdükleri yazılmıştır ([3]).

Kaynağını Devrim ve İdeoloji sapmasından alan ayaklanmalar Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem ayaklanmalarıdır ki, bunları Ulusal Kuvvetlerin tasfiyesi başlığında göreceğiz.

([2]) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi, c. VI. İç Ayaklanmalar. 1964, s. 138
([3]) Aynı kitap, s. 149-150.

Soru 26 Batı'da ulusal kuvvetlerin tasfiyesi neden gerekmiştir? Nasıl yapıldı? Bütün ulusal kuvvetler kaldırıldı mı?

Kuruluşlarından sonra ulusal kuvvetler, disiplin içinde kaldıkları sürece, kendilerinden beklenilen ödevleri yaptılar. Özellikle iç ayaklanmaları bastırmada daha da yararlı oldular. Güneydekilerin başarısı ise üstün kertedeydi.

Batıdaki ulusal kuvvetler, gönüllülerin kökeni ve komutanlarının serüvenci kişilerden gelmesi yüzünden kısa zamanda yönetilemez, yasalara uymaz hale geldiler.

Zorla halktan para toplamak, gönüllü yazmak, ülke içinde devşirme görevlileri gezdirmek, olur olmaz suçlardan ya da isteklerine boyun eğmemelerinden ötürü yurttaşları, ölüme varan derecede cezalandırmak gibi davranışlar, Batıdaki ulusal müfrezelerin hemen ortak davranışlarıydı. Çerkes Ethem örneğinde olduğu gibi, şımarıklık yüzünden askerî makamlara insan ve cephane raporları vermez ve Devletin yersel yönetim amirlerini yerlerinden uzaklaştırır bir azgınlığa varanları oldu.

Batı'daki ulusal kuvvetlerden de olabildiğince yararlanmayı düşünen ve her şeyden önce bir düzen adamı olan Mustafa Kemal, bunları yola getirmek, gelmeyenleri sindirmek kararına vardı. Bunu uygulayıncaya kadar büyük bir sabır gösterdi. Ali Fuat Paşa'nın ilk günlerin silâh arkadaşlığı etkisiyle ve uysallıkla yönettiği bu kuvvetleri aynı tutumla yola getirmek olanaklı değildi. Mustafa Kemal, bunun için, Ali Fuat'ı Moskova'ya B. elçilikle gönderdi. Cepheyi; Albay İsmet komutasında Batı ve Albay Refet buyrusunda güney cephelerine ayırdı (8/9 kasım 1920). Bu bölünüş, ulaştırma ve haberleşme araçlarının eksikliğini de gidermeye yarayacaktı.

Askerlik çağı içindeki yurttaşların, orduya süvari olarak katılmaları kolaylığı gösterilerek, Mustafa Kemal'in; zamanının hareket gücü sayılan süvariyi çoğaltmak isteği de Güney Cephesi Komutanlığınca geliştirilecekti.

Ethem Demirci Mehmet Efe'nin yardımcısı Binbaşı Hacı Şükrü'ye mektup yazdırarak, Ali Fuat'ın atanmasının da Mustafa Kemal'in dikta kuracağı söylentisini doğruladığına bildirtti.

Yeni komutanların geliş nedenini sezmekte gecikmeyen ve bunlara karşı tutumlarını sertleştiren başlıca ulusal kuvvetler (Ethem'in ve Demirci Mehmet Efe'nin) iyice çığırdan çıktılar.

Başkan Mustafa Kemal, İstanbul kurulunu karşılamak üzere Bilecik'e giderken, Ethem ve ağabeyisi Reşit'i yanında götürerek Batı

Cephesi Komutanıyle görüştürüp anlaşmazlığı barışçı bir yoldan çözümlemek istedi. Eskişehir'de Ethem'in sıvışarak Kütahya'ya gitmesi ve Reşit'in söz dinlemez davranışı dolayısıyle Mustafa Kemal, durum neyi gerektiriyorsa öyle hareket etmesini Batı Cephesi Komutanına buyurarak Bilecik'e gitti (4 aralık 1920). Yeni İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un Sevr antlaşmasında kimi hafifletmeler yapılacağı yolundaki vaatlerini getiren Osmanlı Dışişleri Bakanı Mareşal Ahmet İzzet (Furgaç) kuruluyle karşılaşacaktı.

Demirci Mehmet Efe'nin bastırılması: Güney Cephesi Komutanı, Demirci Mehmet Efe'yi, kuvvetlerinden bir alay örgütleyerek Konya'da atlı birlikler komutanlığı yapmak ve artan askerini 57 nci Tümene vermekle ödevlendirdi. Buna yatkın iken Çerkez Ethem ile haberleştikten sonra cayınca; bu kuvvete karşı Albay Refet'in önermesiyle bastırma yoluna gidildi (23 aralık 1920). Bu kararın nedeni daha eskiye uzanıyordu. 9 temmuz 1920'de yaptığı Denizli kırımı üzerine 12 nci Kolordu Komutanı Albay Fahrettin, efenin cezalandırılmasını Cephe Komutanı Gnl. Ali Fuat'a önermişti. Denizli dolayındaki 57 nci Tümen Komutanlığına geçen Yarbay Nazmi (Solok) a da gerekli hazırlıklarda bulunmasını söylemiş ve ondan aynı talimatı Ali Fuat'ın da vermiş bulunduğunu öğrenmişti. Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa 30 eylül'de emir subayını Fahrettin Paşa'ya göndererek bu hazırlıkların bitirilmesini istemişse de Konya ayaklanması bunu ertelemişti. Çünkü İçişleri Bakanı Refet, bu bastırma hareketine Demirci'nin de katılmasını istemişti. Çapulculuğunu kösteklemek üzere yanına Alb. Şefik (Aker) katılmıştı. Selek'in topladığı rakamlara göre, alınan bu tedbire karşın; çete mensuplarına ikramiye olarak dağıtılmak üzere savaş salması adı altında (!) yapılan çapul; 100 bini İngiliz olmak üzere 300 bin altın, 400 bin banknot Türk lirası ve 200 okka gümüşü bulmuştu ki 100 bin liradan fazlası Demirci M. Efe'ye kalmıştı.

3 Süvari Alayı ile Demirci Efe üzerine yönelen Alb. Refet İğdecik'e, el altından haber verdi ve işaret olarak da top ateşine tuttu; baskın yaparak bu müfrezeyi dağıttı (3 ocak 1921). Ama Demirci kaçmış ve parasını bırakmıştı. Albay Refet, sonra sığınan Demirci Mehmet Efe'yi bu paradan besleyecek ve çocuklarını büyütecektir.

Ethem kardeşlerin bastırılması: Birçok milletvekilinin tuttuğu ve en büyük müfrezeye sahip Ethem'e karşı hareket, daha çok politik hazırlıklar yapılmasını gerektirdiğinden, ikinci plâna kalmıştı. Ethem; yola gelmesi için gönderilen öğütleme kurullarına birtakım koşullar ileri sürdüğünden; Başkan Mustafa Kemal verdiği son ültimatomla emirlere uyması, gönüllü toplayarak mevcudunu arttırmaması, men-

suplarının ailelerine yardım için her yana görevliler göndermemesi ve kaçaklarını kendi adamlarıyle koğuşturmaması koşullarıyle hizmetini sürdürebileceğini belirtti (22 aralık 1920). Buna birtakım koşullar ileri süren cevabı 30 aralık'ta aldı. Bu arada Bakanlar Kurulu 1. Kuva-yı Seyyare'nin kısıtsız ve koşulsuz emir ve yasalara uyması kararını aldı. 28 aralıkta Mustafa Kemal Cephe Komutanlarına verdiği emirde: işin çözümlenemez hale geldiğini, Albay İsmet kuvvetlerinin çoğuyle Kütahya'da ve Refet'inkilerin Altıntaş'ta toplanmalarını, Ethem kuvvetlerinin çekilmesine engel olmak için Güney Cephesi süvarisinin takibe hazır bulunmasını istedi (1). Ethem kuvvetleri artık ayaklanmış sayılıyordu. Kütahya'da alıkonulup oyalayıcı yazışmalara araç yapılan ve aslında Ethem yanlısı bulunan Meclis kurulunun görevinin sona erdiğini de bildirdi (28.12.1920). Ethem bunları Ankara'ya gönderdi.

30 aralık 1920'de sorun üzerinde Mecliste açıklamada bulunan ve milletvekillerinin eğilimini gözde tutan Mustafa Kemal; bir şans daha tanımak üzere yazdığı direktifi Ethem'e verilmek için Batı Cephesi Komutanına gönderdi. Buna Genelkurmaylığın Ethem'e işten el çektirildiği yolundaki 29 aralık günlü emrini de ekledi (2). Alb. İsmet kendi mektubunu da koyup gönderdiyse de hakaret dolu bir karşılık aldı (3).

28 aralık emri üzerine birlikler, harekete geçmişlerdi. Bu kuvvetler (Batı Cephesinden 2 piyade tümeni ile bir süvari tugayı, Güney Cephesinden 2 piyade ve 2 süvari tümeni olarak) 15311 insan (8750 tüfekli ve 2705 kılıçlı) 13 makineli tüfek ve 32 top idi. Buna karşı 16 müfrezeyi kapsayan 1. Kuva-yı Seyyare'nin 4650 insan (çok azı tüfeksiz), 6 makineli tüfek ve 4 topu vardı. Bunun yarısına yakını, Ethem emrine verilmiş 159 ncu alaydandı.

Ordu birliklerinin yaklaşması üzerine Ethem, Gediz batısına çekildi (30 aralık 1920). Kuvvetlerimiz ilerlemelerini ağır olarak sürdürdü. 2 ocak 1921'de Manisa milletvekili Şükrü'nün (yukarıda adı geçen Meclis Kurulundan) arabuluculuk önerisini Albay İsmet: «aldığı ödevle bağdaştıramayacağını» söyleyerek reddetti.

Ethem; kendisine katılsa da tehlikeli olabileceğini düşünerek 159 ncu Alayın erlerine terhis tezkereleri verip dağıttı. Bunlardan âsilere uyanların sayısı bilinmiyorsa da köylerine savuşanlar dışında kimi döküntüleri ordu birliklerine katıldılar (3 ocak 1921). Öte yandan Et-

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ankara. 1966. c. II. Ksm. 3, s. 92.
(2) Aynı kitap, s. 99.
(3) Aynı kitap, ek. 4 ve 5.

hem, kardeşi Tevfik aracılığıyle Yunanlılarla temas kurmuştu (2 ocak 1921). İstanbul'da Sadrâzama yazdığı telde Yunan komutanlığıyle anlaştığını bildiriyor ve varsa emrini soruyordu (1).

Askerimizi kandırmak için yayınladığı: «Niçin savaşıyorsun? Subaylara kul olma! Varıyorum ha!» deyimlerini taşıyan bildirisinin atılmasını Yunan uçakları kıvançla üzerlerine aldı. Eskişehir'de çıkan Yeni Dünya gazetesi de demiryolu işçilerini grev yapmaya çağırdı.

Ethem'in yarattığı durumdan yararlanmak isteyen Yunan Ordusu 6 ocak 1921'de Bursa ve Uşak'tan ilerleyince, 61 nci Tümen (iki alaylı) ile ve Süvari Tugayını ayaklanıcı kuvvete karşı bırakan Batı ve Güney Cephesi komutanları, öteki birlikleri eski bölgelerine yöneltiler. 1. İnönü savaşmaları oluşmakta (Soru: 30) ve ileri hareketini durduran Uşak Yunan Grubu karşısında Güney Cephesi birlikleri bekleme durumunda bulunmakta iken 7 ocak 1921de saldırışa geçen Ethem kuvvetleri karşısında 61 nci Tümen Grubu oyalama savaşmaları yaptı. Kütahya'da da savundu.

Bastırmanın 2. evresi: İnönü savaşlarının bitiminde, Ethem'in bastırılması işi Güney Cephesi Komutanına bırakıldı. 8 nci Tümen demiryolundan ve 2 nci Süvari Tümeni (grup deniyordu) karadan emrine gönderildi. Albay Refet; Süvari kuvvetlerinin düşmanın yanına yöneltilmesi yolundaki 61 nci Tümen Komutanı Yarbay İzzettin'in önerisini kabul etmeyerek 7 süvari alayını Alayunt'a 61 nci Tümenin kanadı gerisine getirdi (12 ocak 1921). Kütahya'da ogün 190 ncı ve ertesi günü 189 ncu alayların düştüğü bunalımlı durumlar Yarbay İzzettin'in çabasıyle güçlükle giderilmişti.

61 nci Tümen Komutanının, gönderdiği bir binbaşı ile durumun ağır olduğunu bildirmesine Alayunt'tan Albay Refet: «zorda ise 61 nci Tümen Porsuk suyu gerisine çekilsin!» diye cevap vermişti. Oysa Çerkez Ethem, birliklerine, «Kütahya'nın malı, canı, namusu ve her şeyi size helâl!» demişti.

Üç günlük bunalımlı bir savunmanın ardından Yb. İzzettin 13 ocak öğleden sonra karşı saldırışa geçerek Ethem kuvvetlerini geri atarak dağıttı. Albay Refet takipte de ağır davrandığından ayaklanıcı birliklerin çekilmelerine yol verdi. Ethem bir süre sonra örgütlediği müfrezelerle Türk Ordusuna karşı savaşmalar yapacak ve bunu savaşın sonuna dek sürdürecektir. (Soru 94). Oysa Demirci Mehmet Efe daha iyi bir mayadan geldiğini gösterdi. Savaşın son dönemine dek Bozdoğan'da yaşadı. Büyük taarruzumuz sırasında topladığı bir müf-

(1) Aynı kitap, s. 84.

reze ile Türk Ordusunun yanında yer alarak Nazilli'den Izmir'e dek takibe katıldı.

Hiç değilse silâhlarını ele geçirmek için, tanıştığı Binbaşı (Korgeneral) Derviş aracılığıyle Ethem'e «Teslim ol!» çağırısı yapıldıysa da yankı bulmadı. Kıvrandığımız silâh darlığı içinde o, silâhlarını Yunanlılara verdi.

Genelkurmay Başkanlığı 2 ocak 1921'de ulusal kuvvetlerin yeniden düzenlenmesi, Ordu birlikleri çatısında savaşmalara sokulması, bunun için eğitilmeleri ve disiplin altına alınmaları yolundaki genelgesini yayımladı (5).

Ethem kardeşlerin birliklerinden Kaptan Naci müfrezesi 3 ocak 1921'da, Doktor Fazıl müfrezesiyle kimi gruplar daha sonra Orduya bağlılıklarını bildirdiler. Ethem kardeşler dışındaki ulusal müfrezelerin hemen hepsi Genelkurmaylığın çağırısına uydular. Bunların bir kesiminden birlikler kuruldu. Örneğin: Çolak İbrahim'in 2 nci Gezeğen Kuvvetinden 3 ncü Süvari Tümeni, Giresun Alayından 47 nci Alay örgütlendi. Küçük müfrezeler, varlıklarını koruyarak Güneydekiler gibi savaşa sonuna dek katıldılar. Mustafa Kemal'in istediği ulusal kuvvetler bunlardı. Ulusal kuvvetler tasfiye edilmiş, ama kaldırılmamıştı. Savaş topyekûndu; halka maledilmişti.

(5) Aynı kitap, s. 101.

III.

STRATEJİK SAVUNMA

Soru 27 : Kurtuluş Savaşında yüksek askeri siyaset ve savaşın güdüm (Sevk ü idare) yetkisi nasıl düzenlendi?

Osmanlı İmparatorluğunda Başkomutan ve savaş güdümünün en yüksek sorumlusu Padişahtı. Buna sıkıca yapışan II. Abdülhamit, 1877/1878 Savaşını saraydan yönetmiş; 1896 Yunan Savaşının açılmasında titizlik gösterdikten sonra yakından izlemekle yetinmişti. İttihat ve Terakki yönetiminde ise önce bu yetkileri pratik alanda üçlü grup, sonra Başkomutan Vekili olarak Enver Paşa ele almıştır. Eski 1876 Anayasasına göre Başkomutan altında bir Harbiye Nezareti ve bir de Bahriye Nazırlığı vardı. Bu bakanlıkların genelkurmaylıkları bakanların emrinde idiler.

Kurtuluş Savaşında yüksek askerî yönetim de evrim geçirmiş ve topyekûn savaş öğretisine uymuştur. Bu evrim aşamaları Meclisin açılması ve Başkomutanlık Yasasının kabulüyle ayrılan üç dönemde oluşmuştur.

1. dönem: T.B.M.M.'nin Ankara'da açılmasına kadar geçen bu dönemde savaşın güdümü 1876 Anayasası hükümleri bir yana bırakılarak ve yasal bir temele bağlanmadan, komutanların güvenini kazanan önce general, sonra Temsilciler Kurulu Başkanı niteliğiyle Mustafa Kemal'ce yürütülmüştür. Kendisi bu görevi dar bir kadro yardımı ve ayrıntılara giren bir çalışma ile; emirlerini de öğütler biçiminde vererek büyük bir ustalıkla yürütmüştür. Genel devlet işlerinde olduğu gibi savaş yönetimi sırasında da komutanlara danışarak ve onların onurunu okşayarak davranmıştır.

2. dönem: Başkomutanlık Yasasının kabulüne kadar süren bu dönemde temelli yasal değişiklikler olmuştur. Temsilciler Kurulu icraatına girişirken Meclis, askerî harekâtın yine Mustafa Kemal'ce yürütülmesi kararını vermiştir. Bunun üzerine T.B.M.M. Başkanı 4 mayıs 1920'de yayımladığı genelgenin 2. fıkrasında «Emir ve komuta

yetkisi ise Meclisin tinsel kişiliğinde olup bu işleri Meclisçe seçilmiş, Bakanlar Kurulu arasında bulunan Genelkurmay Başkanlığı Bakanı çevirir» (1) diye yazmıştı. Millî Savunma Bakanı (Müdafaa-i Milliye Vekili) lojistik ve yönetim işlerine bakacaktı. Bu bakanlık hem Harbiye, hem Bahriye Bakanlığı yerine geçmişti.

18 kasım 1920 de Meclis'in yayınladığı bildiride: «Emir ve komuta yetkisi T.B.M. Meclisinin tinsel kişiliğindedir» deniliyordu.

1921 Anayasasının 7. maddesinde savaş ilânı yerine «yurt savunması ilânı» deyimi kullanılıyor; bunun Meclisin ödev ve yetkileri arasında olduğu yazılarak yasal bir şekil veriliyordu. Savaş ilânı yerine «yurt savunması ilânı» deyimi, içinde bulunulan koşulların yansıması olmakla birlikte savaşın meşruluğunun yurt savunmasında olduğu da belirtilmiş bulunuyordu. Bu kavramlar sonraları birçok devletlerin yasalarında da yer alacaktır.

Başkomutanlık Vekilliği durumundaki Genelkurmaylık işleri 7 şubeli ve dar bir kadro (iki düzineyi geçmeyen karargâh bağlısı subay) ile Ziraat Mektebi — şimdilerde Meteoroloji Genel Müdürlüğü — ana yapısında yürütülüyordu.

Başına, hep askerlerin getirildiği Milli Savunma Bakanlığı da dar bir kadro ile Ankara Sultanisi (şimdiki İhtisas Hastanesi yerinde) nde iş görmekteydi. 10 temmuz 1920'den başlayarak Bahriye Müdiriyeti, 1 şubat 1921'den başlayarak Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü, Kuvva-yı Haviye Müdiriyet-i Umumiyesi eklenmişti.

Küçük olan bu kuruluşlar üzerinde Mustafa Kemal, kesin bir egemenliğe sahipti. Çoğu zamanını Genelkurmaylıkta geçirirdi.

3. dönem: 5 ağustos 1921'de olağanüstü yetkilerle Başkomutanlığın Mustafa Kemal'e verilmesiyle başlayan bu dönemde 40 subaylık Genelkurmaylık ve ondan biraz kabarık subay mevcutlu Milli Savunma Bakanlığı, Başkomutanlık karargâhını teşkil edecek duruma girmişlerdir. İvedi işlerin bu iki bakanlıkta izlenmesi için Başkomutan yanında bir askerî kabine kurulmuş ve Başkomutanın yasal geçerlikte çıkardığı tekâlif emirlerinin yayınlanmasından sonra, 13 eylül 1921'de kaldırılmıştır. Eklememiz gerekir ki bir askeri rütbe sahibi bulunmayan Başkomutan, 19 eylül 1921'de çıkarılan bir yasa ile mareşal ve gazi olmuştur.

Milli Güvenlik Kurulunun çekirdeği de Harb Encümeni olarak 14 ocak 1922'de kuruldu. Gereğinde toplanan bu kurulun başkanı

---

(1) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. Ankara, 1964, beige 304.

Başkomutan, üyeleri Genelkurmay, Millî Savunma ve Maliye bakanlarıydı.

Savaştan sonra Bakanlar Kurulundan çıkarılacak olan Genelkurmay Başkanlığı da, ileride başka ordulara da geçecek gibi birleşik genelkurmaylık olarak örgütlenmiştir.

Yukarda özetlediğimiz bu yüksek askerî yönetimi bir dâhi kurmuş ve yürütmüştü. Bu örgüt, topyekûn savaş ruhuyle savaşı kazanmıştır.

Soru 28 : Doğu'da Ermenilere karşı yapılan saldırışımız niçin gecikti? Bu gecikme, Kurtuluş Savaşımızın zafer sonucunu uzattı mı?

Doğu'da Ermeni zulümlerinin sona erdirilmesini, üç Sancağın kurtarılmasını gerçekleştirmek ve, bunu Sovyet dostluğu ve yardımdımlarıyle bağdaştırarak yapmak, büyük bir denliliği (takt'ı) gerektiriyordu. Brest-Litovsk Antlaşması (3 mart 1918) Üç sancağı Türkiye'ye bırakmıştı. Ama Sovyetler Birliği bunu tanımadığını 25 eylül 1918'de bildirmişti. Ermenilerle 4 haziran 1918'de Batum'da bir dostluk Antlaşması imzalandıysa da yenilmemiz üzerine Ermenilerin davranışı değişmişti.

1914 sınırları gerisine çekilmemizden sonra, dışarda kurulan Türk Şûra Hükümetlerine, sonra da San-Remo konferansı kararlarına uyarak ve Yunan saldırışlarına koşut olarak elimizdeki topraklara Ermeni zulüm ve saldırısı sürüyordu. Bu davranışlar Güney'de de yapılıyordu kl her ikisinin amacı, ortadan kaldırmak ya da göçe zorlamakla Türk nüfus yoğunluğunu seyreltmekti. Bu muameleye uğrayan toprakların kurtarılmasında Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir birliktiler.

Ermenilere yapılacak saldırış zamanının saptanması: Bu konuda önce Karabekir'in, 1920 yılı nisan ayının ortasından sonra Mustafa Kemal'in temkinli davrandığı görülür.

Mustafa Kemal'in çabukluk istemesi: İngilizler; Batum'da bulundurdukları kuvvetlerle Gürcistan'ı, Türklerden aldıkları silâhları vererek Ermenistan'ı etki altında bulunduruyorlardı. Amerikalılar da Ermeni mandasını almak davranışıyle ve Yakındoğu Yardım fonuyle yiyecek yardımında bulunarak ayrıcalıklı bir durumda idiler. Dördüncü yönden de Türkiye'yi tecrit edilmiş hale sokan bu durumda Mustafa Kemal Doğu Dıvarını yıkmayı, Sovyetler Birliği ve öteki Doğu

ülkeleriyle ilişki kurmak bakımından gerekli görüyordu. Bunu aradaki devletlerin iyi davranışlarıyle, olmazsa Sovyetlerle anlaşarak kuvvet zoruyle yapmak istiyordu. Buna karşı Karabekir, Sovyetler Kafkas dağlarını aşıp bizimle temas kurmadıkça, böyle bir hareketin İngilizlerce ezileceği düşüncesindeydi (1).

İstanbul'un işgali (16 mart 1920) hareketine, elindeki en canlı kuvvetle Doğu'da bir karşılık vermek isteyen Mustafa Kemal, «Düşünülen saldırışın yer ve zamanını» sorunca, Karabekir'den şu cevabı alıyordu: «İstanbul Hükümetinin durumu belirli bir hal almamıştır. Bolşevik orduları Kafkasya'ya gelmemiş ve onlarla temas sağlanmamıştır. Kış mevsimi de nisan ortasından önce harekete çok güçlük verir. Şimdilik hazırlanmakla yetinelim.» (2).

Kızılordu'nun karşısında Denikin kuvvetlerinin gerilemesi üzerine, 28 mart 1920'de Karabekir, Sovyet ordularının bir aya kalmadan Kafkasya'ya ineceğini, bizim de Aras Irmağı-Arpaçay çizgisini hedef tutan bir saldırışı, nisan ortasında yapmamızı öneriyor; Mustafa Kemal'den saldırış zamanının gizli tutulması öğüdünü alıyordu (3).

Çabukluk isteği Karabekir'e geçiyor: 26 nisan 1920'de General Karabekir kuvvetlerini sınıra sürmeye başadığını, 3 ncü Tümen (— 1 alay) i bir çıkarmaya karşı Karadeniz kıyılarında bırakacağını (ilkin böyle bir çıkarmayı beklemiyordu. bk. soru: 13) yazınca; Mustafa Kemal, bugünlerde Meclisi bir oldu bitti karşısında bırakmamak istediğinden ve Sovyetlerle anlaşmak ve yardım sağlamak için 26 nisan tarihiyle Sovyetler Devlet Başkanına gönderilmekte olan mektuptan ve başka temas araçlarından sonuç almadan bir hareket yapılmasını istemediğinden, sınırın mutlaka Ankara'dan bildirildikten sonra geçilmesini bildirdi (27 nisan 1920). (1).

General Karabekir 6 mayıs 1920'deki yazısında eylemli harekete geçmenin gereğini ve yapılacak harekâtın «Ulusal Kuvvetler hareketi» biçiminde gösterileceğini belirtir. Mustafa Kemal, aynı gün verdiği yanıtta, «Anlaşma devletlerinin bize yaklaşma olanağını kaçırmayalım, göreceğimiz maddî yardımlar belirtilmeden Sovyetlerle birlikte hareket sakıncalı olur. Ermeni kıtali diye aleyhimize yorumlanacak bir hareketten kaçınalım» diyerek yeni bir düşüncesi için Karabekir'in görüşünü sorar. O da şudur: «Ermenistana resmen ve açıktan saldırış yapmaktansa, Üç Sancakta kurulmuş olan Şûra Hü-

(1) Karabekir, Gnl. Kâzım. İstiklâl Harbimiz. İst. 1960, s. 447-448.
(2) Aynı kitap, s. 534-535.
(3) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. C. III, Doğu Cep. Ank. 1966, s. 58.
(4) Aynı kitap, s. 79-80 ve Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 668.

kümetlerinin milis kuvvetlerini pekiştirerek, bunları Gence'ye geldiği haber alınan İslâm Bolşevik Ordusu ile kullanalım. Ne dersiniz?» diye sorar (5).

Karabekir'in 9 hazirandaki yanıtı şöyledir: Bu Türk kuvvetleri zayıftır. İslâm Bolşevik Ordusu ise kontrolümüz altında değildir. Kendisine hareket serbestliği tanınsın. Gerekirse (işler ters giderse) «Kolordu, Ermeni hareketlerinden etkilenerek sınırı, iradesi dışında geçmiştir» deyip, suç kendi üzerine atılmalıdır (6).

Karabekir'in yurtseverliği yüksektir. Ama sorun onun feda edilip edilmemesi değil, bir ereğe varılmasıdır. Başkan Mustafa Kemal 12 mayısta şöyle yazar: Sovyetler Azerbaycanı aldıkları, Ermeni ve Gürcü sınırlarına geldikleri halde bizden yardım istemediler. Ermenistana girecek birliklerimiz, başka yerde kullanılmak üzere (Trabzon kıyılarına İngiliz çıkarması kastediliyor.) ne zaman serbest kalabilirler. Sonra; Bakanlar Kurulundan, hatta Meclisten izin isterken, elde sağlanacak çıkarları gösterir bir anlaşma olmalıdır. Barış koşulları yakında Türkiye'ye bildirilecek (11 mayıs'ta Tevfik Paşa bu koşulları ağır buldu.), o zaman Meclis de karar verme durumuna girecektir (7).

Karabekir, 15 mayısta, Sovyetlerin baş vurmalarının belki de yolda olduğunu, ama gecikebileceğini de kaydettikten sonra, Ermeni kuvvetlerinin yenilmesinin, kıyılara çıkacak ve içerilere sızamayacak bir düşmanın çıkarmasından doğacak zarardan daha yeğ olduğunu yazar ve saldırışa geçme için yekinir. 30 mayıs 1920'deki yazısında hiç değilse Soğanlı dağlarının ele geçirilmesine izin verilmesini önerir (8).

Barış yoluyle olsun, savaş yoluyle olsun girişilecek harekete Sovyetleri de katmayı gözden kaçırmayan Başkan Mustafa Kemal, 1 haziranda: «Ermenilere saldırış yaparsak, araçlı olarak Sovyetlere yardım etmiş olacağız. Onlar da bize yardım etmek için gerek duymaz hale gelecekler. Sonra 3 tümenle yapacağımız saldırış durursa ülkedeki tepkisi ne olur» diye yazar (9).

4 haziran'da Karabekir şunları yazar: «Genel durum içinde biz mi yoksa Sovyetler mi daha çok yardıma muhtaçtır? Ermeni baskısı altındaki halk, İzmir ve Adanadakiler gibi yardımlarına koşulması ge-

---

(5) Karabekir. İstiklâl Harbimiz. 1960, s. 705-706 ve 707-708.

(6) Aynı kitap, s. 714-718.

(7) Aynı kitap, s. 728-729 ve H.T.D. Türk İstiklâl Harbi c. III, s. 82-83.

(8) Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 762-763.

(9) Aynı kitap, s. 764-765.

reken insanlar değil midirler?» Ayrıca Ermenilerde görülecek dayatının, 1918'de karşılaşılandan daha çok olmıyacağı noktasında inanca verir (10).

26 nisan tarihli mektuba Sovyetlerden karşılık alınmamıştır. Bildirilen barış koşulları emperyalist devletlerle aramızda açık bir kapı bırakmamaktadır. Mustala Kemal Meclisten, Üç Sancağın kurtarılması için Hükümete yetki alır. Soğanlı dağları geçitlerinin elde edilmesi için askerî harekâta izin verir. Soru üzerine General Karabekir saldırış zamanını 22 haziran olarak bildirir. 13/14 haziran 1920 gecesinden beri cephe komutanıdır.

14 haziran 1920'de Sovyet Dışişleri Komiseri (bakanı)nın Türkiye Millet Meclisi Başkanına verdiği 3 haziran tarihli yanıtın Trabzona gelmesi ve bunda Ermenistan ile sınır konusunda Sovyetlerin arabulucu olmayı kabul etmelerinin bildirilmesi, özellikle mektuptan sonra alınan başka bir haberde bir Sovyet Elçilik kurulunun 15 haziran'da Tiflis üzerinden Kars yoluyle gelmekte olduğunun öğrenilmesi üzerine, daha Erzurum'dan ileri gitmemiş olan Dışişleri Bakanı Bekir Sami kurulu ile görüşmelerini olanaklı kılmak amacıyle Başkan Mustafa Kemal 22 haziranda yapılacak harekâtı erteledi.

Çiçerin'in mektubunda yardım üzerinde veriler yoktur. Harb Tarihi D. Doğu Cephesi kitabındaki silâh ve altın üzerindeki rakamlar, Çiçerin'in mektubunda değil, General Halil (Kut)un gönderdiği mektuptadır (11).

Sovyet Elçilik kurulunun gelişi gecikti. Bekir Sami gidiş olanağını bulduğundan Sovyet Elçisi ile karşılaşamadı. Kurulumuzun Moskova'ya varışı Ankara'dan hareketinden 69 gün sonra oldu. Bizden önce varmış olan Ermeni kuruluyle Sovyetler bir anlaşma imzaladılar. Sonunda kendilerine dönmesini bekledikleri Ermenistan için toprak istemeleri beklenirdi. Sevr Antlaşmasının bu bakımdan cömert olduğunu gören Sovyet delegeleri 20 ağustos günkü görüşmelerde Van ve Bitlis İllerini Ermenilere bırakmamızı istediler. Görüşmeler aralandı. Bu haber kurulumuzdan Yusuf Kemal (Tengirşek) in Trabzon üzerinden günler alan dönüşü üzerine Ankara'da öğrenildi. Mustafa Kemal için karar zamanı gelmişti. Brest-Litovsk Antlaşmasıyle bize bırakılmış olan Üç Sancaktan, önce Kağızman-Selim-Göle çizgisine dek olan kesiminin ele geçirilmesi için ileri hareket buyurusu verildi (20 eylül 1920). Buradan Kars'a ilerlemeye hazır bulunulacaktı.

---

(10) Karabekir, s. 769.

(11) Karabekir, s. 799 ve H.T.D. Türk İstiklâl Harbi, c. III, Doğu Cep. s. 146, ek. 6.

tı. Doğu harekâtının Haziran yerine Eylüle kalması savaşın gecikmesine yol açmamıştır. Büyük Saldırışı geciktiren kuvvet ve insan değil, Sovyet ve Fransız donatısının alınmasıydı. (bk. Soru 81 ve 99).

Soru 29 Doğu Cephesinde harekât ve Üç Sancaktan ikisinin alınması nasıl oldu? Ermenilere karşı hareket bir zafer midir? Batum niçin alınamadı?

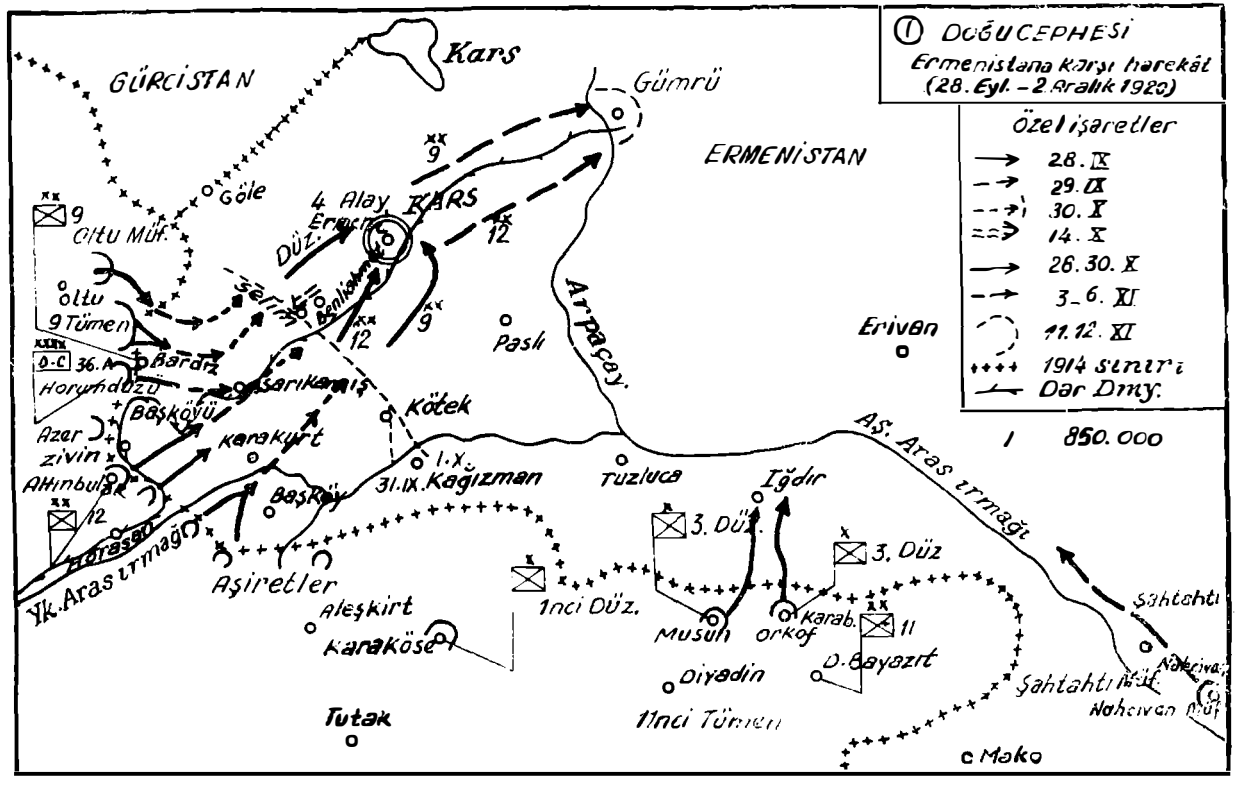
Doğu Cephesi Komutanı, saldırış zamanını 28 eylül 1920, saat 0000 olarak saptadı. 8 haziran 1920de ilân edilmiş olan kısmî seferberlik sonucunda ordu kuvvetleri: 1422 subay, 17069 er (14268'i tüfekli ve 427'si kılıçlı), 204 makineli tüfek, 75 top ve çalışır durumda 2 uçaktı. Savaş sırasında Batı'ya göçmüş olanların bütününün dönmemiş olması, seferberlik çizelgelerinin yetiştirilememesi ve yerlerine gönderilememesi gibi nedenlerle çıkan aksaklıklar yüzünden düşünülen kuvvet sağlanamamıştı. 4 aşiret tugayı 5000-5500 insan arasındaydı. Trabzon'la batı kıyılarında 11500 kişi tutarınca gönüllü müfrezeleri bulunuyordu.

13 haziran 1920 emrine (sonradan bazı değişikliklerle) göre 11 nci Tümen Sürbahan, Doğubeyazıt, Karaköse; 12 nci Tümen Mecingert, Zivin; 9 ncu Tümen Horasan, Bardız; 3 ncü Tümen Rize, Trabzon bölgelerinde yığınak yapmışlardı. Aşiret alayları Doğubeyazıt, Karaköse, Karakurt dolaylarındaydı.

Birinci Sancağın kurtarılması: 20 eylül 1920'de verilen emirle saldırış, iki ara hedefle Kağızman-Selim-Göle çizgisini ele geçirmek amacıyle Karaurgan, Sarıkamış, Selim genel doğrultusunda, gece yapılan son tertip elenmelerden sonra saat üçte başladı.

Sol kanadı Oltu Müfrezesi (8 nci Alay) ile korunan 9 ncu Kafkas Tümeni Bardız, Sarıkamış ve 12 ncl Tümen Karaurgan, Sarıkamış doğrultularında (bu iki tümen arasında Cephe buyrusunda 36 nci Alay) saldırışa geçtiler. 11 nci Tümen saldırışın başlamasından sonra yığınak yerlerine aşiret alaylarının getirilmesinden sonra Iğdır üzerine ve doğusuna saldırışa geçeceklerdi. Sarıkamış üzerinde 4 katlık bir kuvvet üstünlüğü sağlanmıştı.

General Nazarbekov güdümündeki Ermeni Ordusu (8 piyade, 2 milis ve 2 süvari alayıyle 2 bağımsız tabur) 13 bin insan, 250 makineli tüfek, 74 top ve çalışır durumda 10 uçaktı. Batı Cephesi diye adlandırılan General Osepian komutasındaki 3 alay Sarıkamış, Göle

① DOĞU CEPHESİ
Ermenistana karşı harekât
(28. Eyl. – 2 Aralık 1920)
Özel işaretler
28. IX
29. IX
30. X
14. X
26. 30. X
3–6. XI
11. 12. XI
1914 sınırı
Dar Dmy.
1 850. 000
GÜRCİSTAN
Kars
Gümrü
ERMENİSTAN
Göle
4 Alay
Erzurum
KARS
Düz.
Oltu Müf.
Oltu
9 Tümen
Sal.
Barıkan
Pasli
Arpaçay
Eriwan
Bardız
Horumdüzü
Sarıkamış
Kötek
Başköyü
Azer
zivin
Karakurt
Ahıncuk
Başköy
1. X
31. IX. Kağızman
Tüzluca
Iğdır
Aş. Aras ırmağı
3. Düz.
Horasan
Yk. Aras ırmağı
Aşiretler
Aleşkirt
Karaköse
1nci Düz.
Musun
Karab.
orkof
11
D. Bayazıt
Şahtahtı
Diyadin
Şahtahtı müf.
Nahcivan müf.
Tutak
11nci Tümen
Mako

ve Selim dolaylarına dağıtılmış bulunduğundan bir varlık gösteremediler.

Saldırışın ilk günü olan 28 eylül'deki idarî ve askerî iki olaya değinmeliyiz. Adliye Nazırı Celâlettin Arif'in kışkırtmaları sonucu Erzurum'da kimi karıştırıcılar genel yönetimden ve Erzurum'da kolordunun icraatından yakınan hakaret dolu tel yazılarını Mustafa Kemal'e yolladılar.

Askeri aksilik de şöyle oldu: Saldırışa geçilen yerlerde hızla ilerleniyordu. 9 ncu Tümenin büyük kesimi de Paldum gediğine varmıştı. Tümenin Komutanı Yarbay Halit (Gnl. Karsıalan) küçük bir birliğin başında tümeninden ayrı kalmıştı. Tümen Kurmay Başkanı öğleden sonra nasıl hareket edileceğini Cephe Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Orbay) dan sordu. Aldığı karşılık şudur: 12 Tümen Handere'de saldırış yapıyor; 9 ncu Tümenin yapacağı saldırış bildirilecektir (1). Tümen böyle bir frenleme sonucu ikindiye dek yerinde kaldı. O gün daha ileriye gidemedi. Bu, Ermenilerin 29 eylül'de Sarıkamış üzerinden çekilmelerine yol açtı. Ermeniler büyük bir direnme gösteremediklerinden 30 eylül'e kadar Kötek-Selim-Göle çizgisine çekildiler. Kağızman da alındı. Ama daha Birinci Sancak kurtarılmış değildi.

30 eylül'de Ankara, Kars'ın alınmasının genel ve askeri duruma iyi etki yapacağını ve sakınca görmüyorsa bu hareketin yapılmasını Isteyince Cephe Komutanı 1 ekim 1920de verdiği cevapta ileridеki arazinin savunmaya elverişli olmadığını bildirdi (2).

Genelkurmay Başkanı Albay Ismet (Gnl. İnönü), ağır kayba yol açmadan, fırsatlardan yararlanarak Kars'ın alınması yolundaki Bakanlar Kurulu kararını bildirdi (3). Bu arada Ermenilerle seferberlik yapan Gürcülerin Sovyetlere baş vurduklarına değinmeliyiz. Kâzım Karabekir'in gizli yollardan «Türk Ordusunun saldırış gücü bitmiştir.» biçiminde saldığı haberlerin etkisiyle beklenilen fırsat; Ermenilerin 4 alaylık bir saldırış grubuyle 9 ncu ve 12 nci tümenler cephesine yaptıkları saldırışla çıktı (4). Ankara'ya danıştıktan sonra Karabekir 24 ekim'de saldırış emrini verdi.

Kars'a saldırış: Eski Kars müstahkem mevkii Ermenilerin 5 alayı, 1 milis alayı ve 2 tabur (8-10 bin insan) la savunuluyordu. Cephe Komutanı 9 ncu Tümeni Kars-Gümrü doğrultusunu kesecek müstahkem mevkii üç yönden kuşatacak biçimde tertiplediği saldırışı 28 ekim'de

---

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. III. Doğu Cephesi. 1965. Ek. 10.
(2) Aynı kitap, s. 181.
(3) Aynı kitap, ek-11.
(4) Karabekir. Istiklâl Harbimiz, 1960, s. 894.

başlattı. 9 ncu Tümen Gümrü yolunu kesemediğinden, Kars alındı Ise de Ermenilerin çekilmesine engel olunamadı. Bu sırada ele geçen Kars'ın kolluk işlerini kimseye bırakmayan (aslında Kars fatihliği peşinde bulunan) Albay Halit, asıl işinin başında değildi. Kars'ta Ermenilerin Genelkurmay Başkanıyle iki bakanı 1193 asker tutsak edilerek alınmıştı. 1110 Ermeni ölmüştü. Çoğu eskl müstahkem mevkil toplarıyle birlikte irili ufakla 676 top ele geçirilmişti. Kâzım Karabeklr'In Plânı askerî bir zafere vardırılamamıştı. Bu savaşmalarda 9 şehit, 47 yaralı vermiştik.

31 ekim 1920'de Genelkurmaylık'ın; Ermenilerin silâhlarını bırakmalarına ya da barışa zorlanmalarına kadar saldırışın sürdürülmesini istemesine karşın (5); Karabekir'in Gümrü'ye ilerlemek Içln Genelkurmaylığın tereddütlü davrandığını yazması (6) dikkate değer sürçmedir.

3 kasım'da Gümrü'ye doğru ilerlendi. Arpaçay'a varıldı (6 kasım) Bu tarihe kadar güney kesimde Iğdır ve Norşin de ele geçlrilmiştl. Birinci Sancak kurtarılmıştı.

Mütareke: Ermenilerin 3 kasım tarihini taşıyan mütareke Isteği, Sovyetlerin yanlısı olduğu anlaşılan Gümrü Garnizon Komutanının geciktirmesiyle, Karabekir'in eline 6 kasım 1920'de geçtl. Karabekir; Ankara'ya danışmadan Gümrü demiryol durağının işgall ve Gümrü'nün 10 Km. çevresinde bir köprübaşının tutulması gibl hafIf koşullar ileri sürdü. Kabul edilerek buna göre hareket edillrken Dışişleri Bakanlığımızla Genelkurmaylığımızdan Ermenilerden sllâh Isteği için yeni koşullar geldi ki nedenini anlamak zor değildir (7). Karabekir'e ayrıca gizli olarak verilen bir direktifde Ermenilerln rahat durmayacaklarının gözde tutulması güvenlik amacıyle Ermenistan'ın bütününün işgaline açık kapı bırakacak koşulların ileri sürülmesl de vardı (8). Bunda, Mondros mütarekesinden esinlenilmiş olsa gerektir. Ermeniler bu yeni koşulları kabul etmediler. Arpaçayı geçen birliklerimizin 12 kasım'da ileri hareketi başladı. Güney'de Iğdır da alınınca Ermeniler 22 kasım'da yeniden mütarekeye razı oldular.

Bir haftalık görüşmeler sonunda Gümrü Antlaşması imzalandı (3 aralık 1921). 4 aralık'ta Ermenistan'ın sovyetleştirilmesi sonucunda askıda kalan bu antlaşma üzerinde bilgi vermiyeceğiz. Yalınız, bunun, özellikle sınırlarla ilgili hükümlerinin Moskova Antlaşmasında Sov-

(5) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. 1965, Doğu c., s. 205.
(6) Karabekir. Istiklâl Harbimiz. 1960, s. 899.
(7) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. III. Doğu Cephesi, 1965, s. 215.
(8) Karabekir, Gnl. Kâzım. Istiklâl Harbimiz. Ist., 1960, s. 901.

yetlerce ve Kars Antlaşmasında (21 ekim 1921) Sovyetlerle birlikte Ermenistan ve Gürcistan'ca kabul edildiğine değineceğiz. Bu sonuçlara varıncaya kadar, hatta daha sonra, Ermenilerin bu antlaşmalara aykırı davranışları olduysa da Karabekirin yerinde müdahaleleriyle önlendi.

Ikinci Sancağın Kurtarılması: Batum ve Ardahan sancakları Gürcülerin elindeydi. Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinden sonra bu ülkeye Sovyetlerin 11 şubat 1921'de yönelmeleri üzerine Gürcü Hükümeti Karabekir'den yardım istedi. Doğu Cephesi Komutanı, Türk haklarına saldırı olmadıkça yan tutamıyacağını bildirdi. 25 şubat 1921'de Tiflis'in boşaltılmasıyle sonuçlanan savaşmalar yapılır ve Ankara'daki Gürcistan elçisi Medivani ile görüşülürken Doğu'daki birliklerimiz Ardahan'a girmişlerdi (22 şubat 1921). İkinci Sancak da anayurda katılmıştı.

Üçüncü Sancak için mücadele: Bu sorunun Sovyetlerle işbirliğinden vaz geçilmeden çözümlenmesine çalışıldı. Kâzım Karabekir Paşa Batum'un işgaline girişilmemesi ve Çoruh Irmağının doğusuna geçilmemesi düşüncesindeydi (9). Bu doğru bir düşünceydi. Ne var ki Batum Ulusal Ant sınırları içinde bulunuyor; Gürcü Hükümeti de Batum, Ahısha ve Ahılkelek'i geçici olarak işgal etmemizi öneriyordu. Karabekir'e Batum'dan söz edilmeyerek Ahısha ve Anılkelek'in alınması için emir verildi (10). Buraları alındı (7 mart 1921).

11 mart 1921'de Batum'un da alınması Doğu Cephesi Komutanına buyrulduysa da Çorlu müfrezesinin Batum'a girmesinden birkaç saat sonra Sovyet birlikleri de geldi. Başarısı bizde kalan çatışmanın ardından, Türk askeri ile Sovyet askeri arasına dostça davranışla giren halktan kişiler, bu iki bölüğümüzü avlayarak tutsak ettiler. Bu, durumu karıştırdıysa da üst komutanlar aşamasında yine dostça çözümlendi. O sırada imzalanan Moskova Antlaşması (16 mart 1921) uyarınca Batum Sovyetlere bırakıldı. O çağda Sovyetlerin başlıca petrol iskelesi olan bu kente sahip olma konusunda ısrar edemedik.

Kurtuluş Savaşımızda hiç bir cephe yoktur ki siyasetle askerlik, Doğu Cephesinde olduğu gibi birbirlerini izlemiş olsun. Askerlik dışında birçok iç ve dış siyaset sorunları, diplomatı bulunmayan Karabekir karargâhında görülmüştür. Ermenilere yapılan sade mütareke koşulları dışında, harcanan bütün çabalar övülmeye değer.

Saldırış zamanının saptanması bakımından soruna, Karabekir,

---

(9) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. III. Doğu Cephesi, s. 233.

(10) Aynı kitap, s. 234.

askerî ve sosyal yönden bakmaktaydı. Mustafa Kemal ise ayrıca diplomatik açıdan görmekteydi. Sovyetlerle bir anlaşmazlığın çıkmamasına önem veriyordu.

Karabekir'in plânı iyi idi; sonunda Doğu'da sükûneti sağlamakla bir zaferdir. 9 ncu Tümenin 28 eylül durumunda Yarbay Halit'in tümeninin başında bulunmaması, Ordu Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Orbay) ın bu tümen kurmay başkanının sorusuna köstekleyici cevap vermesi gibi talihsiz olaylarla, Sarıkamışta, yine 9 ncu Tümen Komutanının Gümrü yolunu kesmemesiyle Ermeni Ordusu yokedilememişti. Sovyet elçilik kurulunu Karaköse'ye getiren, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın (Kut); Doğu Cephesi Kur. Bşk. ve Enver'in eniştesi Albay Kâzım (Orbay) a ağustos sonlarında Karakösede «Karabekir'in başarısını baltalaması»nı söylediğini yanındaki odadan dinleyen Binbaşı Hilmi'ye inanmak gerektir. O zaman alay komutanı olan Binbaşı Hilmi, 1925'te Artvin milletvekili iken bunu Karabekir'e söylemiştir (11). Kâzım Orbay'ın bu sözü tutarak 28 eylül'de 9 ncu Tümeni talimatsız bıraktığı kanısında değiliz. Bundan kendi komutanına haber vermemesini de kendisine karşı kuşku uyandırmamak düşüncesiyle yorumlamak gerekir.

Özeti: Doğuda kazanılan bu zafer; cephelerden birini ortadan kaldırmış; Batı'ya kuvvet ve silâh kaydırılmasını, Sovyetlerle dolaysız temas kurulmasını, o zamana dek geleneksel düşman olan iki ülkenin karşılıklı işbirliğini sağlamıştır. Bu sonuç, «Doğu'nun Fatih'i» değil; ama «Doğu'nun Kurtarıcısı» General Kâzım Karabekirin yüksek sevk ü idaresiyle elde edilmiştir.

Soru 30 : Birinci İnönü savaşı niçin ve nasıl olmuştur? Türk Ordusu neden çekilmiştir?

1920 yılı Türkiye için karşı devrimi sindirme; Yunanistan için de kolay başarılar sağlama yılı olarak geçmişti. Ama artık Türk Ulusu, çarpışılacak düşmanın köyünde, kentinde ve arasında değil; karşısında bulunduğunu anlamıştı. Gerçekten, çok çetin bir yıl geçirilmiş, ülkenin en zengin parçası yitirilmişti. 1921 yılı ise Anadolu'nun içte ve dışta kendisini tanıtacağı bir yıl olacaktır.

10 ağustos 1920'de Sevr antlaşması imzalanmış, itilâf Devletleri, Türk-Yunan Savaşına karşı tarafsızlıklarını ilân etmişlerdi, (12 eylül

(11) Karabekir, Gnl. Kâzım. İstiklâl Harbimiz, 1960, s. 863.

1920). Ama, bu, Yunanlılar lehine bir tarafsızlıktı. Anadolu Hükümeti Sevr Antlaşmasını kabul etmemiş olduğundan, onu razı etmek gereği doğacak ve tarafsızlık da eylem alanında anlamını yitirecektir.

Yunan Ordusuyle asıl Yunan halkında savaştan bezginlik başlamıştı. Ama Türklere karşı savaşı en çok isteyenler, ilhak ya da işgal edilmiş topraklardaki Rum halkı idi.

1920 ekim ayı seçimlerinde Venizelos düşmüş, maymun ısırması sonucu ölen Aleksandr yerine İtilâf Devletlerinin hoş karşılamadıkları Alman soyundan Kostantin, Bizans tahtındakilerin sayılmasıyle XII. Kostantin adıyla Yunan Krallığına getirilmişti. Yeni Kral ve hükümeti, Batılı Devletler ve Venizelosçularca iyi karşılanmak için kendilerini, Venizelos'un siyasetini izleyici olarak göstermek zorunluğunu duyuyorlardı. Anadolu Ordusu Başkomutanlığına General Papulas getirilmiş; yeni komutan taç giyme töreninde bulunmak üzere Atina'ya gittiğinde Başbakanın kısa bir zaman içinde saldırış yapılması isteğiyle karşılaşmıştı. Çünkü 1920'nin kolay başarıları, Yunan Komutanlığında Türk Ordusunu küçümseme duygusu yaratmıştı.

Türklerin büyük askerî çabalarla bir saldırışa hazırlandıkları yolunda haberler alınıyordu. Bu, hazırlık döneminde söndürülmeliydi. Zayıf sanılan Türk Ordusuna karşı Eskişehir'e kadar ilerlemek ve onu kaynaklarından yoksun etmek düşünüldü. Mevsimin kış olmasına bakılmayacaktı. Bu amaçla İzmir bölgesinden 3 ncü Tümenin Bursa dolayına taşınmasına başlandı. Demirci Mehmet Efe ile Ethem kardeşlerin aralık 1920'de yarattıkları durumdan yararlanmak isteği, saldırışı etkilememişse de, tarihinin ileri alınmasına yol açmıştır. 2 ocak 1921'de Ethemin kardeşi Tevfik'in Uşak'ta 1 nci Kolordu Komutanıyla temas sağlaması üzerine General Papulas, Bursa dolayına varan bir alay ile yetinerek bu bölgede bırakılacak güvenlik kuvvetlerinden artanı ile bir ulaştırma ve strateji merkezi olan Eskişehir hedefli saldırışını erken yapmaya karar verdi.

Gerçekten Millî Mücadelenin başındakiler, 1920 yazındaki yenilgiden sonra çabalarını yoğunlaştırmışlar, batıyı iki cepheye ayırmışlar, örgütlemelere geçmişler ve Doğu Cephesinden kuvvet kaydırma işine girişmişlerdi.

Türkiye'de 1921 başlarında Batı ve Güney cephelerinden başka Doğu ve Elcezire cepheleri; 2 nci Kolordu ve Kocaeli Grubu komutanlıkları; Ankara ve Kastamonu dolayları komutanlıkları lie Merkez Ordusunun çarpışmakta bulunduğu Pontus bölgesi vardı.

Batı'da Türk ve Yunan Kuvvetleri: Bunu başlıca 3 evrede (safhada) görmemiz gerekir.

Ethem kuvvetlerinin bastırılmasına geçilmeden önce: Komuta ye-

riyle Eskişehir'de bulunan ismet (İnönü) Komutasındaki Batı Cephesinin örtme kuvveti olan 24 ncü Tümen (+1 alay ve Sv. Tugayı) genellikle ileri birlikleriyle Yenişehir-İnegöl çizgisinde; 11 nci Tümen Çukurhisar'da, 61 nci Tümen ile Sv. Tugayı Eskişehirde ve Ethem Kardeşler komutasında 1 nci kuvve-i seyyare Kütahya, Gediz dolaylarında bulunuyorlardı. Karşısında 2 tümen ve bir süvari alayıyle 3 ncü Yunan Kolordusu, Bursa doğusunda Dimboz-Aksu çizgisi gerisindeydi.

Komuta yeri Konya'da bulunan Albay Refet (Bele) emrindeki Güney Cephesinin 23 ncü Tümeni Dumlupınar'da (bir alayını Banaz'a sürmüş), 57 nci Tümeni Çal'da, 8 nci Piyade, 2 nci Süvari tümenleri Afyonkarahisar dolayında bulunuyordu. Karşısında 2 tümenli 1 nci Yunan Kolordusu, Uşak-Alaşehir arasında; 2 nci Yunan Kolordusu, İzmir'e doğru daha gerilerde idi.

Güney ve Batı Cepheleri arasındaki ara çizgi, İşçehisar-Altıntaş'tan geçmekte idi.

Karadeniz ile İznik gölü kuzeyi arası, pekiştirilmiş bir alay kuvveti kapsayan Kastamonu Dolayları Komutanlığının sorumluluğunda bulunuyordu. Karşısında İzmit ve doğusunda Manisa (11. nci) Yunan Tümeni vardı.

Batı'daki Türk kuvvetlerinin genel mevcudu 55 bin tutarında; Yunan Küçük Asya İşgal Ordusununki ise 109543 kişilikti.

Yunanlıların ileri harekâta geçmesinden önce: 6 nisan 1920 sabahı 11 nci ve 61 nci Piyade tümenleriyle Süvari Tugayı; Güney Cephesinin 8 nci, 23 ncü Piyade ve 1 nci, 2 nci Süvari tümenleri Gediz-Gediz doğu ve güneydoğusu yöresinde ayaklanıcı Ethem kuvvetleriyle temas halinde idiler.

Son günlerde Yunanlıların 3 ncü Piyade Tümeninden iki taburun İzmir'den Bursa'ya kaydırıldığı öğrenilmişti.

İnönü savaşmalarında kuvvetler: Batı Cephesinin 11 nci Tümeni İnönü mevziine doğru kaydırılmış, Polatlı'dan Er İkmal Alayının Savaşma Taburu, Ankara'dan 4 ncü Tümen de aynı mevzie yöneltilmiş idi. Bunların, 24 ncü Tümenle birlikte kuvveti: 12368 insan (6060 tüfekli), 50 Ağ. makineli tüfek, 28 top idi. Güney Cephesinden gönderilen 2 nci ve Ankara'dan yola çıkarılan 3 ncü Süvari Grupları savaşmalara yetişemediklerinden hesaba konmamıştır. Yunanlıların ise bu meydan savaşmasına kattıkları kuvvet (1,5 tümen ve 1 Süvari Alayı) 18-20 bin insan (12500 tüfekli), 140 Ağ. Mt. ve 72 top idi.

Yunan Harekât plânı: Yukarıdaki açıklamalardan kolayca anlaşılacağı gibi Eskişehir strateji ve ulaştırma merkezini alarak Türk hazırlıklarını söndürmek ve savaş gereçlerini ele geçirmek amacıyle

saldırış için iki tümen (—1 alay) ile ileri harekete 6 ocak 1921'de geçmekti.

Türk harekât planı: Ethem kuvvetlerini oyalarken İnönü mevzii ile Afyon-Afyon batısında Yunan Ordusunu tutmak ve İnönü'nde karşı saldırışa geçmekti. Cephe komutanlarının anlaşarak vardıkları bu plânı, yetiştireceği kuvvetlerle Genelkurmaylık bütünleyecekti.

İnönü mevzii: General Ali Fuat'ın emriyle Ordunun kuvvet çapıyle orantılı olarak keşfettirilmiş olan bu mevzi, İstanbul ile Bursa'dan gelen demiryol ve yolları karşılayıcı bir yerdeydi. Sağda Sakarya Irmağı ile Boz sıra dağlarına, solda Domaniç dağına dayanıyordu. Aşağı yukarı 30 kilometre genişlikteydi. Gündüzbey-Üçşehitler tepesi-Kanlısırt - Metristepe - Cesarettepe - Akpınar batısı Bingazi tepesi - Zevvaretepe Bozalan çizgisinden geçiyordu. Kimi yerlerde ancak boy çukuru derinliğindeki toprak işleriyle yarı hazırlanmış bir mevzi diye kabul edilebilirdi. Savaşmaların başında düşman buraya Türk Ordusundan daha yakın bulunuyordu.

Söğüt ve Karaköy doğusundaki tepeler-Tilkiçtepe çizgisi genel ileri karakol çizgisi olarak tutulmaya elverişli idi.

Mevziin 15 kilometre gerisinde Beşkardeş dağı - Zemzemiye - Oklubalı çizgisi ikinci bir mevzi olarak uzanırsa da, güneyinden kuşatılmaya elverişliydi. Bu iki mevzi arasında Rızapaşa - Oluklu - İnönü güneydoğusundaki tepe çizgisi, ara ya da koruma mevzii olabilirdi.

Örtme birliği olarak 24 ncü Tümen, ileri öğeleriyle Yenişehir İnegöl batısı çizgisini tutuyordu. (Güney Cephesinde de 1 nci Nümune Alayı Dumlupınar sırtlarına sürülmüştü.)

Yunan ilerlemesi: Yunan Ordusunun Bursa ve Uşak dolaylarından 6 ocak 1921 saat 0700'den itibaren ilerlemeye başladığı haberi öğleye doğru (İnönü'nün hatıralarına göre akşama doğru) her iki cephe komutanına ulaştı. Bu sırada her ikl cephenin kuvvetleri Gediz ile buranın kuzey, doğu ve güneyinde bulunuyorlardı. Albay İsmet ve Refet, Efendiköprüsü'nde buluşarak durumu gözden geçirdiler. Kuvvetlerinin çoğunu eski kesimlerine almayı kararlaştırdılar.

Batı Cephesinden iki alaylı 61 nci Tümen ile Süvari Tugayı, Ethem kuvvetlerine karşı bırakılacaktı (Soru 26).

İlk yanılgılar: Batı Cephesi Komutanının, kardeşler arasında oluşacak savaşmaları izlemek için Kütahya'da kalması doğru; bu kalışını 9 ocak'a kadar sürdürmesi ise yanlış olmuştur. Örtme için ödevlendirilmiş 24. Tümenin, kendisinden beklenen 4-5 günlük zamanı kazandıramayacağı göğ önünde tutulmamış, ileride yapacağı savaşmalardan sonra mevzide yerleşmesi için hiç değilse birliklerine bir günün bırakılması bakımından bir genel İleri karakol çizgisi tutulma-

mıştır. (Bu amaçla Eskişehir'de güvenlik için bırakılan 24 ncü Tümen Hücum Taburu ile 32 nci Alayın ileri alınmayan bir taburu kullanılabilirdi.)

Yunanlılar ise az kuvvet kullanmışlar, Ethem'in gücü ile yeteneğini büyültmüşler, Kütahya doğrultusunda kuvvet kullanmamışlar ve Afyon'a doğru bir günlük gösteriş yapmakla yetinmişlerdir. Bu bir günlük gösterişin, Güneydeki yüksek idarecilerimizi, Genelkurmayın karışmasına kadar aldattığını kabul etmeliyiz.

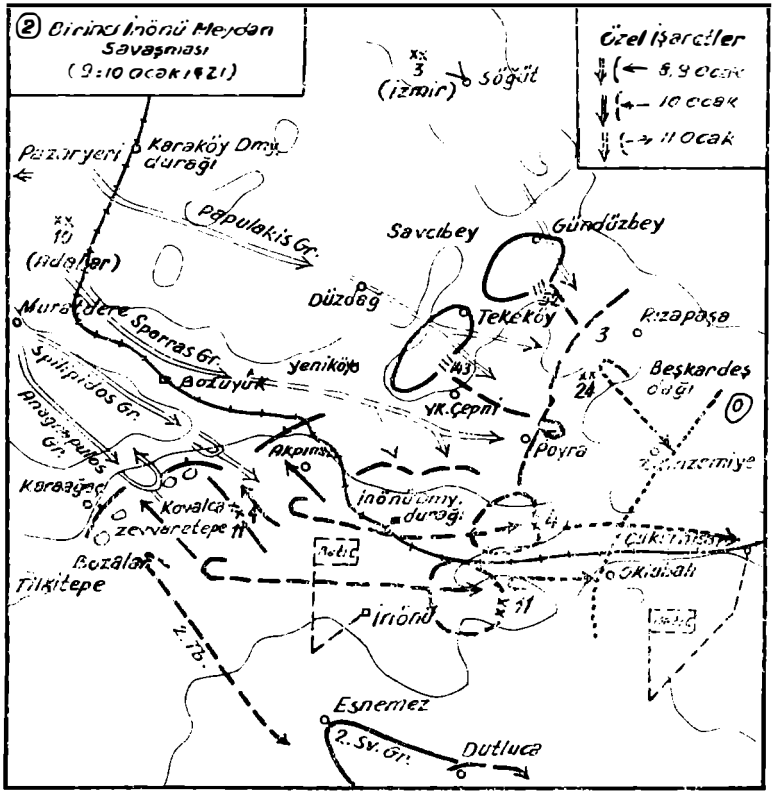
Mevzi İlerisindeki savaşmalar: Düşman saldırışını beklediğini ve mevcudunun ikmalini bildiren 24 ncü Tümen Komutanına, Albay İsmet geride bıraktığı 32 nci Alayını ileri almasını salık vermişti. Bu alaydan yalnız bir taburu ileri alan bu tümen, özellikle 126 ncı Alayın iyi savaşmaması dolayısıyle, Yunan ilerlemesini gereğince geciktiremedi. Böylece Yunanlılar 8 ocak 1921 akşamına kadar Bilecik Karaköy Muratdere (Bozüyük'ün 15 Km. güney batısında) çizgisine vardılar.

Batı Cephesi Komutanı bugün saat 1500'te, 24 ncü Tümenin mevziin demiryol kuzeyindeki kesimini ve 4 ncü Tümenin (58 nci Alay ile Ankara'dan gelmekte) güneyini tutmalarını buyurdu. 4 ncü Tümen Komutanı Binbaşı Şehit Nazım, yaklaşmakta olan düşman karşısında 58 nci Alayının 3 taburunu birinci çizgiye koyarak Akpınar Zevvaretepe arasındaki geniş cepheyi tuttu. Batı Cephesi Komutanının önerisiyle Genelkurmaylığın verdiği emir uyarınca topçu ile pekiştirilerek gönderilmesi gereken 2 nci Süvari Grubunu, Güney Cephesi Komutanı topçu katmadan gönderdi Atlarının yüzde 90'ı nal dökmüş durumdaki bu süvari grubunun komutanı Binbaşı Rahmi, birliklerinin trenle taşınmasını Kütahya'da Batı Cephesi Komutanına önerdiyse de Albay Ismet, İnönü'ne yetişmeyi geciktireceği nedeniyle bu öneriyi haklı olarak kabul etmedi.

Mevzideki savaşmalar: 1. İnönü Meydan Savaşması düşman yakınında yerleşmek dolayısıyle, hemen bir tesadüf savaşması olarak başladı. 9 ocak'ta 11 ncl Tümenin ilk gelen alayı güney kesimine sürülmüş; burada 4 ncü ve 11 nci tümenler bölgeyi Kovalca'dan ikiye bölerek savunmaya başlamışlar, girme yapan kimi Yunan birliklerini karşı saldırışlarla püskürtmüşlerdir. 11 nci Tümenin sonradan gelen 127 nci Alayı güneye yedek olarak sürüldüğü gibi 174 ncü Alay da Cephe yedeği olarak tutuldu.

Bugün (9 ocak) mevziin demiryolu kuzeyindeki mevzileri üzerine yorgun olarak çekilen 24 ncü Tümen ise Tekeköy-Oluklu dolayında yakın güvenliğini almadan gecelemiştir.

10 ocak 1921: 4 ncü Tümen 132 nci Alayın Ankara'dan, Er ik-

mal Alayının Mürettep Taburunun Polatlı'dan 9/10 ocak gecesi varışlarıyle durumun güven verici bir hale geldiği kabul ediliyordu. 10 ocak 1921 saat 0800'de Cephe Komutanı, İnönü demiryol durağında indiği zaman hava sisliydi. Karargâhının sorumlu görevlilerince kendisine bütün cephenin tutulduğu izlenimi verildi. Ancak 24 ncü Tümen mevzilerini tutmamıştı. Bu sırada sis perdesi altından kimi Yunan kuvvetlerinin (Psarras Müfrezesi) demiryol kuzeyinden doğuya doğru ilerlediği görülerek bunların 24 ncü Tümence boş bırakılmış bir gedikten sızan düşman birlikleri olduğu sanıldı. Bunların karşılanması için 174 ncü Alaydan bir tabur, 24 ncü Tümen Hücum Taburu ve Cephe Karargâhı Süvari Bölüğü İnönü demiryol durağının kuzeyindeki sırtlara sürüldü. Düşmanın başka bir alay müfrezesi

(Papulakis) daha kuzeyden yine 24 ncü Tümen cephesine, Düzdağ üzerine yürümekte idi.

24 ncü Tümen Komutanı mevzilerin tutulması emrini vererek Oluklu'ya hareket etmişti. Tekeköy'deki 32 nci Türk Alayı, kuzey Yunan kolunun 143 ncü Alaya doğru ilerlediğini gördü. Bunu 24 ncü Tümen Komutanına ve daha ivedi olarak 143 ncü Alay Komutanına (havaya ateş ettirerek de olsa) bildirecek yerde raporunu saat 0920'de Cephe Komutanına sundu. (Bu haber ancak saat 12.40'ta alınacaktır.)

Saat 10.00 sıralarında sisin kalkması üzerine 143 ncü Alayca güneyden, sol kesime doğru ilerleyen düşman Müfrezesi (Psarras) nin yaklaşmakta olduğu görüldü. Önce bu kuvvet, dost sanıldı. Yakınlaşınca düşman olduğu anlaşıldı ve mevzilerin tutulması emri verildi. Ama iş işten geçmişti. Düşman ateşi altında kalan bu Türk birlikleri yüz geri ettiler. 143 ncü Alay Komutanı, taburlarını Rızapaşa sırtlarına çekti. Bunu gören Tümen Komutanı Tümenini Rızapaşa - Poyra çizgisine çekmek zorunda kaldı ve durumu Cephe Komutanına bildirdi. Bu rapor saat 12.40'ta alınmıştır ki bu arada Cephe ileri komuta yeri de demiryol durağından İnönü doğusundaki tepeye aktarılmıştı. (Bu aktarma, eğitim eksikliği yüzünden kötümser haberlerin Eskişehir'e kadar yayılmasına sebep olacaktır.)

Türk çekilmesi: Cephe Komutanı, 10 ocak saat 12.40'ta 24 ncü Tümenin çekilme raporunu aldı. Bu durumda mevziin yitirilen kesiminin geri alınması olanağı yoktu. Şimdiki haliyle tutulmasına çabalanması ise 4 ncü ve 11 nci tümenlerin güneye, Kütahya üzerine atılmasıyle sonuçlanabilirdi. Bu yüzden İsmet (İnönü) sol kanadı çekme kararına vardı. Saat 13.10'da verdiği emirle 4 ncü ve 11 nci Tümenlerin Oklubalı, İnönü doğusundaki tepe arasında toplanma mevzilerine çekilmelerini buyurdu. Beşkardeş dağı Zemzemiye Oklubalı çizgisinde savunma emri almak üzere bu iki tümen komutanı Cephe komuta yerine geleceklerdi. Bu çekilme kararı, o zaman değil sonraları, çok eleştirilmiştir. Ama eleştirmeler Adalar Tümeniyle belli başlı saldırış yapmadan düşmanın da çekilmesinin gerçekleşmesinden esinlenerek yapılacaktır.

Çekilmenin gece saatlarında yapılması doğru olurdu. Bununla birlikte gündüz yapılmasının sonuca etki yapan bir etmen olmadığı görülmüştür. Saat 13.10'da verilen emri akşama kadar alamayan taburlar da olmuştur.

Cephe Komutanı; bir yandan 4 ve 11 nci Tümen Komutanlarının yanına gelmesini, öte yandan da 2 nci Süvari Grubunun yetişmesini komuta yerinde bekledi. Birliklerinin yorgunluğundan söz ederek

kendi tümeninin yedeğe alınması üzerinde ısrar eden 11 nci Tümen Komutanı Yb. Arif'e iki kez emir gönderilmesi gerekti.

2 nci Süvari Tümeninin serüveni: Bu tümen 10 ocak 1921 saat 18.00'de Esnemez (İnönünün 8 Km. güneydoğusunda)e geldi. Cephe Komutanının gönderdiği emri almamıştı. Cephe komuta yerini bulmak için de dikkat göstermemişti. Emir almamış durumda kalarak en geç çekilen 4 ncü ve 11 nci tümenlerin birer taburuna bu dolayda rastladı. Bu birlik komutanlarının deyişlerine göre düşman bugün sol kanattan İnönü mevziine girmişti. İnönü'nde bulunan Cephe ve tümen komutanlarını tutsak etmişti. Geri yolları kesilmiş olan ordunun ana bölümü düşman içinde kalmıştı. Kendileri dağlık araziye vurarak çekilebilmişlerdi. Esnemez dolayında bir tepeden gözetleme ile ödevli, Cephe karargâhından bir subay da bu söylenenlerin doğru olabileceği düşüncesini ileri sürünce 2. Sv. Gr. K., bu birlikleri de yanına alarak Eskişehir güneybatısında Kızılinler'e dek çekildi. (Yerinde olsun kalsaydı 11 ocak'taki takipte büyük hizmet yapacak durumda olacaktı.)

4 ncü ve 11 nci Tümen komutanları saat 16.00'da savaşmayı keserek birliklerini yeni toplanma yerlerine götürdükten sonra Cephe komuta yerini aradılarsa da gerekli işaretlemeler yapılmamış olduğundan burayı bulamadılar. Ancak yeni komuta yerine gittikten sonra Cephe Komutanına kavuştular.

Genelkurmaylık daha gerileri telkin ediyor: Albay İsmet'in verdiği rapor üzerine saat 22.40'ta Genelkurmaylıktan gönderilen emirde; Eskişehir dolayının savunulması elverişli görülmediği takdirde birliklerin gücü korunarak, top ve makineli tüfek bırakmadan Eskişehir doğusuna çekilinebileceği.. bildiriliyordu (1). Batı Cephesi Komutanının bu açık kapıdan yararlanmaması övgüye değer. Gece verdiği emirle Albay İsmet; 24 ncü Tümenin Beşkardeş dağı-Zemzemiye çizgisini, 11 nci Tümenin Oklubalı ve güneyini tutmasını ve 4 ncü Tümenin Çukurhisar'da yedekte bulunmasını buyurdu.

Birinci İnönü'ndeki çekilme buydu. Bir de düşmanın çekilmesi vardır ki onu da aşağıda göreceğiz.

Verilen emirlerle 11 ocak 1921 sabahı saat 09.00'da birlikler yeni mevzilerinde yerleşmeğe başladılar. 2 nci Süvari Grubu daha bulunamamıştı. (Ancak akşam saat 16.00'da temas sağlanacaktır.)

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı Cephesi. 1966, c. II, ksm. 3, s. 213.

Soru 31 1 inci İnönü'nde Yunan Çekilmesi nasıl oldu? Nasıl anlaşıldı? Kazanılan bir zafer midir?

Ethem kuvvetlerinin belirli bir varlık gösterememiş olması; buna karşı örtme birliklerinin Nazifpaşa dolayında, 4 ncü ve 11 nci tümenlerin İnönü mevziinin güney kesiminde karşı saldırışlara baş vurarak gösterdikleri direnmeler 3 ncü Yunan Kolordu Komutanını, General Papulas'tan izin alarak çekilmeye itmişti. Düşman çekilmeseydi ne olacaktı? Kısa sürede yeni kuvvet getiremedikçe, 48 saat sonra 8 nci ve 3 ncü Süvari Tümenlerimizi de karşısında bulacaktı.

Türklerden birkaç saat sonra yapılan Yunan çekilmesinin öğrenilmesi de ilginç olmuştur. 11 ocak saat 11.00'e doğru İnönü Tapu Görevlisi; geceleyin Bozüyük'ten düşman arasından sızarak gelen Numan adında bir köylünün dediklerini bildiriyordu. Buna göre Yunanlılar yaralı ve ölülerini gece Bozüyük'e taşımışlardı. Saat 05.20'den itibaren birlikleri de batıya çekilmişlerdi (1). Çekilme doğru idi. Ama başka bir ağızdan aktarılıyordu. Bildiren de düşman çizgileri arasından sızarak gelmişti. Haklı olarak doğrulanması gereği duyuldu. Bir uçak keşfe çıkarıldı. İsteğin Çukurhisar'dan Eskişehir hava üssüne yapılması ve sonucun yine o yoldan dönmesi yüzünden keşif raporu Cepheye ancak saat 19.00'da geldi.

İkinci bilgiyi; yine bir köylünün sözlerine dayanarak 32 nci Alay Komutanı iletiyordu. Bir düşman kolu 11 ocak saat 04.30'da 143 ncü Alay cephesinden Oluklu'ya doğru çekilirken görülmüştü. Bu haber de Cephe Komutanlığına geç gelmişti. Çünkü 24 ncü Tümen Komutanı bu bilgiyi olduğu gibi değil; aldığı tertipleri de yazarak Cephe Komutanına ve Genelkurmay Başkanına (!) saat 09.00'da yollamıştı. 143 ncü Alayın da, bir düşman yürüyüş kolunun kuzeye doğru yürüdüğünü belirttiği haber de saat 14.00'te gelmişti. En önemlisi Cephe Karargâhı Süvari Bölüğünün, Akpınar yönünü boş bulduğunu bildirmesiydi. Artık karar zamanı gelmişti.

Takip: Batı Cephesi Komutanı düşmanın çekilmesine kanaat getirinceye kadar saat 15.00 oldu. Tümenlerin ilk mevzilerine ilerlemesi buyuruldu. Tümen süvari bölüklerinden örgütlenen Mürettep Süvari Alayı ile 2 nci Süvari Grubu (ertesi gün) takiple görevlendirildi. Arayı açmış olan düşman, çekilmekte zorluğa uğramadı. İnegöl'de süvarice önlenmesine ve Genelkurmaylığın emriyle Gökbayrak Ulusal Taburunun Osmaneli'nden yaptığı saldırışa karşın 3 ncü Yunan

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı Cephesi, 1966, c. II. ksm. 3 s. 217.

Kolordusu ileri harekete başladığı Dimboz-Aksu çizgisine çekildi (14.1.1921).

Mustafa Kemal; en kesin eleştirileri yapacak bir durumda olmasına karşın, bütün Cephe kıtalarının; uğurlu ve ezici komutanız altında kazandıkları kesin galebeden ötürü, büyük kişiliğinize, Yiğit Ordumuzun bütün subay ve erlerine» sözleriyle Meclis'in kutlamalarını iletti; «Bu başarının kutsal topraklarımızı düşman istilâsından kurtaracak olan kesin zaferin hayırlı bir başlangıcı» olmasını diledi. Bu, O'nun nesnel değerlendirmesidir. Dikkate değer ki Mustafa Kemal, kazanılanı büyük başarı olarak nitelemiş, zafer dememişti. Ama, 19 eylül 1921'de Sakarya savaşmalarının kazanılmasından sonra Önce 1. İnönü zaferini kaydettik.» diyecek (2); Söylev (Nutuk)inde de zafer diye geçirecektir (3).

Böylece 1. İnönü'ndeki sevk ü idarenin değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu savaşmalar, dış ve iç düşmanların plânlarını bozmuştur. Bu bakımdan büyük bir başarı olduğu kuşkusuzdur. Kesin sonuç yerini iyi belirterek kuvvetleri kaydırmada Genelkurmaylığın büyük ustalık göstermiş olması ve demiryollarından yararlanılması kazanç üzerinde büyük etki yapmıştır. Cephe Komutanının kendisinin kesin sonuç yerine geç gelmesi, genel ileri karakollarının sürülmemiş olması eleştirilerden kurtulamaz. Cephe karargâhı görevlilerinin, büyük komutanlıklarda çalışacak gibi yetişmiş bulunmamaları sakıncası, bu özverili genç subayların yırtınırcasına çalışmalarıyle giderilememiştir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu karargâh; durumun saptanmasında, izlenmesinde, eldeki araçlar oranında keşif ve bağlantı konularında komutanlarına gereğince yararlı olamamışlardır. (Sonradan komutanlarını eleştirme yoluna sapanlar gerçek gözlemci değillerdir; bunlar, kişisel kırgınlıklardan ileri gelir.)

24 ncü Tümenin çekilmesinden doğan durum dolayısıyle çekilme üstüne eleştiriler, savaşın bitiminden sonraki sonuçlara bakarak yapılan eleştirilerdir.

Kazanılan büyük başarının Albay İsmet'in iradesi ve usta güdümüyle sağlanmış olduğunu kabul etmelidir. Bu savaşmaları ondan iyi yönetmesi beklenilen Mustafa Kemal, Fevzi ve Karabekir ayrılamayacakları görevlerin başında idiler. İsmet'in yerini doldurabilecek kimse de ortada yoktu. Mustafa Kemal'in Çanakkale'de Alman generali (Türkiye'de mareşal) Limann von Sanders üzerinde gösterdiği üstünlük gibisini kuracak bir ast komutan yoktu. 4 ncü Tümen Komutanı

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1961, c. I, s. 175.

(3) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 379 ve Nutuk, 1962, s. 547.

Şehit Binbaşı Nâzım yeni bir yetenek olarak henüz tırmanma durumunda idi.

Soru 32 Doğu ve 1. İnönü başarılarının yurtta ve dışta etkisi ne olmuştur?

1. İnönü savaşmaları Ankara'da ve Ülkede, büyük bir ilgiyle ama bozgun kaygısına düşülmeksizin izlendi. Ulusal kuvvetlerle desteklenen; ama temelde Ordu ile elde edilen bu başarı, en çok Mustafa Kemal'i ilgilendirmiş ve etkilemişti. Ordu elde korunmuş olsa da bir çekilme hareketi, O'nun Ulusal Kuvvetleri tasfiyesini yanılgı saydıracak; yalnız askerî değil idarî itibarına da gölge düşürecekti.

Bundan başka; Mustafa Kemal elde edilen başarının «Türk'ün sesini duyurmak» diye ağzından düşürmediği parolaya yardımcı olduğunu görerek seviniyordu. Ordu kişiliğini kazanmıştı.

1. İnönü Meydan Savaşmasında iki ordunun kayıpları şöyleydi:

	Ölü ve şehit	Yaralı	Tutsak
Türkler	121 (4'ü Sb.)	97 (12'si Sb.)	34 (5'i Sb.)
Yunanlılar	57 (8'i Sb.)	154 (12'si Sb.)	Birkaç

Meclisin 13 ocak 1921'de yaptığı birleşim heyecanlı oldu. Dualar ve tekbirler arasında Mustafa Kemal, Namık Kemal'in ünlü beytini gününe uydurarak şöyle okudu:

«Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini;
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini.»

Ülkede törenler, fener alayları yapıldı. Mustafa Kemal yönetimi saygınlık kazandı.

Doğu Cephesinde kazanılan zafer Moskova Antlaşması görüşmelerine yol açmıştı. Bu büyük başarı, görüşmelerin hızlanmasını sağlayarak Moskova Antlaşmasının 16 mart 1921'de imzalanmasına yaradı.

Yine bu büyük başarı üzerinedir ki Doğu sorunlarının gözden geçirilmesi adı altında Sevr hükümlerinde değişiklik yolunu açtı. Sorunun asıl önemli kesimi iki noktada idi. Biri: Şimdiye kadar Anadolu'yu muhatap tutmayan Batılı Devletlerin barış kurulumuzu kabul etmeye razı oluşlarıdır. Bunda İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın emeği geçmiştir. Öteki: Anadolu'nun dış siyasette de söz sahibi olduğunun İstanbul Hükümetine kabul ettirilmesidir.

Konferans öncesinde Anadolu'dan yalınız delege katılmasını ve barış kurulu gönderilmemesini isleyen Tevfik Paşa görüşmelerin açılışında: «Söz, Ulusun asıl vekillerine aittir. Bu yüzden sözün Anadolu Kuruluna verilmesini önerir ve dilerim.» dedi.

Bu görüşmeleri ve bildirilen koşulları kabul etmeyişimizi buraya geçiremiyeceğiz. 25 gün mühletle verilen bu önerileri Yunanlılar da kabul etmemişti. Sürenin bitiminde Yunan Ordusu 2. İnönü savaşmalarını yapmak üzere ilerleyecek, 3 ay içinde Ankara'ya varma ereğini güdeceklerdir.

Bekir Samî Londra'da İngiliz ve İtalyanlarla anlaşmalar; Fransızlarla da bir Antlaşma imzaladıysa da bunlar çok ödün (tâviz) verici bulunduklarından tanınmadı.

Güney'de kahramanlıkla yapılan savaşmalar Fransızları bezdirmiş ve onları bizden çok barışa varmaya zorunlu kılmıştı. Böyle olduğu halde Bekir Samî'nin birçok ödün vermesinin nedenini anlamak güçtür.

Soru 33 : Güney'de emir ve komuta düzeninin kurulması üzerine Sinan Tekelioğlu'nun yaratmak istediği bunalım nedir?

Bir yandan 5 nci Tümenin Urfa'da, 3 ncü Tümenin Maraş'ta ve 11 nci Tümenin Pozantı'da kimi kesimleriyle savaşmalara katılmaları; öte yandan özellikle Sinan Tekelioğlu'nun tek örnek olarak beliren yasalara uymaz davranışları Türk Genelkurmaylığını bu savaş bölgesinde emir ve komuta değişikliği yapmaya zorladı.

Binbaşı Özdemir Komutasında Antep Bölgesi Komutanlığı kuruldu. Maraş'ta bir bölge komutanlığı kurulması plânlandı (ileride 9 ncu Tümen ve ondan sonra 2 nci Kolordunun kurulacağı örgüt).

Adana Batı Kesimi Komutanlığını yapan Sinan Tekelioğlu (kendisi Adana ve Kilikya Komutanı olarak geçiniyordu), 11 nci Tümene bağlandı. Birkaç gün sonra, 11 nci Tümenin Batı Anadolu'ya alınması düşünülünce, bu bağlantı karargâhıyle Pozantı'ya gönderilecek olan 41 nci Tümen Komutanlığına değiştirildi.

Bu bağlantının, uluorta davranışlarını köstekleyeceğini anlayan Tekelioğlu, kendisinin yine 11 nci Tümen Komutanına bağlı bırakılmasını önerdi. Bu, kabul edilmedi.

Öte yandan tümeninin Batı'ya aktarılacağını bilmeyen 11 nci Tümen Komutanı, Toroslar güneyinde küçük birlikler bulundurduğundan söz ederek o kesimde emir ve komuta sorumluluğunu üzerine

alamayacağını ve zaten Sinan Tekelioğlu'nun Çukurova'da bir yönetim kurmayı düşündüğünden de kuşkulandığını yazdı.

Bu arada Sinan Tekelioğlu Genelkurmaylığa yazdığı bir telde (buna yardımcısı Mustafa'ya imza koydurmuştu): Sinan Tekelioğlu'nun (aslında kendisinin) yurda kazandırdığı başarılardan söz ederek hiç bir tümen buyrusunda değilken, önce 11 nci ve sonra 41 nci Tümen buyrusuna verilmenin kendilerinde üzüntü yarattığını; Adana ve Tarsus'un kurtarılmasına kadar bağımsız bırakılmalarını; olmazsa 11 nci Tümen buyrusuna aktarılmalarını yazdı.

Kendisinin işe karışması zamanının geldiğini gören Mustafa Kemal 20 haziran 1920'de şöyle yazdı:

«... Derhal itaatla, bağlı bulunduğunuz 41 nci Tümen Komutanlığından alacağınız emirleri iyi karşılamanızı ve görevinizi sürdürmenizi isterim. Yoksa hareketinizi Yurda ihanet diye kabul ederek ona göre işlem yapacağımı bilmenizi isterim...» (1).

25 gün önce Pozantı'da bir Fransız taburunun tutsak edilmesi üzerine Sinan Tekelioğlu'nu kutlayan Mustafa Kemal, bu kez yukardaki satırları yazmak zorunluğunda kalmış idi. Anlayış göstermek gerektiğini duyan Tekelioğlu görevini korudu. Ilerde göreceğimiz bir Çerkez Ethem durumu yaratmadı.

Soru 34 : Antep nasıl gazi olmuştur?

Güney'de savaşmalar, ateşkesin (30 mayıs/18 haziran 1920) bitiminden sonra Antep ile Mersin arasında yeniden başladı. Fransızların çabası, Sevr Antlaşmasının bağışladığı sızma (nüfuz) bölgesinde eylemsel (fiilî) durum yaratarak bunu sürdürmekti. Başkan Mustafa Kemal 8 ağustos 1920'de Güney'de 1892-1899 doğumluların silâh altına alınması için emir verdi.

Antep'In Gazilliği: Teftişe gelen 2 nci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin'in, ateşkesten sonra kuşatılma durumundan çıkan ve 2 tabur tahmin edilen Fransızlara karşı, saldırışa geçilmesini Yarbay Irfan'a telkin etmesi üzerine yapılan bu saldırış, kuvvetlerin çeşitli doğrultularda dağıtılması yüzünden başarı vermedi (29 temmuz 1920).

Toroslardan Fırat'a kadar savaşmaları yönetme sorumluluğuyle, Maraş'ta kurulan 9 ncu Tümen de bağlanarak 2 nci Kolordu Komutanlığı kurulmuştu. Ileride Urfa ve batısındaki çarpışmalarda bulunan

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Ank. 1966. c. IV, s. 160.

5 ncl Tümen de bu kolorduya bağlanacaktır.

Surlye'de Türkler hesabına yeraltı faaliyetlerinde bulunan Bnb. Ali Şeflk (Özdemir adıyle) Antep'e geldi. Mustafa Kemal ile temas kurarak Antep Ulusal Kuvvetler Komutanlığına atandı (8 ağustos 1920).

Fransızlar, Yarbay André komutasında gönderdikleri bir müfreze lie Antep'te kuvvetlerini belirli olarak artırdılar. Türkleri kuşattılar. Bu kuşatma 3 taburla içeriye, kente doğru; 5 taburla dışarıya karşı olmak üzere iki çember halindeydi. 2000 Ermeni tüfeklisinin kent kesimindeki kuşatmada yararı çoktu.

Ne Fransızların teslim teklifleri, ne de Ermenilerin teslim olunmazsa Türklere karşı bütün güçleriyle savaşacaklarını bildirmeleri etkili oldu. Ulusal Kuvvetlerin ağırlık noktasıyle Çaksurut tepesine yaptıkları saldırış başarı kazanamadı. (29 ağustos 1920) (1). 5 nci Tümenden gelen 24 ncü Alay, Fransız saldırışı karşısında dağıldı. Nizip'e kadar çekildi. Alay, kendisini izleyen Fransız taburunu, burada yaptığı baskınla atarak onurunu kurtardı.

Fransız birliklerinin korumasında Ermeniler bağ bozumuna çıkarıldılar. Türklerin ürünleri de onlarda kaldı. Yapılan sokak çarpışmaları yıpratıcı olarak sürüyor, bir sonuca varılamıyordu. Halk, yiyecek sıkıntısı çekiyordu. Ağustos sonlarında, Antep Müdafaa-yı Hukuk Başkanı Ferit, kentte teslim olmak isteyenlerin çoğaldığını ve kuvvet yetiştirilmesini 13 ncü Kolordu Komutanına yazdı (2).

Fransızlar ise ikmal maddelerini büyük müfrezelerle yapıyorlar; böylece birliklerinin de değiştirilmesini sağlıyorlardı.

2 ncl Kolordu'ya (5 nci ve 9 ncu Tümenler) Antep'in kurtarılması ödevi verildi. Urfa batısından Antep'e gelmekteyken Akçakoyunludan blr Fransız kolunun aynı kente yola çıktığını öğrenen 5 nci Tümen Komutanı bir saldırış yapmaya karar verdi. Isteği üzerine 9 ncu Tümence gönderilen Kilis Taburunun geç kalması yüzünden başarı sağlanamadı (16 kasım).

General Gaubeau komutasında gelen büyük bir kuvvet dengeyi lyice bozdu. Fransız kuvvetleri 14 piyade taburu, 2 süvari bölüğü, 38 top ve blr uçak filosu oldu. 24 kasım 1920'de saldırışa geçen Fransızlar önce 9 ncu Tümene yönelerek gerilettiler. Sonra 5 nci Tümeni

---

(1) Bu kuvvetler Maraş, Urfa Tb. larıyle Antep, Kilis, Birecik, Nizip, Pazarcık, Besni, Sürüç, Urul, Yamaçoba müfrezeleriydi. Sonra Kâhta ve Samsat müfrezeleriydi.

(2) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Güney, 1966, c. V, 219.

Nizip'e kadar çekilme zorunda bırakıtlar. Bu tümenin başta sayirci kalışı ilginçtir.

Genelkurmaylığın emriyle 2 nci Kolordu Karargâhı Antep kuzeybatısında Koçlu'ya geldi. Albay Salâhattin Âdil, hasta olduğundan, vekilliğini, Genelkurmaylığın telkinine uyarak, kurmay subay olan 5 nci Tümen Komutanı Yb. (general) Kenan'a değil daha kıdemli bulunan 9 ncu Tümen Komutanına bıraktı. Ama, tümenini Nizip'ten de Fırat doğusuna çekmiş olan, Antep'e ilerlemekte ve genellikle Antep savaşmalarında bir yarar görmeyen Yarbay Kenan'a bırakmış olsaydı, ne yarar sağlanacağı soruya değerdi. 5 nci Tümen Ankara'dan verilen emir üzerine Antep'e doğru ilerleyecektir (3).

Bu arada General Gaubeau komutasındaki kuvvet Antep'ten ayrıldı. Antep dolaylarında 4 tabur piyade, 2 süvari bölüğü ve 4 bataryalık Fransız kuvveti kaldı (3). Bunca az bir kuvvete karşı yapılan saldırışımız gene de başarılı olmadı (27 aralık 1920). Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) Antep saldırışlarımızın her yerden ve kuvvetleri dağıtarak yapıldığına dikkati çekti (30 aralık).

Salâhattin Âdil, Akçakoyunlu'dan gelen bir alaylık Fransız kuvvetine karşı bir saldırış yaptı (9 ocak 1921). 9 ncu Tümenin geç kalması, Akçakoyunlu deresini yürüyerek geçmesinin yarattığı moral düşüklüğü yüzünden; kuşatılma durumuna girmiş olan düşman, Antep'ten gelen bir Fransız taburunun yardımıyle kurtularak Antep dolayına vardı.

31 ocak 1921'de Antep Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı, 2 ncl Kolordu Komutanı Salâhattin Âdil'e suçlayıcı bir yazı gönderdi. Genelkurmaylığa aktarılan bu yazı üzerine Fevzi Paşa «Kolordunun durumunun Antep'ten görüldüğü gibi olmadığını» bildirdi. Büyük Millet Meclis'i 2 şubat 1921'de Antep'e «Gazilik» yöneltti. Bu da Mustafa Kemalin bir buluşu idi.

Balkan Savaşı'nda Edirne'ye hak ettiği Gazilik verilmiş olsaydı; burada da büyük bir savunmayı 1920'de görebilirdik.

Salâhattin Âdil, Gaziantep'i kurtarmak için son saldırışını 4 şubat gecesi yaptı. İçeriden ve dışarıdan atılışlarla açılacak gedikten dışarı doğru bir çıkış yapılacaktı. Saat 18.00'de topçu ateşi açılması düşmanı uyardı. Açılması sağlanıp, sonra Fransızların yetiştirdiği kuvvetlerce kapatılan gedikten, Yarbay Özdemir'in aralarında bulunduğu 50 kişi kurtulabilmişti. Komutanın ilk gurupla çıkışı, Gazianteplilerin moralini düşürdü. 7 aydır süren kuşatma sonucunda açlık son

(3) Abadie, Yb. Türk Verdun'ü G. Antep, 1959. Yzb. Necmettin çevirisinin G. Antep'te Türkçeleştirilmişi. s. 92.

kertesine çıkmıştı. Ot yiyenler vardı. Bu durum karşısında alın yazısına boyun eğildi. 13 aylık savaşmalara son verilerek silâhlar bırakıldı (9 şubat 1921). Gazianteplıler kahramanlıkları yanında Sabuncuhan'da kurdukları işlikte silâh ve cephane onarımında ustalıklarını da göstermiştiler. 2 nci Kolordunun iyi güdülmediği açıktır. Mütarekenin en önemli koşulu, Gazianteplilerin, Fransız manda yönetimini kabul etmeleriydi.

1. İnönü'nün yarattığı sevinci Gaziantep'in yitirilmesi gölgeledi. Mart 1921 Londra görüşmeleriyle Bekir Sami'nin Fransızlarla imzaladığı, ama sonra tanınmayan Antlaşmanın imzasına da etki yaptı.

Ankara Antlaşmasına kadar **Güney**de savaş: Gaziantep'in düşmesi Güney'in umut ve çabasını kırmadı. 3 Fransız Tümeni ve 10 binden fazla Ermeni ile mücadele, Ankara Antlaşması (20 ekim 1921)nın imzalanmasına kadar 33 ay sürdürüldü.

Bu çarpışmaların başlıcaları arasında; 41 nci Tümenle birlikte Tarsus bağları savaşmaları, Ceyhan'da Ulusal Kuvvetlerin Fransız saldırışını iki kez püskürtmeleri, Köserli'de iki Fransız taburunun kendilerini zor kurtardıkları kuşatma, Mamure saldırışı, Şakirpaşa çiftliği savunması, Misis baskını, Zeytin'in 25 nci Alay'ca ele geçirilmesini örnek olarak verebiliriz.

Güneyliler Mustafa Kemal'in düşüncesine göre disiplin içinde savaşmasını, hep Orduya bağlı kalmamayı ve Ordu ile savaşma yaparken işbirliğinde bulunmayı iyi başarmışlardır. Halife Fetvasına önem vermemişler, yönetim âmirlerini de kendi yollarında hareket etme durumunda bırakmışlardır. Kürtlük için yapılan çabalar Güneydoğuda yersel kalmış, propaganda araçlarının eksikliğinin de etkisiyle genel olarak halk, bu konuda duyarlılık göstermemiştir.

Soru 35 İkinci İnönü meydan savaşması nasıl plânlandı? Güney Cephesi Komutanıyle yapılan yazışmalar ve İnönü savaşmalarına katılan kuvvetler nedir?

Türkiye'nin dış siyasette temsili demek olan «Londra görüşmelerine» gönderilecek kurulun saptanmasında Tevfik Paşa ile anlaşmaya varamayan Başkan Mustafa Kemal, Ankara'dan Bekir Sami kurulunu göndermiş ve bu kurul görüşmelere katılmaştır (Soru 32). Çağırıyı beklemek yüzünden kurulumuz 21 şubat 1921'deki ilk toplantıya yetişemedi. O gün Türk kurulları dışında, galip Devletlerin Yunanistan ile birlikte yaptıkları görüşmeler, bir savaş plânı saptan-

ması niteliğinde geçti. Ayrıntılarına giremeyeceğimiz tartışmalar sonucunda Yunanlılar 2-3 ayda Ankara'ya varmayı, Türkler Erzurum'a çekilseler bile Karadeniz kıyılarına yapacakları çıkarmalarla Türk gücünü kırmayı üzerlerine almışlardı. Yunan delege kurulu dışta bırakılarak iki Türk kurulunun da katılmasıyle 23 şubat'ta yapılan birleşimde, artık ısrar etmekten vaz geçen Tevfik Paşa Konferansta «Söz, Ulusun asıl vekillerine aittir.» diyerek Mustafa Kemal'in isteğine boyun eğmiş oluyordu. Böylece söz, Ankara kuruluna bırakılmış; bunun üzerine Misak-ı Millî temelindeki görüşlerimiz bildirilmiştir.

25 şubat 1921'de, Sevr'i şiddetlendiren, ama kabul edilemezliğini koruyan projeler, 25 gün içinde kabul edilmesi koşuluyla, Türk ve Yunan temsilcilerine verildi. Bu koşulları Ankara'ya bildiren Bekir Sami (Kunduk)'un; Fransa, İngiltere ve İtalya ile, bazı ta'vizler karşılığında yaptığı anlaşmalar Mustafa Kemal tarafından tanınmadı.

Türk Genelkurmay Başkanlığı 14 şubat 1921'de, Yunanlıların Bursa yöresine kuvvet kaydırdıkları (3 ncü Tümen) haberini alınca Batı ve Güney Cephelerini uyarmış; Batı Cephesi Komutanı da birliklerini gördükten sonra 17 şubat'ta «Hazır haberi»ni vermişti.

Türk plânının saptanmasında General Refet'le yazışmalar: 15 mart 1921'de Genelkurmay Başkanı, Yunan Ordusunun çoğunluk kuvvetiyle Bursa ve Kütahya'dan Eskişehir doğrultusunda ilerleyeceği yolundaki tahminini bildirerek; Güney Cephesinin Kütahya dolayındaki 2 süvari tümeninden başka daha iki piyade tümenini, gereğinde Batı Cephesi emrine geçirilmek üzere, Kütahya yöresinde bulundurmasını General Refet'ten istedi.

Kuvvet muvazenesini, düşmanın muhtemel hareketlerinin gereğine göre değil, Cephe komutanlarına gösterilen itibar açısından değerlendiren Güney Cephesi Komutanı, taşlamalı bir deyişle Güney Cephesinin yönetimi işinin 12 nci Kolorduya bırakılarak bu kolordunun birleştirilecek Cepheye bağlanmasını önerdi. Kendisinin dinlenmeye ihtiyaç duyduğunu; bununla birlikte Yunan ilerlemesinde kendisine iş düşerse yeni cephe komutanının emrinde çalışabileceğini ekledi.

Düşman saldırışının beklendiği bir sırada emir ve komuta değişikliğini uygun görmeyen Genelkurmay Başkanlığı, alınganlık göstermeyerek; kesin sağlık durumu söz konusu değilse vücudundan, Cephesini yoksun etmemesini General Refet'e yazdı. Tartışmalı yazışmalar; Genelkurmaylığın yeniden işaret ettiği iki piyade tümeninden birinin Kütahya'da, ötekinin Afyonkarahisar'da tutulması çözüm yoluyle sona erdi.

Türk harekât plânı: Batı Cephesinin 4 piyade (1., 11., 24. ve 61.)

ve bir (3.) süvari tümenine, Kocaeli Grubundan 7 nci Tümen (—1 alay) ve Merkez Ordusundan aktarılacak olan 5 nci Tümen katılacak; Güney Cephesi 5 piyade (4., 8., 41. ve 12 nci Kolorduyu örgütleyen 23. ve 57.) ve iki buçuk süvari (1., 2. tümenlerle 4. Sv. Tg.) tümeniyle tutulacaktı. Güney Cephesinin 2 piyade ve 2 süvari tümeni, İnönü ya da Kütahya'da Batı Cephesi Komutanının emrine geçmeye hazır bulunacaktı.

Her iki Cephede ilkin savunmada kalınacak; Yunan saldırışının gelişmesine göre bir grubuna, büyük ihtimalle İnönü'ndekine, sonra ötekine vuruş indirilecekti.

Yunan harekât plânı: Yunan Başbakanı, Eskişehir-Afyon çizgisini ele geçirmek amacıyle bir saldırışın yapılabilirliğini General Papulas'tan 21 şubat'ta sormuş; Küçük Asya Ordusu Komutanı saldırışı Bursa ve Kütahya üzerlerinden Eskişehir'e yapmak düşüncesiyle olumlu cevap vermiş ve başlıcası 40 bin ikmal erinin sağlanması olan isteklerini de bildirmişti. Yunan Başbakanı, daha geniş cepheyle saldırış yapmanın zorunlu ve Ülkeye yararlı olduğunu; 3 doğum askerin silâh altına alınması (aslında bu seferberlik yapmak demekti)nı Atina'ya bildireceğini ama mümkünse bunları beklemeden saldırışa geçilmesini yazdı. Bunun üzerine plân şu hale konuldu:

Kütahya'ya kuvvet ayırmaksızın 3 tümenli 3 ncü Kolordu Eskişehir'e iki tümenli 1 nci Kolordu Afyonkarahisar'a saldırış yapacaktı. 1 nci Kolordu Afyon'a vardıktan sonra Konya yönüne güvenlik birlikleri bırakarak Eskişehir Grubu ile işbirliği yapmak üzere kuzeye yönelecekti.

Saldırış 23 mart olarak düşünüldüyse de İngilizlerin Türk ve Yunan hükümetlerine verilen sürenin beklenmesini telkini üzerine 23 mart 1921'e bırakıldı.

Mart 1921 sonlarında Batı ve Güney Cephelerindeki bütün Türk kuvvetlerinin toplamı 52.418 idi. Bunlara Ankara'dan Meclis Muhafız Taburu (900 mevcutlu) ile 5 nci Tümenin ilk kafilesi (1683 mevcutlu) katılmasıyle 55 bin olacaktır. Batıyı destekleyen zayıf menzil örgütleriyle bu, 60 bin kabul edilebilir.

Yunan kuvveti ise 107.493 insan tutarındaydı.

Batı Cephesinin elinde bulunan, İnönü savaşmalarına katılan kuvvetleriyle 3 ncü Yunan Kolordusununkİ şöyle idi:

Kuvvetler	İnsan	Tüfek	Kılıç	Ağ. Mt.	Hf. Mt.	Top	Uçak
Batı C. (asıl)	26087	13068	1500	96	16	39	2
(İnönü'nde)	34700	18260	3000	190	40	76	2
3 ncü Yu. Kor.	37000	18000	1300	224	1458	76	10

Yunanlıların makineli tüfek ve uçakça üstünlüğünü gözde tutmak gerekir. Türk tümenlerini, Yunanlılarınkinin yarısı olarak saymalıyız.

Soru 36 : İkinci İnönü savaşmaları nasıl oluştu?

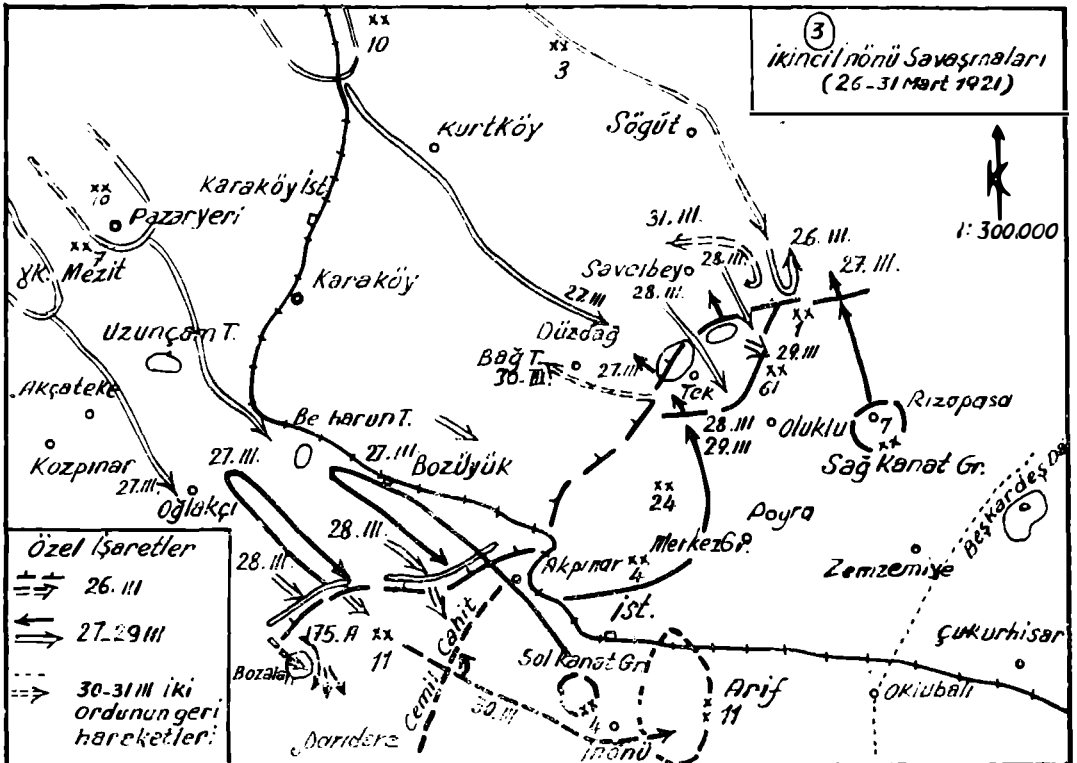
Yunan Ordusu 23 mart 1921 saat 07.00'de Bursa ve Uşak kesimlerinden iki cephemize karşı ilerlemeğe başladı. Direnme çizgisi Bilecik - Pazaryeri İnegöl olan örtme birliklerimiz (Albay Kemalettin Samî emrindeki 1 nci Piyade ve 3 ncü Süvari Tümeni) bu kez daha düzenli olarak, Yunanlıları 25 mart akşamına dek oyalıyarak 26 mart sabahı mevziin gerisine çekildi. Kocaeli Grubu'ndan 7 nci Tümen (—1 alay) gelmiş; Güney Cephesinden 4 ncü Piyade Tümeniyle 1 nci Süvari Tümeni de İnönü'nün 20 Km. güney ve güney batısına yaklaşmışlardı. Bu arada Batı Cephesi Komutanı asıl savunma çizgisini Söğüt ile Gündüzbey yolu ortasında Yağızahlat - Karaköy demiryol durağı doğusu Bozüyük batısı Karasu çizgisine sürmek istemişse de Genelkurmaylığın ve 61 nci Tümenin gösterdiği sakıncalar sonucu buraların genel ileri karakol çizgisi olarak tutulması emrini 25 mart 1921'de vermişti. Böylece Birinci İnönü savaşmalarından alınan dersten yararlanılmış oldu. Bununla mevziin orta ve güney kesimlerinde daha bir gün kazanılmış bulunacaktı.

1 nci ve 61 nci tümenler mevziin sağ kesimini, 24 ncü tümen demiryolu kuzeyinde ortasını, ve 11 nci Tümen güney kesimini tutuyorlardı. 3 ncü Süvari Tümeni sol kanat açığındaydı.

Birinci İnönü harekâtında daha büyük kuvvetler güneyden gelmiş olmakla birlikte bunların çoğu demiryolu kuzeyinde savaşa sokulmuştu. Bu değerlendirme isabetli olmuş, daha çok kuvvetler kuzeyde bulundurulmuştu. 3 ncü Yunan Kolordusu Komutanlığı da bu yolda kuvvet kullanacaktır. Ortada ilerleyen 3. Tümenin kuzey kanatta bulunması istendiğinden 25/3'te Bilecik'te 10 ncu Tümenle yolları değiştirildi.

3 ncü Yunan Tümeni Komutanı General Trikupis, kolordusunun 26 mart 1921'de kısa bir ilerleme yapılması yolundaki emrini almadığından Bilecik Söğüt doğrultusunda hızla ilerleyerek; 5 nci Türk Süvari Alayının genel ileri karakol çizgisinde direnmemesi sonucu, asıl savunma çizgisinin 300 metre ilerisindeki Gündüzbey tepesini saat 19.00'da ele geçirdi. 61. Tümen, yaptığı bir karşı saldırış ile burayı aldı.

Gündüzbey'in geri alındığını öğrenmeden önce Batı Cephesi Ko-

3
İkinci İnönü Savaşmaları
(26-31 Mart 1921)
1: 300.000
Kurtköy
Sögüt
Karaköy İst.
Pazaryeri
Yk. Mezit
Karaköy
Uzunçam T.
Akçaleke
Kozpınar
Oğlakçı
Be harun T.
Bozüyük
Savcıbey
Düzdağ
Bağ T.
Tek
Oluklu
Rızapaşa
Sağ Kanat Gr.
Poyra
Merkez Gr.
Akpınar
İst.
Zemzemiye
Beşkardeşler
Çukurhisar
Oklubalı
Sol Kanat Gr.
Arif
İnönü
Bozalan
Cemil Cahit
Darıdere
Özel İşaretler
26. III
27-29 III
30-31 III iki ordunun geri hareketleri

mutanı, 61 nci Tümen ile 7 nci Tümen (—1 alay eksik)i Albay Halit komutasına vererek, ilerlemeyi sürdüren düşmana karşı bir saldırış hazırlanmasını ve bunun kendisinden sorularak yapılmasını buyurdu. Ardından 1 nci Tümen de katılarak Sağ Kanat Grubu örgütlenmiş oldu.

27 mart: Alınan haberlerden Pazaryeri - Bozüyük çizgisi güneyinde Yunan kuvveti bulunmadığı kanısına varıldığından, kuzeye kaydığı kabul edilen Yunan kolordusunun güney kanadına Albay Arif komutasında 11 nci, 4 ncü piyade ve 3 ncü süvari tümenleriyle Uzunçam Pazaryeri genel doğrultusunda bir saldırışa karar verildi. 4 ncü ve 7 nci tümenlerin de katılmasıyle bu saldırış kuzeyden yapılmalıydı. Güneyde Saat 10.00'da başlayan ve Ankara'nın da dikkatle izlediği bu saldırış sırasında birkaç kilometre ilerlenince iki düşman grubuna rastlandığından birlikler durduruldu. Cephe Komutanının emri ile de geriye, mevzie alındı.

Kuzey kanatta 3 ncü Yunan Tümeni 27 mart saat 07.00'de saldırışa geçti. Kanlı çarpışmalar sonucunda durduruldu. Albay Halit, Cephe Komutanının onayını almadan Kocaeli Grubunu sağ kanada koyarak saat 12.00'de saldırışa hazırlanılmasını istedi. Saldırışa, 1 nci Tümene bakılarak geçilecekti. Zaman geçtiği halde 1 nci Tümenin ilerlediğini görmeyen Albay İzzettin, 61 nci Tümeniyle harekete başladı. Öteki Tümenlerin de saldırışa geçmelerine yol açtı. İlerideki çizgilerde savaşmayı yöneten Albay Halit yaralandı. Hastaneye götürülürken saldırışın durdurulmasını istediyse de yerine geçen Albay İzzettin sürdürülmesi kararını verdi (1). Bir sonuç alınamaması ve 40 ncı Piyade Alayının da bozularak gerilemesi üzerine birlikler eski mevzilerine çekildi.

28 mart: 3 ncü Yunan Tümeni Komutanı General Trikupis'in bugün (3 ncü gün olarak) de Sağ Kanat birliklerimize karşı yaptırdığı saldırışlara koşut olarak, uçakların korumasında 10 ncu Tümen de Metristepe'ye doğru ilerledi. Bu savaşmalarda düşman, 5 kilometre genişlik ve 4 kilometre derinlikte bir girme yapmayı başardı. Komutanı ayık gezmeyen 40 ncı Alay bugün de bozguna uğramıştı. Bu komutan, Kütahya savaşmaları sırasında Yumruçal'ı tutmamakla 4 ncü Tümen Komutanı Yarbay Nâzım'ın, iki süvari takımı önünde atlı atılış yapma zorunda bırakarak, şehit düşmesine yol açacaktır (2). İnönü sağ kanadındaki düşman girmesinin yarattığı bunalımı, 4 ncü Tü-

(1) H.T.D. Türk istiklâl Harbi. Batı C., Ank., 1966, c. II, ksm. 3, s. 343.

(2) Ihsan idikut. Nâzım Bey. İstanbul. 1952. s. 120.

menin önce bir bölüğünün koşar adımla, sonra bütünüyle yetişmesi önledi.

Ancak mevzilerin geri alınması için yapacağı saldırışı gündüz saatlarına sığdıramayan bu tümen komutanı, gece yapılmasını Cephe Komutanına kabul ettirdi. 28 mart gününün ilk saatlarında yapılan bu saldırış ilerleme gösterdiyse de düşmanın karşı saldırışı ile atıldı. Tümende 27 mart günkü savaşmalarında Sağ Kanat Grubu da önemli kayıplara uğradıklarından taburlar ikişer bölük, alaylar ikişer tabur olarak yeniden düzenlendiler (3).

Orta Grup: 24 ncü Tümen Komutanı; 27 mart'ta Metristepe'nin düşman eline geçmesinden telâşlanarak sağındaki 32 nci Alayı Poyra'ya doğru çekmeğe başladıysa da Cephe Komutanının müdahalesiyle önlendi.

Güney Kanat Grubu: 11 nci Tümen (+4 ncü Tümenden 175 nci Alay), 3 alayını birinci çizgiye koyarak yerleşmişti. 7 nci Yunan Tümeninin, ağırlık noktası İntikam tepesinde olarak yaptığı saldırışları saat 23.00'e kadar karşıladı.

Güney Cephesinde de Yunanlılar Afyonkarahisar'a varmışlardı. Merkez Ordusundan Ankara'ya varmış olan 5 nci Tümen, pekiştirilmiş 10 ncu Alayının (Tümen Hücum taburundan bir kesimi ile) kullanılması bakımından bir karara varmak için, 28 mart günü saat 17.55'te Batı Cephesi Komutanından durumu sordu. Batı Cephesinde durum bunalımlı idi. İsmet Paşa karamsar sayılacak bir karşılıkla «Düşmanın tasarladığı saldırışın gelişeceğini» düşünmekte olduğunu bildirdi. Bunun üzerine 5 nci Tümen Komutanı Albay Cemil Cahit komutasındaki pekiştirilmiş 10 ncu Alay ile Meclis Muhafız Taburu İnönü'ne yöneltildi.

29 mart: Yunan kolordusu savaşmaları ısrarla sürdürüyordu. Sağ kanat Grubumuza karşı Yunan saldırışı yenilendi. 3 ncü Yunan Tümeninin küçük bir ilerleme sağlamasına karşın 10 ncu Yunan Tümeninin yaptığı saldırış durduruldu. Cephede bir tutarlılık sağlamak üzere Orta kesimdeki 24 ncü Tümen Çerkes Çepni-Çeşme çizgisine alındı.

Başkan Mustafa Kemal; bugün Batı Cephesi Komutanına yönelttiği soruya güvenlik verici bir cevap alamadıysa da Yunan gücünün sona vardığını düşünüyordu. Gerçekten 10 ncu Yunan Tümeni çetin bir direnç karşısında kalmış ve ağır kayıplara uğramıştı.

30 mart: 3 ncü Yunan Tümeninin Gündüzbey'e, 10 ncu Yunan

---

(3) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi 1966. c. II, ksm. 3, s. 373.

Tümeninin Hayriye ve Tekeköy'e karşı yaptığı saldırışlar başarısız bırakıldı. 10 ncu Tümen ağır kayıplara uğramış olduğundan, birliklerine çeki düzen vermek üzere kolordusundan aldığı izinle Düzdağ Alibey çizgisine çekildi. (Burasını gerekli bir savunma için iyi görmediğinden ertesi gün daha batıya çekilecek ve 3 ncü Yunan Tümeninin kanadını açık bırakacaktır.)

Türk Sol Kanadında cephe düzeltmesi: Batı Cephesi Komutanı 31 mart için Güney Kanat Grubuyle bir karşı saldırış planlamıştı. Ancak 30 mart saat 06.00'da başlayan 7 nci Yunan Tümeninin saldırışları sonucunda İntikam tepesi, Zevaretepe ve Nâzımbey tepesinin düşmesi ve 175 nci Alayın Bozalan'da bozulması yüzünden savunmanın tutarlılığı kalmadı. Güney kanatta cephe düzeltimine karar verdi. 11 nci Tümeni İnönü doğusundaki tepelere çekti. 5 nci Tümenin 10 ncu Alayı, Meclis Muhafız Taburu ve bugün kuşatma girişimine şiddetle karşı koyan 3 ncü Süvari Tümeni Yunanlılarla temasta olarak Kovalca ve güneyindeki sırtlarda bırakılmıştı. İkinci İnönü çekilmesi diye ileride tartışma ve eleştiri konusu olacak hareket bu idi. Bu, çekilme değil, bir cephe düzeltmesi idi.

İsmet Paşa, bu cephe düzeltmesine karşın sağlamlığını koruyordu. Genelkurmaylığın saat 20.30'da yönelttiği soruyu; Sağ Kanatta kazanılanı, sol kanatta yitirilenden üstün tuttuğunu ve iyimser olduğunu bildiren cevapla karşıladı. Bu yazı Başkan Mustafa Kemal'i sevindirmiş ve «Zafere varmanıza duacıyız.» dileğiyle biten tel yazısını göndermişti.

Soru 37 : Yunan çekilmesi ve Türk takibi nasıl oldu?

31 mart 1921: Sağ Kanat Grubundan 1 nci Tümenin, Kocaeli birliklerinden 40 ncı Alay ile birlikte yedi taburla saat 08.00'de yaptığı saldırış, sağ kanadı 10 Yunan Tümenince açık bırakılan 3 ncü Yunan Tümeninin geriye atılmasını sağladı. 4 ncü Tümenin, 10 ncu Yunan Tümeninin bıraktığı örtme birliklerine, mürettep Tümenin üzerinden aşarak yaptığı saldırış lse düşmanın sert bir noktasına çatmış olduğundan başarılı olmadı. Albay Kemalettin Sami'nin yaralandığı bu saldırışlarda Yunan topçusu ateş etmemişti. Çünkü, 3 ncü Yunan Tümeni de topçusunu gerl almıştı.

Batı Cephesi Komutanı, Kuzeyde Yunan topçusunun ateş etmemesinden, Güney Kanatta 7 ncl Yunan Tümeninin Albay Cemil Cahit emrindeki örtme kuvvetlerimize yaptığı saldırışların gevşekliğinden ve

kimi yerlerde küçük çapta gerilemelerden düşmanın çekilmekte olduğu kanısına vardı. Bu sırada Genelkurmaylığın Kocaeli Grubundan aldığı bir haber üzerine saat 11.00'de yazdığı teli alındı. Bunda: «30/31 martta çekilmeye başladığı sanılan düşmanın takibi için ne tedbir alındığı ve kovuşturmaya katılmayacak piyade tümenlerinin 1 nisan'da nereden ve hangi saatlarda demiryollarıyle taşınmaya hazır bulundurulacağı» soruluyordu (4). Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı saat 11.30'da ataklık aşılamayan kovuşturma emrini verdi. Bunda üç süvari tümeniyle Albay Cemil Cahit kuvvetlerinin, demiryol güneyinden General Refet komutasında 1 nisan'da takibe geçmesi isteniyordu (5). Piyade tümenleri süvari bölüklerinin Söğüt ve Bozüyük doğrultularında takibe girişecekleri de yazılıydı. Bütün tümenlerin, özellikle 24 ncü ve yeni gelen 8 nci tümenlerin daha kesin bir başarı amacıyla takibe girişmeleri istenmemişti (6).

1 nci Süvari Tümeninden gelen, Yunanlıların Kovalca kuzeyinde zayıf kuvvetleri olduğunu ve buralarda düşmanın bol sayıda gereç ve eşya bıraktığını bildiren raporları öğleden sonra alınınca da (7) bu yola gidilmedi. Bu tümene düşmanın çekilmesi halinde takibe geçmesi emri verildiyse de bu da yapılmadı.

Yunan 3 ncü Kolordusu Komutanı, tümenlerinden aldığı raporlar ve özellikle 10 ncu Tümenin baş vurması üzerine birliklerin birkaç kilometre geri alınarak çeki düzen verilebileceğini, bu hareketlerin izin alınarak yapılmasını 30 mart'ta bildirmiş ve 10 ncu Tümen de o gün geri alınmıştı. Bu, yukarıda gördüğümüz gibi, İsmet Paşa'nın yaptığının daha genişi idi. 31 mart'ta 3 ncü Yunan Tümeninin de Savcıbey dolayına çekilmesi ve güneyde yapılan saldırışların da başarısızlığı üzerine 3 ncü Yunan Kolordusu Komutanının genel çekilme için yaptığı öneriyi, Karaköy demiryolu durağında savaşmaları izleyen General Papulas kabul etti. Tümenlerin geldikleri yollardan çekilmesine gerekli emir de verildi.

Sağ Kanat Grubu Komutanı Albay İzzettin, 190 ncı Alay ile bir gece baskını yapmak isteğini Cephe Komutanına bildirince, İsmet Paşa, bunun yapılmamasını, keşif kolu eylemleriyle yetinilmesini sa-

---

(4) Aynı kitap, s. 414 ve 430.

(5) General Refet, birlikleri alınıp elinde yalnız 4 ncü Süvari Tugayı kalınca Batı Cephesinde görev istemiş, bunu olumlu karşılayan Gnkur. İsmet Paşa ile temasını bildirmiş, kendisi de 31 mart saat 13.00'de İnönü'ne yola çıkmıştı.

(6) Aynı kitap s. 423.

(7) Aynı kitap, 425.

lık verdi. Bunun temelli bir yararı olamazdı. Nitekim keşif kolları eylemiyle kimi düşman mevzilerinin boş olduğu anlaşıldı. 1 nisan saat 05.00'te Sağ Kanat Grubu Komutanı Gündüzbey'deki düşman mevzilerinin boş olduğunu bildirdi.

Takibat: Bu rapor üzerine Batı Cephesi Komutanı, ihtiyatlı bir dille takip isteğini yeniledi. Piyade tümenleri yerlerinde kalarak dinlenecekler ve birliklerine çeki düzen vereceklerdi. Oysa Sağ Kanat kesiminde Balıkkaya'da ve Kanlısırt'ta düşmanın son birlikleri tutunuyordu. Bunların küçük birliklerce atılamaması üzerine 1 nci ve 61 nci tümenlerin saat 16.00'da Kanlısırt'a, ardından 1 nci Tümenin Balıkkaya'ya yaptığı saldırışlarla düşman atıldı. Metristepe'den İsmet İnönü bu saldırışları izliyordu. Saat 18.30'da yazdığı rapor ile Başkan Mustafa Kemal'in, kutlama için bu rapora Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kalemiyle verdiği cevabı, askeri edebiyatımızın bu değerli yazılarını buraya geçiremeyeceğiz (8).

1 ve 2 nisan günleri baskı görmeyen Yunan birlikleri rahatlıkla çekildiler. 3 nisan'da Süvari tümenlerimiz İnegöl yakınlarında 7 nci Yunan Tümenine yetiştiler. inegöllüler de ele geçirdikleri araçlarla düşmana saldırarak kimi kayıplara uğrattılar. Benzeri bir saldırışı Kocaeli Grubundan bir müfreze Köprühisar dolayında yaptı.

3/4 nisan'da Genelkurmaylık Yunanlıların tümüyle bozguna uğratılması olanağı varsa takibin sürdürülmesi ve gerekirse Afyonkarahisar'a yapılacak harekâttan büsbütün vaz geçilmesi yolundaki düşüncesini İsmet İnönü'den sordu. Olumsuz bir cevap aldı. Gerçekten, Yunan tümenleri 4 mart 1921'de ilk çıktıkları Dimboz-Aksu çizgisine vardılar. 23 mart'ta başlayan harekât sona ermişti. Zayıf ateş gücüyle süvarimiz gereğince bir iş yapamamıştı. Çevik birliklerle pekiştirilememişlerdi. Takip ilkin, piyade birliklerinin birden saldırışa geçmeleriyle başlamamıştı ve verilen emir de enerji aşılamak kesinliğinden uzaktı. 1 nci P. ve 3. Sv. Tümenleri eski gözetleme ve örtme çizgilerini tuttu.

Soru 38 : İkinci İnönü meydan savaşmasının sonuç ve tepkileri nelerdir? Bu bir zafer midir? Değeri nedir?

Elde edilen başarı büyüktü; Ülkenin her köşesinde şenliklerle kutlandı. içte ve dışta büyük etki sağladı. Millet Meclisinde heyecanlı

(8) Kemal Atatürk. Söylev. 1964, s. 402; Nutuk. 1962, s. 580.

sahneler oldu. Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa, toplantı salonuna girerken bütün milletvekillerinin ayakta şiddetli alkışlarıyle karşılandı; Meclisin birleşimdeki Başkanı, kazanılan zaferin yapıcısı olarak kendisini kürsüye çağırdı. Gün görmüş asker, kazanılanın kendisine değil, erinden cephe komutanına dek cephede savaşanlara ait olduğunu söyledi. General Papulas'ın da kabul ettiği gibi 2 ayda sağlanan büyük gücü, Ordu'ya o kazandırmıştı.

Ulusal varlık, dosta ve düşmana bir kez daha gösterilmişti. Yurtta Ulusal Hükümete, Orduya ve Kurtuluş önderlerine güven arttı. İngiltere Maltadaki tutuklularımızın 40'nı serbest bıraktı. O zamanda Malta'da bulunan tutuklulardan Halil Menteşe'nin anlattığına göre (Hayat Dergisi 1968'de yayınlanan anıları) kalanlara daha insanca işlem yapılır oldu.

İtalya, Anadolu'da işgal ettiği yerleri boşalttı. Fransa; Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon (Buyyon) u özel temas sağlamak üzere Ankara'ya gönderdi; Zonguldak'taki birliğini çekti.

Yunan Ordusu, stratejide; kesin sonuç yerinde kuvvetli olmamak, Kütahya - Eskişehir doğrultusunu yine küçümsemek, düpe düz ve kaba bir güdüm yapmak yüzünden savaşmayı yitirmiştir.

İç çizgilerde manevranın gereğini uygulayan ve demiryollarından ulaşım için iyi yararlanan Türk Sevk ü idaresi daha ustaca olmuştur. İsmet Paşa isteğini birliklerine ve iradesini düşmanına kabul ettirmiştir. Yunan Ordusu serbest çekilmişse de isteyerek değil zorla çekilme durumunda bırakılmıştır. Gerçekten savaşmalar çetin olmuştur. Türklerden iki tümen komutanının yaralanması, Yunanlılardan 2/38 nci Efzon Alayının yaralanma ya da ölüm yüzünden 4 alay komutanı değiştirmesi bunu gösterir başlıca örneklerden biridir. 10 Km. genişliğindeki Sağ Kanat kesiminde, yalnız 28 mart günü 22 saldırış ve karşı saldırışın yapılmış olması da bir başka örnektir.

Başkan Mustafa Kemal bu başarıyı zafer, General İsmet'in idaresini dâhice ve Ulusun tersine dönük talihini değiştirmiş olarak nitelendirmiştir. Mustafa Kemal kendi kalemiyle böyle yazar mıydı bilemeyiz. Başarılı olanları övmek yaradışındaydı. Kutlama yazısı Hamdullah Suphi (Tanrıöver)in elinden çıkmıştır. Çünkü, savaşmaların Genelkurmaylıkta izlendiği ve Batı Cephesinin son savaşma raporu gelmeden önce, dalgalı haberlerin birbirini izlemesi sırasında o, zaferin bizde kalacağının içine doğduğunu söylemiştir. Başkan Mustafa Kemal bu yüzden ve güzel yazı yazmadaki yetkisinden ötürü kutlama yazısının yazılmasını ondan istemiştir. Önüne konan bu kutlamayı Başkan iki yönden değiştiremezdi. Kazanılanı küçültmemekte

kendisinin ve Ulusun çıkarı vardı. Sonra, vefalı yaradılışı buna engeldi.

Askerlik sanatı bakımından zafer sayılmamakla birlikte bu değerlendirmede maddî kazançla kalmayarak ruhsal yönü de gözde tutmak gerekir. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in yargısını kabul etmemek güçtür.

Iki ordunun kayıpları şöyleydi: 6-8 top ve 12 ağır makineli tüfeği clan tümenlerimizin, 16 top, 72 Ağ. Mt. ve 324 Hf. makineli tüfeği bulunan Yunan tümenlerine karşı başarılı savaşmasının; ancak iyi bir ruhsal güç ve yılmaz bir subay topluluğu ile yapılabildiğini yazmalıyız. Savaşma kayıplarımızın genel toplamı, 156 subay (44'ü şehit, 102 yaralı, 4 tutsak, 2 yitik ve 4 kaçak) ile 4794 er (637 şehit, 1720 yaralı, 2 tutsak, 1359 yitik ve 1076 kaçak) olarak 4950 oldu.

3 ncü Yunan Kolordusunun savaşma kayıpları: Gener'al Kondilis'e göre 722 ölü, 2627 yaralı, 403 yitik olarak 3752 insandı. Entutarlı olan bu kaynakta bile eksiklik olduğu göze çarpar. Çünkü, General Trikupis, tümeninin 2000 kişilik kayba uğradığını yazmaktadır. 10 ncu Tümenin kaybı bundan az olamaz. 7 nci Yunan tümeninin, ötekilerin yarısınca kayıp verdiği kabul edilse bile savaşma kayıplarının 5000'den fazla olması gerekir.

Ikinci Inönü'nde kazanılan ne ise, bunun büyük payı Ismet Paşa'ya bırakılmak gerekir. Bir savaşmanın kazancını ast komutanlara maletmek doğru değildir. Elbet Türk ast komutanlarının değerlilerden yoksun olması için bir kural yoktu. Aralarında çok iyilerinin bulunması doğaldı. Nitekim karşımızdaki komutanlar arasında General Trikupis gibi olanlar da vardı.

İsmet Inönü zaferi kendine maletmek ve kimse ile paylaşmamış olmakla eleştirilmiştir. Oysa 3 nisan 1921'de 61 nci Tümen K. Albay Izzettin ile 4 ncü Tümen Komutanı Yarbay Nâzım'a takdirnameler yazmıştır. Başarıya katkısı olanı olmayanı, bir zafer kazanılmış olsa da kutlamak, onun yaradılışında yoktur.

Soru 39 Güney Cephesinde Refet Paşa'nın yönettiği Aslıhanlar ve Dumlupınar savaşmaları nasıl oldu?

23 mart 1921'de 1 nci Yunan Kolordusu Uşak - Afyonkarahisar doğrultusunda iki tümenle saldırışa başladığı zaman Refet Paşa Konya'da bulunuyordu. Ilk günler cephenin yönetimi 12 nci Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Orgeneral Altay)e kalmıştı.

Nümune Alayının gerekli direnci gösterememesi yüzünden Yunanlılar, Refet Paşa'nın tutulmasını istediği Balmahmut dolayındaki mevzilerimize 25 mart'ta yaklaştılar. Başkan Mustafa Kemal'in; karışık diye nitelediği durum üzerindeki düşüncesini sorması üzerine Refet «Durumun güvenlik verici olduğu söylenemez.» deyişiyle cevap verdi. 4 ncü P. ve 1. Sv. tümenleri İnönü'ne yöneltilmişlerdi.

26 mart'ta Balmahmut mevziinin düşmesi üzerine Güney Cephesi kuvvetleri ikiye ayrıldı. Refet'in Komutanlık Grubu (8 nci, 23 ncü P. ve 2 nci Süvari Tümeniyle 4 ncü Süvari Tugayı) İhsanlye üzerine; 12 nci Kolordu (57 nci ve 41. P. tümenleri) Afyonkarahisar doğusuna çekildiler. Bu arada 23 ncü Tümenin 68 nci ve 69 ncu alaylarının, çoğu Afyon bölgesinden olan erleri köylerine dağıldılar.

Şiddetli bir saldırış karşısında kalmamakla birlikte 12 nci Kolordu bir günde hemen 50 kilometrelik bir çekilme ile Bolvadin - Çay çizgisine geriledi. Cephe Komutanıyla bağlantı olanağı kalmayan bu kolorduyu Genelkurmaylık kendisine bağladı.

12 ncl Kolordu, buyru üzerine, Çobanlar'a doğru ilerlediyse de 13 ncü Yunan Tümenine rastlayınca yeniden Çay dolayına çekildi.

2 nci Yunan Tümeni Gazlıgöl dolayında hareketsiz kalırken Refet Paşa yaptığı öneri sonucu İnönü'ye gitti. Onun 1 nisan'da Bursa'ya doğru takibatı yöneterek (soru 37) 7 nisan'da Çöğürler'e dönmesine kadar 2 nci Yunan Tümeni Gazlıgöl batısındaki mevziinde hareketsiz kalırken, 13 ncü Yunan Tümeninin Çay - Akşehir doğrullusunda ilerlemesi ve çekilmesi şöyle gelişti:

Belirli bir savaşma yapmadan 2 nisana kadar Sultandağı'na çekilen ve karşısındaki Yunanlıları iki tümen tahmin eden(!) 12 nci Kolordu; burada direnemiyeceğini ve dolayısıyle Ilgın'a çekilmesi gerekeceğini, düşmanın hedef tuttuğu ve ayaklanıcı bir bölge olan Konya'da da tutunmanın zorluğunu Genelkurmaylığa bildirdi (1). Son kanı, Adana'da Fransızlar elindeki ayaklanıcı Delibaşı dolayında çıkan propagandadan ileri geliyordu.

Fevzi Paşa verdiği cevapta oldukça sert bir dil kullanarak; 12 nci Kolordunun düşmanla temas kurmaksızın çekildiğini, İnönü'nde yenilmiş düşmanın Konya'yı istilâsı ihtimalinin çok az ve buna kalkışmasının bizim için yararlı olduğunu, Konya halkının silâhlanarak Yunanlılarla birlikte hareketinin gerçekten uzak olduğunu, Altıntaş'ta toplanmakta bulunan kuvvetlerimizin etki göstermesiyle 12 nci Kolordunun da baskılı harekete geçmesini bildiriyordu. Emrin alt yanı şöyle bitiyordu: «Ama şu sıralarda içinde bulunduğunuz ruhsal durumla birlikleri-

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı. Ank. 1966, c. II, ksm. 3, s. 495

nizin top ve makineli tüfeklerini bırakmasından çekiniyorum.» (²).

Bu tahmin gerçekleşti. 13 ncü Yunan Tümeni batıya çekilir ve 1 nci Yunan Kolordusu düşeceği güç durumu düşünerek çekilme hazırlıkları yaparken 12 nci Kolordu ilerlemeye başladı. 7 nisanda Afyonkarahisar'a vardı.

Refet Paşa, Türk planının 2. evresini uygulayacaktı. Bu, 1. Yunan Kolordusuna bir vuruş indirmekti. İnönü savaşmalarının bitiminden sonra, 11 nci Tümenin kaydırılmasıyle başlayan toplanma, Altıntaş ve güneyinde ilerliyordu. Batı Cephesi Komutanı, bu hareketi desteklemek üzere bölgede kimi yiyecek stoklaması da yaptırmıştı. 7 nisan 1921'de Refet Çekürler (Çöğürler) e geldiği zaman 4 ncü ve 11 nci tümenler Altıntaş dolayında, 5 nci Tümen Çöğürler dolayında, 1 nci ve 2 nci Sv. tümenleri Kütahya'da bulunuyorlardı. 8 nci Tümenin 9 nisanda bitecek olan demiryolu taşınmasına başlanmakta ve bunu 24 ncü Tümenin izlemesi beklenmekteydi.

Aslıhanlar Savaşması (8 : 12 nisan 1921) : Bölgedeki tümenlerin Aslıhanlar kesiminden güneye doğru birlikte yapacakları bir saldırışın 9 nisanda başlayabileceğini düşünen Refet Paşa, bir saldırışa karşı Aslanapa-Çekürler çizgisinin tutulması için emir verdi. Bu sırada gelen haberlerden kimi düşman ağırlıklarının Uşak'a taşındığı, bir düşman kuvveti (1 nci Yunan Tümeninden 34 ncü Efzon A.)nin Aslıhanlar dolayında kuzeye karşı bir mevzi tuttuğu, 2 nci Tümenin Afyonkarahisar ve kuzeyinde, 13 ncü Tümenin de Gazlıgöl dolayında olduğu anlaşılıyordu.

Bunun üzerine Refet Paşa yeni bir karar verdi. Buna göre 4 ncü ve 11 nci tümenlerle Altıntaş-Dumlupınar genel doğrultusunda saldırış yapılacak ve 5 nci Tümen yedekte tutulacaktı. Geriden kuvvet gelirken yedeğin gereği yoktu. 1 nci ve 2 nci süvari tümenleri Murat dağı geçitlerinden Banaz'a ilerleyecekti(!). Bugün bir meydan savaşı kazanılması değil, Yunanlıların Dumlupınar'da bir mevzi tutmalarını önleyici bir durum yaratılması gerekirdi.

34 ncü Efzon Alayına yapılan saldırış başarı vermedi. 8 nisanda Afyon ve Gazlıgöl'deki 13 ncü ve 2 nci Yunan tümenleri çekildi. Yunan tümenlerinin batıya çekildiğini bildirdiği halde, 4 ncü Sv. Tugayının geciktirici davranışlarda bulunmaması yüzünden 13 ncü Yunan Tümeni Dumlupınar güneydoğusundaki Bakırcık tepelerini tutarak 34 ncü Yunan Alayının doğusunda kuzeye karşı olan cepheyi genişletti. 9 nisanda 5 nci Türk Tümeninin saldırışı da buna çattı.

2 nci Yunan Tümeni, 12 nci Türk Kolordusunun teması dışında

(²) Aynı kitap, s. 495

Bakırcık tepeleri ile güneyde Karadirek dolayı arasında doğuya karşı cephe tuttu (9 nisan 1921). Bir dik açı durumundaki Yunan cephesinde kuzey çizgisi karşısında Refet Paşa kuvvetleri ve doğu çizgisi karşısında 12 nci Kolordu bulunuyordu. Sol kanadını ileri sürerek bir cephe düzeltmesi yapmak isteyen Yunan Kolordusu, 10 nisan öğleden sonra Aslıhanlar'da yaptığı saldırışla 4 ncü Türk Tümenini çekilmeye zorladı. Yerine yeni gelen 8 nci Tümen ileri sürüldü ve birlikler biraz geri alındı. Doğudan gelen 12 nci Kolordu, mevzie girmiş bulunan 2 nci Yunan Tümeniyle sıkı temasa girince cephanesiz kalan 41 nci Tümenin gerilemesi zorla önlendi. Genelkurmaylık 24 ncü Tümenin taşınmasını buyurmakla birlikte 61 nci Tümenin de İnönü'den Altıntaş yöresine taşınması hazırlığının yapılmasını istedi.

12 nisanda Refet Paşa'nın, bir başarı için daha birkaç tümen gerektiğini bildiren yazısına; Genelkurmaylık: Yunanlıların İnönü'deki yenilgilerine karşı bir silâh başarısı arama düşüncesiyle girişebilecekleri bir saldırışı boşa çıkarmakla yetinilmesini, bunun için de kuvvet gönderileceğini yazdı [3].

Yunanlıların; cephelerinin orta kesimindeki çıkıntıyı bırakarak daha düz bir durum almaları üzerine birliklerimiz ileri sürüldü. Refet Paşa, bunu önemli bir olay saydı. Genelkurmaylığa «beş gündür süren meydan savaşmasında düşmana son vuruşun indirildiğini» bildirdi. Başkan Mustafa Kemal güzel bir kutlama teli gönderdi. [4]. Ama bütünleyici bilgiler için sorduğu sorulara aldığı cevaplardan kazanılan bir şey olmadığını öğrendi. Refet Paşa aldatma düşüncesinde değildi. Ama böyle bir izlenimin doğmasına yol açtı. 5 nci Piyade ve süvari tümenlerinin 8 nisanda Aslıhanlar'da kullanılmaması, fırsatı kaçırtmıştı.

Dumlupınar meydan savaşması (13 : 15 nisan 1921) : Yunanlıların çekileceği saplantısından kurtulamayan Refet Paşa, Arpagediği (Murat dağı güney kaşında) ve Toklusivrisi yüksekliklerinden yararlanarak bir saldırış yapılmasını 13 nisan saat 04,00'te verdiği emirle istedi. Düşmanın önceden değindiğimiz boşalttığı arazide biraz ilerleme sağlandıysa da sıvışmalar yüzünden mevcudu 200'e düşmüş olan 41. Tümenin Toklusivrisi'nden atılması yüzünden 12 nci Kolordu da Bakırcık tepeleri ve güneyine çekildi. 14 nisanda Arpagediği alınamadı.

Refet Paşa Altıntaş - Sincanlı batısı genel çizgisine çekilmek için Genelkurmaylıktan izin istedi ve cevap gelmeden bunu yaptırdı. Düşmanla temasta ne kuvvet bırakıldığı sorulunca keşif kollarının bırakıldığını bildirdi. Genelkurmaylık ilerisi için bulunulan çizgilerde savaşma-

---

[3] Aynı kitap, s. 556-557

[4] Cevdet Kerim (Incedayı) Türk İstiklâl Harbi. 1925. İst. s. 62

nın olanağını ve demiryollarından uzaktaki birliklerin desteklenmesi ihtimalini iki Cephe komutanından sordu (15 nisan). Güney Cephesi Komutanı, sorun'un özüne girmeyerek, Dumlupınar mevzilerine saldırış yapılamayacağını bildirdi. Batı Cephesi Komutanı da beklenmesi gereken bir saldırışa karşı Altıntaş bölgesindeki birliklerin Kütahya dolayına alınması düşüncesini sundu (5).

Dmy. uzağında Bü. kesimin Ikmal zorluğuyla 24 gün süren harekât başarısızlıkla bitmişti. 2. Inönü'nde tuttuğumuz değerlendirme yoldamıyle harekâta katılan kuvvetler şöyleydi :

	insan	tüfek	kılıç	Ağ. Mt.	Hf. Mt.	top	uçak
Türk kuvvetleri	36000	22000	2400	150	30	70	2
1. Yunan Kor.	34000	19000	250	170	900	70	10

4 günü çetin savaşma ile geçen harekâtta Türk kayıpları: 400 şehit, 800 yaralı, 4000 yitik; Yunan kayıpları: 300 ölü, 711 yaralı Idl. 1600'e varması daha muhtemeldir.

Soru 40 : Batı ve Güney Cepheleri neden birleştirilmiştir? Bunda İsmet Paşa'nın rolü nedir?

Murat başyaylasının Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar bölgesinde yapılacak savaşmaların bir elden yönetilmesi, harekât alanının yapısının gereği idi. Ali Fuat Cebesoy'un ayrılması sırasında bu alanın ikiye bölünmesi, haberleşme araçlarının eksikliğinden ileri gelmiştl. Ordunun ve haberleşme sisteminin gelişmesi üzerine birleştirilmelerinin zamanı yaklaşmıştı. Böylece 1. Inönü savaşmalarında Güney Cephesindeki kimi birliklerin kullanılması gibi, 2. Inönü'nde kuvvetleri elinden alınmış olan Refet Bele'nin Inönü bölgesinde ödevlendirilmesi gibi sevk ü idare tutarsızlıkları ortadan kaldırılabilecekti. Refet Paşa'nın bazı belirli yanılgıları Ile Aslıhanlar meydan savaşmasında elde edilmeyen bir zaferden söz etmesi kendisine olan güveni sarsmıştı.

15 nisan 1921'de Güney Cephesinin Altıntaş yöresindeki birliklerinin kullanılması yolunda Genelkurmaylığın sorduğu soru üzerine İsmet Paşa, Döğer'e giderek Refet ile görüştüyse de tümenler üstünde grup komutanlıkları (bağlı birlikler verilemeyeceğinden kolordu denmiyordu.) örgütlenmesi ve savaşma çizgilerinin saptanmasında anla-

(5) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Batı Cephesi. 1966, c. II, ksm. 3, s. 571, 580 - 581

şamayınca Genelkurmay Başkanının Döğer'e gelmesini diledi. Fevzi Çakmak ile birlikte yapılan görüşmeler sonucunda bu konular çözüm yoluna bağlandı. Ama, Refet Paşa tartışma kapısını kapamadı. Mevzilerin keşfi ve tahkim edilmesi karar altına alındığı halde Mayıs başına kadar süren yazışmalar sonunda Refet Bele, Genelkurmay Başkanının Cepheye gelmesini ya da kendisinin görüşmek üzere Ankara'ya gitmesine izin verilmesini istedi.

Kesin bir karara varmak gerektiğini anlayan Başkan Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ile birlikte ve Eskişehir'den geçerken Ismet İnönü'yü de alarak Döğer'e geldi (2 mayıs).

Yapılan görüşmelerde Başkan Mustafa Kemal'in Refet'e olan güveni büsbütün sarsıldı. Güney Cephesinin Batı ile birleştirilmesine karar verdi (5 mayıs 1921). Refet, yeni görev almak üzere Ankara'ya gidecekti. Güney Cephesinin kaldırıldığı açığa vurulmayacak, böylece birçok söylentilerin önü alınacaktı. Uşak - Afyonkarahisar, Bolvadin çizgisinin güneyinde 12 nci Kolordu (kısa süre sonra ötekiler gibi Grup adını alacak), Güney Cephesi Komutanı imişçesine eylem yapacaktı.

Iki cephenin birleştirilmesiyle Batı'da sevk ü idare tutarlığı sağlanacaktı. Stratejik düşünce olarak Ismet Paşa bu birleşmeyi içinden istemiş olsa da kişisel düşünce ile ortaya sürmüş değildir. Karar Refet'e kızmak yüzünden de alınmamış, sonradan da Millî Savunma Bakanlığına getirilmiştir.

Soru 41 : Kütahya - Eskişehir harekâtında iki ordunun plan ve kuvvetleri ne idi?

Yunanlılar, Birinci ve Ikinci İnönü savaşmalarından sonra umutlarını yitirmemişlerdi. 23 şubat 1921'de Londra'da kabul ettikleri ödev üzerinde duruyorlardı. Yeni bir stratejik saldırış için Yunan kralı hırslı, hükümet hevesli, Albay Sarıyanis ve Albay Pallis gibi akıl vericilerinin etkisiyle General Papulas razı Idi. Yalınız Genelkurmay Başkanı General Dusmanis karşıttı. Ölçülü davranılmasını öğütlemeye çabalıyordu.

Yunanistan'ı bir çıkmazdan kurtarmak amacıyle Itilâf Devletlerinin giriştiği arabuluculuk kabul edilmemişti (1).

Böylece; iki buçuk aylık arayla bu yılki meydan savaşmalarının üçüncüsü yapılacaktı.

---

(1) Albay Bujak. 1918/1922 Yunan Ordusunun Seferleri. Ibrahim Kemal çevrisi. Ankara. 1939. s. 18.

Yunan kralı XII. Kostantin, başkomutanlığı ele aldığını bir bildiri ile yayımlayarak İzmir'e gitti (21. 6. 1921). (²). Buraya varışında Haçlı Ordusunun çıktığı yere çıktı. Topladığı savaş kurulu, yapılacak harekâtı saptadı.

Yunan uçaklarıyle atılan ve Şeyhülislâm Mehmet Nuri'nin imzasını taşıyan bildiriler, hava keşiflerinin yoğunlaşması ve Yunan kralının gelişi Türkleri, haziran ortasından itibaren büyük bir Yunan saldırışını bekletmeye başlamıştı.

Yunan harekât planı: İlkin Ankara'nın da alınmasıyle Türk Ordusunun dağılacağı kanısında bulunan Yunan yüksek güdümü bunun onca kolay olmadığını, olabildiğince güçlü bulunmak gerektiğini anlayınca çabasını artırdı. İnönü savaşmalarındaki yanılgılarını bu kez yenilemeyerek İznik gölüyle Afyonkarahisar arasından saldırışa geçeceklerdi. Asıl saldırış cephesi Altıntaş, Döğer arasında seçilecek ve Altıntaş, Seyitgazi genel doğrultusunda Türk Ordusunun büyük kesimi kuşatılarak Ankara'ya varılacak; Anadolu Hükümeti barışa zorlanacaktı.

Bu amaçla ana kuvvetler 10 temmuz 1921'de ilerlemeye başlayacak (uzun yol alacak bulunan 3 ncü Kolordu 8 temmuzda); Altıntaş, Kütahya ve Bursa, Orhaneli, Tavşanlı doğrultularından da kuvvet kullanılacaktı.

Türk harekât planı: (³) Ordunun geliştirilmesine kadar kesin sonuçlu savaşmalardan kaçınmak ve iç çizgilerde manevra olanağından yararlanarak stratejik savunma yapmaktı. Bu bakımdan Güney Cephesinin kaldırılması tarihi olan 4 hazirana kadar, özellikle bu cephe komutanı ile tartışılmış ve düşünülmüştü. Afyonkarahisar, Konya doğrultusu zayıf kuvvetlere bırakılacaktı. Güney Cephesinin kaldırılmasıyle harekâtın yönetiminde tutarlılık sağlanmışsa da İkinci İnönü savaşmaları sırasında da çekilen haberleşme güçlüğü giderilememişti. Bunun başlıca nedeni Kütahya'dan dolaşmadan Eskişehir, Afyonkarahisar arasında doğru telgraf hattı olmaması idi. Bu yönetim güçlüğünü gidermek için Genelkurmaylık, Batı Cephesi ile 12 nci Grup arasında aracılık yapacaktı. (İkinci İnönü'nde buradaki birlikleri emrine almıştı,)

(²) Bu bildiride: «Ordunun başına geçmek İçin gidiyorum. Yunanlıların yüzyıllardır mücadele ettiği topraklarda, önünde durulamayacak güçteki kutsal zaferine doğru İlerleyen ırkımızın savaşını Tanrının yardımı taçlandıracaktır.» diyordu.

(³) Bu sırada Türk cepheleri: Kâzım Karabekir Komutasında Doğu, Nurettin Paşa Komutasında Pontus, Nihat (Anılmış) komutasında Elcezire, İsmet İnönü Komutasında Batı cepheleri. Kastamonu, Ankara ve Antep dolayları komutanlıkları.

Taşıma ve ikmal güçlüğü de ağırdı.

Kuvvetler ve alınan düzenler: Batıdaki Türk kuvvetleri 250 kilometreye yayılmış olarak 16 P., 4 Sv. tümeni ve ikl bağımsız süvari tugayı idi. Genelkurmaylık emrinde bulunan Iznik - Osmaneli - Sakarya ırmağı gerisindeki Albay Kâzım (Özalp)ın Kocaeli Grubu (4) 15 P., 4 Sv. tümeniyle iki bağımsız süvari tugayı Batı Cephesi Komutanına bağlı idi. Bu cephenin komutanı Ismet Paşa'nın komuta yeri Eskişehir'de kurulmuştu.

Tümen mevcutlarının 5 bine, tüfekli sayılarının 3000 - 3500'e çıkarılmasına çalışılmış; taburlara 4 ağır ve 4 hafif makineli tüfek verilebilmişti. Tümenlerde 8 top bulunuyordu.

Albay Izzettin komutasındaki 4 P. ve 1 Sv. tümenli (+1 süvari tugayı) Birinci Grup Söğüt - Bozüyük - Dudurga doğusunda Çokçalar çizgisinde İnönü mevzilerinde; Albay Arif komutasındaki 3 P. ve 1 Sv. tümenli 3 ncü Grup dik açı biçimindeki çizgi üzerinde Kütahya dolayında; Albay Kemalettin Samî komutasındaki 3 P. ve 1 Sv. Tümenli Dördüncü Grup Koçak çalı - Kulaksız dağı - Yumruçal - Nasuhçal çizgisinde yerleşmişti. Albay Halit komutasındaki 2 P. tümenli 12 nci Grup 57 ncl Tümen ile Gazlıgöl ve kuzeyinde, Mürettep Tümen ile Sincanlı, Sandıklı bölgesinde bulunuyordu. 4 ncü Süvari Tugayı Dumlupınar ve güneyi doğusunda gözetlemede idi. Albay Halit 57 nci Tümen ve Süvari Tugayı ile Döğer - Tavşantepe çizgisine alınacaktır.

Cephe Komutanı 15 nci Tümeni Sabuncupınar'da, 3 ncü Kafkas Piyade ve 14 ncü Süvari Tümenlerini Eskişehir dolayında yedekte tutuyordu. Bunlar Merkez Ordusuyle Doğu Cephesinden getirilmişlerdi. 1 nci Gruptan 3 ncü Süvari Tümeni Yenişehir - Inegöl çizgisinde, 3 ncü Gruptan 1 nci Süvari Tümeni Gediz'e, 4 ncü Gruptan 2 nci Süvari Tümeni Altıntaş dolayına ve 12 nci Gruptan 4 ncü Süvari Tugayı Sincanlıbatısına sürülmüştü. Birinci Gruptan 1 nci P. Tümeni Nazifpaşa dolayında örtme için bulunuyordu. 6 nci Tümen (5) Dinar, Çivril bölgesinde, bir tümenli Kocaeli Gr. Karadenize dek sağ kanatta idi.

Yunanlılar: Komuta yeri İzmir'de bulunan General Papulas emrindeki Küçük Asya Ordusu 11 P. tümeni, 1 süvari tugayı, 1 Sv. A. ile 7 bağımsız alayı kapsıyordu. 11 nci Tümen de Izmit'ten Gemlik ve güneyine alınmıştı.

---

(4) Ulusal kuvvetlerden örgütlenmiş 17 nci Tümen ile Karamürsel Müfrezesi çatısında toplanmış ulusal birlikleri kapsıyordu.

(5) 57 nci Tümen ile Ulusal müfrezelerden kuratlanmış Düzenik Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı. Bu grubun 57 nci Tümeni Gazlıgöl ve batısında, Düzenik Tümeni Afyon, Sandıklı bölgesinde.

General Polimenakos komutasındaki 3 tümenli, 3 ncü Kolordu Bursa dolaylarında; Gnl. Kondilis'in 2 tümenli 1 nci Kolordusu Dumlupınar, Banaz bölgesinde; Gnl. Vlahopulos komutasındaki 3 piyade tümeni ve 1 süvari tugayı kuvvetindeki 2 nci Kolordu Uşak ve batısında bulunuyordu. Ayrıca 4 ncü ve 12 nci tümenler grubu Banaz - Uşak çizgisi güneyinde idi. Birinci Kolordudan 2 nci Tümen ile Süvari Tugayı Dumlupınar mevziinde örtmede idi.

Yunan taburlarında 8 ağır ve 27 hafif makineli tüfek ve her tümende 24 top bulunuyordu ki, bu Türk birlikleri üzerinde büyük bir üstünlük sağlıyordu.

Iki ordunun kuvvet dökümleri şöyleydi:

	insan	tüfek	ağ. mt.	hf. mt.	top	uçak
Batı Cephesi	122131	60103	432	236	162	4
Yunan Ordusu	126510	66300	852	3100	410	20

Bu kuvvetler haziran ortasına ait olup sıvışmalar yüzünden Türk ordusu azalmış ve azalmakta idi. Mart seferberliğinden sonra tazeleme eğitiminden geçen ve birliklere katılan erlerle Yunan Ordusu artmıştı. Mevcudu 145 000 olarak hesaplanabilir. Temel birlik olarak düşüneceğimiz tümence Yunan tümenleri Türklerinkinin iki katından güçlüydü. Ateş etkisi bakımından bu, daha da fazlaydı.

Soru 42 : Kütahya - Eskişehir savaşmaları nasıl başladı? Kütahya savaşması nasıl bitti?

İki büyük grup halindeki Yunan Ordusu, General Papulas'ın 7 temmuz 1921'de verdiği emirle 10 temmuz 1921'de ve 170 kilometre tutan Söğüt - Afyonkarahisar arasından bütün cephemize doğru ilerlemeye başladı. Bursa, Orhaneli, Tavşanlı doğrultuşunda en uzun yol alacak olan, 7 nci ve 10 ncu tümenlerle bırakılan 3 ncü kolordu 8 temmuzda yürüyüşe geçirilmişti. Kurmay Binbaşı Haydar komutasındaki Beyce Müfrezesi bu düşman kolunun Bursa - Orhaneli, Tavşanlı doğrultusunda gelişini bildirdiyse de önce önemsenmedi Sonra inanıldı. Bu tehlikeyi önlemek üzere Batı Cephesi Komutanı Eskişehir'de yedekte tuttuğu 15 nci piyade ve 14 ncü Sv. tümenlerini Yeşil-dağ Kütahya arasına sürdü. 11 temmuzda bu kesime varacak olan bu birlikleri Albay Fahrettin (Altay) emrinde 5 nci Grup olarak örgütledi. (Bu Gruba 3 ncü Sv. Tümeni ile Meclis Muhafız Taburu da katılacaktır.)

11 temmuzda düşmanın stratejik yayılması anlaşılmıştı. Batı Cep-

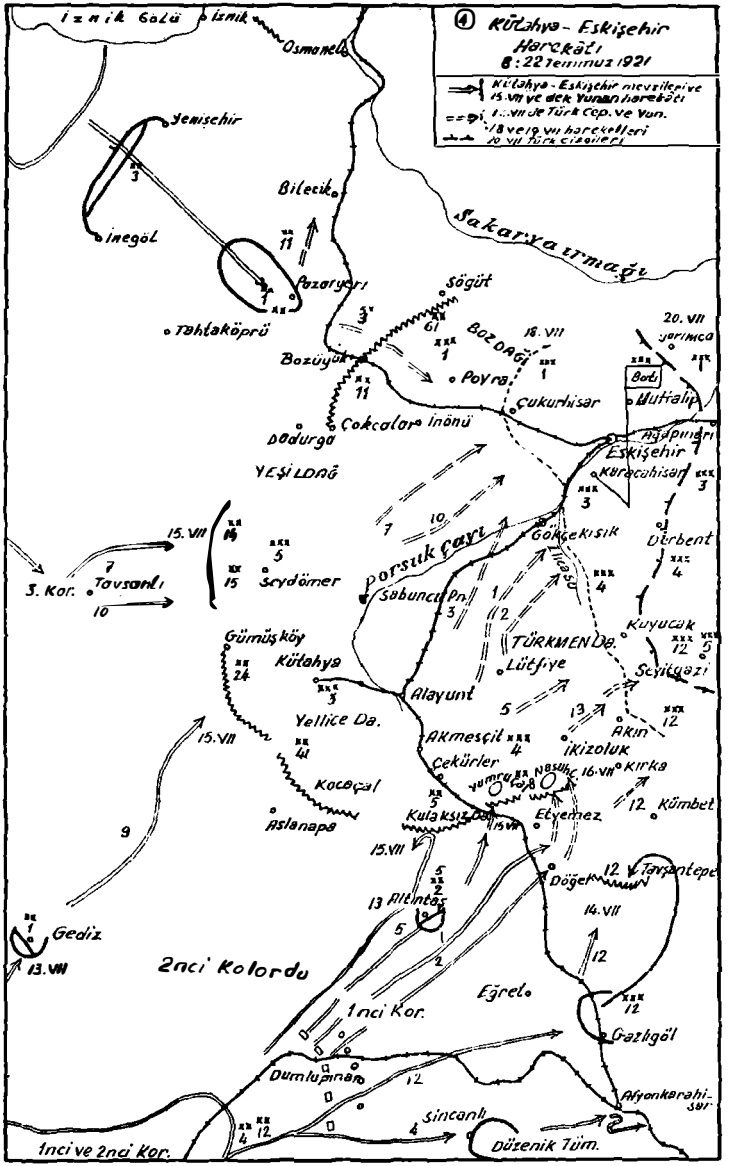
hesi Komutanı yönelen Yunan kuvvetlerine göre 3 ncü Grup Komutanı Albay Arif'e 4 ncü Tümenin 4 ncü Grup Komutanı komutasına gönderilmesini buyurdu. Ardından 4 ncü Grup Komutanından da bir tümenini doğusuna yanaşacak bulunan 12 ncl Grupa aktarmasını istedi.

Başkan Mustafa Kemal ile arkadaşlığı dolayısıyle şımarmış olan Albay Arif; 4 ncü Tümenin bir kesimini ancak 13 temmuzda ve kalanını (132 nci A.) 14 temmuzda yola çıkarmakla Nasuhçal ve batısında cephenin yarılmasına yol açacaktır. Yunan Ordusunun Seyitgazi doğrultusunda Türk Ordusunu kuşatmaya yönelmiş bulunmasını anlayan Batı Cephesi Komutanı 3 ncü Kafkas Tümenini de Kırka'ya yola çıkarmıştı. Yedeği kalmayınca 1 nci Gruptan 23 ncü Tümenin Kütahya'ya gönderilmesini istedi. Düşmanın mevzilerimizle temas sağlamadan yaptığı bu hareketler stratejik yayılmada isabet gösterilmediğini belirtir.

13 temmuz akşamına doğru Yunan Ordusunun durumu şöyle gelişti: General Trikupis emrindeki 3 ncü ve 11 ncl tümenler Grubu Nazifpaşa - Tahtaköprü çizgisine; General Polimenakos'un 3 ncü Kolordusu Tavşanlı kuzeyine, General Kondilis'in 1 ncl Kolordusu ile Gnl. Vlahopulos komutasındaki 2 ncl Kolordu Gediz - Eğret çizgisine, 4 ncü ve 12 nci tümenler grubu da Afyonkarahisar ve Balmahmut kuzeyine vardı.

Mevzide savaşmalar: Stratejik düşman yayılması Döğer-Tavşantepe çizgisine çekilmiş olan Albay Halit (Karsıalan) komutasındaki 12 nci Grup (57 nci Tümen ve 4 ncü Süvari Tugayı)a karşı üç tümeniyle saldırış yapabileceğini gösteriyordu. Cephenin isteği üzerine 4 ncü Grup Komutanı, bu Gruba vereceği tümeni 8 nci Tümen olarak seçmiş ve gönderilmesini de 4 ncü Tümenin gelip değiştirme yapmasına bağlı tutmuştu. Bu düşüncesi, ustalığı herkesçe bilinen 4 ncü Tümen Komutanının kendi bölgesinde savaşmayı istemesinden ileri gelmiş olmalıydı. Doğru çözüm yolu yedeğindeki 7 nci Tümeni göndermesiydi. Bölge çıkarının üstün tutulması ve yukarıda değindiğimiz gecikme yüzünden 8 nci Tümen Albay Halit emrine ancak 14 temmuz öğleden sonra varabildi. Düşmanın 12 nci Grubu sarsarak Teperoğlan gediği - Tavşantepe çizgisine atmasına engel olamadı.

Öte yandan hareketi hemen iki gün geciktirilen 4 ncü Tümen 40 ncı Alayı ile Yumruçal, 58 ncl Alayı ile de Nasuhçal mevzilerinl 14 temmuz öğleye doğru lvedilik içinde teslim aldı. 40 ncı Alayın Yumruçal'da tertiplerini almamış ve özellikle güneyindeki tepeye savaşma ileri karakolları sürmemiş bulunması, 15 temmuz sabahı durumu düzeltmeye çabalayan tümen komutanı Yarbay Yiğit Nâzım'ın şehitliğiyle sonuçlanan iki yara almasına yol açtı.

4 Kütahya - Eskişehir Harekâtı 6 : 22 Temmuz 1921
Kütahya - Eskişehir mevzilerine 15.VII ve dek Yunan hareketi
1 ... VII de Türk Cep. ve Yun.
18 ve 19 VII hareketleri
20 VII Türk cizgileri
İznik Gölü
İznik
Osmaneli
Yenişehir
Bilecik
İnegöl
Sakarya ırmağı
Pazaryeri
Söğüt
Tahtaköprü
Bozüyük
Bozoağı
18. VII
20. VII yerimca
Beyli
Mihalıç
Çukurhisar
Çokcalar
İnönü
Dodurga
YEŞİLDAĞ
Eskişehir
Karacahisar
Porsuk çayı
Gökçekısık
Dürbent
Tavşanlı
3. Kor.
Seydömer
Sabuncu Pn.
TÜRKMEN Dğ.
Kuyucak
Lütfiye
Seyitgazi
Gümüşköy
Kütahya
Yellice Dağ.
Alayunt
Akmeşeit
Çekürler
İkizoluk
Akın
Yumrucak
Nasuh
16. VII
Kırka
Kümbet
Kocaçal
Aslanapa
Kulaksız Dağ.
Etyemez
Döğer
Tavşantepe
Gediz
13. VII
Alemtaş
2nci Kolordu
Eğrel
1nci Kor.
Gazlıgöl
Durmuşpınarı
Afyonkarahisar
Sincanlı
Düzenik Tüm.
1nci ve 2nci Kor.

Bu sıralarda; Genelkurmaylık 15 temmuz saat 04,20'de Yunanlıların 4 ncü Grubu hedef aldığına Batı Cephesi Komutanının dikkatini çekerken; Başkan Mustafa Kemal de bir dizi soruyu İsmet Paşa'ya yöneltmekten kendini alamıyordu. Batı Cephesi Komutanı bunları cevaplayarak 12 nci Grupla yapılacak bir saldırışın 4 ncü Grubun yükünü azaltacağını da bildirdi. (Bu saldırış başarı vermeyecektir.) Birliklerine yayımladığı bir emirle de gelecek iki günlük savaşmaların Kurtuluş Savaşının sonucuna etki yapacak önemde olduğunu bildirerek her görevlinin çaba göstermesini istedi.

Akşam İsmet İnönü, 4 ncü Grubun durum üzerindeki düşüncesini sordu. Cephedeki tümen komutanlarıyle telefonla görüşen Albay Kemalettin Samî, 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanının dar açıdan yaptığı izlenimi değerli tutarak savunmanın sürdürülebileceği cevabını verdi. Bu izlenim altında ve 14 temmuzda Mürettep Tümenin Afyonkarahisar'da, 15 temmuzda 5 nci Tümenin Kulaksız dağında ve 5 nci Grubun Kütahya kuzeybatısında düşman saldırışlarını püskürtmüş durumda bulunmaları yüzünden Batı Cephesi Komutanı çekilmeyi düşünemezdi.

16 temmuz sabahı 1 nci Yunan Kolordusu saldırışlarını yeniledi. Saat 13,00'te, Yumruçal, Nasuhçal arasından cepheyi yararak 3 ncü, 7 nci ve 4 ncü tümenlerimizi çekilme zorunda bıraktı.

1 nci Yunan Kolordusu bu başarıdan sonra Seyitgazi üzerine değil, kuzeye, Türkmen dağına doğru ilerledi. İkmal olanaklarının azlığı yüzünden Kolordunun ilerlemesi ağır oluşuyordu. Bu yönelişle düşmanın bütün Türk birliklerini değil, Kütahya çıkıntısındakileri hedef tuttuğu anlaşılıyordu.

Batı Cephesi Komutanı saat 16,20'de verdiği emirle durumu gruplara bildirdi. 3 ncü Grubun geceleyin Sabuncupınar'a çekilmesi gerekebileceğini ve 1 nci Grubun tekerlekli araçlarını Poyra'da toplamasını buyurdu. Saat 16,00'da Genelkurmaya sunduğu raporda Orduyu Gökçekısık (Eskişehir'in 20 Km. güneybatısında) Kuyucak (Eskişehir'in 30 Km. güneyinde) - Seyitgazi genel çizgisine çekeceğini bildirdi ve varsa emir ve kararının bildirilmesini diledi. Saat 21,30'da düşüncesini uygulamaya koydu. Birlikler çekilerek 17 temmuz akşama kadar bu mevzileri tutacaklardı. Bütün süvari tümenlerinden 5 nci Süvari Grubu örgütlendi. Bu grup şimdilik 3 ncü ve 14 ncü Süvari Tümenleleriyle Seyitgazi dolayına gidecekti.

Daha savaşmaların başlamasından önce başlamış bulunan savuşmalar artmıştı. Çekilme büyük bir düzensizlik içinde yapılıyordu. İsmet Paşa bu çizgiye çekildikten sonra daha ağır bir kararın verilmesini düşünmüş olmalıdır. Ancak bu kendi yetkisinin dışında kalırdı.

Soru 43 : Mustafa Kemal bozguna uğramayı nasıl önledi?

Mustafa Kemal işe karışma gereğini duydu. 17 temmuz geç saatlerde «Şimdi yola çıkarak sizinle görüşmek istiyorum. Sıkıntı verir miyim?» satırlarıyle ifade ettiği nâzik tel yazısına istekli bir karşılık aldıktan sonra hareket etti. 18 temmuz 1921 saat 05,00'te Eskişehir'de İsmet Paşa tarafından karşılandı. Karacahisar'daki Cephe komuta yerinde kendisine anlatılanları dinledikten sonra «Savaşmayı zaten yitirmişiz; değil mi?» (1) diye sordu. İsmet İnönü «Öyle görünüyor.» deyince; düzene konması ve pekiştirilmesi için Ordunun Eskişehir kuzey ve güneyine alınması, düşmanla aranın açılmasıyla zaman kazanılması için basamak basamak Sakarya gerisine dek çekilinmesi; bu çekilmenin halkın moral durumunda doğuracağı sakıncaya göğüs gerilerek askerlik gereklerine uyulması direktifini verdi.

Soru 44 : Eskişehir saldırışı nasıl oldu? Nasıl yapılmalı idi?

Batı Cephesi Komutanı 18 ve 19 temmuzda verdiği emirlerle orduyu iki basamakta 20 temmuz günü genel olarak Eskişehir'in 25 Km. kuzeydoğusunda Hekimdağ - yine Eskişehir'in kuzeydoğusunda Muttalip doğusu (1 nci Gruba), Eskişehir'in doğusunda Ağapınar-Eskişehir'in 20 Km. güneydoğusunda Derbent (3 ncü Gruba), Derbent-Kuyucak (4 ncü Gruba) ve Kuyucak güneyinden Seyitgazi'ye dek 12 nci ve 5 nci Süvari Grubuna düşecek şekildeki bir cephede tutuyordu.

Buraya kadar yapılan çekilme, gerçekte Yunan Ordusunun ağır baskısı altında yapılmamış olmakla birlikte, ileriden beri işleyen pro-

---

(1) Cümlenin aslı «Muharebeyi déjà kaybetmişiz; değil mi?» dir. Bunu o sırada Batı Cephesi karargâhından görgü tanığı Kurmay Yüzbaşısı Hasan (Org. Atakan)ın anlatması olarak Org. Fahrettin Altay'ın 10 Yıl Savaş ve Sonrası kitabından (s. 20) aldık. Olayların sürecine uygundur. Cephesi gerilemiş olan bir komutana Mustafa Kemal'in moral arttırmak üzere söyleyebileceği sözler «Bir çaresi vardır.» ya da «kaygıya düşmenin gereği yoktur.» ya da «Durumu şimdiye dek iyi yönetmişsiniz.» gibilerden olurdu. Ve bunu Eskişehir'den Karacahisar'a gelirken söylemiş olmalıdır. Ama karargâh bağlılarının bir değintisinde «Savaşmayı zaten kazanmışsınız,» demesi, hele kutlaması mantık dışı görülür.

papanda ve birliklerdeki kaçmaların artması yüzünden tümenler çok karışık bir durumda bulunuyorlardı. Durum Balkan Savaşındakini andırıyordu. Komutanlar ve subaylar birliklerini yitirmişlerdi. Askeri toplamak için «Şu tümen buraya!», «Bu tümen şuraya!» gibi ünlemeler yapılıyordu.

Bu çizgide birlikler 20 temmuz'da yapılabilecek tertipleri yerine getirdiler. Ağapınar'daki Batı Cephesi komuta yerinde ertesi gün için bir saldırış yapılması kararının alındığını görüyoruz. İsmet Paşa'nın odasına uğramış olan aklı başında bir topçu subayından dinlediğimize göre Albay İzzettin ve Kemalettin Samî, birliklerin moral ve güçlerinin yüksek olduğu yolunda Batı Cephesi Komutanına dil dökmüşler bunun etkisiyle karar alınmıştır. 1 nci, 3 ncü ve 4 ncü Grupların 21 temmuz 1921'de 9 tümenle yaptıkları bu saldırış çok az bir ilerleme göstermekle kaldı. Düşman karşı saldırışa geçtiğinden eski mevzilere, biraz daha kayıp vererek çekilindi.

Daha Cepheden dönmemiş bulunan Başkan Mustafa Kemal'in bu saldırışı niçin daha sınırlı sayıda ve gücü yerinde olan tümenlerle yaptırmadığı soruya değer. Bir silâh başarısının çekilmeye ön olması isteğe değerdi.

21 temmuz saat 22.30'da Batı Cephesi Komutanı Pomaklar-Alpu-Mahmudiye-Çifteler çizgisine çekilme emri verdi. Ertesi günlerde Genelkurmaylığın izni alınıp basamak basamak çekilme hareketleri yapılarak 25 temmuz'da Sakarya gerisine varıldı. Çekilmenin örtülmesi 22 temmuzdan sonra 5 nci Süvari Kolordusuna bırakıldı. Önce 3 ncü Kafkas Tümeni gerisinde olduğu halde, sonra Yunanlıların ilerlememesiyle iki piyade müfrezesi ile bu ödev Süvari Kolordusunca yapıldı.

22 temmuzda Genelkurmaylık Sakarya mevziinin keşfi için bir kurul gönderdi.

22 temmuzda Başkan Mustafa Kemal Meclis Muhafız Taburu ile 3 ncü Süvari Tümeninin Ankara'ya gönderilmek üzere ilk ağızda serbest bırakılmaları buyruğunu verdi. Bu, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile anlaşarak yapılmıştı. Bu tedbirin nedenini, 25 temmuzda Fevzi Paşa'nın, Hükümet merkezini Kayseri'ye taşıma önerisiyle anlayacağız. Bu, selâmet ve güvenlik tedbiriydi. Eleştirilmesi yanlıştır.

15 gün süren Kütahya - Eskişehir harekâtı yenilgimizle sona ermişti. Ordunun kayıpları: 1643 şehit, 4961 yaralı ve 374 tutsaktı. Yunan savaşma kaybı da bu kadardı. Savaşma dışı sayabileceğimiz kaçak sayısı bütün savaşmalarda olduğundan çoktu. 30122 er silâhıyle ve 687 er silâhsız olarak savuşmuş; ordunun gücü hemen hemen yarıya inmişti.

Yenilginin ağır etkisi Mecliste, Başkomutan Yasasının kabulüne kadar (5 ağustos 1921) sürdü.

Kısa bir eleştiri olarak şunları sayabiliriz: Başta isteksiz savaşmanın da belirtisi olarak kaçmalar gelir. Bunu Batı Cephesi Komutanının kuvvetleri yaymasındaki isabetsizliği ve 9 tümenle Eskişehir saldırışı izler. Nitekim Başkan Mustafa Kemal, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 15 - 22 temmuz 1921 arasında oyalanmasından ve Eskişehir'e yaptığı saldırıştan memnun kalmamış olduğunu Ali Fuat Cebesoy'a söyleyecektir (1). 1 nci Grup Komutanının İnönü kesimi için çok kuvvet koparmakta ısrarı, 3 ncü Grup Komutanının emir dinlemeyip 4 ncü Tümeni 4 ncü Gruba 2 gün sonra göndererek Nasuhçal ve Yumruçal'ın düşmesine yol açması ve 4 ncü Grup Komutanının 12 nci Gruba göndereceği tümen için 4 ncü Tümeni beklemesi ve düşman yakınında gündüz bir değiştirmeye yol açması; gerek 15 temmuz akşamı çekilme gerekmediği ve gerek 20 temmuz akşamı Eskişehir saldırışı için birliklerinin durumu üzerinde yanıltıcı izlenimlerini Batı Cephesi Komutanına bildirmesi gelir. Bunlar 40 yaşından küçük Grup Komutanlarının gençliğinden ileri geliyordu.

İsmet Paşa'nın Eskişehir yakınından başlayarak Sakarya'ya dek çekilmeleri iyi yönettiğine değinmek gerekir.

Yunanlılar başarılarını çok abartarak yaydılar. Onlara göre artık Türk ordusu bakayasının dağıtılması uzun sürmeyecekti. Aslında bizi Yunan Ordusu değil, General Kaçma yenmişti. Yoksa 3 ncü ve 7 nci Yunan Tümenleri Grubunun Eskişehir'e hızla ilerlemesi, 1 nci ve 2 nci kolorduların Nasuhçal ve Yumruçal başarılarını çabuk genişletmeleri ve takibe geçebilmeleri, ve genel olarak Yunan Ordusunun daha sert kullanılması halinde Türk Ordusu daha büyük güçlüklere uğratılabilirdi. 10 : 22 temmuz arasında 12 gün süren savaşmalardan Türk Ordusu çoğu savuşmalar dolayısıyle yarı kuvvete düşerek yenik çıkmıştı. Ama Gnl. Stratikos'un «Kemalist Ordunun akibeti bu oldu. Kalan enkazın bütünüyle dağıtılması çok sürmeyecektir.»; Gnl. Papulas'ın «Ankara yolu Yunan Ordusuna açıldı.» sözleri doğru değildi.

İsmet İnönü Orduyu Sakarya gerisine kendisinin çektiğini, Atatürk'ün bunu onayladığını bildirmektedir (2). Batı Cephesi Komutanının Orduyu önce kendisinin çekmeye başladığı, yukarıda da değindiğimiz

---

(1) Cebesoy, Gnl. Ali Fuat. Siyasi Hatıralar. İstanbul, 1957, c. I, s. 17

(2) Selek, Sabahattin. Millî Mücadele, c. II, İstanbul, 1971, s. 258 ve İsmet İnönü'nün Millî Mücadele Hatıraları. 2. kısım. Ulus gazetesi, 1968.

gibi doğrudur. Ancak büyük bir uzaklık bırakılarak hareket serbestliğinin kazanılması fikri bu yolda 18 temmuzda emir veren Mustafa Kemal'indir. Zaten bunca ağır bir sorum ancak o verebilirdi. Batı Cephesi Komutanı ise bu hareket serbestliği yapımını ağır olarak yerine getirmiştir.

IV.

DENGEDE SAVAŞ

Soru 45 : Başkomutanlık Yasası nasıl bir ortam içinde kabul edildi? Amacı ne idi?

Mustafa Kemal, başkam bulunduğu Mecliste topladığı yetkiler ile askerî sevk ü idareyi (Soru 27) kolaylıkla yürütüyordu. Ülkedeki yönetimini güçlendirmiş, dış siyaset işlerini de İstanbul'un elinden almıştı (Soru 35). Topyekün savaş öğretisi bakımından Ulusun savaşa katkısını artırmak istiyordu. Bunalımlı bir durumda olmasına karşı Ulusun kimi özverilerde daha bulunması gerekiyor, bunu da Meclisin ve hatta Bakanlar Kurulunun yavaşlatıcı etkisinden kurtararak gerçekleştirmek istiyordu. Yunanlıların saldırışı da yakındı. Bu yetkiyi sağlayacak bir ortamın gelişmesi de gerekliydi.

Bu ortam şöyle gelişti: Kütahya - Eskişehir savaşmalarının yitirilmesinden sonra, Ordunun Sakarya ırmağı gerisine çekilmesi sırasında Meclis de ağır bir hava içindeydi. Damar Arıkoğlu'na göre eleştiriler alabildiğine yapılırken Genelkurmay ve Ulusal Savunma Bakam Fevzi Paşa, 23 temmuz 1921'de yapılan üç gizli oturumun ilkinde üzüntülü olarak açıklama yaptı. Çok üstün kuvvetler karşısında büyük kayıplara uğranıldığını, kent ve böige savaşı yapılmadığını, hedefimizin son zaferi kazanmak olduğunu, bunun için de stratejik bakımdan en elverişli yerlerde savaşın sürdürüleceğini söyledi. Sözünü, asıl konuya getirdi. Ankara'nın bir haftada boşaltılarak Hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına Hükümetin karar verdiğini bildirdi. Bu bildiri, Meclisi karıştırdı. Eleştiriler arttı. Hatta, ant İçme dışında kürsüye çıkmamış olan Dersim Milletvekili Diyap ağa: «Biz buraya kaçmaya mı geldik, yoksa kavga ederek ölmeye mi?» diye konuştu. Böylece B.M.M.'nin genel duygusunu dile getirmiş bulunuyordu.

Yine Damar Arıkoğlu'na göre Fevzi Paşa yeniden söz alarak Yurdun savunmasında kendileriyle birlik bulunduğunu, söz edilen stratejik yanılgılardan, Genelkurmay Başkam olarak sorumluluğun yalnız kendi-

sinin olduğunu, verilecek cezayı kabul edeceğini bildirdi. Meclise yansıyan bilgilere göre Genelkurmay Başkanmm hiç bir kusuru yoktu. Böyle olmasına karşı açıkça, mertçe ve içtenlikle konuşması yatıştırıcı bir etki yaptı. Eleştiriler de durdu. Yapılması gereken işlere geçildi.

Meclisten bir kurulun cepheye gönderilmesi, Ankara'yı savunma hazırlıklarında bulunması, kimi evrakın Kayseri'ye taşınması bakımından Hükümete serbestlik tanınması ve Meclis çalışmalarının aralıksız sürdürülmesi kararları alındı (1).

Bu kararlar uyarınca bir kurul, Meclisin Orduya güvenini ve minnetlerini göstermek ve selâmlarını götürmek üzere 24 temmuz'da yola çıkarıldı. Mustafa Kemal Cepheden, düşmanın Eskişehir yakınında durdurulduğunu, askerlik yönünden durumumuzun her bakımdan güvenlik verici bulunduğunu yazmıştı. Meclis Kurulu da Ordunun sarsılmazlığım, inanının sürmekte olduğunu ve sükûnet içinde bulunduğunu bildiriyordu.

2 ağustos 1921'deki Meclis oturumunda, Cepheden dönen Meclis kurulunun açıklamaları dinlenildi. Bu kurulun Ordu üzerinde övücü sözleri dinlendikten sonra Iki gizli oturuma geçildi. Bunlarda eleştiriler sürdürüldü.

Cepheden dönen Meclis Kurulu bir öneri sunarak bunun Millî Savunma, Maliye ve İçişleri Bakanlarınca yasa haline getirilmesini istedi. Kabul edildi. Bu öneriye göre Ülke yedi bölgeye ayrılacak, buralara Meclisce seçilecek birer genel müfettiş gönderilecekti. Bunlar bölgelerinin maddî ve manevî kaynaklarını yurt savunmasına göre canlandıracaklar; askerî, idarî ve adlî İşlerinde denetleme yapacaklardı. Istediklerini Istiklâl Mahkemelerine vereceklerdi (2).

Hükümet merkezinin Ankara'dan ayrılmaması kararını İzleyen hafta içinde gelişen iki kam belirgin bir hale gelmişti. Bunlardan birl olağanüstü tedbirler alınması gereğiydi. Öteki, Mustafa Kemal'in Ordunun başına gitmesi Idi. Aslında bu; her şey yitirilmiş sayıldığı İçin, Mustafa Kemal'in gitmekten çekinmesiyle harcanması yolunda muhaliflerin düşüncesiydi. Böyle bir art düşünce beslemeyenlerden kimi milletvekilleri, bunalımın gerçekten ancak Meclis Başkanınca gidereceği inancıyle buna katılıyorlardı. Azınlıkta olan bazıları bir talihsizlik olabileceğini hesaba katıyor; bu halde cepheye gitmiş olan Mustafa Kemal'in harcanacağından korkarak bunun zamam gelmediği kanısında bulunuyorlardı (3).

---

(1) Damar, Arıkoğlu. Hatıralarım. İstanbul, 1961, s. 235-236

(2) T.B.M.M. Zabıt cerideleri. C. XII, s. 3

(3) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 421; Nutuk, 1962, s. 609-610

4 ağustos'taki toplantıda Mersin milletvekili Salâhattin (Köseoğlu)nun «Mustafa Kemal, Ordunun başma geçmelidir.» sözleri üzerine Başkan Mustafa Kemal koşulların olgunlaştığını sezdi. Kürsüye çıkarak kendisine karşı beslenen güven için teşekkür etti. Bir önerge sundu. Bunda «Ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî hızla sağlamlaştırmak, tamamlamak ve çoğaltmak için; Türkiye Büyük Millet Meclisi yetkilerini fiilen kullanmak koşuluyle» Başkumandanlığı üzerine almayı öneriyor; «Ömrüm boyunca ulusal egemenliğin en bağlı bir hizmetlisi olduğumu Ulusun önünde bir kez daha doğrulamak için bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre lie kısıtlanmasını ayrıca isterim.» dedi (4).

Muhalifler bu kez, görev adının başkomutanlık yerine başkomutanlık vekilliği olmasını, Meclis tekelindeki bu ayrıcalıkların hiç bir kişiye verilemeyeceğini ve Ordunun başında bulunacak bir kimseye bu yetkilerin gerekmediğini söylediler. Mustafa Kemal, Başkomutan Vekilliği başlığının Padişahlarca kullanılan bir şey olduğunu söyledi. Görüşmeler 5 ağustos'a kaldı. Kimi milletvekilleri verilecek yetkilerin Meclis'I hiçe saymak ya da kimi üyelerine karşı bir çeşit baskı aracı olarak kullanılmasından çekiniyorlardı. Mustafa Kemal bunun için teminat verdi. Olağanüstü bir durum kabul edildiğine göre yetkilerin de onca geniş olması gerekirdi. Nerede kaldı ki Onun istediği yetkiler yalnız Ordu'ya ait olanlardı. Bunları açıkladı. Yasanın buna göre derlenmesini istedi.

Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur lie dokuz arkadaşının önergesi ivedilikle görüşülerek Başkomutanlık Yasası kabul edildi (5 ağustos 1921).

Yasanın 2. maddesi şöyle diyordu: «Başkomutan, Ordunun maddî ve manevî gücünü büyük ölçüde artırmak, sevk ü idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisinin bununla Ilgili yetkisini, Meclis adına fiilen kullanmaya izinlidir.» (5).

Yasanın kabulü üzerine Başkomutan verdiği söylevde:

«Zavallı Ulusumuzu tutsak etmek isteyen düşmanları yüzde yüz yeneceğimize olan güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tüm inancımı yüksek kurulunuza karşı, bütün Ulusa ve bütün dünyaya karşı ilân ederim.» dedi.

Yine belirtelim ki yetkiler, Ordu gücünün artırılması bakımındandı. Sınırsız olarak, emirleri yasa gücünde olacaktı. Mustafa Kemal'in daha önceden bu yetkileri istememiş olmasını, ortamın olgunlaşmasını bekle-

---

(4) Aynı yapıt. Söylev, s. 422; Nutuk, s. 611

(5) Aynı yapıt. Söylev, s. 425; Nutuk, s. 613 ve T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. III, s. 19

mesine yormak gerekir. Bu bekleyişini, görevini olayların gidişine uyarak ya da gönülsüzce kabul ettiği yolunda bazı yapıtlarda yer alan düşüncelere katılamayacağız.

Mustafa Kemal'i Başkomutanlığında, olabildiğince denetimi altında tutmak isteyen Meclis, bir Denetim kurulu (Murakabe encümeni) seçmek istedi. Mustafa Kemal buna kendisinin başkanlık etmesi koşuluyle razı oldu. General Cemal (Mersinli)in de üyesi olduğu böyle bir kurul örgütlendi.

Başkomutan, 5 ağustos'ta «Orduya ve Ulusa Bildiri»sini yayınladı. Bunda, düşmanın, Yurdumuzun harim-i ismetinde boğulacağını bildirdi (6). M. Kemal çeşitli bakanlıklardaki işleri izlemek üzere küçük bir kişisel kurmaylık kurarak çalışmaya ve savaş salması buyruklarını hazırlamaya koyuldu.

Soru 46 : Savaş salması buyruklarıyle (Tekâlif-i harbiye emirleri) halktan neler isteniyordu?

Ulustan beklenen özveriler bakımından Başkomutanın yayınladığı savaş salması buyruklarının sayısı 10'dur. Bunlar dışında yasalar yoluyle de istekler sürecektir. Emirlerin 1 den 6'ya kadar olanları 7 ağustos, kalanları 8 ağustos 1921'de çıkarılmıştır. Bunlar birçok kaynaklarda bulunabileceğinden (1) burada özetlerini vermek ve niteliklerini belirtmekle yetineceğiz:

1 sayılı emirle her ilçede bir «Ulusal Salma Kurulu» örgütlenmesi ve bildirilecek malların bu kurullarca toplanması, bunların gönderileceği cephe ve bölgeler saptanıyordu.

Her evin bir kat çamaşır, bir çift çorap ve çarık vermesini, gücü olmayan evlerin payının zenginlerden sağlanmasını isteyen 2 sayılı buyruk ve 3 sayılısıyle halk ve tüccar elindeki giyecek, hayvan teçhizatı ve tımarına ait eşya ve maddelerden mevcutların yüzde 40'ı isteniyordu.

Başlıca yiyecek stoklarının % 40'na el konacaktı (Buyru: 4).

Malların taşınması için halk, elindeki taşıma araçlarıyle ayda 100 Km. ilk taşıma yapmak yükümlülüğüne giriyordu (Buyru: 5).

Yunan Ordusuna yazılmak gibi nedenlerle ayrılan azınlıkça bırakı-

(6) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. Belge-379

(1) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 425-426; Nutuk. 1962, s. 615-616

lan, Ordunun yedirilip giydirilmesine elverişli malların tamamına el konacaktı (Buyru: 6).

Halkta bulunan, savaşmaya yarayışlı silâh ve cephane 3 günde teslim edilecekti (Buyru: 7).

Akaryakıt ve yağlarının % 40'ı alınacaktı (Buyru: 8).

Üretimini kontrol amacıyle işyerleri saptanacaktı (Buyru: 9).

Halkın taşıt, koşum ve hayvanlarının % 20'si Orduya alınacaktı (Buyru: 10). Bu buyruk Samsun, Amasya, Tokat, Sıvas, Kayseri, Niğde, Konya, Mersin il ve sancakları ile batısında uygulanacaktı.

Bütün bu mallar, makbuz karşılığında, parası sonradan ödenmek üzere sağlanacaktı.

«Savaş ve savaşmanın; yalnız Ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyle, bütün mallarıyle, bütün maddî ve manevî güçlerîyle vuruşması» olduğuna göre; «cephede savaşanların değil; evinde, tarlasında bulunan herkesin varlığını savaşa vermesi» gereği ile (2) topyekûn savaş isteği hareket noktası olmuştu.

Başkomutan Ordu ve Ulusa yayınladığı bildirisiyle manevî bir güç aşılamayı hedef tutmuştu.

Ulustan yapılan isteklerin, artık Başkomutanlık karargâhını örgütlemekte olan Genelkurmay ve Millî Savunma Bakanlıklarının görevlilerince ayrıntılı listeler haline konması; bu arada Bakan olan Dr. Rıza Nur'un iddia ettiği gibi subaylarla konuşarak, Başkomutanlık yasasının görüşüldüğü gizli oturumlarda söylediklerinden yararlanılmış bulunulması da doğaldır. Buyruklardaki kalemlerin adları değil bir bütün olarak ele alınışı önemlidir.

Soru 47: Sakarya savaşmalarında harekât bölgesi, harekât planları, kuvvetler ve bölünümleri nelerdir?

Sakarya mevziinin keşfiyle görevlendirilen kurul 22 temmuz 1921'de işe başladı. Irmağın yatağı dar olduğundan engelliği azdı. Örtüsüz olan vadisinin genişliği ve örtüsüzlüğü, su kenarında kuvvet barındırmayı, 1200-1500 metre uzakta yükselen sırtlardan etkili ateş altına almayı, savunucu için güçleştiriyordu.

Geçişin baskınla yapılması dışında Yunan Ordusu için kıyı değiştirme hareketini zorlaştırıcı idi.

Türk Ordusu çekilinceye dek (25 temmuz) kazma bile vurulmamış

(2) Aynı kitaplar. Söylev, s. 428; Nutuk, s. 619.

olduğundan, yapılacak tahkimat, toprak işleriyle kalacak ve dolayısıyle Sakarya mevzii yalnızca hazırlanmış bir mevzi olmaktan ileri geçemiyecekti.

Türk harekât planı: Türk Ordusu stratejik savunma yapacaktı. Orta Sakarya ırmağı gerisinde yerleşerek güneyden yapılacak düşman kuşatmalarını yedekte tuttuğu kuvvetlerle önleyecek ve sonunda saldırışa geçecekti. Konya doğrultusunun kapanması için bir tümenin ayrılmasıyle yetinilecekti.

Kütahya-Eskişehir savaşmalarında mevcudu hemen hemen, yarı yarıya düşmüş olan ordunun güçlendirilmesine çalışılmış, savuşanların yakalanmasına çaba harcanmış; Kocaeli Grubundan 17 nci Tümen, Güneyden 2 nci Kolordu (5 nci ve 9 ncu tümenler) ve Merkez Ordusundan 18 nci Tümen getirilmişti. Bu tümenin savaşma gücü hafif olduğundan lağvedilerek insan gücü öteki tümenlere aktarılmıştı.

Tahkim, örgütleme ve ikmal eksikliklerinin giderilmesine çalışıldı.

Yunan harekât planı: 24 temmuz 1921'de Yunan kralının huzurunda saptandığına göre, Yunan harekât planının hedefi Ankara'ya ilerleyerek Sevr barışını Anadolu Hükümetine kabul ettirmekti.

Böylece İngiliz Başbakanı Llyod George'un Kütahya-Eskişehir savaşmalarından sonra «Yunanistan, artık Sevr Antlaşmasıyle kendisine verilenle yetinemez; daha büyük tâviz almalıdır.» demesinden cesaret alarak olabildiğince çok toprak kazanmaktı.

Bu toplantıda Başbakanın sorusunu cevaplandıran işgal Ordusu Kurmay Başkanı Albay Pallis «bulunulan yerlerde kalınamıyacağını», «askerin terhisine başlanamıyacağını» bildirmiş; 20 günlük hazırlıktan sonra Türk Ordusu ile temas sağlamak üzere ilerlemeye başlamayı, Türk Ordusu Sakarya batısında ya da doğusunda kalırsa ona saldırış yapmayı, çekilirse takip etmeyi önermişti. Bu saldırışta çıkar görmediği halde yerinden olmamak için karşı çıkmayan ve bu görüşmelere etkin olarak katılmayan İşgal Ordusu Komutanı General Papulas, yukarıdaki önerilerin muhtırasını imzalayacaktır. Buna göre:

Mihalıççık - Sivrihisar ve güneyi çizgisinde yerleşeceği kabul edilen Türk Ordusu, güney kanadından kuşatılacaktı. Bu amaçla Eskişehir doğusunda bulunan üç tümenli 3 ncü Yunan Kolordusu (General Polimenakos komutasında) demiryolunun iki yanından Sarıköy; Eskişehir dolayındaki üç tümenli 1 nci Kolordu (General Kondulis emrinde) Sivrihisar üzerlerine; Seyitgazi yöresinde bulunan iki tümenli 2 nci Kolordu (General Prens Andreas komutasında ve 9 ncu Tümenin katılmasıyle 3 tümenli olarak) Çifteler - Ilıca doğrultusunda 14 ağustos 1921'de ilerleyecekti.

General Trikupis Grubu (4 ncü ve 9 ncu tümenler) Afyonkarahi-

sar - Konya doğrultusunda Ordunun yanını koruyacaktı. Bağımsız Piyade Tümeni Uşak ve 11 nci Tümen Bursa dolaylarında güvenlik sağlayacaklardı.

General Papulas, Ordusunun İmrallı - Sivrihisar - Sarıköy - Mihalıççık çizgisine yaklaşması üzerine Türk Ordusunun Sakarya ırmağı gerisinde olduğunu anlayınca Ilıcaözü güneyinden kuşatmaya karar verdi. Aynı zamanda ikmal kolaylığı sağlayacak olan demiryolunun, hemen Ankara'ya kadar sarpça yüksek araziden geçme zorluğu vardı. Demiryol güneyindeki Orta Sakarya'ya doğru büyük kuvvetlerin kullanılması Türklerin ateşi karşısında ırmak engelinin geçilmesini gerektirecekti. Bu yüzden güneye, yarı çöl gibi olan bölgeye açılınmıştı. Yunan Ordusu böylece 18 ağustosta güneye sert bir çarkla yöneldi. Bu hareket ikmal güçlüğüyle karşılaşacaktır.

Kuvvetler: 23 ağustosa doğru iki ordunun savaşmalara katılan kuvvet dökümü aşağıdaki gibi olmuştu:

	İnsan	Tüfekli	Kılıçlı	Hf. Mt.	Ağ. Mt.	Top	Uçak
Türk Batı C.	129160	63416	3139	344	524	181	3
Savaşmaya kat.	91527	54572	3130		825	169	3 (1)
Yunan Kç. As. Or.	183500	75900	1380	2084	684	386	18

Batı Cephesi kuvvetleri 15'i 6 grupta örgütlenmiş 17 piyade tümeni, 3,5 tümeni 5 nci Süvari Grubunda birleştirilmiş 4,5 süvari tümeni idi.

Yunan Küçük Asya Ordusu kuvvetleri 3 kolordu ve General Trikupis Grubuna bölünmüş olarak 12 piyade tümeni, 1 süvari tugayı ve 3'ü seyyar orduda olmak üzere 4 bağımsız piyade alayı idi.

Ateş gücü bakımından karşılaştırma dışında iki Türk tümeninin bir Yunan tümeni eşdeğerinde olduğu kabul edilmelidir.

Yunan Ordusunun bölünümü: Cihanbeyli çölüne doğru kaymış olan, Türk Ordusunu kuşatmaya yönelen, Yunan Ordusunun mevzide savaşmalar başında Güney Sakarya'yı aşmış olarak (23 ağustos 1921) ki genel bölünümü şöyle idi:

2 nci Kolordusuyle Savatlı - Güngörmez;

1 nci Kolordusuyle Güngörmez - Ilıca;

3 ncü Kolordusuyle Ilıca Beşköprü çizgilerinde;

9 ncu Tümen Afyon'dan 2 Kolorduya katılmak için yönelmişti.

---

(1) H.T.D. Arşivi. 6/22216, Dolap-2, Dosya-135, D. Bu satırdaki sayılar içine Menzil örgütleri ve Kocaelinde bırakılan Sv. Tg. ile Ulusal müfrezeler ve 6 ncı Tümen katılmamıştır.

Türk Ordusunun kuvvet ve bölünümü: Sakarya gerisine çekildikten, 3 ncü Grup yerine Yedek Grubu kurulup buna yeniden 3 ncü Grup adı verildikten, kimi yer değiştirmelerden ve 18 ağustos'tan itibaren güneye kayıştan sonra Türk Ordusunun 23 ağustos 1921'de kuvvet ve bölünümü şöyle oldu:

Devlet Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal karargâhı ile 20 ağustostan beri Alagöz'deydi. Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı durumunda Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) idi.

İsmet Paşa emrindeki Batı Cephesinin komuta yeri Mallıköy'ün 10 kilometre güneydoğusunda aynı köydeydi.

Albay Kâzım (Özalp) komutasındaki Mürettep Kolordu 17 nci, 41 nci ve 1 inci tümenlerle 1 nci Süvari Tümenini kapsıyor, Kuzey Sakarya dirseğinde Mihalıççık köprüsü ile demiryolu arasına yerleşmiş bulunuyordu (²).

Albay Halit emrindeki 12 nci Grup (11 nci Tümen ile 1 alay) demiryol güneyinde Çanakçı - Yıldız arasına;

Albay Kemalettin Sami'nin 4 ncü Grubu (61 nci ve 5 nci Kafkas tümenleri) Yıldız'dan Ilıca kuzey doğusuna dek;

Milletvekilliğinden izinle cephe görevine gelen Yusuf İzzet Paşa komutasındaki 3 ncü Grup (8 nci, 15 nci ve 7 nci tümenler) Ilıca - Tomburoğlu arasına;

Güneyden getirilen ve adı grup olan Albay Salâhattin Âdil komutasında 2 nci Kolordu, 5., 9., 3. ve 4. tümenler Tanburoğlu - Mangal dağı çizgisine yerleşmişlerdi.

Albay İzzettin komutasındaki 1 nci Grup (23 ncü ve 24 ncü tümenler) Haymana güneyinde, 57 nci Tümen Çal dağı batısında yedekteydi.

5 nci Süvari Kolordusu (Albay Fahrettin komutasında 2 nci, 3 ncü, 14 ncü tümenlerle 4 ncü Süvari Tugayı) Kaltaklı ve güneyindeki toplanma bölgelerinde bulunuyordu.

Mürettep Tümen Afyonkarahisar dolayında Konya yönünü kapamakta ve 6 nci Tümen Dinar yöresinde güvenlik sağlamakta idi. Sakarya batısında küçük de olsa 1 - 2 köprübaşı tutulmamıştı.

Başkomutan; 14 ağustostan beri ilerleyen Yunan Ordusunun 9 gün geçtiği halde 120 Km. lik mesafeyi alıp mevzilerimizle temasa geçmemesinin hazırlık ve güneye kayma sebeplerinden mi ileri geldiğini Cep-

---

(²) Kocaeli Grubundaki Ulusal müfrezeler: İntikam Taburu, Zafer Taburu, Yıldırım Taburu, Adapazarı Süvarileri Müf., Akıncı Kolu; İzmit, Sapanca, Kandıra, Millî Akhisar, Geyve, Öcalan ve Halitpehlivan müfrezeleri idi.

hedeki Fevzi Paşa'dan 22 ağustos günü sordu. Ondan, düşmanın Mihalıççık'taki tümenini de güneye almada geciktiği cevabını alınca kendisi de Cepheye geldi.

Soru 48 : Yunanlıların Sakarya mevziini kuşatma çabaları ve Mangal dağının düşmesi nasıl oldu?

Yunan ordusu 18 : 23 ağustos arasında kayma hareketlerini bitirerek 2 nci Kolordu ile Savatlı-Mangal dağı güneyi;

1 nci Kolordu ile Mangal dağı-Ilıca;

3 ncü Kolordu ile Ilıca-Yıldıztepe çizgisine ilerlemişti. (3 ncü Kolordunun Gnl. Platis komutasındaki 7 nci Tümeni ırmağı da doğuya geçerek 23 ağustostan ağustos sonuna kadar 5 tümene varan Türk kuvvetini saptayabilmiştir.)

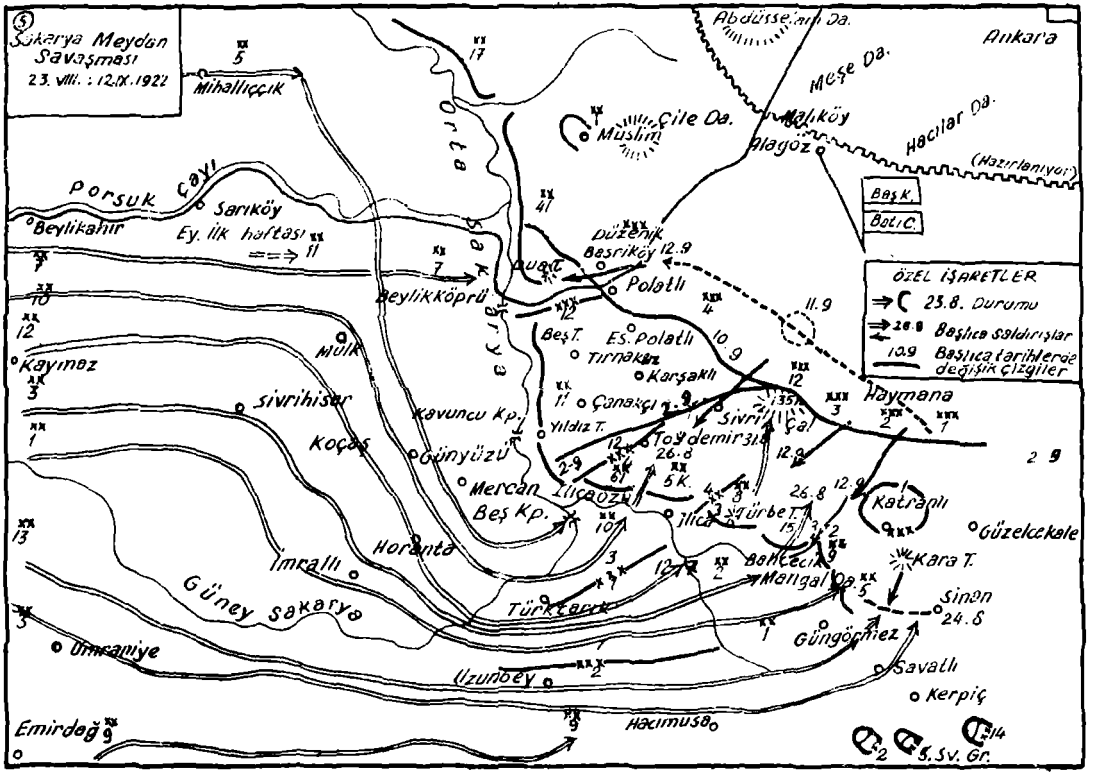
Mangal dağının kaybı: Araziye uymayan Kipert haritalarının yol açtığı yanlışlıkla Mangal dağını gereği gibi tutamayan 5 nci Tümene karşı 1 nci Yunan Tümeninin, batıdan gelen rüzgâr ve yağmurlu bir havada yaptığı saldırış sonucunda bu tepedeki birliklerimiz 23 ağustos saat 21,30'da çekildiler. 2 nci Grup Komutanı Salâhattin Âdil olayı ve 5 nci Tümen Komutanının takviye kuvveti isteğini Batı Cephesi Komutanına bildirdi.

Meydan savaşmasının ilk başarısızlığı ve mevzilerimize olan egemenliği dolayısıyle, bu tepenin kaybı Türk Yüksek Güdümü üzerinde büyük bir etki yaptı. İsmet Paşa 24 ağustos saat 11,45'te yazdığı emirde: «Ödev namusunu yerine getirmeyen birliklerin suçlarını bağışlamak yetkimiz içinde değildir. Mangal dağının bırakılmasına yol açan olay nedir? Bundan sorumlu olan hangi komutan ve komutanlardır?» diye sordu (1).

Olayı öğrenen Başkomutanın tepkisi de sert oldu. Soruşturma açtığını bildirirken: «5 nci Tümenin komutan, subay ve erlerinin; verilecek ilk emirde düşmana yıldırım gibi atılarak şan ve şeref kazanmalarını isterim...» dedi ve yazısının tümenin bütün mensuplarına okunmasını ekledi (1)

Mustafa Kemal'in; bu yazının yazdırılması sırasında 2 nci Grup ve 5 nci Tümen komutanlarına karşı idam isteğiyle soruşturma açılmasını söylemiş olmasını reddetmek güçse de belgelenmiş değildir. Çekiliş, savaşma ileri karakolları sürülmemiş olmasından ileri gelmeliydi. Grup

(1) H.T.D. Arşivi. Dolap-20, klasör-4/1214, Dosya-5, F. 10-3.

③
Sakarya Meydan Savaşması
23. VIII. : 12. IX. 1922
Mihalliçcık
Porsuk Çayı
Sarıköy
Beylikahir
Ey. ilk haftası
Beylikköprü
Orta Sakarya
Kayımaz
Mülk
Sivrihisar
Koçaş
Kavuncu Kp.
Günyüzü
Mercan
Beş Kp.
İmralı
Horanta
Güney Sakarya
Ümraniye
Emirdağ
Hacımusa
İzzunbey
Türkler
Abdüsselam Da.
Ankara
Meşe Da.
Hacılar Da.
Çile Da.
Müslim
Kalıköy
Alagöz
(Hazırlanıyor)
Beş K.
Bolu C.
Düzenik
Beşriköy
Polatlı
Beş T.
Es. Polatlı
Tırnakız
Karşaklı
Çanakçı
Yıldız T.
Sivri Çal
Haymana
Toydemir
Lalaoğlu
İlica
Türbe T.
Bahçecik
Mangal Da.
Kara T.
Sinan
Katranlı
Güzelcekale
Güngöçmez
Savallı
Kerpiç
ÖZEL İŞARETLER
23.8. Duruma
Başlıca saldırışlar
Başlıca tarihlerde değişik çizgiler
11.9
10.9
26.8
12.9
2.9
24.8
5. Sv. Gr.

Komutanı Salâhattin Âdil «Olaydan sorumlu bulunmadığını» bildirdiyse de 5 nci Tümen Komutanı görevinden alındı (2). Bu tepenin geri alınması için 24 ağustos'ta 24 ncü ve 4 ncü tümenlerce yapılan karşı saldırışlar sonuç vermedi.

Başkomutan bugün birlikleri görmek üzere yola çıkarken attan düştü. Bir kaburga kemiği kırıldığından bundan sonraki çalışmalarını yatakta ve sedye üzerinde yaptı. Bir muhalif yazar Başkomutanın içkili olmak yüzünden attan düştüğünü eklerse de Mustafa Kemal'in savaşta ve önemli karar zamanlarında içki kullanmadığını ve yemeği de az yediğini en yakın arkadaşı General Ali Fuat Cebesoy'dan okuyoruz (3). Bunu bir yana bıraksak bile, ata gündüz bindiğine göre içki etkisi altında bulunmadığı açıktır. Attan düşmek için içkili olmanın da gereği yoktur.

24 ağustosta bir tümen dışında (Türk güdümcüleri iki tümen tahmin ediyorlardı) Yunan Ordusunun 8 tümenle Güney Sakarya'nın güneyinde bulunduğu anlaşılmıştı. Albay Platis komutasında ve Porsuk ırmağı yanlarında bulunan 7 nci tümenin birer alayla Beylikköprü'nün iki yanından 23/24 gecesi yaptığı geçiş başarılı oldu. 1 nci ve 11 nci tümenlerin birer alaylık karşı saldırışlarıyle gerilemeye zorlanan düşman gene de Sakarya doğusunda tutunmayı başardı.

Doğu kanat ucunda 2 nci Yunan Kolordusunun Kerpiç'e doğru giriştiği kuşatma hareketi görülünce 1 nci Grup Kartaltepe-Kaltaklı çizgisine kadar cepheyi uzatmakla ödevlendirilmişti.

25 ağustos'ta Yunan Ordusu Kaltaklı'dan Yıldıztepe'ye uzanan cephede saldırışa geçti. Doğu kanat gerisinde yedek olmak üzere 3 ncü Gruptan kuvvet kaydırılması sonucu 1 nci Yunan Kolordusunun saldırışıyle Türbetepenin bir kesimi elden çıktı.

26 ağustos, en sert savaşma günü oldu. 2 nci Yunan Kolordusu Kartaltepe'nin iki yanından, 1 nci Kolordu Türbetepe'nin iki yanından ve 3 ncü Kolordu Ilıca-Yıldıztepe arasından saldırışa geçmişti. Sözünü ettiğimiz iki tepe elden çıktı. 3 ncü ve 2 nci Gruplar çekilince 1 nci Grup da gerilemek zorunda kaldı. Yunan Ordusunun kuşatmadan çok çevirmeye benzeyen hareketleri en yüksek noktasına varmıştı.

---

(2) Yurda bilerek zarar verenler dışında suçluları M. Kemal'in bağışladığına örnek olmak üzere kaydedelim ki Alb. Salâhattin Âdil Generalliğe yükseltilecek, Yb. Kenan Cumhuriyetin ilk yıllarında general ve kolordu komutanı olacaktır.

(3) Siyasî Hatıralar. İstanbul, 1937, c. I, s. 53.

Soru 49 : 26 ağustos 1921 akşamı Türk Yüksek güdümünde oluşan bunalım nedir?

Fevzi Paşa Cephenin geri alınmasına engel oluyor: Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 3 ncü ve 2 nci Grup Komutanlarının verdikleri raporların etkisi altında kalarak Orduyu geride daha sağlam bir çizgiye çekerek savunmayı Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya önerdi. Savaşmaları yerinde ve yakından izleyen Fevzi Çakmak bunun gerekli olmadığını; adım adım savunmakla başarılı sonuca varılacağını bildirmişti (1). Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı gece yarısı yayımladığı emirde grupların bulundukları yerlerde savunmalarını bildirdi ve morallerini yükseltmek üzere de 12 Grubun doğu kanada kaydırılmak üzere Polatlı'da toplanmakta olduğunu bildirdi.

Yunan Ordusu komuta yerine yapılan süvari baskını durduruluyor:

Sol kanatta kuvvet toplamak ihtiyacını duyan İsmet Paşa, bu genel emirden önce (saat 21,30'da) 5 nci Süvari Grubuna seher zamanından önce Kürt Kışlağı kuzeyinde bulunmasını yazdı. Böylece ilginç bir duruma olumsuz bir müdahalede bulunuyordu. Ama bunu ne o, ne de başkası bilemezdi. Durum şu idi: 5 nci Süvari Grubunun düşman gerisinde akınlar yapması istenmişti. Albay Fahrettin Uzunbeyli'de saptanmış olan bir menzil bölgesine 14 ncü Süvari Tümeniyle bir baskın yapmak üzere 26 ağustos'ta tümenle birlikte yola çıkmıştı. Baskın gece yapılacak ve sabahleyin toplanma bölgesine dönülecekti. Sıtma nöbetine tutulmasıyle baskının yönetilmesini 14 ncü Tümen Komutanına bırakarak kendisi bir köyde kalmıştı. Süvari tümeni yolu yitirme yüzünden gecikmiş, baskını gece yapamayarak gündüz gözüne kalmıştı. Böylece gizlilik yitirilmiş ve tümen yaya savaşmasına inerek saldırışa başlayınca düşmanın ateşiyle karşılaşmıştı. Burası Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı General Papulas'ın komuta yeriydi. General bir boşluktan otomobilini sürdürerek kaçabilmişti. Öte yandan Albay Fahrettin sıtma nöbetini geçirmiş ve tümene kavuşmuştu. Saldırışın şiddetle sürdürülmesi emrini verdikten sonra Batı Cephesi Komutanının yukarıda sözünü ettiğimiz ve 14 ncü Tümenin seher zamanından önce Kürt Kışlağında bulunması yolundaki haberini almıştı. Bildirilen zamanın üzerinden saatler geçmiş ve birliğiyle birlikte kendisi 35 kilometre uzakta bulunuyordu. Baskın yapılan yerin Yunan Ordusunun komuta yeri ol-

(1) Cevdet Kerim (İncedayı). Binbaşı. Türk İstiklâl Harbi. İst. 1341 (1925), s. 111.

duğunu bilmiyordu. Emri yerine getirmek için savaşmayı keserek döndü (²).

Sorun; inisiyativ kullanılması yönünden değil kural dışı savaş etmenleri bakımından üzerinde durulmaya değer. Gerçekten bu, kötü bir tesadüf olmuştur.

26 ağustos'un ilginç olay ve kararlarından üçüncüsü de şudur:

Hükümet Merkezinin Kayseri'ye taşınması düşüncesi: 26 ağustos akşamı alınan haberler, çekilmenin geniş bir cephede oluştuğu yolunda idi. Başkomutan özellikle geri cepheyi düşünüyordu. Ağır bir karara varmak gereğini duydu. Hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasını Savunma Bakanı Refet Paşa'ya kapalı bir telle bildirdi. Taşıma işinin 29 ağustos akşamına kadar bitirilmesini de istemişti. Bu, 25 temmuzda Fevzi Paşa ağzından Meclise bildirilerek milletvekillerinin direnci ile karşılanan işin yenilenmesiydi. Cephe ve Ordunun çekilmesiyle ilgili değildi.

Gece yarısından hemen iki saat sonra Genelkurmay Başkanı telefon etti. Grupların yanında gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra Başkomutana bilgi sunmaktaydı. Yunan ilerlemesi durdurulmuş ve durum kararlı bir hale konmuştu. Başkomutan bu habere sevindi. Ankara'ya ikinci bir tel yazıldı. Uygulamanın geri bırakılması istendi. Yeni telyazısı 27 ağustos saat: 07,15'te Ankara'ya vardığından teşebbüsün uygulanmasına geçilmemişti. Ama haber yine yayılmıştı. Bazı göçler başladı. Seyreltme denilen bu olay kahramanlık bakımından değil yönetimin aksatılmaması ve esenliği yönünden düşünülmelidir. Hükümet yönetmenin gittikçe karmaşık bir duruma düştüğü çağımızda bu tedbir daha da önem kazanmıştır.

Ankara batısında bir mevzi hazırlatılıyor: Mustafa Kemal hesapçı bir komutandı. Gereğinde Ordunun yenilgiye uğratılmadan çekilebileceği bir mevzi olarak 40-50 kilometre geride Abdüsselâm dağı - Malıköy - Alagöz dağı çizgisinin işçi birlikleri eliyle hazırlatılmasını istedi (³).

Bu arada Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak)nın Sakarya savaşmalarının bir anıtı gibi yükselmiş olduğunu görürüz.

(²) Altay, Org. Fahrettin. 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İst. 1970, s. 302-303; Prens André. Felâkete Doğru. Türkçesi, s. 111.

(³) Cevdet Kerim (İncedayı). Binbaşı. Türk İstiklâl Harbi. İst., 1925, s. 130.

Soru 50 : Başkomutanın Savunma Sistemi nasıl, ne zaman saptandı?

Başkomutan; Fevzi Paşa'nın Batı Cephesi Komutanına söylediği «adım adım savunma ile başarıya varılacağı» sözünden esinlenerek savunma sistemi bakımından 27 ağustos'ta çok önemli bir emir yayımladı.

Bu emrin temelini örgütlediği yüzey savunması taktiğinin değeri çoktu. Bunda yargıya varmak için 1. Dünya Savaşından sonra mevzilerin savunmasındaki sistemin, «savaşma çizgisi», arkasında «dayanak çizgisi - istinat hattı-» ve daha arkada «sakıntı - ihtiyat - çizgisi» gibi başlıca üç çizgi üzerinde yapılması dersine varıldığını düşünmek yeterlidir. Emrin etkisi de yaygın oldu. Nitekim derinliklerine inemeyen 2 nci Grup Komutanının mevzilerini geri almak yolunda 27 ağustos gecesi yaptığı öneriye Fevzi Çakmak «Başkomutanın emrini almadınız mı?» sorusuyle yanıt vermiştir.

Ali Fuat Cebesoy'un Millî Mücadele Hatıraları'nda gördüğümüze göre Başkomutan bu emri Söylev'de yazacağına yakın bir deyişle, Sakarya'dan kısa bir süre sonra kendisine anlatmıştır. Söylevine geçirdiği şekli şöyledir:

«Dedim ki; Savunma çizgisi yoktur; Savunma yüzeyi vardır. O yüzey bütün yurttur. (Hatt-ı müdafaa yoktur; sath-ı müdafaa vardır. Bu, bütün saha-i vatandır.) Yurdun her karış toprağı, yurttaşın kanıyla ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir; ama küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada düşmana karşı yeni bir cephe kurup savaşmayı sürdürür. Yanındaki birliğin çekilme zorunda kaldığım gören birlikler ona uymaz. Bulunduğu mevzide sona dek dayanmak ve direnmekle yükümlüdür...» (1).

27 ağustos'ta Yunan Ordusu bütün cephede saldırış yapmış, bunu 28. günü ve gecesi sürdürmüştür. Bu saldırışlar sırasında 24 ncü Tümen cephesinde ilerlediyse de 4. Grup karşısından geri atıldı. Bu arada Cephe Komutanı kimi birliklerin kesiminde küçük düzeltmeler yaptı

Yunan Ordusunun genel saldırışı 29 ağustos'ta yenilendi. Doğu kanat ucuna getirilen 12 nci Grup, Yunan saldırışı karşısında kalan 5 nci ve 41 nci tümenlerin çekilmesini karşıladı. Bu grubun biraz geride kalması sonucu 1 nci Grup cephesinde de düzeltmeler yapıldı. 2 nci ve 3 ncü gruplar da birliklerini geri almak istedilerse de engel olundu. Cephenin gittikçe doğuya uzandığını, bunun azamî hadde var-

(1) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 427 ve Nutuk, 1962, s. 618.

dığını görüyoruz. Gerçekten savaşma cephesi 100 kilometreye çıkmış ve batı-doğu doğrultusunu alarak bir ters cephe durumunu almıştı.

Soru 51 : Çal dağı dolayındaki savaşmalar nasıl gelişti?

Yunan Ordusu kuşatmada başarı kazanamayınca bir yandan kuzeye bir tümen kaydırmış ve bir yandan da 1 nci ve 3 ncü kolordularıyle Haymana batısındaki Çal dağına yönelmişti. 29 ağustos'ta başlayan saldırışları 4 ncü ve daha çok 3 ncü gruplar üzerinde duyuldu. 31 ağustos'ta düşman 4 ncü ve 3 ncü gruplarımız arasından ilerleyerek Çal dağının bir kesimini ele geçirdi. Kuzey kanatta Mürettep Grup da Basriköy - Polatlı batısı çizgisine geriledi. Gece yapılan karşı saldırışla Çal dağının bir kesimi alındıysa da 2 eylül'de bırakılmak zorunda kalındı.

31 ağustos'ta Türk cephesi Basriköy - Polatlı batısı - Korsanlı - Haymana batısı - Kızılkoyunlu - Güzelcekale kuzeyinde Çalış çizgisinden geçiyordu. Çal dağı dolayında düşman baskısının arttığını gören Genelkurmay Başkam, Batı Cephesi Komutanına iki çözüm yolu teklif etti. Buna göre ya Çal dağı dolayında 4 tümen kuvvet toplayıp güneye saldırış yapılmalıydı. Ya da aym sayıda kuvveti doğu kanatta toplayarak Yunan Ordusunun kanadına saldırışa yöneltmeliydi. Bunların hangisinin daha çok yapılabilirliği grup komutanlarının raporları alındıktan sonra kararlaştırılmalıydı. Batı Cephesi Komutam birinci çözüm yolunu seçti. 15 nci Tümen Komutam Albay Şükrü Naili komutasında bir Çal grubunun kurulmasına karar verildi.

Başarı, Ikmal yapma olanağına bağlıdır: 31 ağustos 1921'de Başkomutan, Ikmal maddelerinin düzenle gönderilmesine çaba harcanmasını isterken Savunma Bakam Refet Bele'ye şöyle yazıyordu:

> «Anadolu savaşmaları, bir iki günlük meydan savaşmaları şeklinden çıkarak sürekli yıpratma savaşmaları haline gelmiş sayılabilir. Bu halde başarı, kesintisiz ikmal yapma olanağına bağlıdır.» (1).

Bununla bir yandan ikmalin önemini, öte yandan savaşmaların uzun süreceğini belirtmiş oluyordu. Nitekim bu çarpışmalar daha 12 gün uzayacaktır.

31 ağustos'ta General Papulas, Türk Ordusunun çekilmiş olduğunu sanarak 3 ncü Kolordunun Polatlı'ya; 1 nci Kolordunun Çal dağı kuzeyi-

---

(1) Vandemir, General Baki. Sakarya'dan Mudanya'ya. s. 58

ne; 2 nci Kolordunun Kızılkoyun - Güzelcekale çizgisine ilerlemesini istedi. Ama Türk Ordusu onun istediğini yapmamış olduğundan önemsiz arazi elde etmekle kaldı. Bu kazanç içinde özellikle Çal dağı grubunun 31 ağustos gecesi 15 nci ve 24 ncü tümenlerle yaptığı saldırış sonunda Çal dağında kazandığı yerlerin ele geçirilmesi vardı. Çal dağının bütünüyle kaybı bakımından Başkomutan Sakarya dönüşü Mecliste 19 eylül günü verdiği söylevde savunmanın arazi yüksekliklerine bağlı kalmaması gerektiğini anlatırken etrafına karşı egemenliği belli olan bu tepenin düşman eline geçmesiyle savaşmanın ters yönde geliştiği sanısına varmanın yanlış olduğuna değindikten sonra, «Cevherini yitirmeden koruyan, aklını ve ferasetini başında tutan bir ordu için mevziin önemi yoktur. Her asker, her yerde savaşma yapar. Tepenin üstünde, tepenin altında, derenin içinde de savaşabilir...» diyecek; savunma çizgisi olmadığı, savunma yüzeyi bulunduğu yolundaki sistemini arazi engibesi kesimiyle bütünleyecektir (2).

1 eylül savaşmaları çetin oldu. Şimdiye dek uğradığımız subay kaybı ağırdı. 4 ncü Tümen Atılış taburunda 2 subay kalmıştı. 42 nci Alayın komutanlığı bir yedek teğmenin elindeydi.

Çal dağındaki başarısızlığın, savaşmaların Ankara'ya bulaşmaya yol açabileceğini düşünen Başkomutan Hükümet Merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasına başlanmasını bildirdi. Bu arada kendi emir subayı Binbaşı Salih Bozok'un, Başkomutanının notlarıyle belgelerini toplamak üzere Ankara'ya gitmiş ya da gönderilmiş olmasını Başkomutanın eleştirisi için kullanmak insaflı bir davranış olmaz. Boşaltma dolayısıyle Ankara'da bozgun havası estiğine parmak basmalıyız.

Savaşmaların geleceği üzerinde Başkomutan 2 Eylül'de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile görüşme yaptı. Fevzi Çakmak savunmanın sürdürülmesi düşüncesinde olduğunu bildirdi. Bu münasebetle, Yunan Ordusunun da güçlükler içinde bulunduğunu belirtmek üzere: «Bize yağmur yağarken düşmana güneş doğmuyor.» deyimini söylemesi anılarda kalmıştır.

2 eylül'de General Papulas «Ankara hedefi»nden vazgeçmişti (3). Kolordularına iki günlük bir dinlenme verdi. Bundan sonra da çekilme hazırlıkları dönemine girecektir. Gerçekten 3 eylül, cephede sükûnetle geçtikten sonra savaşmalar yenilenirken o da, 4 eylül'de 10 gündür ikmal güçlüğü çekildiğini, artık savaşmaları sürdürmenin yararı kalmadığını Savaş İşleri Bakanı Teodokis'e bildirdi.

---

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. c. I, Ankara. 1961, s. 179-180

(3) Bujac, Alb. 1918/1922 Yunan Ordusunun Seferleri. Ibrahim Kemal çevirisi. İst. 1939, s. 227.

Türk Genelkurmay Başkanı da 4 eylül'de Yunan Ordusunun, belirli olarak Yıldıztepe'ye saldırış yapmasından ve düşmanın doğudan kimi birlikleri geri almış bulunmasından esinlenerek bizim de Çal dağı dolayında kuvvet toplamamızı Batı Cephesi Komutanına bildirdi. Yunan saldırışlarının eski şiddette yapılmadığını gözde tutarak, 5 eylül'de savaşmaların siper savaşmalarına dönmesinden kuşkulanarak 5 nci Süvari Grubunca güneyden düşman gerilerine yapılan akınların derinleştirilmesini istedi. Kuzeyden de Alpu köyüne varacak süvari akınları yapılmalıydı. Akınların yapılması gereğine katılmakla birlikte savaşmaların siper savaşmalarına dönüşmesi üzerinde kaygı duymayı gerekli görmemekteyiz. Bunu yapacak yerde düşmanın çekilmesi daha yeğdi. Genelkurmay Başkanının bu düşüncesi, İngiliz kaynaklarının hemen hepsinin Yunan Ordusuna açık tutulduğunu düşünmesinden ileri geliyordu. Oysa Kütahya-Eskişehir savaşmalarının bitiminde (24 temmuz) İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Atina Elçisi aracılığıyle «İngiliz Hükümetinin Anadolu Savaşında tüm bir yan tutmazlığa karar verdiğini» Yunan Hükümetine bildirmişti. Fevzi Paşa elbet bunu bilemezdi.

5 eylül'de Yunan saldırısı son noktasına varmıştı. Türk Yüksek güdümü, Yunan Ordusu üzerinde üstünlük sağladığının farkındaydı. Batı Cephesi emirlerinde şimdiye kadar «Ordu, bulunduğu mevzii kesin olarak savunacaktır.» denirken; bugünkü Batı Cephesi emrinde: «Bundan böyle her düşen nokta, karşı saldırışla geri alınacaktır.» deniyordu (1).

Soru 52 : Yunan Ordusu'nun kuzey kanadına saldırış düşüncesi nasıl gelişti?

Yunan Ordusunun 5 eylül'e doğru cephemizin ortasından ve kuzey kanattan yaptığı saldırışlarının tavsaması Türk güdümcülerinde kuzey kanattan bir saldırış yapılması düşüncesini doğurdu. Ancak bu, geç olarak uygulanabildi.

Ertesi günler Yunan Ordusunun davranışı etkin halini yitirirken 6 eylül'de Türk birliklerine çeki düzen verildi. 7 ve 8 eylül'de düşman İlıcaözü'nün İkİ yanındaki bazı birliklerini çekerken yapılan Türk saldırışlarıyle ilerlemeler sağlandı ve Çal dağı alındı.

---

(1) Vandemir, General Baki. Sakaryadan Mudanya'ya 1946. ksm 1, s. 61

7/8 eylülde «Genelkurmaylık; düşmanın birkaç gündür çekilme karar ve tertiplerine başladığı düşüncesinde bulunduysa da Cephe Komutanlığı bu konuda biraz daha ihtiyatlı davranıyordu. Cephe Komutanlığı da 9 eylülde önce 5 nci Grup K. Alb. Fahrettin, sonra, 2. ve 3. gruplar adına General Yusuf Izzet'in yaptığı öneri üzerine, sonunda kanısını olgunlaştırdığından 10 eylül saat 02.00'de saldırış emrini verdi» (1).

Saldırışlar; mürettep Grupça (bunu Başkomutan da izledi) demiryolu iki yanından Beylikköprü; I nci Grupça Yamak - Bahçecik; 2 nci Grupça Dikilitaş Tanburoğlu doğrultularında yapıldı. Müretteр Grup kesiminde başarılı oldu. Yunan birlikleri Duatepe Kartaltepe çizgisine atıldı. Öteki kesimlerde az ilerleme sağlandı. Düşmanın 11 Eylül'de mürettep Grup ve 4 ncü Grup üzerine yaptığı karşı saldırışlar ise durduruldu.

Soru 53 Yunan çekilmesi nasıl oldu, Türk takip emri ne zaman verildi?

General Papulas, hükümetine yeniden baş vurarak «bulunulan mevzilerin elde tutulması galip devletlerle görüşmeler için iyi bir ortam ise, Orduyu bir an önce geriye alabilmek üzere bu görüşmelerin çabuk sonuçlandırılmasını» yazmıştı. (1) 10 eylül 1921'de aldığı cevapta Savaş Işleri Bakanı: «Yalınız askerî düşünceler altında karar verilmesini; ilhakı istenen ;izgiden olabildiğince ileride kalınmasını» bildirdi.

Bununla birlikte General Papulas kolordularının parça parça çekilmesini düzenledi. 12 eylül için savaşmacı birliklerin 3 ncü Kolordu lie Mülk, 1 nci Kolordu ile Kocaş ve 2 nci Kolordu ile Mercan dolaylarına çekilmelerini buyurdu. Ön emrin gönderilmesinden sonra Türk saldırışlarını önce cephe düzeltmeleriyle karşılamak ve çekilmeyi ertesi güne bırakmak istediyse de en uzakta bulunan 2 nci Kolordu ilk emri uygulamaya başlamıştı. Böylece çekilme bir oldubitti haline geldi. Bununla birlikte bir tehlike oluşmadı. Çünkü Türk birlikleri her yerde saldırış durumunda değildi. Yoksa, 2 nci Yunan Kolordusu çok

(1) Cevdet Kerim (Incedayı). Binbaşı. Türk Istiklâl Harbi. İstanbul 1925, s. 120, ve Belgelerle Türk Tarihi Yayınlarından: Türk Kurtuluş Savaşı. Istanbul, 1968, Orgeneral Fahrettin Altay kesimi; s. 111.

(1) Papulas'ın Hatıratı, s. 18.

güç bir duruma düşecekti. Bu kolordunun komutanı Prens André, kolordusunun gerisine birkaç makineli tüfeğin takılmış olmasının birliklerine büyük zorluklar çıkaracağını yazar (²).

Batı Cephesi Komutanı takibat anlamını pek taşımayan ilk emrini 43 sayılı Harekât emiri olarak 12 eylül 1921'de verdi. Bunda mürettep Grubun Beylikköprü üzerine saldırış yapması, 4 ncü Grubun Eski Polatlı Karakuyu çizgisinde düşmanla temas kurması, 12 Grubun Çal Dağı Sivri doğrultusunda takibe geçmesi, 3 ncü ve 2 nci Grupların Yusuf İzzet Paşa Komutasında Eski Çalış - Sivri ve Toydemir doğrultuları arasında savaşma teması sağlaması ve 1 ncl Grubun saat 17.00'ye kadar dinlenip Polatlı'ya gitmesi İstendi.

Görüldüğü gibi 12 Grup dışındaki Gruplardan takip istenmiyordu. 1 nci Grup cephesi yönünde ilerletilse Polatlı'ya varıncaya kadar düşmana yetişirdi.

Gruplar aldıkları ödevden daha ileri gidecek şekilde ilerleme yaptılar. Düşman da Mülk Günyüzü İmranlı çizgisine çekilmişti. 2 nci Yunan Kolordusunun erken davranması sonucu bu kolordu ortaya geçmiş ve 1 nci Kolordu güneyde kalmıştı.

Batı Cephesi Komutanı asıl kovuşturma emrini verdi ve düşmanın bozguna uğratılmasını istedi. Buna ayrıca 24 saatlık çabanın Yunan Ordusunu yoketmeye yeteceğini eklemişti. Oysa bu süre geçmişti. Genelkurmaylığa verilen raporda Yunan Ordusunun çekildiğini, artçılar bırakmış bulunduğunu, takibe geçildiğini ve 21 gün süren savaşmaların bittiğini yazdı. 13 ağustos 1921'de Başkomutan da 23 ağustos'tan beri süregelen savaşmaların üç gündür yaptığımız karşı saldırışlarla bugün öğleden önce sona erdiğini, Yunan Ordusunun çekildiğini ve takip edildiğini Meclise bildirdi.

Hemen ekleyelim ki meydan savaşmasının genel gidişinde olduğu gibi, takibatın da geç kalmasında Başkomutanlık ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhlarının aynı yerde bulunmasının etkisi olmuştur. Üst ve ast karargâhlar üst üste ya da İç içe bulunursa ast (makam)ın büsbütün edilgin bir duruma düşmesi çaresizdir. Bundan kaçınmak için, uzakta kalınmalıdır. Sakarya'da Genelkurmay Başkanı birçok durumlarda yararlı müdahalelerde bulunarak grupların savaşmalarını yoluna koymakla görevinin ötesindekileri de yerine getirmiş, daha büyük çaptakiler için verdiği buyrular ve yaptığı telkinler savsaklanmıştı. İsmet Paşa düşman etkisine bağlanmış ve hareket serbestliği ilkesini gözden kaçırmış görünüyordu. Komuta yerleri ayrı olsaydı, müdahale yapılacak durumlarda emirler, stratejik durumların

(²) Prens André. Felâkete Doğru. s. 165.

gereği olarak serbestçe yazılır ve gerekiyorsa Başkomutana da imzalatılırdı. Ama iç içe çalışan karargâhlar durumunda çelişilen noktaların Başkomutana götürülmesi bir çeşit çekiştirme etkisi yapardı. Nitekim Fevzi Paşa da bir Genelkurmay Başkanı olarak yüksek komutanlar arasındaki güveni sarsmamayı gözden kaçırmayarak, kesin karara varması için bu noktaları, mert yaradılışının gereğiyle, her kezinde Başkomutana götürmemişti. Emekliliğinden sonra 1945'te verdiği bir demeçte bunları yalnızca hatırlatmakla yetinecektir.

Başkomutan ise, ayrıntıları da gözden kaçırmayan alışkanlıkta olmakla birlikte, taciz edici yaradılışta bir komutan olmadığından, birliklere fiilen komuta eden İsmet Paşa'nın işlerine karışmaktan olabildiğince uzak kalmıştır. Kütahya Eskişehir savaşmalarında «Çekil!» direktifini verdikten sonra da böyle davranmış ve çekilmelerin 22 temmuza kadar ağır tempoda yapılmasına ve hatta Eskişehir saldırışının geniş çapta yapılmasına bile müdahalede bulunmamıştı.

Böylece Sakarya'daki savaşmaların genellikle yönetimi, oldukça büyük payıyle, genç yaştaki Batı Cephesi Komutanına kalmıştı. İlişkiler böyle olunca, Başkomutanın Cephede bulunmasından ele edilebilecek meyve gereğince derlenememişti. Bunları, bir eleştiride bulunmak için değil, gelecek kuşakların yararı bakımından buraya yazmış bulunuyoruz.

Soru 54 : Sakarya Savaşında takip nasıl yapıldı?

Yunan Ordusu 11 eylül'de çekilmeye başlamış ve 13 eylülün ilk saatlarında Sakarya doğusunda kimseyi bırakmamıştı. Daha önce düşman, Porsuk çayı kuzeyine kaydırdığı birlikler va Sakarya Irmağı doğusunda bıraktığı son birlikler korumasında üç kolordusunu Porsuk vadisine ve demiryoluna doğru yaklaştırarak çekiliyordu. Yunan Ordusuna en büyük vuruş, Sakarya ırmağını ve yarı çöl bölgeyi geçmeden indirilebilirdi. Bu, stratejik kanat olan kuzey kanattan ve bir dereceye kadar da güneyden yapılabilirdi. Genelkurmay Başkanının bu konudaki telkinlerine Batı Cephesi Komutanlığınca gereken önem verilmemişti (1). Böylece bu olanak kaçırılmıştı. Şimdi arkasından koşulacaktı.

Başkomutan 13 eylül akşamı kesin takip ve yeniden kuruluş emrini verdi. Bunun birinci kesiminde sağ ve sol kanatlardan, koşut ta-

(1) Cevdet Kerim (Incedayı) T. İstiklâl Harbi. Ist. 1925, s. 120.

klp yapılmasına 1-2 şer piyade tümeni katılmasını ve düşman gerisinden de uygun görülecek karma takip müfrezelerinin gönderilmesini Istiyordu. Bu, taşıtları artırılmış olarak 4,5 süvari ve 3-5 piyade tümeninin ayrılması demekti.

Ikinci kesimde takibe katılmayacak birliklerin şimdilik Sakarya gerisinde demiryolu dolayında toplanarak, en büyük hızla ikmal edilmelerini ve kurulmalarını istiyordu. Üçer tümenli 4 kolordu, Kocaeli Grubu ve 6 nci Tümen ile 4 tümenli Süvari Kolordusu örgütlenecekti.

Yeniden Kuruluşa girişmenin, kovuşturma ile çelişir görünüşte olduğu doğrudur. Ancak Yunan Ordusu geri yürüyüşe geçtiğine göre; görüldüğü gibi taşıtları artırılmış birliklerden başkasının ileri sürülmesinde yarar yoktu. Başkomutan ise yeni kuruluşu en büyük hızla istiyordu. Nitekim 48 saatta bitirilecektir. Gerçekte O, şimdi Yunan Ordusuna, yeni mevzie yerleşmesinden önce, bir saldırış yapmayı düşünüyordu.

Takipler için alınan tertip şöyle idi: Kocaeli Grubu (17 nci Tümen) ve 3 ncü Kolordu Ankara çayı kuzeyinden geçerek bir yandan, Süvari Kolordusu (+ 8 nci Tümen) güneyden öte yandan önleyici hareket yapacaklar; 1 nci, 3 ncü ve 4 ncü kolorduların karma müfrezeleri düşmanı ardından izleyeceklerdi. Süvari Kolordusu Güney Sakarya Irmağına daha 13 eylül'de yetiştiği halde Beyllkköprü ile Kavuncu Köprüsü arasındaki müfrezelerimiz 16 eylül'de bu ırmağı geçebìldiler.

Süvari Kolordusu, Kurtuluş Savaşındaki en değerli belki de tek hizmetini bu kez Sakarya savaşmasında yaptı. Yunan Ordusu 18 eylül'de Mihalıççık Sivrihisar ve güneyi çizgisinde (Porsuk Irmağı iki yanında) iken Mahmudiye dolayına vararak ve Alpu'da demiryolunu bozarak karışıklıklar çıkardı ise de Piyadesi bulunmamak ve zayıf ateş gücünü kapsamak dolayısıyle Lütfiye üzerine çekilmek zorunda kaldı. Ertesi gününden itibaren akınlarını sürdürdü ve geriden gelen müfrezeleri de düşmanla temasa geçerek baskılarımız arttı Ama, Yunan Ordusunun önü bir engelle kesilemediğinden çekilmekten alıkonamadı.

27 eylül'de düşman Bozdağ-Alpu batısında Ağapınar - Hamidiye - Seyitgazi kuzeydoğusunda Kırgız Dağı Cevizli çizgisine çekildi.

Yunan bildirisi; Ankara doğrultusunda düşünülen harekâtın yapılıp dönüldüğünü bildiriyorsa da buna, başta koruyucuları olduğu halde kimin inandığını sormak gerekirdi.

Çay'a dek ilerlemiş olan General Trlkupis komutasındaki 4 ncü Tümen, Afyonkarahisar'a doğru çekildi. 2 nci Kolorduyu bu yöne sürmüş olan Türk Batı Cephesi Komutam Afyonkarahisar yöresini ele

geçirerek Yunan Ordusunun Eskişehir Afyonkarahisar çizgisinde tutunmasını önlemek istedi. Ve aynı amaçla Süvari Kolordusu ile 8 nci Tümeni Afyon üzerine kaydırdıysa da tehlikeyi gören General Papulas hızla 4 tümenli 1 nci Kolordusunu bu yöreye aldı. Girişimimiz de böylece önlendi.

Takip; belli başlı yerlerde kuvvet toplamış olduğumuz halde daha 11 eylül'de başlayacak saldırışların sonucu olarak yapılmakla daha çok başarı sağlanırdı. Afyonkarahisar üzerine 2 nci Kolordunun daha önceden gönderilmesiyle de bu kent dolayı ele geçirilerek Yunanlıların Eskişehir Afyon ötesindeki başka bir kesime çekilmeleri zorunlu kılınırdı.

Soru 55 : Sakarya'da uğranılan kayıplar ve varılan sonuçlar nelerdir?

Aslında Sakarya Savaşı Kütahya Eskişehir saldırışıyle başlayan Yunan stratejik harekâtının son safhası idi. Ilkinde Türk, ikincisinde Yunan Ordusu yenildi. Sakarya savaşmalarındaki kayıplar şöyle idi:

	Şehit ve ölü	Yaralı	Tutsak ve kayıp
Türk Ordusu	3713	18480	805
Yunan Ordusu	3958	18955	14450

Türk Ordusunda 5639 kaçak ve 8630 kayıp görülürse de bunlar, Kütahya Eskişehir savaşmalarının kayıtta kalmış olanları idi.

Türk Ordusunda şehitlerin 277'si, yaralıların 1058'i subaydı; 5201 subay mevcudunun beşte birinden fazla idi. Bu nedenledir ki Sakarya savaşması Türkler için subay savaşması olmuştur.

Sonuçlar: Sakarya zaferi Türkiye'de büyük bir sevinç yarattı. Bütün ülkede kutlandı. Sakarya savaşmalarının son evresinde Meclisin durumu da ilginçti. Milletvekilleri kaygılı idiler. 11 ağustos'tan sonra oturumlar seyrek ve toplantılara katılmalar az oluyordu. Bakanlarla kimi görevliler dışında Hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınması bu yürekli milletvekillerini de etkilemişti. Kendi başının çaresine bakmak, ya da ailesini götürmek üzere birçok milletvekili izinli izinsiz Ankara'dan ayrılmıştı. Bu göçe kimi halk da katılınca Ankara'da at ve eşek de kalmamıştı. Yunan uçaklarının başkent demiryol durağını ve Aköprü'yü bombalamaları bunalımı artırmıştı. Issızlaşan Ankara'yı ise yaralılar doldurmuştu. Bu bakımdan bir izlenime varmak Için Yakup

Kadri Karaosmanoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları okunmalıdır.

Elde edilen zaferin sevinci Kütahya - Eskişehir yenilgisinin kırgınlığını sildi. Ulusun tersine dönük talihini gerçekte İkinci İnönü'nde İsmet değil, Sakarya'da Mustafa Kemal yenmişti (1).

Yunan Ordusu Sakarya'dan sonra artık stratejik bir saldırış yapma gücünü yitirdi. Yardım istemek için, yenilgiden sonra Avrupa başkentlerine giden Başbakan Gunaris gerçeği ve kaybolan umudu: «Küçük Asya'yı bırakmamız gerekiyor Evet, oradan çekilip gitmemiz gerekiyor.» sözleriyle dile getirdi (2).

Dış ilişkiler bakımından yarattığı olanaklar çok önemliydi. 20 ekim 1921'de Fransızlarla Ankara, ertesi gün Sovyetler ve Kafkas Sovyet Hükümetleriyle Kars antlaşmaları imzalandı. Böylece hem iki savaş cephesinden temelli olarak kurtulmuş hem de silâh ve teçhizat yardımı sağlamış ya da artırmış oluyorduk. Sakarya'da yenilseydik bu siyasal başarıların elde edilmesi çok güçtü. Bu konuya aşağıda değineceğiz.

Başkomutanın değerlendirmesi: Yapılan işlere değer vermede cömert olan Başkomutan, Mecliste 19 eylül 1921'de verdiği söylevde Genelkurmay Başkanından erlere kadar herkesi övdü (3). Bunların başında andığı iki yüksek görevliden İsmet İnönü üzerindeki övgüsünün Fevzi Çakmak için söylediklerinden daha üstün olduğunu anlamak kolaydır. Bunu yaparken Başkomutanın, Batı Cephesi Komutanının yukarıda değindiğimiz kimi düşünce ve icraatından (26 ağustos'ta Orduyu çekmeyi düşünmesi, 8 eylül'de sağ kanada kuvvet kaydırması yolunda Fevzi Paşa'nın verdiği emri geciktirmesi, 12 eylül'de yayımladığı takip emrinin amaçtan uzak olması,... gibi) habersiz kalmasında ya da kendisinin hiç hoşlanmadığı arkadan kötülemelerin cephede iken ve cepheden dönüşünde İsmet Paşa için yapılmış olmasında buluyoruz.

Mustafa Kemal ikmal işlerindeki başarısı dolayısıyle Refet Paşa'yı, zaferin kazanılmasında birinci kertede etmenlerden biri olarak göstermiştir. Bu örnek de Başkomutanın, görevlileri ve insanları yalnız hizmet başarısı açısından değerlendirmedeki alışkanlığını gösterir.

Söylevinin komutanlara, subaylara ve erlere ayırdığı bölümünde yaptığı övgüler çok içtendir.

---

(1) Selek, Sabahattin. İstiklâl Harbi, İst. 1965, s. 282.

(2) Vandemir, Gnl. Baki. Sakarya'dan Mudanya'ya. İst. 1946, s. 105. Gnl. Stratigos'un Hatıratı, s. 351'e atıfla.

(3) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. c. I, 2. b. Ankara, 1961, s. 183.

Bu söylevinde Başkomutan, Türk Ulusunun savaş isteklisi olmadığını, ama savaşma zorunda bırakıldığını ve hakkından fazla bir şey istemediğini; ama isteklerinde ısrar edeceğini söyledi. Lloyd George'un 16 ağustos'ta Yunan isteklerine açık kapı olsun diye, «başarılı bir savaşı göze almış olan ülkenin yararına eylem yapmak gerektiği» sözünü, şimdi tutmasını istedi.

19 eylül 1921'de Meclis, Batı Cephesinden iki milletvekili Fevzi ve İsmet Paşa'ların önergesiyle, Süreyya (Yiğit) ve 62 arkadaşınınkini ele alarak yasaladı. Türk'ün en büyük evlâdına, padişahın çok gördüğü rütbenin üstünde mareşallik ve gazilik yönelterek O'na da değerini verdi.

Sakarya sonunda yapılan antlaşma ve anlaşmalar: Siyasetle savaşın birbiriyle tutarlı yönetilmesi bakımından bu sözleşmelere değinmeyi yararlı buluyoruz.

Fransızlarla imzaladığımız Ankara Antlaşması, özerk bir statü ile de olsa Hatay'ı «Misak-ı Millî» sınırı dışında bırakma gibi jeopolitik zarara karşı galip devletlerden birince tanınmış olmak, Emperyalist cephede bir gedik açarak ona Sevr'i bozdurmak bakımından siyasal, bir savaş cephesinden kurtulmakla stratejik yararları sağlıyordu. Fransızların sözleşmeyi yerine getirmemeleri dolayısıyle Mustafa Kemal buranın anayurda kavuşmasını yaşamının sonundan önce yoluna koyacaktır. Fransa ile yapılan bu antlaşma, 1921 martında Bekir Sami (Kunduk) nin imzaladığı ile, birçok tâvizi kapsamamak yönünden çok farklıydı.

Bir gün ara ile imzalanan Kars antlaşması ise; 16 mart 1921'de imzalanan Moskova antlaşmasıyle Gümrü antlaşmasının Sovyetler Birliğine ve Kafkas Sovyet Hükümetlerine toptan kabul ettirilmesi demekti. Bununla iki sancağın Türkiye'ye kavuşturulması tanınmış olmakla jeopolitik, Ankara antlaşmasındakilere benzer olarak stratejik ve iki komşunun rejimlerine saygılı davranmalarını sağlamak bakımından siyasal yararlar sağlamıştır.

O çağda Sovyetlerin başlıca petrol kaynağı Bakû'nun ürünlerinin denize mahreci olan Batum'un Türkiye'den çok Sovyetler için yaşamsal önemi tanınarak, gelecek için anlaşmazlık nedeni olmasına yol açılmadan «Misak-ı Millî» sınırı dışında bırakılmasına razı olunmuştur. Kâzım Karabekir de Batum'un İşgali öncesinde buraya girmemek ve Çoruh Irmağını geçmemek düşüncesindeydi.

Bu özverilerle tek bir cephede yalnızca Yunanlılarla savaş yapmak, kesin sonuç için en önemli öğe olan silâh ve teçhizat sağlamak imkânları elde edilmiştir.

Soru 56 : Sakarya Savaşı bir zafer midir?

Batı Ordumuzun mevcudu insan sayısı bakımından Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin yarısı kadardı. Dörtte bir makineli tüfek ve yarı top sayısıyle meydan savaşması kazanılmıştı. Asıl savaşmalara katılan Yunan Gezegen Ordusu, 75.900 insandan 37.363 (yarısı) kişisini kaybetti. Bu bir yokedim idi. Düşmana daha ağır bir kayıp verdirememiz, Yunanlıların Sakarya ötesine geçmesinden önce, özellikle stratejik kuzey kanattan daha erken ve daha atak saldırış yapmamakten ileri gelmiştir.

Zaferin kazanılmasında en büyük pay Başkomutanındır. Koyduğu savunma sistemi kazancın baş etmeni olmuştur. Sonraları Söylevine «Savunma çizgisi yoktur. Savunma yüzeyi vardır..» diye geçirdiği ilkelerini 27 ağustos emri ile yayımlayarak çizgilere ve arazi yüksekliklerine bağlı kalmadan nokta nokta savunma yapılmasını istemişti ki zamanımızda uygulanan kurallara kaynak olmuştu.

Böylece 21 gün ve 21 gece süren meydan savaşması, 100 Km. cephede 20 kilometre derinlikle tek bir mevzide verilmiştir. Mustafa Kemal bu meydan savaşmasını «Çok büyük meydan savaşması = melhame-i kübra» diye nitelendiriyordu.

Bunun yanındaki kazanç etmenlerini şöyle sıralayabiliriz:

Genelkurmaylığın büyük çabasıyle yenilmiş ordunun savaşır hale çıkarılması, subay ve erlerin kahramanlığı, Yunan Ordusundan daha iyi ikmal yapılması (kimi aksamalara karşın askere düzenli olarak sıcak yemek yedirilmiştir.), Genelkurmay Başkanının isabetli görüşleri ve yerinde yaptığı müdahalelerle durum düzeltmeleri, Türk güdümünün iç çizgide manevra yapması ve birliklerin öncekilere göre daha canlı hareket etmeleri.

Yunan Ordusunun menzil hazırlıklarının eksikliğini, ikmal yapamamasını ve buna da etki yapan yarı çöl bölgeye taşmasını başlıca yanılgılar olarak sayabiliriz.

Başkomutan bu zafer ile yetinmeyerek son zaferi sağlamak istiyordu. Çünkü 30 eylül 1921'de Genelkurmaylıkça Karabekir'e bildirileceği gibi Yunan savaşma kayıpları büyük bir yakınlıkla 40 bin olarak tahmin ediliyordu (1).

Daha Sakarya meydan savaşmasının bitiminde (13 eylül) Orta ve Balı Anadolu'da seferberlik ilân edildi. Ulus moralinde canlılık sağ-

(1) Karabekir, Kâzım. Istiklâl Harbimiz. İst. 1960, s. 999.

lamak üzere Başkomutan 14 eylül 1921'de «Yunanlıları kırmak için» olan bildirisini yayınladı (²).

Soru 57 Sakarya meydan savaşması kaybedilseydi ne olurdu? Kazanılınca siyasal yoldan elde edilen sonuçlar nelerdir?

Ülkenin içinde bulunduğu hal ve koşullar altında buna şöyle cevap verilebilir. Sakarya meydan savaşması kazanılmasaydı; Ordu; yakın bir çizgide duramayacak ve Kızılırmak gerisine stratejik bir çekilme zorunda kalacaktı. Böyle olunca yenik düşen ordunun birçok erleri başlarının ve ocaklarının çaresine bakmak üzere uzaklaşacaklardı. Kalan kuvveti pekiştirmek, yeni bir ordu kurmak demek olacaktı.

Fransızlar Sovyetler görüşülmekte olan antlaşmaları imzalamayacaklardı. Böylece ordu gücü insanca yeniden artırılsa bile 26 ağustos 1922 kertesinde donatılamayacaktı.

Daha büyük bir tehlike İstanbul ve Ankara dışında üçüncü ve yeni bir yönetimin araya girmesinden ileri gelecekti. Bu, Enver Paşa'nın doğudan ülkeye sızması biçiminde oluşacak; İttihatçıların ona katılmasıyle ülke bir savaşa sürüklenmiş olacaktı. Bu noktada aşağıdaki satırları gözde tutmalıdır. Sakarya gerisine çekildiğimiz gün (25 VII) Enver Paşa Çiçerin ile gizli bir görüşme yaparak Kafkasya'ya gitti. Batum'da Zinoviev'in köşkünde konuk oldu. Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin'in 17 ağustos 1921de Moskova Elçimiz Ali Fuat Cebesoy'a söylediği şudur: «Anadolu'ya yardım için bir Sovyet Ordusu göndermeyi düşünüyorsak da bizce mümkün olmadığı gibi Türkiye'nin istemeyeceğini de biliyoruz. Ama Enver Paşa'nın sağlayacağı Müslüman kuvvetlerle Anadolu'ya geçmesi olanaklı değil midir? (¹).» Batum Kongresinde Enver Paşa'nın bulunması ile bu kongrenin 5 eylülden 19 eylül'e (Sakarya meydan savaşması sonucunu iyice belli edecek haberlerin gelişine) dek sürdürülmesinin ilişkisi açıktır. Enver Paşa Sovyetlerce desteklenmekte idi. Bu umut Sakarya zaferinin kazanılmasına kadar sürmüş ve ancak bundan sonra Enver'in bir koz ola-

(²) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV., Ankara, 1964, s. 410.

(¹) Cebesoy, Gnl. Ali Fuat. Moskova Hatıraları. Vatan Yayını, İstanbul 1955, s. 229; Firuz Kesim. Yakın Tarihimiz Dergisi c. II, s. 117.

rak kullanılmasından ve onun da bu umudu yitirmesinden sonra Sovyetler Anadolu Hükümeti ile gerçek ilişkiler kurmuşlardır. Enver'in bundan sonra Buhara yollarını tuttuğu ve oradaki serüveniyle yaşamının da sona erdiği bilinir.

Ama, Başkomutanın ordunun yenilmesine meydan vermeyeceği açıktı. Nitekim Hükümet merkezinin Ankara'ya taşınması yanısıra Ordu için 40 Km. geride Abdüsselâm Dağı - Nallıköy - Alagöz Dağı çizgisinde bir mevziin hazırlatılmasına başlamıştı. Yenilmeden çekilecek Türk Ordusunun bu mevzide yapacağı saldırışlarla ikmal güçlüğündeki Yunan Ordusu kesimlerinin kıştan önce buradan çekilmesi gerekecekti. Böylece, yukarıda sayılan sakıncalar oluşmazdı.

Oysa Sakarya zaferi sonunda temelli antlaşma ve anlaşmalar sağlandı ki bunların jeopolitik ve stratejik önemlerine eğilmeliyiz. Bunlar Fransızlarla Ankara Antlaşması, Sovyetler ve Kafkas Sovyet Devletleriyle Kars Antlaşması ve İngiltere ile Tutsak ve Tutukluların Değişimi anlaşması Sakarya zaferinin sonucu olarak elde edilmiş siyasal başarılardır.

1. Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin dümen suyunda giden Fransa ile varılan Ankara Antlaşması (20 ekim 1921), Briand Hükümetinin Yakın Doğu'da savaş hareketlerini sona erdirmeye yanaşması üzerine yapılabilmiştir. Bununla, Hatay'ı özerk bir yöneti ile de olsa «Misak-ı Millî» sınırları dışında bırakmaya razı oluyorduk. Bu jeopolitik zarar karşılığında elde edilen siyasal kazanç Batılı bir devletçe tanınmış olmak; Sèvres'in değiştirilmesine yol açarak Türkiye'nin yaşantısına kasıtlı emperyalist cephede bir gedik açmaktı. Stratejik olarak güneyde bir savaş cephesinden kurtulma yararını elde etmiş bulunuyorduk. Türkiye'nin kazançlı çıktığı İngilizlerin bundan memnun kalmayıp Fransızları protesto etmeleriyle de anlaşılabilir. Hatay'ın yönetiminde yapılan anlaşmaya Fransızların uymamış olması dolayısıyle Mustafa Kemal bu ülkenin Anayurda katılmasını sağlığında yoluna koymuştur.

Bir gün ara ile imzalanan Kars Antlaşması (21 ekim 1921) daha az önemli değildi. Ermenilerle 3 aralık 1921'de imzalanan, ama Ermenistan'ın sovyetleşmesiyle onaylanmayan Gümrü (Leninakan); Gürcistan ile Ankara'da imzalanan Antlaşmaların yenilenmesi; 22 ocak 1922'de Ukrayna ile Ankara'da imzalanacak olanla birlikte Moskova Antlaşması (16 mart 1921)nın bütün Sovyetler Birliğine maledilmesi demekti. Çünkü Moskova Antlaşması temelinde yapılan bu Kars Antlaşmasına, Sovyetler Birliği, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan hükümetleri imza koymuşlardır.

Bununla Türkiye, Brest-Litovsk Antlaşması (3 mart 1918) ile ka-

zanmış olduğu Batum sancağını Misak-ı Millî sınırından çıkarmak zorunda bulunuyordu. Buna karşı Türkiye'nin varlığı Misak-ı Millî sınırlarıyle tanınmış, Sovyetler Birliği Ile Türkiye birbirlerinin bağımsızlıklarına ve siyasal rejimlerine saygılı olmayı kabul etmişlerdir. Böylece jeopolitik olarak Doğu'da Ermenistan'a toprak bırakılması sorunu ortadan kalkmış, Ermeni baltalama hareketleri kökünden kesilmiş, bir savaş cephesi azalmış ve Sovyetlerle canlı bir bağlantı kurulmuştur.

O zamanki başlıca petrol kaynağı Bakû ürünlerinin denize çıkarılış yeri olmak dolayısıyle Batum, Türkiye'den çok Sovyetler Birliği için yaşamsal önemde idi. Bunu tanımakla Türkiye uzun süre Için de bir çıban başı bırakmamış oldu. Zaten Karabekir de ordu hareketi sırasında Çoruh Irmağının geçilmemesi düşüncesinde olduğunu bildirmişti.

Daha savaşın içinde Misak-ı Millî sınırından yapılan bu iki fedakârlık ağır görünürse de Türkiye ancak bu sayede savaşı tek cepheye indirme yararını elde etmiş ve bu devletlerin yardımlarına, eskilerin arttırılmasına kavuşmuştur. Aşağıdakl sorularda göreceğimiz gibi Yunan Ordusuna karşı kazanılacak zafer kadar önemli olan öğe, silâh ve teçhizat bulunması idi.

Yine bir gün ara ile (22 ekim 1921) İngilizlerle İstanbul'un işgali üzerine tutuklanan Rawlinson ve benzerleri karşılığında tutsak ve tutukluların serbest bırakılması anlaşması imzalanmıştır.

Bunlar arasında Dışişleri Bakanı Bekir Sami'nin Fransız Başbakanı Briand ile 11 mart 1921'de Londra'da imzaladığı ve Türk Hükümetinin kabul etmediği antlaşma ile Ankara Antlaşmasının kıyaslanması ilginç ise de; okuyucunun bu yolda birçok kaynak bulacağını düşünerek konumuz içine almadık. Ama bu antlaşmanın Ingilizlerce duyulması üzerine doğan ilginç bir noktayı David Walder'in Çanakkale Olayları'ndan almadan geçemeyeceğiz. Ankara telsizi Antlaşma metnini Fransız Filosu Komutanına veriyordu. Kapalı verilen bu yazıyı İstanbul Boğazı doğusundaki İngiliz telsizi aldı. Fransız şifre anahtarını biliyorlardı ki açarak Londra'ya kendi şifresiyle lletti. Böylece Ankara Antlaşması Fransız ve İngiliz Dışişleri bakanlarınca aynı zamanda öğrenildi.

V.

STRATEJİK SALDIRIŞ

Soru 58 : Sakarya'dan sonra tutulan cephe nerelerden geçiyordu? Kolordu ve Ordu Komutanlıklarının örgütlenmesi nasıl oldu?

Yunanlılar, 21 şubat 1921'de Londra'da üzerlerine aldıkları, Anadolu Hükümetini barışa zorlamak yükemini yerine getirememişler; Sakarya'dan yenilerek çekilmişlerdi. Çekiliş sırasında bozgunu önlemek ve morali yükseltmek için General Papulas'a: «Yüzyıllardır Yunanlı ayağının basmadığı bu topraklardan geçmekte olan bizleri Tarih, değer vererek anacaktır.» diye birliklerine seslenmek kalmıştı. 18 eylül 1921'den itibaren Yunan Ordusu Eskişehir - Seyitgazi çizgisinde yerleşmiş; Türk birliklerinin Afyonkarahisar'a doğru ilerlemelerini de kuvvet kaydırıp önleyebilmişti. (22 ekim 1921) Bu arada (7:21 ekim) İstanbul'daki Japon Yüksek komiseri İngilizler ile Türkler arasında sonuca varmayan arabulma girişimi de yapmıştı.

22 ekim 1921'de Batı Cephesi birlikleri: Kocaeli Grubu (Mürettep Tümen ve Ulusal müfrezeler); 3 ncü, 4 ncü ve 1 nci kolordular ile, 14 ekim 1921'de kurulmuş olan 1 nci Ordu (2 nci kolordu, 6 nci, 8 nci tümenler, 5 nci Süvari Kolordusu ve Menderes Müfrezesi) Gemlik İznik - Bilecik - Söğüt - Beylikahır (Alpu'nun 25 Km. doğusunda) Kaymaz - İhsaniye - Bayat - Çay Hamidiyesi - Karaaslan - Sandıklı'nın 30 Km. kuzeyinde Savran Çivril genel çizgisinde Yunan Ordusu ile temasta bulunuyordu.

Türk kuvvetleri 15 P., 4 Sv. ve Menderes müfrezesiyle 139.708; Yunan Ordusu 12 P. tümeni, 2 Sv. tugayı ve 6 bağımsız piyade alayı olarak 147.837 kişiyi kapsıyordu.

Malta'dan serbest bırakılan Ali İhsan (Sâbis), Başkomutana «Bu savaşta bir er gibi hizmete hazır olduğunu» söylemiş; kendisine önce Batı Cephesinin ikiye ayrılmasından oluşacak cephelerden birinin komutanlığının verilmesi düşünülmüşse de eski denemeler hatırlanarak 1 ncl Ordu Komutanlığına atanmıştı.

Cephenin ikiye ayrılmaması için İsmet Paşa'nın ileri sürdüğü düşünceler, Kütahya Eskişehir savaşmasından önce beslenen ve Batı ve Güney cephelerinin birleştirilmesine etki yapan stratejik ve ikmal olanağı temelinde olup (Soru 40) kişisel art düşünceler ürünü değildi. İsmet İnönü, cephenin ikiye ayrılması halinde kuzeyde kalanın ikmal için Konya demiryolu dolayısıyle güneydekine bağlı kalması gerekeceğinden her iki cephenin yakından yönetilmesi için Başkomutanlık karargâhının da cepheler yakınına gelmesini önermişti.

Yakup Şevki (Subaşı)nin de yine Malta'dan gelmesiyle 3., 4. ve 1. kolordular 2 nci Ordu olarak onun komutasına verildi.

Bundan sonra Batı Cephesi Kocaeli Grubu, 2 nci ve 1 nci orduları kapsar olacaktır.

Kolorduların; Sakarya'dan hemen sonra (13 eylül) verilen kuruluş emriyle, grupların adları değiştirilerek örgütlenmiş olduğunu yukarıda söylemiştik.

Soru 59 : Bölgenin stratejik özelliği nedir?

Bölgenin stratejik ve taktik incelenmesi konumuz değilse de, büyük bir saldırış için plânların yapılmasına ve bunların uygulanmasına temel olan bilgileri vermeyi gerekli sayıyoruz.

Yunan Ordusu Murat baş yaylâsını tutmakta ve bunu ilerisinden örtmekteydi. Gerisinde Orta Anadolu'nun çölümsü bölgesi bulunan Türk Ordusu da karşısında bulunuyordu.

Altıntaş, Afyonkarahisar, Ahır dağı, Murat dağı dörtgeni ile şekillendireceğimiz Murat baş yaylâsı Marmara denizi ile Akdeniz arasına uzanan dağ zincirlerinin ayrıldığı bir bölge idi. Bu bölgeyi tutmakla Yunanlılar, bu denizlerle arkalarındaki Ege Denizine uzanan vadileri ve dolayısıyle ilerleme yollarını da örtüyorlardı. Bu arada Afyonkarahisar Eskişehir demiryolunun manevra çizisi olarak kullanılması yararı da Yunanlılara kalmış bulunuyordu. Demek ki; uzak kaynaklara bağlılıktan doğan ulaşım güçlüğünden başka Türk Ordusu, 1921 yazına kadar ustalıkla kullandığı Eskişehir - Afyonkarahisar demiryolunun verdiği manevra olanağından da yoksun bulunuyordu.

Murat baş yaylâsının önünde yerleşmiş bulunan Yunan Ordusunun yenilmesi, bu yaylânın savaşmaya elverişli olan Altıntaş, Afyonkarahisar, Dumlupınar arasında mümkündü. Bu, büyük savaşmanın alanını belirleyen bir bölgecik oluyordu.

Yunan Ordusunun tuttuğu cepheye göre bu savaşma alanına

Türk Ordusunu götürecek en kısa doğruitu da Sandıklı - Sincanlı doğrultusu olurdu. Motörlü araçlardan yoksun ve hareket gücü eksik bulunan Türk Ordusu için hedefe olan bu kısalığın önemi büyüktü. Asıl kuvvetlerin yöneltileceği doğrultu bu olurdu. Zh. ve Mot. yapıdaki ordular için değer yargısı başka açıda olabilirdi.

Arazinin doğal yapısından ileri gelen bu önemi Afyonkarahisar - İzmir demiryolunun, savaşmanın yapılacağı bölgenin güney kesiminden geçişi de artırıyordu. Bu yüzden bu doğrultu, en kısadan düşman gerisine düşmeye yarayan stratejik doğrultu haline geliyordu. Burada, Kocatepe bir doğa vergisi olarak büyük bir örtme olanağı sağlıyordu.

Buna karşı Yunan stratejik saldırışı Altıntaş, Afyonkarahisar, Dumlupınar doğu ya da güney kenarlarından asıl kuvvetlerle yapılabilir; Türk Ordusu Eskişehir ve Afyonkarahisar yakınlarındaki tali yaylâlarda tutunamamak güçlüğüyle Sakarya Irmağı gerisine çekilmek ihtimali karşısında kalırdı.

Gelecek uzun aylarda Türk sevk ü idaresi, sonunda kurtuluşa varacak saldırışı yapmaya, bunu yapıncaya kadar eldekini korumaya ve eksiklerini bütünlemeye çaba harcayacaktır. Bunları ilerdeki başlıklarda göreceğiz.

Soru 60 : SAD saldırışı plânı nedir? Önce kim düşündü?

Gizlilik bakımından Arap alfabesinin kalın «S» harfi olan «Sad» harfiyle anılan bu saldırış, daha 13 eylül 1921'de (Sakarya savaşmasının bitiminde) seferberlik ilânıyle birlikte Başkomutanca düşünülmüştü. Yazışmalarda bu plândan Genelkurmaylık ve Batı Cephesi hemen aynı zamanda söz ettiler.

Genelkurmay Başkanlığı 15 ekim 1921'de Batı Cephesine verdiği direktifte: Yenilmiş olan düşmanın toparlanmasına zaman bırakmadan, İzmir ile ulaşımını kesecek gibi, bir saldırış yapılmasını istiyor ve bunun yeriyle zamanı üzerindeki düşüncesini soruyordu.

Öte yandan Batı Cephesi Komutanı 14 ekimde birliklerine verdiği emirde, saydığı yakın tedbirlerden sonra «asıl amacımızın düşmana kesin bir vuruş indirmek» olduğunu, 1 nci, 4 ncü ve belki 3 ncü kolorduların bu amaçla 2 nci kolordu gerisine ve demiryolu güneybatısına alınacağını yazmış bulunuyordu.

17 ve 18 ekim'de Genelkurmaylığa verilen cevap ve bu makamdan bildirilen yeni emre göre plân temelleri şöyle düşünülüyordu:

Batı Cephesi Komutanı 2 tümeni Eskişehir dolayındaki 3 ncü Yunan Kolordusuna bırakarak bir kolordu ile Afyonkarahisar kuzeyinden, üç kolordu ile de Sandıklı kuzeyi Toklusivrisi arasında (Süvari Kolordusu bunların yanından ve batısından Dumlupmara doğru) Sandıklı Altıntaş genel doğrultusunda bir saldırışı düşünüyor ve bunun 15 gün içinde yapılabileceğini bildiriyordu. Yahşihan'a geldiği bildirilen 10 İngiliz sahra topunun eline geçmesini şart olarak ileri sürüyordu.

Buna verdiği cevapta Genelkurmaylık, düşüncesini şöyle yazıyordu: Eskişehir yöresindeki 3 ncü Yunan Kolordusuna 2 piyade tümeni bırakılmamalı, bir kolordu Afyon kuzeyinden, bir kolordu Afyon-Sandıklı kuzeyi arasında ve Çivril Grubu diye adlandırılan iki kolordu ve bir süvari kolordusu Hocalar - Sıvaslı kuzeyinde Işıklı çizgisinden Dumlupınar - Banaz - Güre çizgisine saldırış yapmalıydı.

Yunan Ordusunun İzmir ile olan ulaşım yollarına büyük kuvvetler yöneltilmesi her iki plânda da yer almıştı. Başlıca ayrılık, Genelkurmaylık plânının batıya, Banaz ve Güre'ye doğru açılmasındaydı. Hareket gücü eksik olan ordumuz için Batı Cephesinin plânı, yapılabilirlik bakımından daha yararlı görülür.

Soru 61 : SAD saldırışı için ast komutanlar ne düşünüyordu?

Ordu ve kolordu komutanlarının düşünceleri, Batı Cephesi Komutanının Genelkurmaylığa cevap vermesi sırasında, kendilerine yönelttiği soruya verdikleri karşılıklardan belli oluyordu.

2 nci Ordu Komutanlığı daha kurulmamıştı. 1 nci Ordu Komutanı Ali İhsan Sâbis'in düşüncesi şöyle idi: Subay mevcudu ve eğitimi eksiktir. Silâh ve teçhizat azdır. Bunlar tamamlanmadıkça saldırış yapılmamalıdır. Saldırışın kış başında yapılması da sakıncalıdır. Saldırış yapılması, güvenli bir savunmayı da yitirebilir. Saldırışın yapılmasına muhakkak karar verilirse Sandıklı ve batısından yönetilmesi yararlı değildir. Bu doğrultuda yardımcı saldırış yapılmalıdır. Asıl kuvvetlerle saldırış, Döğer - Afyonkarahisar çizgisine yöneltilmelidir.

2 nci Kolordu Komutanı Salâhattin Âdil, Emirdağ - Anıtkaya Eğret doğrultusunda bir saldırış yapılmasını seçmekteydi. Arkasından yazdığı bir yazı lie saldırışın bahara bırakılmasını da öneriyordu.

1 nci, 3 ncü, 4 ncü ve 5 nci kolordu komutanları (İzzettin, Kâzım, Kemalettin Samî ve Fahrettin) kimi değişikliklerle Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın düşüncesindedirler. Çözüm yollarının büyük

çoğunluğu asıl saldırışın Afyonkarahisar batısından yapılması ve düşmanın İzmir'le olan bağlantısının kesilmesi temelindedir. Bu, bir ilke birliği sayılır.

Kısa bir süre sonra 1 nci Ordu Komutanı Ali Ihsan Sabis, kendine bağlı komutanlara (2 nci ve 5 nci kolordu, 8 nci ve 6 nci tümenler) bir stratejik harita alıştırması yaptırdı. Bu komutanların çoğunun kendi görüşünde birleşen tekliflerini Batı Cephesi Komutanına, o da Genelkurmaylığa sundu. Genelkurmaylık çevresinde bu, 1 nci Ordu Komutanının kendi görüşünde israr ettiği yolunda yorumlandı.

İnceleme sonuçlarını gözden geçiren Fevzi Çakmak bir eleştiri gönderdi. Bunda: «Hazırlıklardaki eksiklikleri gidererek saldırış yapılmasını istemek» ile «Saldırışı bahara bırakmak» düşüncesinin birbirinden ayrı tutulmasını bildirdi. Havaların iyi geçmesinden yararlanılarak hazırlıkların bitirilmesini öğütledi.

Gerçekte de saldırış ruhunun korunması ve Mecliste bir tepki yaratılmaması için saldırışın bahara bırakılmasından söz etmiyordu ve edilmedi de.

Soru 62 Sad saldırışı neden bahara e:telendi? Ismet Paşa'nın bundaki rolü nedi?

Güz saldırışı için bazı taktik hareketler yapıldı. Yunanlıların Afyon batısındaki tepelere kayması üzerine 6 nci Tümen 10 ve 11 ekim 1921'de Kırcaslan beline, Sv. Kolordusu 17 ve 18 ekim'de Çiğiltepe-Çivril çizisine keşif saldırışı yaptılar. 1 nci Kor. Çay, Eğridir Gölü arasına, 4 ncü Kor. Eber Gölü kuzey ve güneyine kaydırıldı. (ekim 1921 sonu.) Düşmanın Çal doğusunda Menderes dirseğindeki Şeyhelvan dağını alması üzerine Sv. Kolordusunca başarısız bir saldırış yapıldı (23 28 kasım) Bu, 13 eylülde ilân edilmiş olan seferberlik üzerine silâh altına alınanların ancak 15 günlük eğitiminden ileri gelen eğitim eksikliğini de gösterdi. Sonuç üzerinde daha önemli etki yapan ve o zaman dikkati az çeken öğe Alman Mavzerlerinin cephanesiz kalmasıydı.

Eğitim eksikliği yanında birliklerin hazırlık standartlarının yetersizliği sürmekteydi. İngiliz topları gelmiş, cephanesi getirilememiş, Akşehir dolayında Asarı durağından Eğridir Gölüne dekovil döşeme işi ilerlememişti.

Ismet Paşa komuta yeri (3 aralıktan beri Akşehirde) ne gelen Başkomutana 4 saatlik sözlü bir sunu yaptı (10 aralık). Bunda; Yunan

Ordusunun da büyük kesimiyle güneye kaymış olduğunu, Ordunun ancak 150 bin insana çıkarılabildiğini, beklenen cephane ve teçhizatın ancak yarısının alınabildiğini, birliklerin demiryolu son durağından 40 Km. ilerleme gücünde bulunduğunu anlatarak, «eksikliklerimizin tamamlanmasına kadar şimdiki konuşun korunmasını» önerdi (1). Kasım ortasından beri havalar bozulmuş, arazi çamur denizine dönmüştü.

Başkomutan kararını şöyle bildirdi: Genel bir saldırışa geçebilmek için ordunun, eksikliklerini bütünlemesine kadar, demiryolunun iki yanındaki durumu korunacak ve şimdilik «Sad Saldırışı»nın nasıl yapılacağı üzerinde durulmayacaktır.

Saldırışa aralıksız hazırlanılırken, düşman bu hazırlıkların baskısı altında tutulmalı; siyasal, askerî yada iç durumların gerektirebileceği bir saldırış yapma durumunda kalınabileceğinden Ordunun bütün bağlılarının pek yakında harekete geçecekmiş gibi saldırış ruhu korunmalıdır. (1)

Artık çabalar Sad Saldırışı plânı ya da benzerini uygulayabilme gücünü sağlamaya yöneltilmiş olacaktı. Hazırlık bakımından 10 aralıkta yapılmayan saldırış, daha önce de yapılamazdı. Meğer ki Sakarya takibi, düşmanı bozguna uğratmış olmalıydı. Şimdi olduğu gibi o zamanki engel de hareket gücü bakımından olan eksiklikti.

Ismet İnönü; Ali Ihsan Sabis ve Salâhattin Âdil gibi, saldırışın kendisine karşı çıkmamış, giderilmesini gerekli gördüğü eksiklikleri ileri sürüp hareketin bahara bırakılmasında büyük bir rol oynamıştı. Elbet Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak da «ne olursa olsun saldırış yapma» niyetinde değillerdi.

Başkomutan, Ankara'ya dönüşünde, konuk Ukranya Başkomutanı Frunze'ye eksiklikler üzerinde ayrıntılı bilgiler verdi. Bunların 2-3 ayda sağlanamaması halinde diplomatik yollardan çözüm arama durumunda kalınabileceğini söyledi. Kuşkusuz bu, O'nun içten düşüncesi değildi. Frunze 22 aralık 1922'de Çiçerin'e gönderdiği raporda izlenimini: «Türkiye'nin kaynak ve olanakları askerî sorunları sonuca erdirmeye yeterli değildir. Ordu, direnme gösterebilir. Yardım görmezse bir zaferi sağlayamaz» diye belirtti. Sovyet yardımının, bundan sonra gelişeceği de görülecektir.

---

(1) Harb Tarihi D., Türk İstiklâl Harbi. Ank. 1967, c. II, ksm. 6, kitap - 1, s. 63. ve ek 4.

Soru 63 Sad Saldırışı plânına paralel olarak düzenlenen başka plânlar nelerdir?

Sad Saldırış plânı, Yunan Ordusu güney kesiminin kuvvetli tutulmadığı varsayımına dayanıyordu. Bir tek plânın her hal ve koşula uymayacağını gözde tutan Türk yüksek güdümü daha bir dizi saldırış ve savunma plânı hazırlamıştır. Bunların başlıcalarından biri asıl saldırışın Bayat - Döğer - Altıntaş genel doğrultusunda, ikincil saldırışların Akarçay güneyinden yapılacak olanı da içinde olarak öteki kesimlerden yapımlanması içindi. Batı Cephesince ast komutanlara 22 kasım 1921'de bildirildi.

Eskişehir Sivrihisar genel doğrultusundaki bir Yunan saldırışına karşı hazırlanan bir başkası, Emirdağ (Aziziye) yöresinde tutulacak birliklerle Emirdağ Çifteler - Kaymaz doğrultusunda yapılacak bir karşı saldırış içindi. Bu amaçla 2 nci kolordu Emirdağ yöresine alınmıştı.

Ayrıca derinlikte savunma amacıyla, Afyonkarahisar güneyinden Çay üzerine yapılacak bir Yunan saldırışını durdurmak üzere Şuhut - Sandıklı arasında (Ağzıkara Kumalar dağı çizgisi) mevzi hazırlatıldı.

Genel bir Yunan saldırışına karşı «K» simgesiyle adlandırılan yedek mevzilerin seçilmesi büyük bir önemle ele alındı. Büyük çapta bir Yunan saldırışını Batı Cephesi Komutanı ile 1 nci Ordu Komutanı Akarçay güneyinden, 2 nci Ordu ve Süvari Kolordusu komutanlarıysa kuzeyinden bekliyorlardı. Bu düşünceleri bağdaştırarak mevziler seçilmesi için bir kurul örgütlendi. Bütün yüksek makamların üzerinde birleştikleri mevziler bulunamadıysa da, sonunda fiilen tahkim edilen mevziler şöyle saptandı:

Birincisine ileri mevzi deniyordu. Tutulan asıl mevzie olan uzaklığına göre bugün bunu örtme mevzii diye adlandırıyoruz. Şuralardan geçiyordu: Orhangazi İznik Vezirhan Eskişehir kuzeyinde Sarıcakaya Alpu Çifteler batısı - Mecidiye - Cevizli - Bayat Batısı İşçehisar Çobanlar Kocatepe (şuhut kuzeyinde) Sandıklı kuzeybatısında Hocalar - Çivril kuzeydoğusunda Işıklı İtalyanlar gittikten sonra Sökeye dek Büyükmenderes Irmağı. Hemen ekleyelim ki Büyük saldırışın başlamasından önce ve yığınak yürüyüşlerinin arifesinde (12 ağustos 1922) bu çizinin asıl mevzi olması buyurulacaktır.

İkincisi: Baştan beri tutulanı ve 12 ağustos 1922'ye kadar asıl mevzi sayılanı idi. Bu da şöyle geçirilmişti: Alpu'nun 30 kilometre kuzeydoğusunda Başören Beylikahır - Kaymaz doğusu Kaymaz gü-

neyinde Belpınar - Bayat doğusu - Hamidiye - Işıklar - Şuhut doğusu - Eğridir (Hoyran) gölü kuzeyi -.

Bu mevzi 2-3 çizgilik toprak tahkimatı kapsıyordu. Önemli yerlerde siper yapılmıştı. Dikenli tel bulunmadığından yalnız Belpınar bölgesine konabilmişti.

3. mevzi: Emirdağ Eber Gölü Çay Sultan Dağı Eğridir G. Kuzeyi. Mevzi birçok yerde iz halinde toprak berkiti idi.

Soru 64 Büyük Türk Saldırışının hazırlık çabaları hangi alanlarda olmuştur?

İlk kez kendisinin uyguladığı topyekûn savaş öğretisine göre Başkomutan Mustafa Kemal, meydan savaşmasını da üç güç dalında yapacaktı. Bu güç kaynakları; en önemlisiyle ulus, Meclis (o çağda yürütme gücünü de elde tutması dolayısıyle hem siyaset hem yönetme organı idi) ve silâhlı kuvvetlerdi. Hazırlıklar da hem dış cepheye hem iç cepheye karşı yapılacaktı. İç cephenin önemini anlamak için o zamanın karşı devrim hareketlerini gözde tutmak yeter.

Büyük Türk Saldırışının başlangıcını, Sakarya savaşmasının bitiminde seferberliğin ilân tarihi olan 13 eylül 1921 olarak almalıyız. 14 eylül'de de Yunana karşı, şahlanma için ulusa bildiri, tensik için orduya emir verildi.

On ayı geçen sürece yapılacak olan bu hazırlıklar devcen (makro) hazırlıklar sanmamalıyız. Bunlar, kaynakları kazınmış ülkenin en ucra köşesinden ve en küçük gücünden sağlanan minik (mikro) çabaların toplamı olacaktı. Harcanan çabalar ve elde edilen ürün miktarı bir arı kovanının eylemi gibi basit ve azdır. Oysa bu, ulusun halife fetvasından uzaklaşması oranında, yüzyılların vuruğu haliyle halkın, bağımsızlık bayrağına sarılışının çizdiği yüce bir görünümdeydi. Bunları gözden geçirmek gereklidir.

Savaşın ve parçalarının hazırlanması, bugünkü askerî edebiyatta da silâhlı kuvvetlerle ulusal güçler üzerinde; cephede ve gerisinde yapılır diye sayılmaktadır.

Aşağıda, bu konu üzerinde vereceğimiz bilgiler biraz ayrıntılı olacaktır. Bunun nedeni, Büyük Önderin nitelediği gibi hiç bir şeyin tesadüfe bırakılmadığını, Büyük Türk Saldırışının da her evresiyle düşünülmüş, plânlanmış olduğunu canlandırmak isteğidir. Çünkü; «Başkomutanın yönetiminde saldırdık. Düşmanı denize döktük...» havasıyle, yapılan işlerin ağırlığı çok kez unutulmuştur. Bunun dışında

bir neden daha vardır. O günleri yaşamayan herhangi bir Türk kuşağının etkisi altında kalınmış olan hal ve koşulları gereğince canlandırabilmesinin güçlüğüdür. Bunun içindir kl biz olabildiğince tamam ve canlı bir izlenim vermeğe çalışacağız.

Soru 65 **Büyük Saldırış hazırlıkları sırasında saldırış ruhunun korunması ve moralll yükseltme bakımından harcanan çabalar hangileridir?**

Büyük Türk saldırışının Ordu dalında hazırlanmasına, Sakarya Savaşmasının bitiminde 13 eylül 1921'de verilen tensik emriyle başlandı. Bu hazırlıkları saldırış ruhunu koruma, morali yükseltme, eğitim ve örgütleme ve lojistik kollarında görebiliriz.

Hazırlıklar bir saldırış için yapıldığına göre saldırış ruhunun duruk (müstakar) bir durumda uzun süre canlı tutulması çok önemli ve güç bir işti. Bu, Sad saldırış plânının ertelendiğinden söz edilmesi, yapılan her eylemin yakın bir saldırış için olduğunun telkini ile sağlandı. Saldırışın bahara bırakıldığı ne ağza alındı, ne de yazıya döküldü. Herkes, yarın saldırışa geçileceği kanısıyle yaşadı. Baskınlar, sınırlı erekte saldırışlar lle uygulama alanında da canlı tutuldu. Bu, çok önemli olan hareket serbestliğinin elde bulundurulmasının da aracı idi.

Moralin yükseltilmesi bakımından alınan tedbirler iyi yedirme, hatta mektupları komutanlarınca yazılarak erlerin aileleriyle düzenle haberleşmelerinin sağlanması, mazeret izinlerinin esirgenmemesl... 1. Dünya Savaşındakilerle kıyaslanamayacak şekilde yoluna kondu. Bu savaşta er kendisini, daha öncekinde olduğu gibi ülkeler ötesine atılmış, ocağından habersiz bir halde saymıyordu. Kaçmalara engel olmak için Batı Cephesince baş vurulan, kaçak eri olan ailenin köyünden başka bir yere uzaklaştırılması gibi başka bir tedbir de vardı. Yüzyıllardan beri Türk Ordusunun, meşru olmayan savaşlar için uzun süren askerlikten ve ülkeden kopmuş olarak savaşmaktan ileri gelen bu derdi büyük çapta azalmıştı. Giyecek işi gereğince yoluna konamamıştı. Giysi yetiştirilemiyordu. Bunun Için istenilen ödenek Mecliste eleştirilince, Sakarya Savaşmasından önce Fevzi Paşa «Erleri giydiriyoruz. Kaçıyorlar. Yine getiriyoruz. Yeniden giydiriyoruz.» diye açıklamada bulunmuştu. Temmuz 1921'deki kaçak sayısının 30 binden kasım 1921 ayı içinde 3 bine düşmesi moraldeki yükselişin bir ölçüsü idi.

Subay moralini düzeltmek için büyük çabalar harcandı. Subaylar, ne kadar süreceği belli olmayan bir ölüm-kalım savaşına koşmuşlar, kendi başlarına bıraktıkları ailelerinin nasıl geçineceklerini bile düşünmemişlerdi. Birlik kazanlarından geçiniyorlar ve birkaç ayda bir aylık alıyorlardı. Bu üzücü durum yedi yasa lie yoluna kondu. Bu yasaları, Sabahattin Selek'in eserinden şöyle özetliyoruz:

Uçuculara ödenek verilmesi, olaganüstü dört aylık ödeme yapılması, seferberlik ve cephe zamları kabulü, kimi makamlara ve üst makamda görev yapma ödeneği tanınması, hizmet eri ve biniş hakkına sahip olanlara seyis ayrılması, kişisel atların beslenmesi, yüzbaşıdan küçük rütbedeki subaylara yılda bir ikramiye verilmesi yolunda idi.

Bu giderler av hayvanlarından alınan vergi ile deniz araçları vergisinin artırılması, konsolosluk harçlarının iki kata çıkarılması, para cezalarının iki kat alınması yolundaki dört yasa ile karşılanacaktı.

Meclisteki görüşmeler sırasında bu yasaların kendileri değil, ordunun saldırış yapamayacak durumda oluşu, 1922 de barış yolundaki davranışlar eleştiri konusu oldu.

Soru 66 Ordunun eğitimi, örgütlenmesi ve lojistik işleri bakımından harcanan çabalar nelerdir?

Saldırışın bahara ertelenmesiyle eğitim sorunu ön plâna geçmişti. Nişancılık, gece hareket ve eğitimi, tümene kadar birlik eğitimi üzerinde büyük çaba harcanarak çalışıldı. Kolordu manevraları yapıldı. Orduda okur-yazar oranının % 7 dolayında olması, eğitim gereçlerinin az ve ilkel bulunması çabayı güçleştiriyorsa da bu alanda Yunan Ordusununkine yakın bir düzeye çıkıldığı kabul edilebilir.

Bu konuda Ali İhsan Sabis ile Yakup Şevki'nin titiz davrandıkları görülüyordu. Bu yüzden büyük bir saldırışı da mümkün görmüyorlardı. Titiz davranmaları doğruydu ama, bulunulan noktaya nereden gelindiğini düşünemiyorlardı.

Örgütleme sorunu: Birliklerimiz, az mevcutlu ve buna karşı çok sayıda idi. Ordu komutanları dolgun mevcutlu ama daha az sayıda birlik bulunmasını istemekte idiler. Batı Cephesi Komutanı bu konuyu 27 nisan 1921'de piyade tümenleri sayısının 18 den 15'e düşürülmesi ve Yunan tümenlerinin standartlarına yaklaştırılması şeklinde önermişti. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, küçük çaptaki birliklerin daha kolay güdümleneceği ve ele geçecek insan ve gereçleri da-

ha kolaylıkla hazır birlikler haline getirilebileceği düşüncesiyle kabul etmemişti.

Lojistik sorunu: Ordunun eksikliği en çok bu alanda kendini gösteriyordu. Kaynak çeşidinin çokluğu dolayısıyle aynı görevi yapan çok türde silâh vardı. 42 çeşit top, 4 çeşit tüfek ve 9 çeşit ağır makineli tüfek bulunuyordu. Aynı birlikte bunların değişik olarak bulunması cephane ikmalini güçleştiriyordu.

Yakup Şevki Paşa'nın önerisi ile (7 ocak 1922) birlikler arasında gereç birleştirilmesine gidildi. Tümenlerde bu sağlandı ise de ordu toplumu içinde değişiklik sürüp gitti.

İhtiyaçlar sayısız tedârik olanağı pek az, ikmal işleri ağır, ulaşım ve hizmetler yetersizdi. Tedarik için ülkenin en dar kaynaklarına el atılmış, işgal altında bulunan yerlerdeki kendi malımızı kaçırma, Avrupa'dan da kıt para ile satın almalara girişilmişti. Bu bakımdan en belirli yardım Sovyetlerle Fransızlardan geliyordu.

10 aralık 1922'de Başkomutana yaptığı sunuda İsmet Paşa, emrindeki 16 piyade ve 4 süvari tümeninin menzille birlikte mevcudunun 150 bin olduğunu ve bunun 20 doğumdan elde edilmiş olduğunu söyledi. (Nüfusu 4,5 milyon olan Yunanlıların ise topraklarımızdaki mevcutları 162 bindi.) Silâh sayısı: 66 bin tüfek, 536 Hf. ve 582 Ağ. Mt. ve 228 toptu. Beklediği techizatın ancak yarısını alabilmişti. Cephane az, demiryol son durağında uzaklaşma yeteneğimiz 40 Km. 2000 tonluk kaldırma gücü verecek taşıt gerekiyordu. Yiyecek ve aylıklar için 3 milyon liraya ihtiyaç vardı. Et eksikliğini gidermek için göllerden yapılan balık avlarına maliyeciler engel olmamalıydı. Özeti: hazırlıklar ağır ilerliyordu. Varılacak düzeyi Büyük saldırış başında göreceğiz.

Soru 67 : Ali İhsan Sâbis'e niçin işlen el çektirilmişti? Saldırış plânına ne katkısı olmuştur?

Harp akademisini Mustafa Kemal'in sınıfının birincisi olarak bitiren Ali İhsan, 1. Dünya Savaşında 13 ncü Kolordusuyle İran İçlerinde Ruslara karşı başarılı hareketler yapmıştı. Irak'taki 6 ncı Ordu Komutanlığı o kadar başarılı olmadı. Savaşın son safhasında Dicle Grubunu zamanında çekememesi dolayısıyle 13 bin kişinin tutsak olmasına yol açtı. (29 ekim 1918).

Mütareke koşullarına aykırı olarak Musul'a girmek isteyen İngiliz Generali Marshall ile görüşmesinde, «Savaşın yeniden açılması-

na yol açmak istemem.» yolundaki sözüyle, bu komutana cesaret vererek, bir hafta içinde Ordusunun yalınız üzerindeki silâh ve teçhizatla çekilmesi isteğiyle karşılaştı. Bu istek, asayişin korunmasına gerekli olandan fazla kuvvetin terhisi yolundaki Mondros Mütarekesinin 5. maddesine dayanıyordu. Ama petrol bölgesini ele geçirip eylemli bir durum yaratmaktı. Birçok görüşmelerden sonra zaman kazanmak için Ordu komutanlığından istifa ettiğini bildirince, Musul'u 24 saat içinde bırakıp gitmesi isteğiyle karşılaşarak bunu yapmak zorunda kaldı (8 kasım). Ordu gereç ve teçhizatının birçoğunu bıraktı (1).

Ali İhsan Sabis'i bu olanlardan ötürü değilse bile gereç ve silâhlardan menzil örgütlerinde bulunanları geriye almaması yüzünden eleştirmek gerekir; dönüşünde İngiliz zırhlı otosundan yararlanmasını da.

Daha o sıralarda ulusal savaş yapmak istediğini, bu yolda gerekli tedbirler aldığını ama Yakup Şevki ile bu yolda anlaşamadığını yazması tartışmaya değer. Düşünmüş olsa bile görünürde aldığı bir tertip yoktur. Yakup Şevki ile haberleşmesi anlaşmaması yolunda kesin bilgi de yoktur.

Malta'dan dönünce Mustafa Kemal'e «Kurtuluş savaşında bir er gibi çalışacağını» söylemesi ve kendisinden kıdemsiz olan General İsmet'in emrinde görev alması, özveriliğinin delilidir (2).

1921 güzünde SAD saldırışının plânlanması sırasında Ordunun saldırış yapamayacağını söylemesi isabetli idi. Yapılmasında ısrar edilirse büyük kuvvetlerin Afyonkarahisar kuzeyinden kullanılması düşüncesinde idi ki Büyük saldırışı plânladığı yolunda bu konudaki söylentiler doğru değildir. (Soru 61).

Düşüncesinde ısrarı sonucu Ankara'da kendisine karşıt bir izlenim doğunca, Cephe Komutanından yakınma anlamına gelecek şekilde, onu atlayarak Genelkurmaylığa baş vurması, emir ve komuta ilişkilerinde titiz olan İsmet Paşa'yı kızdırdı. Kendisini uyarmasına ve Genelkurmaylığa şikâyetine yol açtı. İsmet Paşa'nın gösterdiği bu hassasiyet boşuna değildi. Ali İhsan'ın her durumda kendisini cephe komutanından üstün görmeye çalıştığı saklanamayacak hale gelmişti. Onun bu davranışı, Kurtuluş Savaşı önderleri arasında kurulup süren karşılıklı güven ve saygı sistemine uymuyordu.

Astlarını koruma görüşüyle işlemleri sert ve saldırgan, birlikler-

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. I. Ankara, 1962, s. 79-92. Savaşa yol açmam demesi: s. 86, İstifasını söylemesi: s. 88, gereç çekmemesi: s. 91.

(2) Belgelerle T. Tarihi D. Türk Kurtuluş Savaşı, s. 81.

den karargâhlara subay alıp çalıştırmayı yasaklayan emirlere kulak tıkamış, Ordunun yiyecek ödeneğini subaylara aylık verecek şekilde sorumsuz, kendisi için propaganda yapmak üzere er elbisesi giydirdiği subayları birliklerde erler arasına sokacak kadar insan yönetiminde tedirgin olan Ali İhsan'ı Başkomutan, Cepheye gelerek dinledi. Batı Cephesi Komutanından olan şikâyetlerini Fevzi Paşa ile tasvip etmediklerini ve cephe komutanının baş vurması halinde görevinden alınacağını söylerek kendisini uyardı.

1 nci Kolordu Komutanı Albay İzzettin'i eleştirirken saldırgan konuşarak onu istifa etmek zorunda bırakması, bardağı taşıran son damla oldu. Ordudan alınması işlemi yürütülürken, Meclis çevresinde söylenti konusu olduğu haberini İzmit'te bulunurken Başbakan Rauf (Orbay)tan alması üzerine Başkomutan işlemi ivedileştirdi. «Hakkında yasal işlem sürdürülmek üzere» kaydıyle kendisini Savunma Bakanlığı emrine aldı (3).

Sorun, bir disiplin sorunuydu. Ali İhsan'ın davranışları o çağda Kurtuluş Savaşı önderleri arasında kurulup işleyen karşılıklı güven ve saygılı olma uyumu ile çelişiyordu.

Birliklerinin eğitimiyle uğraşmakta ve tatbikatlar yaptırmakta emeği büyüktü. Ali ihsan yapılışından 2,5 ay önce ayrıldığı Türk Büyük Saldırışına katkıda bulunabilecek yetide idi. Ama, Afyonkarahisar kuzeyinden saldırış düşüncesinde olmasının, onun da Yakup Şevki gibi davranmasına yol açabileceği hatırlanmalıdır. 1 nci Ordu Komutanı olarak bu çeşit davranışıyle, Başkomutan meydan savaşmasının kazanılmasını tehlikeye düşürebilirdi.

Soru 68 : 1922'nin siyasal olayları ve Türkiye'nin barış çabaları nelerdir?

1921 ekim ayında Fransa ile Sovyetler Birliği ve Kafkas Sovyet Hükümetleriyle yapılan antlaşmalar sonucunda Pontus iç cephesi dışında yalnız Batı Cephesi kalmıştı. (Soru 57)

Mustafa Kemal 23 ocak 1922'de Petit Parisien gazetesi muhabirine galip Devletlerin Yunanistan'a Anadolu'yu boşalttırmalarıyle barışa varılacağını söyledi. Bir yakın doğu konferansına Orduyu elde tuttuğumuz halde hazır olduğumuzu bildirerek yukardaki düşüncesini ekledi.

---

(3) Altay, General Fahrettin. 10 yıl Savaş ve Sonrası. İstanbul, 1970, s. 322.

1 mart 1922'de meclisin yeni toplantı yılını açarken temel saydığı Sovyet dostluğunun, herhangi bir devletle ilişki kurmamıza engel bulunmadığını söyledi. Bu söylevde ekonomik durumumuza değinerek Türkiye'nin sahibi ve efendisinin üretici köylü olduğunu; ekonomik kurum ve girişimler (müessese ve teşebbüs)in paramız ve teknik gücümüz elverdiği oranda devletleştirilmesi gerektiğini söyledi. Bu; topyekûn savaş düşüncesine paralel topyekûn ekonomi düşüncesi demekti.

Şubat 1922'de barış yoklaması için Avrupa başkentlerine Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek)in gidişine; İstanbul Hükümetince de Ahmet İzzet (Furgaç)ın başka bir yoldan katıldığını görüyoruz. İstenilen sonuç elde edilmedi ise de Yunan Başbakanı Gunaris'in geçen ekim ve 1922 şubat ayında yaptığı gezilerle birlikte İngiliz ve Fransız hükümetlerinin hazırladıkları barış koşullarını Türk ve Yunan hükümetlerine 22 mart 1922'de bildirmelerine yaradı.

Bu kez mütareke koşulları İstanbul Hükümetine verilirken Başbakan Tevfik (Okday) Paşa, asıl muhatabın Ankara Hükümeti olduğunu bildirmesi üzerine baş vurma İstanbul'da Ankara'nın temsilcisi bulunan Dr. Hâmit'e yapıldı.

Bir sonuca varmaması dolayısıyle üzerinde durmayacak olduğumuz 22 mart 1922'de mütareke 26 mart 1922'de barış koşullarının bildirildiği bu girişim; Sevr antlaşmasındakilerden kurtarıcı bir yenilik getirmiyordu. Mustafa Kemal görüşme kapılarını kapamadan yazışma yolunu tuttu. 22 nisan'da sona eren bu ilişkilerin sonucu itilâf devletlerinde temelli bir değişiklik olmadığını ve ileri sürdükleri koşulların da kabul edilemez bulunduğunu gösterdi. Yunanlılar için saldırışa uğramayacakları bir ay kazandırılmış oldu. Açılan barış yolundan yararlanmadığı için Mustafa Kemal Mecliste eleştiriye uğradı. Buna karşı Müdafaa-ı Hukuk teşkilâtlarınca Ülkenin dört bucağından Başkan Mustafa Kemal'in davranışını onayan tel yazıları geldi. Bu konuyu kapamak için İçişleri Bakanı Fethi (Okyar)nın temmuz 1922'de yaptığı ve eli boş döndüğü Avrupa gezisine, Yunanlıların Anadolu'yu baş eğmeğe zorlama aracı olarak İstanbul'u işgal İçin 29 Temmuz'da İngiltere İle Fransa'ya baş vurmalarına ve buna olumsuz cevap almalarına değinmekle yetinmek isteriz.

Soru 69 : Büyük Türk Saldırışının hazırlanmasında ulustan İstenilen yeni fedakârlıklar nelerdir?

Savaşın sevk ü İdaresi Büyük Millet Meclisinin elindeydi. Musta-

fa Kemal Meclisin Başkanı olmak niteliğiyle bu yetkiyi kullanıyordu. (bk. Soru: 27). Bakanlar Kurulunun ilk örgütlenmesi sırasında Meclis askerî hareketlerin yine Mustafa Kemalce yönetilmesi yolunda bir karar almıştı. Ama, daha önemli bir adım Başkomutanlık Yasası ile atılmıştı. Bu yetkilerle O, bir başbuğ yapılmıştı. Ama Mustafa Kemal böyle bir ada hiçbir zaman değer vermemiştir. Bu nitelikle yetkilerini kullanarak tekâlif emirleri hazırladığını biliyoruz. Bunların Sakarya savaşmalarına büyük etkisi olmuştu.

Ilerde kurulacak olan Millî Güvenlik Kurulunun ödevlerini yapmak üzere 14 ocak 1922'de bir Savaş Kurulu (Harb Encümeni) örgütlendi. Başkomutanın başkanlığında Maliye, Millî Savunma ve Genelkurmay bakanlarını kapsayan bu kurul, yüksek savunma güdümünü yapacak, savaşın gerektirdiklerini kısa zamanda karara bağlayacak bir organdı.

Büyük Saldırışın hazırlıklarını pekiştirmek üzere kabul edilen başlıca yasalara değinmeliyiz. Askerî Taşıma Yükümlülüğü Yasası (Askerî Nakliyat Mükellefiyeti Kanunu): bir kez için köylünün 50, kentlinin 100 kuruş (gelir vergisi yükümlülerinin orantılı olarak daha çok). vermelerini gerektirmekle bu yasa gelir sağlamasının yanısıra ayrıca yükümlü ama yersel rayiç ile paralı taşıma yapılmasını olağan kılıyordu. Düşmandan kurtarılan yerlerden kaçanların bıraktıkları malların hazineye gelir olarak alınması yolundaki yasa da önemliydi. Nakti bedel usulüne katlanma, para bulma zorunluğu ile gerekmişti.

Halka huzur vermek ve moral sağlamak üzere Güney'de, Fransız işgali sırasında işlenmiş suçların bağışlanması (8 aralık 1921), Yurdu bölerek yabancı bir devlete katma suçları dışındaki yurda hiyanet suçlarının bağışlanması (19 aralık 1921), yüz kızartıcı suçlar dışındaki cezalardan üçte birini bitirmiş olanların hapisten çıkarılması (7 ocak 1922), eşkıyalık suçları üzerindeki takiplerin ertelenmesi (21 ocak 1922) yasalarını; tarımcı ve toprak sahibi hükümlülerin üç aylık süre ile serbest bırakılması yolundaki kararnameleri Sabahattin Seiek'ten aktarıyoruz.

Böylece Türk ulusu; genciyle savaş cephelerinde çarpışarak, yaşlısıyle köy ve ocağını savunarak, kadını ve çocuğuyle cephane taşıyarak kutsal bir amaç uğrunda birlik olmuştu. O'na göre savaşı sona erdirecek olan da ne İstanbul'daki devlet ve devletli, hatta ne de kendisi ve Ankara'daki ulusal yönetimdi. Ulustu. Öyleyse onun ruhsal yapısını pekiştirmek gerekirdi. Bunun İçin; daha 1 ağustos 1921'de Müdafaa-I Hukuk Teşkilâtına gönderdiği genelgede; subay ve erlerle şehit ailelerinin refah ve rahatlıklarının sağlanmasını askerlik çağındakilerin cepheye gönderilmesini, yanlış propagandalara

karşı halkın aydınlatılmasını istemişti. (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, belge 377).

Güney ve Doğu cephelerinde barış haline geçilmesi, karşı devrimin sındırılması dolayısıyle 1921 güzünden sonra Batı Anadolu'nun dışında olan gönüllü müfrezelerin büyük bir rolü kalmamış gibiydi. Ama, bunların kaldırılması yolunda bir emir verilmeyerek halktan gelen savaşma ruhunun canlı tutulması sağlandı.

Batı Cephesindeki gönüllü halk müfrezeleri yirmi kadardı. Bunlar, 1922 ocak ayında ve şubat aylarında Orduya bağlı olduklarını ilân ettiler. Ama işgalin acısı, Yunan Ordusunun gerisindekileri artırmıştı. Harb Tarihi Dairesinin resmî yayınları kasım 1921'de bunların 25-100 kişilik 100 müfrezeye çıktığını; bir kısmının köy ve kentlerini savunmak üzere yersel, bir kısmının da Yunan cephesi gerisinde baskınlar yapmak için gezeğen müfrezeler olarak örgütlendiklerini bildirir.

Batı Cephesi Komutanlığının verdiği ilkelere ve haberalma kurullarının direktiflerine göre eylem gösteren bu müfrezeler, Yunanlıların iki tümen eşdeğerindeki birliklerini cepheleri gerisinde tutmalarını gerektiriyordu.

Batı Anadolu'daki bu gönüllü müfrezelerin, Mustafa Kemal'in «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» Tüzüğüne ek olarak hazırladığı gizli (Ek-1)in isteklerine uyduğunu görüyoruz. Ancak biz, sayılarının bunca çok olduğundan ve gereğince atak davrandıklarından kuşku duyuyoruz. Bunda tuttuğumuz ölçü Yunanlıların son çekilmeleri üzerinde bozgun yaratıcı etki yapamamaları ve hiç değilse köy ve kehtlerini yakılmaktan kurtaramamalarıdır.

Cephe gerisi hareketlerine değinmişken Yunanlıların da yerli Rum, Ermeni ve Çerkez kökünden Türklerden örgütledikleri çeteleri gözetleme, savunma ve asayiş sağlama ve Türk gönüllü müfrezelerini kovuşturma amacıyle kullandıklarını belirtmek isteriz. Çok daha kuvvetli bir örgüt, Yunanlıların İstanbul'dan getirmeye başladıkları Rum ve Ermenileri, Ermeni Torkam komutasında 22 temmuz 1922'de örgütleyecekleri çete olacaktı. Büyük Türk Saldırışı bunu da söndürecektir.

Soru 70 Sakarya'dan sonra Büyük Türk Saldırışı için Meclisin baskısı nasıl olmuştur?

1921 güzünden itibaren Mustafa Kemal'e karşı Meclisin muhale-

teti artmış, Hükümetin Pontus ayaklanmasına karşı takındığı sert davranış üzerine belirli bir biçim almıştır. Malta'daki tutukluların da dönüşleri bu zamana rastlamaktadır. Başkomutan bu muhalif hareketlerin artmasını Malta'dan dönenlere yükler. «Bunlar bir zamanlar ulusun kendi kendine bağımsızlığını sağlayamayacağını söyleyenlerdi.» der. Sivas Kongresinde Manda yönetimi isteyenlerdi, demek ister. Teşhis yerindedir. Şimdi de ulusal iradeyi kıskanarak Meclis'in Sakarya öncesi Mustafa Kemal'e verdiği yetkileri geri aldırmak isteğindedirler. Başkomutanlık Yasasının uzatılması konusunda bu soruna aşağıda yeniden değineceğiz.

İç ayaklanmalar bastırıldığı halde Pontus çıbanı söndürülemeyince bazı köklü tedbirlerin alınması gerekli görülmüştü. Çünkü, bu bölgeye bağlanan kuvvetler 25 bini bulmuştu. Rum erkeklerinden gençlerin kıyılardan iç bölgelere aktarılması, propaganda yapan papazların yurt dışı edilmesi, Samsun Metropolitinin İstiklâl Mahkemesine verilmesi... gibi meşru tedbirler Mecliste fırtına kopardı. Başkan Mustafa Kemal'in arkalamasına karşın, Merkez Ordusu Komutanı General Nurettin (İbrahim)in kasım 1921 başlarında görevinden alınmasına yol açtı.

Aylar geçtiği halde saldırışa geçilmemesi sürekli tartışma konusu yapıldı. Bunda başka bir öğe de görebiliriz. Halkın çoğunluğundaki vurdumduymazlığa varan soğukkanlılık, ötedenberi rahat yüzü görmemiş bulunmasından ileri geliyordu. Barış sözünü başındakilere bırakmıştı. Buna karşı Meclisteki daha mutlu kişilerin bir bölümü rahata kavuşmak için barışın yapılmasını istiyorlardı. Onlara göre Mustafa Kemal Savaşmaya geçemiyordu. Mart 1922'de olduğu gibi çıkan barış fırsatlarından da yararlanmıyordu. Büyük Adam'ın Söylev'inde okuduğumuz gibi; Ordu ile, savaşma ile ve inatla işin içinden çıkılmaz, diyorlardı.

Eleştiriler sert yapılıyor, Türk Ordusunda saldırış gücü bulunmadığını söyleyenlerin alkışlanmasına dek varıyordu.

Büyük Önder'in bir bölümünü aşağıya aldığımız 4 mart 1922 tarihli söylevi çok susturucu olduğu halde bütün kuşkuları gideremedi. Bunda:

«Ordunun kararı saldırıştır. Ama, bunu geciktiriyoruz. Hazırlıklarımızı iyice bitirmek için daha zaman gereklidir. Yarım hazırlıklarla, yarım tedbirlerle yapılacak saldırış, hiç saldırışa geçmemekten çok daha kötüdür. Duraklamamızı, saldırış kararından vaz geçtiğimiz ya da saldırış gücü kazanmaktan umut kestiğimiz yolunda anlamak, yorumlamak yersizdir... Önünde sonunda bütün varlığımızla düşmanla

vuruşarak onu yenmekten başka çaremiz yoktur ve olamaz... demişti.

Bu şiddetli tartışmalar sürdü; 22 mart'ta başlayan barış girişimindekilere bağlandı. Hafiflemesi, Nisan ayının son haftasını buldu. Bu kez de Başkomutanlık Yasasındaki tartışmalarla yeniden alevlendi.

Soru 71 Başkomutan Yasasının uzatılması sırasındaki Meclis tartışmaları nasıldır?

5 ağustos 1921'de kabul edilmiş bulunan Başkomutanlık Yasasının her üç ayda bir yenilenmesi Mecliste büyük tartışmaların nedeni oluyordu. 22 mart/22 nisan 1922 arasında barış girişimi konusundaki tartışmalardan kısa bir süre sonra, bu kez en şiddetli biçimiyle Başkomutanlık Yasasının 3. uzatılmasında oluştu. Aslında devrimci nitelikteki Meclisin mücadelesi Mustafa Kemal'in yetkilerinin geri alınması yönünde işliyordu. Sakarya Savaşması önünde bunalımlı bir durumda verilmiş olan yetkiler Meclise göre bir zorunluk sonucuydu. Şimdi, saldırış yapamasak da güvenli bir duruma geçmiş bulunuyoruz. Bundan sonra Mustafa Kemal tehlikesi daha önemlidir, deniyordu. Meclisin bu yetki titizliği için 1. Dünya Savaşında General Joffre örneğini hatırlamalıyız.

İlk Alman ilerlemesini durdurmuş ve bunun için de o günlerde Hükümet yoluyla Meclisten istediğini koparmış olan Fransız Genelkurmay Başkanı, Marne Savaşmasından sonra güvenli bir duruma geçilince, gittikçe artan bir sertlikle Fransız Meclisinin istenmeyen adamı olmuştu. Böylece Hükümet düşürülmüş, General olağanüstü bir temsil göreviyle Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmişti.

Yakın Türk tarihinde Mahmut Şevket Paşa örneği de böyle idi. Artık Paşanın varlığından bıkan İttihat ve Terakki Fırkası, muhalif toplulukların hazırladıkları öldürme girişimine karşı Başbakanlarını yeterince koruma tedbiri almak gereğini duymamıştı.

Biz, konumuza dönelim. 1922 mayıs başında Başkomutanlık Yasasının 3. kez uzatılması görüşmeleri yapılıyordu. Başkan Mustafa Kemal'in rahatsızlık yüzünden Meclise gelmediği 5 mayıs 1922'deki gizli birleşiminde muhaliflerin oylarıyle yasa reddolunmuştu. Başkomutanlıkla ilgileri dolayısıyle Millî Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı bunun üzerine istifa ettiler. Başkan Mustafa Kemal bu istifaları durdurarak ertesi gün Meclis birleşimine katıldı. Görüşmeler sırasında söz aldı. Bir gün önce ileri sürülen eleştirilere karşılık ve-

rerek, Meclisteki konuşmalarının en sertini yaptı. Meclis konuşmalarındaki ustalığının, davaya inanışının ve iyi hitabetinin örneği olarak önemli bölümlerini alıyoruz. Böylece hem o zamanki Meclisin havası hem de Büyük Adamın karşılaştığı sorunlar üzerinde bir izlenim elde edebiliriz.

Başkomutanın, Meclisin haklarını aldığı yolunda konuşanlara: «Olağanüstü yetkide bir Meclisin kurulmasına ve bu Meclisin ülkenin kaderine el koymuş nitelik almasına» çalışanın kendisi olduğunu; «yapıtını alçaltmakla değil yükseltmekle vazifeli» bulunduğunu; «Meclisin hakkını elinden almanın söz konusu olamayacağını» söyledi.

Konuşması sırasında sözünü sık sık kesen Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş)ye «Meclisin mahalle kahvesi olmadığını» hatırlatmak zorunda kaldı.

Saldırışa geçilmemesini eleştirenlere: «Saldırış yapacağımızı ve düşmanı ülkeden kovup uzaklaştıracağımızı»; «Ordunun mükemmel olduğunu; ama, en kudretli seviyeye varmamış bulunduğunu» söyledi.

O günkü askerî durumların mal olduğu harcamaların incelenmesine Başkomutanın Mecliste bulunuşunun bir engel olduğundan yakınanlara karşı şu cevabı verdi:

> «Baylar, bu doğru değildir. Başkomutan, Meclisi, mal kaynaklarını incelemekten ne zaman alıkoymuştur? Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz yolundaki kaygı, belki herkesten çok beni uğraştırmaktadır. Yalnız ben, ordumuzun varlığını ve kuvvetini paramızla orantılı bulundurmak kuramını kabul edenlerden değilim. (Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu çözülsün...) Benim için böyle bir sorun yoktur. Baylar, para vardır ya da yoktur, ister olsun ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır.»

Yine aynı söylevde, yasaların yasaklamış olmasına karşın Başkomutanın ulusa angarya yaptırdığını söylemiş olanlara:

> «Bu doğrudur Baylar; ama ihtiyaçlar ve tehlike bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyacı, ulusa angarya yaptırmayı gerekli kılıyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru yasa budur. Ulusun ve ordunun yenilmemesi için, yasa buna engeldir diye, gerekli gördüğüm tedbiri almakta tereddüt etmiyeceğim.» dedi.

Ordunun Sakarya Savaşmasından sonra hâlâ kıpırdayamadığı sözünün alkışlanmış olmasını yerdi. «Rica ederim, bunu burada göme-

lim» dedi. «Bu dakikada Ordunun Başkomutansız» olduğunu; «kendisi komuta ediyorsa yasasız ettiğine değinerek: «Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bundan dolayı bırakmadım, bırakamam ve bırakmıyacağım.» diyerek tarihsel sözlerini söyledi. Sonra Meclis, yasayı 11 muhalif, 15 çekimser oya karşı 162 oyla yeniden kabul etti.

Başbakanla bakanların ayrı ayrı ve Meclisçe seçilmesi yolundaki yasanın görüşülmesinde, Meclis Başkanının yetkilerine çatılması Mustafa Kemal'i üzmüş; Batı Cephesi Komutanı Ismet Paşa'ya: Meclisin gerçek düşüncesini belirtmesi için Meclis Başkanlığı ile Başkomutanlıktan istifa edeceğini 10.7.1922'de yazmıştı. Bunu yapmadı. Yasanın son kez uzatılması görüşmesinde (20.7) Ordunun vardığı düzeyin artık, kendisinin olağanüstü yetkileri kullanmasını gerektirmiyeceğini, Başkomutanlık makamının da yakın olan kurtuluş gününe kadar gerekeceğini söyledi. Bu vaat ve umutla yasa da süresiz olarak yenilendi.

Soru 72 Sakarya'dan Büyük Saldırışımıza kadar Yunanlılar ne yaptı?

1920 güzünden beri Yunanistan'da Venizelosçularla Stratos'un Islahatçı Partisi, Meclis içinde ve dışında muhalefete devam ediyorlardı. Bu muhalefet özellikle barış ve askerin terhisi konularında yoğundu. Bunları vaat eden 1921 Yunan Yaz Saldırışı, Sakarya'da başarısızlıkla sonuçlanınca Atina'ya dönen Yunan Kralı soğuk karşılanmıştı. Hele ilk ilân edilen sayıların tersine bu saldırışlardaki kayıpların çokluğu (37 binden fazla) halk üzerinde büyük üzüntü yaratmıştı.

Kral Kostantin'e karşı beslenen hassasiyet yüzünden, Başbakan Gunaris'in Ekim 1921 ve Şubat 1922'de Roma, Paris ve Londra'ya yaptığı geziler yararlı bir sonuç vermedi. Gunaris son gezisinden dönünce, gerekli yardımın sağlanamaması karşısında Anadolu'nun boşaltılmasını da düşündü. İtilâf Devletlerine verdiği bir notada: devlet gelirlerinin tükendiğini, moralin düştüğünü; buna karşı Türk Ordusunun Sovyet Rusya, Fransa ve İtalya'dan yardım gördüğünü; desteklenmezse Yunan Ordusunun Anadolu'yu boşaltmaya mecbur olacağını bildirdi. Bu çözüm yolu, İzmir Karargâhında da ele alındı. Şubat 1922'de İstanbul işgal kuvvetlerinden İngiliz Albayı Stipgor İzmir'e gönderildi. Bu albay, Yunan mevzilerini gezdikten sonra İzmir'de Yunan Ordusu Kurmay Başkanı ile görüşmeler yaptı. Ordunun çekilme-

sine Rum azınlığın katılmasının bir bozgun yaratmasından korkularak çekilme uygun bulunmadı.

General Papulas demiryolunun uzağına açılamayan Türk Ordusuna karşı bulunulan yerlerde kalmanın çaresini, bu ulaştırma yollarına yakın yerlerin kuvvetli, ötelerinin zayıf tutulmasında buldu. Bir kolordunun Afyonkarahisar, bir kolordunun Eskişehir kesimlerini tutması, bir kolordunun da bunlara yardımcı bir durum alması yolunda karar kılındı.

Bu düzen dışında asıl önemli sorun, moral durumu idi. Subaylar parti tutuyorlardı. Ordu, büyük kesimiyle Kostantin düşmanıydı. Gizli bir Amyna-millî savunma-örgütü kurulmuştu. Denilebilir ki ordu, Türk Ordusunun Balkan Savaşındaki halini yaşıyordu. Amyna örgütünün Enverlere, Nazım Paşalara benzer, parlatılmış çehreleri vardı. Onlardan biraz bilgili Sariyanis'ler, Plastras'lar Bunların yerlerinden alınmasının orduyu çökerteceği sanısı, Milli Savunma Bakanlığında kökleşmişti. Venizelos'un düşmesinden sonra 2 nci Kolordu Komutanlığına getirilen Prens-André, ziyaretine gittiği tümenlerde protokol gereği görünmeleri gereken üst subayların kendini karşılamamak için kaçıştıklarından yakınır. Özeti: Politika kışlalara, subaylara, savaşma alanlarına kadar girmiştir.

Bu siyasal ortamda kolayını bulanların cepheden Yunanistan'a aktarılmaları askeri tedirgin ediyordu. Nitekim Kostantin Eskişehir'den geçerken erler: «Terhis, Terhis!» diye bağırmışlardı.

1921 sonlarında İzmir'dekl erler: «Ya ileri, ya da terhis!» diye haykırmışlar ve 2 ocak 1922'de Fransız Konsolosluğunu da taşlamışlardı. Asker; sürdürülen savaşın toprak kazanma yolunda yapıldığı için meşru olmadığını dile getiremiyorsa da, kendini yuvasından ayrı tutan sömürücülüğü protesto ediyor, gibiydi. Bazı iddialara göre Başbakan Gunaris, erlerin şikâyetleri için orduya Albay Skyras yönetiminde 300 kışkırtıcı salarak: «Anadolu, Yunanistan için kangrendir... Kesilip atılması gerekir Anadolu bir Yunanlının kemiklerine değmez... Silâhınızı atınız, evinize dönünüz...» yolunda propaganda yaptırıyordu ki bu çok ilginçtir. Çekilme kararı için bunlardan kuvvet kazanmak isteniyordu.

Anadolu'yu boşaltma düşüncesi arasında, Ordunun, gücüyle orantılı gibi görünen Simav - Eşme - Sarayköy çizgisine çekilmesi gerektiğini iddia edenler de vardı.

Doğru yollardan ve cesaretle düşüncesini gerçekleştiremeyen Gunaris, Başbakanlığı Stratos'a bıraktı. Bunu, aslında çıkmazda bulunduğunu anlayan, ama kendisini kurmay başkan yardımcısı Sariyanis ve benzerlerinin etkisinden kurtaramayan General Papulas'ın

Ordu Başkomutanlığından ayrılması izledi. 1921 Yaz Saldırışlarına yine bu kişilerin etkisi altında ve gönülsüz olarak karar vermiş olan General Papulas, Sakarya'daki başarısızlıkla itibarını yitirmişti. Genel ve askeri bilgileri sınırlı, kişisel karar sahibi olmaktan uzak olan bu hırslı general, aslında Başkomutanlığa, eski Yunan Kralının ayrılmasından sonra üç yıl hapiste yatmasının karşılığı olarak, ekim 1920

General Papulas'ın 3 haziran 1922'de istifasını istemesi, onu değiştirmeyi tasarlayan Hükümetin işine yaradı. Yerine Trakya'daki kuvvetlerin komutanı General Hacıanesti getirildi. Albay Bujac (Bûjak), onun için, «Küçük Asya Ordusu için en az liyakatta olan komutandır.» der. General Trikupis de bu atanmayı, Papulas'ı çekemeyen Hacıanesti'nin çabasının sonucuna bağlar.

Yeni Başkomutanın stratejik görüşü iki noktada eskisininkinden ayrılıyordu. Bunlardan biri, Anadolu'da küçük bir cephe kuracak şekilde orduyu geriye çekmekti. Yaptığı teftişlerde ast komutanları iyimser ve tahkimatı kuvvetli gördüğü için sonradan bundan vazgeçecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde ordunun saldırışa geçemeyeceği yolundaki tartışmalar da bu kadar değiştirme üzerine etkili olmuştur. Bu dönüşün gereği olarak Haziran 1922'de daha yaşlı altı doğumdan askeri silâh altına aldırdı. Ikincisi; Trakya'daki kuvvetlerle Istanbul'u ele geçirerek Türklere barışı kabul ettirmek düşüncesiydi. Bu amaçla Temmuz 1922 başında 55 ve 56 ncı alayları, temmuz sonunda 28 nci Alay Ile iki efzon taburunu ve 4 topçu taburunu Trakya'ya göndererek kesin sonuç yerinden uzaklaştırdı. Böylece savaş, Türk ordusu üzerinden çok siyasal bir erek üzerine çevrilmiş oluyordu.

Yunanlılar; Ankara Hükümetini barışa zorlamanın tek çaresi olarak Istanbul'u işgal etme isteğini 27 ve 29 temmuz'da büyük Devletlere sundularsa da 30 temmuz'da ret cevabı aldıklarından işe girişemediler. Bu arada İstanbul Patrikliği ve İzmir Metropolitliği dinsel törenler yaparak, Istanbul'a yürüyecek olan kuvvet komutanlarına saygı sunacak kurulları hazırlamakta iyi çalışmışlardı. Buna göre yeni Başkomutanın asıl icraatı, Anadolu'daki kuvvetleri az da olsa zayıflamaktan ileri geçmedi.

Buna karşı ordunun moralini yükselten bazı hareketlerini görüyoruz. Kendi Kurmay Başkanı ile Yarbaşkanını değiştirdi. Ikinci Kolordunun başına General Diyenis'i getirdi.

Bu arada savaşın gidişine kötü etki yapacak bir hareketine değinmeliyiz.. Bu, ivedi hallerde 1 nci Kolordu Komutanının 2 nci Kolorduyu yönetme yetkisinin kaldırılmasıydı. Şöyle ki; 1 nci ve 2 nci Kolordular ikişer tümenlerini Akarçay'ın kuzey ve güneyinde bulundururlarken Hacıanesti bütün bu kesimdeki 4 tümeni 1 nci Kolordu

Komutanı Gnl. Trikupis'e bağladı ve bağıntıdan kurtardığı 2 nci Kolorduyu 1 nci ve 3 ncü Kolordular arasında yedekte tuttu. Afyonkarahisar güneyinden saldırış yapacak olan Türk Ordusu bakımından şu yarar olmuştu: 4. tümenle cephede olan 1 nci Kolordu savunmasını artık derinlikte yapmak imkânından yoksun bırakılmıştı. Hacianesti'yi bu değişikliğe iten sebep, iki kolorduya emir verme durumundaki General Trikupis'i, kendisinden daha çok yetkiye sahip görmesiydi.

Yunanlıların tuttukları mevziin büyük bir eksiği vardı. Bu da özellikle Akarçay güneyindeki kesiminin önüne bir genel ileri karakol çizisi kurulmamış olmasıydı.

Yunanlılar Döğer - Resulbaba (Afyon kuzeyinde) Bakırcı tepeleri (Dumlupınar doğusunda) Toklusivrisi çizisinde bir yedek mevzi hazırlamışlardı.

Soru 73 : Büyük Saldırış İçin 1922 yılındaki plânlama faaliyeti nasıl gelişti? Başkomutanlıkla Batı Cephesi'nin plânları ne idi?

Başkomutanın 10 aralık 1921'de «Ordunun saldırış hazırlıklarının tamamlanması için uğraşılması» yolundaki kararını görmüştük. (Soru: 62). Bu, saldırışın bahara bırakılması demekti. Şimdi 1922 yılındaki çalışmaları görelim:

Saldırışın yaza bırakılması: Yunanlıların geride bir çizgiye çekilecekleri ya da Anadolu'yu boşaltacakları haberleri dolaşınca Başkomutan mart ve nisan aylarının 4 haftasını cephede geçirdi. Amacı bu ihtimallerin gerçekleşmesi durumunda Yunan Ordusunun ardına takılarak Ülkenin yakıp yıkılmasına engel olmaktı. Kendisi cephede iken İtilâf Devletlerinin araya giren barış girişimleri bir sonuca varmayacağı ve Yunan çekilmesinin gerçekleşmeyeceği anlaşılınca Ankara'ya döndü. Mustafa Kemal bugünlerde saldırışı yaza ertelemiş bulunuyordu.

Nitekim, 27 nisan'da İsmet Paşa, Haziran ayında saldırışa geçmek zorunluğundan söz ederek, o zamana kadar Sovyetlerden beklenen silâh ve teçhizatın yurda girmiş olmasını; menzil örgütlerinin geliştirilmesini; silâh, cephane ve gereçlerin ikmal edilmiş olmasını; tümenlerin 18 den 15'e indirilerek daha güçlü birlikler sağlanmasını öneriyor ve bunlara madde madde karşılık istiyordu. Bu yazının sunulmasında; 1 nci Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis'in «eksikliklerin

giderilmesiyle haziran ayında saldırışa geçilmesi»; 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki'nin «Saldırışa geçmeden önce Ordu'nun bir saldırış ordusu haline getirilmesi» yolunda verdikleri önerilerin etkisi büyüktür. Genelkurmaylığın cevabı, bu eksikliklerin iki ayda giderileceği yolunda idi ki saldırışın bahara bırakılması demekti (1).

1922 yılı haziranının ilk haftasında İngiliz İşgal Ordusu Komutanının Kocaeli yarımadasında bir gezi yapması, buralardaki İngiliz kuvvetlerinden bazılarının yer değiştirmesi ve Yunanlıların bu yarımadayı işgal edecekleri yolunda haberler yayılması üzerine Başkomutan haziran ortasında saldırış yapmamıza karar verdi. Bundan Fevzi Paşa'ya bilgi vererek yerinde inceleme yapmak üzere Adapazarına gitti (2). Giderken yanına aldığı Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) ı Sarıköy demiryolu durağında İsmet İnönü'ye kavuşturarak, kararını ve hazırlıkların hızlandırılması isteğini bildirip kendisi yoluna devam etti. İsmet Paşa'nın bu rastlayışta, 1 nci Ordu Komutanının görevinden alınması isteğinde bulunduğu ve Başkomutanın kararnamesini hazırlatıp İzmit'ten telle bildirdiği ortadadır. (Soru: 67)

Başkomutanın saldırış plânı: Verilen emirlerin Söylev'ine, en gerçek biçimde yansıyan şekli şöyledir: (3).

«DÜŞÜNDÜĞÜMÜZ, ORDULARIMIZIN ASIL KUVVETLERİNİ DÜŞMAN CEPHESİNİN BİR KANADINDA VE OLABİLDİĞİNCE DIŞ KANADINDA TOPLAYARAK YOKEDİMLİ BİR MEYDAN SAVAŞMASI YAPMAKTI. BUNUN İÇİN UYGUN GÖRDÜĞÜMÜZ DURUM, ASIL KUVVETLERİMİZİ DÜŞMANIN AFYONKARAHİSAR YAKININDA SAĞ KANAT GRUBU GÜNEYİNDE VE AKARÇAY'LA DUMLUPINAR HİZASINA KADAR OLAN YÖREDE TOPLAMAKTI. DÜŞMANIN EN HASSAS VE ÖNEMLİ NOKTASI ORASI İDI. ÇABUK VE KESİN SONUÇ ALMAK, DÜŞMANI BU KANADINDAN VURMAKLA OLABİLİRDİ. BATI CEPHESİ KOMUTANI I. İNÖNÜ VE FEVZİ ÇAKMAK BU AMAÇLA GEREĞİ GİBİ İNCELEMELER YAPMIŞLARDI. HAREKET VE SALDIRIŞ PLÂNIMIZ ÇOK DAHA ÖNCEDEN SAPTANMIŞTI.»

Başkomutanın «çok önceden» deyişinin altında 15 ekim 1921 tarihi yatmaktadır.

Batı Cephesi Komutanının Haziran - 1922 sonu saldırış plânı: Başkomutan Yunan Ordusunun Kocaeli'ni işgale kalkışması halinde

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. c. II, ksm. 6, kitap - 1, s. 140-143 ve kitap 2, s. 256.

(2) Kemal Atatürk, Söylev, 1965, s. 458, Nutuk, 1962, s. 671.

(3) Aynı kitap, Söylev, 462, Nutuk, s. 671.

bir saldırışın yapılması gerçğini bildirerek Balı Cephesinin plânını sorunca, Ismet Paşa, şu cevabı verdi (1).

«KOCAELİ BÖLGESİNE AYRILACAK İKİ TÜMEN DIŞINDA DÜŞMANIN ESKIŞEHIR VE AFYON KESİMLERİNDEKİ 12 TÜMENİNE KARŞI 17 PİYADE TÜMENİ VE SV. KOLORDUSUYLE HAREKÂT YAPMA DURUMUNDAYIZ. BUNA GÖRE:

1. ASIL SALDIRIŞ 1 NCİ VE 4 NCÜ KOLORDULARLA ŞUHUT AFYON YOLUYLE, SANDIKLI AFYON GENEL DOĞRULTUSUNA YÖNELMEK.

2. DEMİRYOLUYLE, ŞUHUT-AFYON ARASINDAKİ OVA KESİMİNDE 8. TÜMENİ KULLANMAK.

3.6 NCI TÜMENLE SANDIKLI, AFYON YOLU BATISINDAN İLERLEMEK.

4. 14 NCÜ P. TÜMENİ ASIL TAARRUZUN YEDEĞİ OLARAK KULLANMAK.

5. SV. KOLORDUSUNU 6. TÜMENLE BİRLİKTE VE ORDU SOL KANADIYLE KATKIDA OLARAK SANDIKLI, AFYON YOLUNUN BATISINDAN SİNCANLI OVASINA İNDİRİP MEYDAN SAVAŞMASINA KATMAK.

6. KUZEYDE 3 NCÜ KOLORDUNUN BÜYÜK KESİMİYLE SEYİTGAZİ DOĞRULTUSUNDA, 6 NCI KOLORDU İLE DE AFYON DOĞU KESİMINE SALDIRIŞ YAPMAK.

7. 2 NCI KOLORDUYU AFYON DOĞU CEPHESİNİN KUZEY KANAT VE GERISİNE SALDIRIŞ YAPACAK GİBİ BAŞLANGIÇTA GERİDE KADEMELİ OLARAK TUTMAK.

8. UYGULAMA ŞEKLİNİ AYRICA BİLDİRMEK»

SAD saldırışı plânında olduğu gibi bu plânların da Ali İhsan Sabis'in düşündüğü çözüm yoluyle ilgisi yoktur. Başkomutan, Batı Cephesi Komutanından asıl saldırış yerinde daha güçlü olmak için 2 nci Kolordunun da 1 nci Ordu bölgesine alınmasını, hazırlıkların bitirilmesini istiyor ve özellikle harekete geçme belirtilerini gördüğünde Fevzi Paşa ve Kâzım ile yola çıkmağa hazır bulunduğunu bildiriyordu.

Muhtemel Yunan hareketi gerçekleşmedi. Sovyet yardımlarından beklenilenin bir bölümü ile Fransızların Berlier kamyonları ve otomatikleri yetişmediği için saldırış yine gecikti. Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ile birlikte Akşehirde İsmet İnönü ile görüştü. Hazırlıkların 15 ağustos'a kadar bitirilmesini istedi. Bir futbol karşılaşma-

(1) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. C. II, Ksm. - 6, kitap 1, s. 177 178.

sında bulunmak üzere Ordu, 1 nci, 2 nci ve 5 nci kolorduların komutanlarıyle yapılan toplantıda 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevkinin saldırışın yapılmasına karşı aldığı duruma karşın bunun gerçekleştirileceğini bildirdi (5).

Batı Cephesi saldırış plânının 20 ağustos'ta aldığı son şekil şöyle oldu (6).

«1 NCİ ORDU: 9 P. VE 3 SV. TÜMENİYLE AĞIRLIK MERKEZİ KALECIKSİVRİSİ İLE ÇIĞILTEPE ARASINDA OLMAK ÜZERE AFYONKARAHİSAR TOKLUSIVRISİ ÇIZGISİNE SALDIRACAK VE DÜŞMANIN IZMİR'LE BAĞLANTISINI KESECEK.

5 NCİ SV. KOLORDUSU ÜÇ TÜMENIYLE ÇİĞİLTEPE, TOKLUSİVRİSİ ARASINDAN AHIR DAĞLARINI AŞARAK DÜŞMANIN BATI KANADINI KUŞATACAK.

2 NCİ KOLORDU ÜÇ TÜMENIYLE ORDU YEDEĞİNDE BULUNACAKTI.

İKINCİ ORDU: 5 PIYADE VE 1 SV. TÜMENİYLE KUZEY SAKARYA IRMAĞI İLE AFYONKARAHISAR ARASINDAKİ YUNAN KUVVETLERINI SALDIRIŞLA DURDURACAK.

KOCAELI GRUBU VE MENDERES GRUBU KARŞILARINDAKİ DÜŞMAN KUVVETLERINI YERİNDE TUTACAKLARDI.»

Başkomutanın Akşehir'e son gelişinde 20 ağustos 1922 gecesi başlıca ast komutanların da katılmasıyle yapılan toplantıda son bir değişiklik daha kabul edildi. 2 nci Ordunun bir gün önce değil, 1 nci Orduyle aynı günde saldırış yapması saptandı.

Orduların plânları: 6 temmuzda Batı Cephesi Komutanının verdiği emirle yeni bir çalışma başladı. Yapılan keşifler düşmanın genellikle bir genel ileri karakol çizgisi sürmediğini, Çiğiltepe batısındaki geçitleri yalınız gündüzleri tuttuğunu gösterdi. Böylece Süvari Kolordusunun, piyadenin ardına kalmadan Ahır dağlarını kendi başına geçmesi yolundaki tertip üzerinde duruldu. Ordular hazırladıkları saldırış plânlarını Batı Cephesine sundular.

Plân konusunu sona erdirirken bir noktaya değinmeyi zorunlu görmekteyiz. Ismet İnönü 1968 yazında Sabahattin Selek kalemiyle yayınladığı anılarında «Büyük saldırış plânını ben yaptırdım.» demektedir (7). Bu, doğrudur. Bütün birlikler de kendi plânlarını yapmışlardır. Batı Cephesi plânının da ruhu, asıl saldırış kuvvetleri sayısı

(5) Aynı cilt, kısım, 2. kitap, s. 16.

(6) Aynı cilt ve kısım, 2. kitap, s. 27.

(7) Selek Sabahattin. Millî Mücadele. c. II, İst., 1971. s. 258.

ile saldırış doğrultusunda idi ki bunun saptanması Başkomutanlıkça olmuştur.

Soru 74 : 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Saldırış yapılmasına niçin karşı idi?

Her iki plânlama döneminde gördüğümüz gibi Türk yüksek güdümünde temelde olmayan değişik düşünceler vardı. Batı Cephesinin plânı Başkomutanınkine uydurulmuştu. 2 nci Ordu düşünülen çaptaki hazırlıklarla saldırışın yapılmasından yana değildi. Büyük çapta bir saldırı muhakkak yapılacaksa bunun genel doğrultusunun Döğer - Altıntaş olmasını istiyordu.

Batı Cephesi Komutanının 3 temmuz 1922'de plânını Başkomutana sunarken ordulara da bilgi vermesi, Yakup Şevki Subaşı'nın düşüncelerini bir muhtıra ile iletmesine yol açtı. Kasım 1921 sonlarında 2 nci Ordu Komutanlığına geldiğinden Sad Saldırışı plânlarının tartışmalarına katılamamıştı. Batı Cephesi Komutanına sunduğu 7 temmuz 1922 tarihli yazısında şunları bildiriyordu: «Uzun bir yıpratma savaşı ile düşman yenilemez. Çünkü buna kaynaklarımız elverişli değildir. Yunan Ordusu Sevr çizgisine çekildiği takdirde daha iyi bir duruma girebilirsek de Ordu, kışı yine silâh altında geçirme zorunda kalır. Düşman ise daha dar bir cephede uzun süre kalabilir. Saldırış için gücümüz ve imkânlarımız yeterli değildir. İçinde bulunulan «elemli» durumdan kurtulmak için gereken çareler yok değildir. Bunlar ilerden beri önerilmiş olduğundan yeniden yazılmamaktadır. Düşmana saldırış, çözüm yolu olarak kabul edilirse; çekici görünen Söğüt ve Bilecik ya da Uşak doğrultularından kanat uçlarına saldırı vermez. Çünkü ordunun hareket gücü buna elvermez.» General Yakup Şevki düşüncelerini sürdürüyor: Afyonkarahisar kuzeyi ya da güneyinden yapılacak saldırışları kuvvet dengesi bakımından karşılaştırdıktan sonra Döğer-Altıntaş doğrultusunu öğütlüyordu. Çünkü yığınağımızı farkeden düşmanın saldırışa geçmesi halinde Konya doğrultusuna atılmaktan kurtularak Ankara doğrultusunu kapayabilirdik.

Saldırış yapamıyacak durumda olduğumuzu daha önce de Cephe Komutanına söylemiş ve bir kezinde İsmet Paşa, arkamızda fabrikalar bulunmadığını, bir yıldır hazırlığına çalıştığımız saldırışı yapmak zorunda olduğumuzu kendisine söylemişti.

27/28 temmuz gecesi Akşehir'de yaptığı toplantıda Başkomutana

aynı şeyleri söylediğine yukarda değinmiştik. (b. Soru 73) O zaman genç bir kurmay subayı olarak bu çalışmalarda bulunan Yzb. Fevzi (Tümg. Akarçay) görüşmeler sırasında düşman tepkilerini ele alarak 2 nci Ordu Komutanının: «Bu saldırışta başarı ihtimali, kumarda zar atmak gibidir.» dediğini; Başkomutanın da toplantıya son verirken sözünü: «Mali ve siyasal durum bizi saldırışa geçmeye zorlamaktadır. Saldırış emrini komuta yerlerinde alacaksınız.» diye bitirdiğini yazmaktadır.

Ali Fuat Cebesoy, kendisine anlatılana dayanarak 28/29 temmuz gecesi Akşehir'deki yüksek komutanlar toplantısı üzerine şunları yazmaktadır: (1) Saldırışta başarı umudu görmeyen yalınız 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki değildir. İsmet Paşa içinde olduğu halde 1 nci Ordu Komutanı Nurettin Paşa'dan başkaları da bu düşüncededir. Ve Başkomutanın bir sorusu üzerine kanaatlerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu kanıları kendisine karşı güvensizlik ve yüksek komutanlık mevkii için bir zaaf kaynağı sayarak istifa eder. Başkomutan kendi kurmay başkanı ile ast komutanlar arasındaki bu ayrılığın kendisinin de istifasına yol açabileceğini söyler.

Bunun üzerine İsmet İnönü «Düşüncelerimizi anlamak istemiştiniz. Biz de serbestçe sunmuştuk. İstediğiniz emir şeklini alınca, tıpkı kendi düşünce ve kanılarımız gibi bütün güç ve kuvvetimizle yerine getireceğimize güvenebilirsiniz.» demiştir. Başkomutan böylece saldırış kararını yeniden bildirmiştir.

Ali Fuat görgü tanığı değildir. Duyup yazdığından kuşku duymuyorsak da bu iddia başka bir kaynakla doğrulanmamaktadır. Bu neden ile yalnızca anmakla yetiniyoruz.

Soru 75 Büyük Saldırış plânı nasıl değerlendirilebilir?

Yunan Ordusunun İzmir'le ulaşımını kesmeyi öngören Başkomutanlık-Batı Cephesi karma plânına göre hazırlanan Büyük Türk Saldırışı, yarma ile başlayacak ve kuşatmaya dönüşecekti. Aslında plânda harekâta kuşatma ile başlamaktan söz edilmiş değildir.

Saldırış yerinde olabildiğince kuvvet toplamanın ve İzmir ulaşımını kesmeyi başta tutmanın düşünürü ve çelik bir irade ile baş uygulayıcısı Başkomutanın kendisi idi. Gerçi Genelkurmay Başkanı

(1) Cebesoy, Gnl. Ali Fuat. Siyasî Hâtıralar. İst. 1957. s. 48-49.

ile Batı Cephesi Komutanının payları küçümsenemez. Çünkü bütün komutanlar, büyük bir sistem birliği içinde kendi görevlerini işleyip geliştirmişlerdir.

Asıl kuvvetler için savaşma alanı, Murat baş yaylâsının Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar üçgeni olarak seçilmiştir. Büyük Asker bunu, 1 eylül 1922'de «Büyük ve Asil Türk Ulusuna!» yayınladığı bildiride:

«Batı Cephesinde 26 ağustos 1922'dan beri başlayan saldırış harekâtımız Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan savaşması halinde beş gün ve beş gece sürdü.»
diye belirtmiştir.

Kuvvet üstünlüğüne sahip olmıyan Başkomutan asıl kuvvetlerini bir bölgeye karşı tek doğrultuda (Sandıklı Sincanlı Altıntaş) kullanmıştır. Bu doğrultu, savaşma alanı olarak seçtiği bölgeye en yakın ve Yunan Ordusunun stratejik kanadına yönelik idi. Bu hareketimize karşı Yunan Ordusunun Çay üzerine yapacağı başarılı bir saldırış ağır tehlikeler doğurabilirdi. Ama, Başkomutan da böyle tehlikeleri göze alabilecek bir komutandı. Tehlikesi bulunmayan Sivrihisar - Eskişehir; Emirdağ Altıntaş ve Döğer Altıntaş doğrultularından yapılacak saldırışlar savaşı bir meydan savaşmasıyle bitirecek çözüm yolları olamazdı. Çünkü; düşman savaşmaya zorlanmadan çekilirse Türk Ordusunun yeni bir saldırışı ertesi bahardan önce yapılamazdı.

Başkomutanın kuvvet tutumunu bir kıyaslama ile belirtmek yararlı olacaktır:

— Kalecik sivrisi ile Tınaztepe arası yarma yeri olarak seçilmişti. 13 Km. olan bu kesimde 1 alayla pekiştirilmiş bir Yunan tümenine (15 bin insan) karşı yedektekilerle birlikte 7 Türk tümeni (90 bin insan, Batı Cephesi kuvvet ve silâhının hemen hemen yarısı) ayrılmıştı. Kuvvet oranı bire karşı altı idi.

— Demiryolu ile Çiğiltepe arasındaki 40 Km. lik asıl saldırış cephesinde (1): 3 alayla pekiştirilmiş, 2 yunan tümeni (35 bine yakın)ne karşı 11 P. ve 3 Sv. tümeni (115 bin insana yakın) konmuştu. Oran bire karşı üç idi.

— 150 Km. lik Bozdağ (Eskişehir ile Kuzey Sakarya arasında) — Akarçay arasındaki tâli saldırış kesiminde: 7 Yunan P. tümeni (115 bin

(1) General Asım Gündüz şu sayıları vermektedir. 1 nci Ordunun kuvveti 97464 insan (4864 Sb.), 47342 tüfek, 480 Ağ .Mt., 379 Hf. Mt., 165 top (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. Türk Kurtuluş Savaşı. İstanbul, 1968. s. 85.

insan)ne karşı 5 P. ve 1 Sv. tümeni (50 bin insan) ayrılmıştı. Oran aleyhimize ikiye karşı birden düşüktü.

— 450 Km. lik Kocaeli ve Menderes grupları kesimlerinde: 3 alayla pekiştirilmiş 3 P. ve 1 Sv. tümenine karşı (50 bin insan) 1,5 P. ve 1 Sv. tümeni (18.000 insan) yerleştirilmişti. Oran üçe birdi.

Yukardaki sayıların kıyaslanması Türk Başkomutanlığının kuvvet tutumunda nasıl hassas ve titiz davranmış olduğunu göstermeye yeter.

Baskın ögesi, plânın başarısı bakımından kesin bir önem taşıyordu. 40 kilometrelik bir cephe ile derinliğinde, Sv. Kor. dışında 11 tümenin (hemen 105 bin insan) yığınaklandırılmasının güçlüğünü anlamak kolaydır. Bu amacın sağlanması için gizleme ve şaşırtmaya büyük bir çaba harcanmıştı. Bu çabalar toplu bir direktif ile (o zamanlar sürekli yönergeler bugünkü anlamiyle yoktu.) yöneltilmemiş; parça parça emirlerle düzenlenmişti. Böylece bunların bir bütün halinde düşmanlarca ele geçirilmesi ihtimali önlenmişti.

Topyekûn anlamda olan bu tedbirlerin başarısı, dolaylı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görüşme ve tartışmalarından kaynak alıyordu. Gizli birleşimlerde de olsa Ordu'nun kıpırdayamıyacak durumda olmasından söz edilmesi, düşman istihbaratından gizlenemiyordu. Bu haberler kendiliğinden şaşırtıcı ve aldatıcı etki yapmış, öteki tedbirlerimizin de gereğince yorumlanmasını önleyerek baskının sağlanmasına yardım etmiştir.

18 ağustos 1922'de İstanbul ve cephe ötesindeki illerle haberleşme kesilmişti. Bu davranış Anadolu'da ayaklanmalar olduğu yolunda yorumlanmıştı. Cepheye yakın köyler boşaltılıp yasak bölge yapılmakla halkın ileri cepheler arasından sızması önlenmiş, hem eylemlerimiz gizlenmiş hem de casusluk işleri sınırlandırılmıştı.

Saldırış üzerinde bilgiler, her görevliye ancak en gerekli zamanda verildi. Hatta saldırışa karar verildiği Bakanlar Kuruluna ancak 1 ağustosta bildirildi.

Stoklama çabaları ve hazırlıklar, yakın bir Yunan saldırışına karşı savunma amacıyle gösterildi. Yaylalardan gelecek kış için kuru ot satın alınması, bu türden bir davranıştı.

Haberleşme güvenliği büyük bir dikkatle uygulandı. Örneğin: Başkomutanlık Şuhut'a gittikten sonra Akşehir'de bırakılan haber merkezi, saldırışın başlamasına dek Başkomutanın Akşehir'den ayrıldığı gizlemeye önem vermiş; hatta Başbakan arayınca Mustafa Kemal'in dolaydaki birlikleri denetlediği söylenmiştir.

Yığınak yürüyüşleri geceleri yapılmış. ordugâhların boşaltıldığı ya da yeni ordugâhların kurulduğu yolunda ip uçları ve izlenim verilmemek üzere, bir birliğin akşam bıraktığı yere aydınlıktan önce

yürüyüşünü bitiren başka bir birlik girmiştir. Düşmanın herhangi bir zamanda yapacağı bir hareket karşısında birliklerin gerçek durumlarını bilmek için bu yürüyüşler Batı Cephesi Komutanlığınca yönetilmiştir. Başarısı da bu makamındır. Gece ışık yakılmıyor, gündüz hareketsiz kalınıyordu. Geometrik bir şekil göstermemek için 23 ağustostan sonra tüfek çatılmamıştı.

Geri ile cephe arasında hayvanlı uzun taşıma kolları, ilerden beri hep aynı yoğunlukta gelip gittiklerinden dikkati çekmedi.

Başkomutanın söz ve hareketlerine dikkat harcaması gizlilik sağlanmasında ve düşmanın aldatılmasında önemli bir öğe oldu. Başkomutan Meclisde saldırışın yapılacağını, Ordunun bu düzeye çıktığını ve benzeri sözleri söylediği halde yakında saldırışa geçileceğini ağzından çıkarmamıştı. Kesin kararını verdiği haziran ortasından sonra da bu tutumunu korudu. Cepheye gidiş ve gelişlerini (26 temmuz ve 17 ağustos) Konya gezileri olarak göstermiş, son ayrılışını çok az sayıda kişiye bildirmiş; hareketinden sonra kendisinin Çankaya'da bir şölen verdiği haberini bildirmelerini tenbih etmişti. Şaşırtma (diversion) hareketleri bakımından sahte yürüyüşler yapıldığını da saymalıyız.

Bütün bu titiz düzenlemelere karşın 1 nci Tümenden soysuz bir asker Afyonkarahisar güneybatısında 30 bin Türk askerinin toplandığını ve saldırışa geçileceğini, sığındığı düşmana bildirmiştir. 14 ncü ve 57 nci tümenlerin cepheye girdikleri ve 23 ncü Tümenin de ileri çizgilere yaklaştığı tesbit edildiği halde, başka belirtilerin bulunmaması dolayısıyle Yunan komutanları inanarak değil, tedbir almakla yetindiler. Bu da 3 ncü Yunan Kolordusunun tahkimata önem vermeleri için birliklerinin dikkatini çekmesi, 1 nci Kolordunun Tümenlerinin daha dikkatli bulunmalarını 22 ağustos'ta istemesi ve Afyonkarahisar hastanelerindeki ağır hastaları gerilere alması, 25 ağustos'ta 7 nci Tümenden bir alayın Balmahmut'a kaydırılma gibi hareketlerden ile geçmedi.

Görüldüğü gibi, Büyük Saldırışın başarısının dayandığı ögelerden başlıcası, stratejik ve taktik baskının sağlanmasıdır.

Soru 76 : Amaçtan sapmaları ve düşmanın muhlemel hareketlerini önleme bakımından Başkomutanın ne gibi davranışları olmuştur?

Yunan Ordusunun Kocaelini işgali haberleri üzerine saldırış ha-

zırlıklarımızı sona erdirme çabalarını görmüştük. (Soru 74, c fıkrası)

20 temmuz 1922'de Fr. Yük. Komiseri Gnl. Péllé'nin Ankara Temsilcisi Albay Mougin, Yunan Ordusunun Bursa'yı elde bulundurmak koşuluyle Sevr çizgisine (1) çekilmesinin yakın olduğunu, generali adına bildirdi. Böylece Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmaları konusunda şubattan beri dolaşan ihtimal yeni bir biçim almış görünüyordu. Bu sırada Yunan subaylarının cephede siperlerinden çıkarak «5 güne kadar çekileceğiz, ateş etmeyin!» diye bağırmaları, ileri çizgilerdeki Türk Subaylarından mülâkat istemeleri sık sık rastlanan olaylardandı.

Oysa Yunanlılar İstanbul'u işgale hazırlanıyorlardı. Başkomutan bu aldatma haberine inanmamakla birlikte 20 temmuzda Batı Cephesi Komutanları ile kimi bakanlara haber vermekten geri kalmadı.

Başkomutan, Konya'ya gelmiş bulunan İng. Generali Townshend (2) ile görüşme vesilesiyle 26 temmuz 1922'de Konya'ya gitti. Oradan da Akşehir'e geçti. Burada saldırış hazırlıkları ile uğraştığım görmüştük. (Soru 74, d f) Orada plânma olumsuz bir etki yapmakta olan bir durumla karşılaştı. Bu, kendisinin bilgisi dışında Genelkurmay Başkanlığınca verilmiş olan bir emirden ileri geliyordu. Genelkurmay Başkanlığı Yunanlılarm Sakarya Irmağı'ndan Antalya'ya uzanan bir çizgi üzerinde yerleşecekleri yolunda alman bir habere gereğinden çok önem vermişti. Düşmanın böyle bir hareketi, sağ kanadını Büyük Menderes Irmağı'ndan ileriye sürmesi demekti. Bu da Sandıklı, Afyonkarahisar, Eğridir arasında bir savaşmaya varırdı. Bunları bildirerek Balı Cephesinin gerekli tedbirleri almasını istemişti.

Batı Cephesi Komutanı bu emir üzerine 14 ncü Piyade Tümeni ile 2 nci Süvari Tümeninin 28 temmuz 1922'ye kadar Şuhut dolaylarına kaymalarını buyurmuş ve başka birliklerin de yer değiştirmelerini düzenlemişti.

---

(1) **Sevres çizgisi:** D. Trakyada; Podima (Yalı Köyü) Sinekli - Bü. Çekmece G. Egede; Burhaniye (Kemer iskelesi) - Soma - Kırkağaç - Salihli - Ödemiş - Tire - Selçuk - K. Menderes ağzı.

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV, Ankara, 1964, belge 374.

Bu general 1. Dünya Savaşında Irak'ta Kût-ül Amâre'de teslim oluşundan sonra Türkleri sevmiş ve birçok yakın ilişkiler kurmuştu. Os. Hükümetinin mütareke isteğini de Mondros'ta İng. Akdeniz Donanması Komutanına da o götürmüş idi. Bu kez Türkiye'ye İng. Hükümeti tarafından Mustafa Kemal'in niyetini anlamak için görevle gönderildiğinden kuşku edilmemişti.

Bunu öğrenen Başkomutan, Yunan hareketinin gerçekleşse bile, yapmayı hazırladığımız Büyük Saldırıştan önce gelişemiyeceğini düşündü. 1 nci Ordu birliklerinde yapılması düşünülen değişiklikleri durdurdu. Bunun anlamı plân amacını saptırmaktan kurtarmaktı.

Yunanlıların 1922 temmuzunun sonunda İstanbul'u işgal etme girişimleri; bunu uygulayamayınca Trakyadan Anadoluya kuvvet getirebilme ihtimalinin belirmesi, Türk Başkomutanını, saldırışın zamanı bakımından günler üzerinde bile durmaya itmiştir.

Soru 77 1922 Ağustos başında iki taraf kuvvetlerinin durumu nasıldı? (Kroki - 6).

1921 güzüne göre Batı Cephesi kuvvetleri ikmal kolaylığı bakımından Konya Afyon demiryoluna yaklaştırılmış bir konuşa geçmişti. Cephe çizgisinde bir değişiklik yapılmamıştı.

Kocaeli Grubu: 18 nci P. Tümeni, 2 alay ve birkaç ulusal müfrezeyle Gemlik İznik Vezirhan Akçasu çizgisinde bulunuyordu. Karşısında 11 nci Yunan Tümeni ve 3 alaylı Bilecik Grubu vardı. 55 nci Yunan Alayı Trakya'ya alınmıştı. Savaşmalarda Gemlik'e gelecektir.

2 nci Ordu: 3 ncü, 2 nci, 6 ncı ve 4 ncü kolorduların 11 P. Tümeni ile mürettep Sv. Tümenini kapsıyordu. Bu ordu Akçasu - Alpu - Çifteler Cevizli Candarlı çizgisini tutuyordu. 1 nci Ordu ile ara çizgisi: Akarçay. Karşısında 3 ncü (+ 47. ve 57. A. lar) ve 2 nci (+ 2.A.) Yunan kolordularının üçer tümeni vardı. 10. Tüm. den 28 nci A. Trakya'ya alınmıştı.

1 nci Ordu: 6 piyade tümeni (1 nci kolordu, 8., 14., 6 ncı tümenler) ile 1 süvari tümeni (3 ncü)ni kapsıyordu. Afyonkarahisar güneyi Karadirek (Kılandıras) kuzeyi Toklusivrisi çizgisini; Dinar Müfrezesi, 3 ncü Süvari Tümeni ve birkaç ulusal müfreze ile Banaz güneyinde Ahatköy Çivril ve buradan Ege'ye kadar Bü. Menderes Irmağı gerisini tutuyordu. Karşısında ikişer tümeniyle Akarçay kuzey ve güneyindeki mevzileri tutan 1 nci Yunan Kolordusu (+ 49 ncu Alay); Çivril ve ötesinde 2 nci Yunan Tümeni ve Süvari Tümeni ile bağımsız 3 alay bulunuyordu.

5 nci Süvari Kolordusu: 1 nci Tümeni emrine girmiş olarak Ilgın Doğanhisar Sultandağı (Ishaklı) bölgesinde geride bulunuyordu.

Kasım 1921'e göre 14 ncü, 16 ncı, 18 nci P. tümenleri ve mü-

rettep Süvari Tümeni sayısınca artmış olan Batı Cephesi 18 piyade tümeni, Dinar Müfrezesi ve 5 süvari tümenini kapsıyor; 2 nci Ordusu ile Ankara'yı, 1 nci Ordusu ile Konya'yı örtüyordu.

12 piyade tümeni (+ 9 bağımsız alay) ve bir süvari tümenli Yunan Ordusu da 3 ncü Kolordusuyle Eskişehir'i, 2 nci Kolordusuyle Kütahya'yı, 1 nci Kolordusu ile İzmir'i örtüyordu.

İtilâf Devletleri Kara Kuvvetleri: İşgal Başkomutanı General Harrington'un karargâhı Şişli'de idi.

İngiliz kuvvetleri karargâhı Harb Okulunda idi. 5000 insan sayısıyle 2 tugay ve 1 topçu tugayı ana bölümleriyle İzmit, Gebze dolaylarında ve İstanbul Boğazı'nın iki yakasında idi.

Fransız kuvvetleri: Karargâh Yenikapı'da bulunuyor ve General Charpy komutasında olarak Sirkeci ile Sinekli arasındaki demiryolu duraklarını tutuyordu. 9704 kişi.

General Monbelli komutasındaki 1950 kişilik İtalyan kuvvetlerinin karargâhı Tophane'de idi.

Soru 78 : Hazırlayıcı emirler nelerdi? Yığınak nasıl yapıldı?

Büyük Türk Saldırışı gibi girişimler için birçok hazırlayıcı hareket yapılması ve bunlar için de emirler verilmesi gerekirdi. Bunlara kısaca göz atalım:

a. İSMET PAŞA'NİN DURUM ÜZERİNDE GENEL GÖRÜŞÜNÜ ASTLARINA BİLDİRMESİ: Batı Cephesi Komutanı, ağustos başında verdiği bir emirle, saldırışın derinlikte akışı ve gerekli lojistik desteği bakımından aydınlatmalarda bulundu.

Bunda saldırışımızın gelişmesi sonucu, isteyerek ya da yenilmiş olarak özellikle Yunan Güney Grubunun 4 şekilde çekilmesi ihtimalini tartışıyordu. Bu çekilmeler şuralara olabilirdi: (1) Resulbaba Tepesi - Dumlupınar doğusunda Bakırcık Tepeleri - Toklusivrisi; (2) Güneye koltuk yapacak gibi Kırka - Kütahya çizgisi; (3) Zayıf kuvvetlerle Kütahya ve asıl kuvvetlerle Dumlupınar; (4) Bütün kuvvetle Milne çizgisi. Bunların üçünün gerçekleşmesi halinde lojistik destek sağlanabilirdi. Yalnız düşmanın Kırka Kütahya çizgisine çekilmesi halinde takip işi temelde Sv. Kolordusuna kalırdı. Çünkü lojistik olanaklarımız Döğer - Altıntaş çizgisinden ileriye ulaşamazdı.

Pratik alanda Yunan Güney Grubu birinci sırada gösterilen çekilmeyi yapmaya başlamış; Batı Cephesi Komutanı düşmanın Kırka - Kütahya çizgisine çekildiğini kabul ederek 27 ağustos'ta Yedekteki

2 nci Kolorduyu Afyonkarahisar'a sürmüştür. Bu hareket, 28 ağustos'ta Dumlupınar'a doğru yapılacak stratejik yayılmayı güçleştirecektir.

b. BATI CEPHESİNİN SALDIRIŞ HAZIRLIK EMRİ. İsmet İnönü'nün 6 ağustos 1922'de verdiği saldırış hazırlık emri plândaki isteklere şunları ekliyordu:

Saldırışın ereği buna amaç demek daha doğru sayılabilir - «Afyonkarahisar Ahır Dağları ve devamından başlayarak gelişecek genel meydan savaşması sonucunda düşman büyük kesimini yenerek kuzeye atmaktır.» diye ekleniyordu. (Madde 1).

1 nci Ordunun 4 ncü ve 1 nci Yunan tümenlerini yenmesiyle harekâta başlanacağı belirtiliyordu. (Madde 2). Gizliliğin, plânın temeli olduğu belirtiliyor ve bazı tedbirler sayılıyordu. (Madde - 6).

2 nci Ordudan, yığınağı koruması, karşısında çok kuvvet tutması; Yunan saldırışı halinde, 1 nci Ordunun kesin sonuç almasına kadar geri mevzilerde zaman kazanması isteniyordu. (Madde - 3)

c. ORDULARIN HAZIRLIK BUYRULARI. 1 nci Ordu 6 ağustos'ta, 2 nci Ordu 8 ağustos'ta bu emirleri verdi. 2 nci Ordu Komutanı, Kazuçuran'da bir saldırış yapabilmek için 1 P., 1 Sv. alayı istedi ise de bu istek yerine getirilemedi.

c. YIĞINAK YÜRÜYÜŞLERİ. Türk kuvvetlerinin konuş ve düzeni kuvvet kaydırmaya elverişli idi. 2 nci Orduda yalnız 61 nci P. ve mürettep Sv. Tümeni değiştirme yapacaklardı. Bu ordunun Emirdağ dolaylarındaki 2 nci ve Bolvadin dolaylarındaki 4 ncü kolordularının 1 nci Ordu bölgesine kaydırılması Çay dolayındaki 1 nci Kolordunun Sandıklı kuzeyine alınması, Sv. Kor. nun Doğanhisar dolayından Sultandağı güneyine yanaştırılması hareketlerini Batı Cephesi yaptırdı.Bu, herhangi bir safhada Yunan Ordusunun muhtemel davranışlarında birliklerin yerlerinin Cephe Komutanlığınca bilinmesinin sağlayacağı yararlara sahip olmak için yapıldı. 14 ağustos 1922 gecesi başlayan ve yukarıda saydığımız gizlilik tedbirlerine uyularak yapılan bu yürüyüşler, 23 ağustos sabahı bitmiş ve tümenler mevzi keşfi ve değiştirme işlerine koyulmuşlardır. Önemli bir safha başarıyle sona erdirilmişti.

d. İHTİYAÇLAR, İSTEKLER. BAŞKOMUTAN CEPHEDE. Başkomutan ancak ağustos ortalarında dava arkadaşlarına, yakında, 6-7 gün içinde yapacağı saldırış ile Yunan Ordusunu yeneceğini anlattı. Başkomutanlık Karargâhı (Genelkurmaylık) 13 ağustos 1922'de Akşehir'e gönderildi.

Başkomutan 16 ağustos 1922'de Batı Cephesi Komutanına «bütün hazırlıkların 5-10 gün içinde bitirilmesini»; kendisinin «2-3 güne kadar Konya yoluyle Akşehir'e geleceğini»; «Osmanlı Bankasındaki

600 bin liranın askeri ihtiyaçlar için Savunma Bakanlığı emrine verildiğini» yazdı. Zamanının kuruna göre bu para 120 bin Ingiliz lirası tutarındaydı.

Batı Cephesi Komutanı aynı gün verdiği cevapta gerçeği belirtmekle birlikte kara bir tablo çiziyordu: Sandıklı'da Stok edilmesi düşünülen yiyecek maddelerinin getirilmesine başlanmamıştı. Ama, âşar alımı ile karşılanabilirdi. Cephane mevcudu Başkomutanlığın bildirmiş olduğu seviyeye (bin atım top başına) ulaşmamıştı. 6 gün içinde 250 şer atıma çıkarılabilirdi. Üç avcı uçağından sonuncusunun uçuşa hazırlanmasına çalışılıyordu. Çarık ihtiyacı çok önemli idi. Daha 500 kamyon gerekliydi. Bunların bir parçasından vaz geçilerek saldırışa ancak 26 ağustos 1922'de başlanabilirdi.

Başkomutanın karşılığı 17 ağustcs'ta cephededir. Savunma Bakanının emir vermiş olmasına karşın cephanenin taşınmamış olmasına şaşmaktadır. Çarık için gereken, yapılacaktır. Ama, bunun yokluğu harekâta engel sayılmamalıdır. O'na göre saldırışın 24 ağustos'ta yapılması mümkündür. Ihtiyaçlar bakımından çok kaygıya da düşülmemelidir. Aynı gün bir tel de Akşehir'de bulunan Genelkurmay Başkanına gönderilmiştir. Bunda: Istanbulun işgalinden artık söz etmiyen Yunanlıların saldırışımızdan önce Trakya'daki 4 ncü Kolordularını Anadolu'ya geçirirlerse elverişsiz bir durum yaratacaklarını; bunun zararının ise saldırışımızı geciktirmekle elde edilecek yarardan çok olacağını yazar.

Başkomutan, ayrılışından çok az kimseye haber vererek 17 ağustos'ta Konya'ya hareket etti; ayrılışından sonra Ankara'da bir şölen verdiğinin gazetelerde yayınlanmasını tenbih etmeyi de unutmadı. Konya'da P.T.T. yi denetleme altına aldırdı. Sonra Akşehir'e geçti. 20 ağustos'ta Akşehir'de komutanlarla çalıştı. Taarruz gününü, 26 Ağustos 1922 olarak saptadı.

Soru 79 : Büyük saldırış öncesinde Türk ve Yunan kuvvetleri ne sayıda ve güçte idiler?

Anadolu Hükümetinin eli altında bulunan 6 milyona yakın halktan 270 bin kadar Insan silâh altına alınmıştı. Bundan 23 piyade, 6 süvari tümeni örgütlenmişti. Ayrıca 3 piyade alayı, 5 zayıf mevcutlu sınır alayı, bir süvari tugayıyle üç süvari alayı hesaba katılırsa 24 piyade, 7 süvari tümeni eş değerinde sayılabilirdi.

Doğu cephesine 2 piyade, 1 süvarî tümeni, Erzurum ve Kars

müstahkem mevkileri ve 5 sınır alayı (29.514 insan); Elcezire Cephesine 1 piyade tümeni ve 2 süvari alayı (10.447 insan), Merkez Ordusu bölgesine 1 piyade tümeni ile 1 süvari tugayı (10.000 insan); Adana Dolayları Komutanlığı bölgesine 2 tabur (500 insan); Gaziantep Bölgesine 1 piyade ve 1 süvari alayı (1.000 insan); Yurtiçi birlik ve kurumlarına 12.000 insan ve birlik bırakıldıktan sonra Batı Cephesine 18 P. tümeni ve 5 süvari tümeni (bağımsız tugay ve alaylarla 19 piyade ve 5,5 süvari tümeni eşdeğerindedir) 207.942 asker getirilmişti.

Ulusal kuvvetlerden kimisi (Giresun ve Adana Muzaheret alayları örneklerinde olduğu gibi) alay numarası alarak ordu yapısına girmiş bulunuyordu. Ordu çatısına alınmış bir düzine tutarında 1000 kişilik ulusal müfreze saldırışa katılacaklardı. Jandarma birliklerinden cepheye sürülmüş olanlar da vard. (1)ı

Son savaşlardan büyüyerek çıkan ve nüfusu 6 milyona varan Yunanistan, işgal ettiği Türk topraklarının ve İstanbul'un Rum ve Ermeni halkından yararlanarak 284.994 insanı silâh altına almıştı. Bundan 18 P., 1 Sv. Tüm. (bağımsız 13 alay ve Yunanistandaki sınır alaylarıyle 21 P. ve 1 Sv. Tüm. eşdeğinde) örgütleyerek 224.997 insan tutan 12 P ve 1 Sv. Tümeni (bağımsız 9 alayla 15 P. ve 1 Sv. Tüm. eşdeğinde) Anadolu'da tutuyordu. Gezeğen Ordudaki sayı 205.000 kadardı (2). Trakya'da 4, Anayurtta 2 P. Tüm. bırakmıştı. Orduların dökümü şöyleydi:

Anadolu'da	insan	Tüfek	Hafif Mt.	Ağ. Mt.
Türk Ordusu	207,947 (8659'u Sb.	92792 (a)	2025	839
Yunan Ordusu b	224,997 (6565'i Sb.)	90000	3139	1280

Anadolu'da	Top	Uçak	Kamyon	Oto ve Cankurtaran
Türk Ordusu	323	10	298 c	33
Yunan Ordusu	418	50	4036	1776

1921 güzünden beri insan sayısınca Türk Or. 1/3, Yunan Or. 1/4 insan artışı sağlamıştı. Bununla birlikte P. tümenlerine 9463 insan kadrosu verildiği halde buna ulaşılamadı. Yunan Tümenleri 12.000 12.500 idi. Buna bakarak insan sayısınca Yunan tümenlerinin Türklerinkinden 1/3 fazla olduğu görülür. Silâhça farksa çok büyüktür.

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. 6. ksm., 2. Kitap - ek.. 2; c. III, s. 266 ve c. IV, s. 283.

(2) Aynı yapıt. 2. Kitap, ek. 13 ve 1. Kitap, s. 267.

Türk tümenlerinde en çok 12 top, 36-54 Ağ. Mt., 81-112 Hf. Mt. vardı. Harekât sırasında katılanlarla birlikte Y. Or., Türk Ordusundan 17055 insan, 1114 Hf. Mt., 441 Ağ. Mt., 95 top, 40 kadar uçak fazla ve 2792 tüfek eksikti.

Silâhların etkisi geometrik oranla kıyaslanır. Örneğin: 72 Ağ. Mt. li Yunan tümeninin 36 Ağ. Mt. li Türk tümenine karşı etki üstünlüğü sayıca çokluk gibi 2 kat değil 4 kattır.

Soru 80 Büyük saldırış başında Türk Ordusunun hazırlığı ne düzeye çıkmıştı?

Eğitim, küçük ve orta sevk ü idare Yunan Ordusununkine yakın bir düzeye çıkarılmıştı. Manevi güç, meşru davaya inanç ise çok yüksekti. Başkomutanlık ve yüksek sevk ü idare Türk Ordusunun yüzyıllar boyu yoksun kaldığı dereceye varmıştı.

Lojistik ve maddî güç bakımından kaynaktan yoksun Türk Ordusu ile Avrupa kaynaklarına dayanan Yunan Ordusu arasında yine büyük fark vardı. Hiç bir savaş düşünülemez ki lojistik öğe, taktik ve strateji üzerine, Türk Kurtuluş Savaşında olduğu kadar ağır etki yapmış olsun. Başkomutanın parmak bastığı nokta bu idi. Ve dehası da burada bekliyordu. O'nun dışında hiçbir insan daha fazlasını sağlayamazdı.

Türk Ordusunun silâh ve teçhizatı galip devletlerce, mütareke koşullarına dayanılarak elinden alınmıştı. Bunları tedarik bakımından Türk Yüksek yönetisinin davranışı, ülkenin en uzak köşesindeki tek silâha ve tek kurşuna el atması «Kazıma» diye adlandırılabilir. Bunlar da duyulan ihtiyacı karşılamaktan çok uzak bulunuyordu.

Doğu'da, İstanbul ve Çanakkale bölgelerinde elimizde kalan ya da işgalci kuvvetler gözetiminde bulunan depolardan gereç kaçır-

---

(a) Tüfek sayısı 100,352 idi. Son günlerde Hf. Mt. lerin verilmesiyle er bulunamadığından artanı depolara kaldırıldı.

(b) Harekât sırasında Banaz'a 63., Gemlik'e 55., Urla'ya 28., 62. ve 56. (—1Tb.) P. A. ları getirilmiştir ki Yunan Ordusu 230.000 insana varmış, silâhları 6720 tüfek, 336 Hf. Mt. ve 112 Ağ. Mt. artmıştır.

(c) Bu rakamlar dışındaki taşıtlarımız şunlardı: 71 fayton, 3141 at arabası, 1970 öküz arabası, 2318 kağnı. Bunların ve koşum hayvanlarının toplamı 67,974 (22.444'ü öküz ve eşek) hayvandı.

ma çabaları, başvurulan başlıca yollardan biriydi. Bu, gömleğimizi satarak satın almış olduğumuz şeyleri şimdi de can pahasına kaçırma durumuna düşmemiz demekti. Tedarik, Sakarya Savaşmasından sonra daha artan Sovyet yardımı, Ankara Antlaşmasından sonra Güney'de bırakılan ya da satılan Fransız artı-malı ile biraz daha ferahlık verici hal almıştı. Özel ellerle Almanya, Bulgaristan, ve İtalya'dan büyük paralar karşılığında sağlanan savaş gereçleri (İtalyan ve Fransız gemileriyle Antalya, Mersin ve Trabzon'a aktarılmak üzere Novorosiski limanlarına getirilme zorunluğu dolayısıyle) çok azdı.

Yalnız yiyecek, bölgeden satın almalara, ve göllerden balık tutmalara baş vurularak yoluna konulabilmiştl. Askere günde 2400 - 4000 kalori verilebiliyordu. Hayvanlara yarı çayır, yarı kuru yem tutarında bir rejim uygulanmıştı.

Depolar oldukça ilerlerde kurulmuştu. Depolar dışında 6 günlük yiyecek, 3 günlüğü ile demirbaş olarak insan ve hayvan üstünde, 2 günlüğü ile birlik ağırlıklarında ve bir günlüğüyle tümen ve kolordu taşıma kollarında tutuluyordu.

İnönü savaşmalarında karda, kışta ayakkabısız, yere basan asker vardı. 16 ağustos 1922'de bile İsmet Paşa önemle «çarık» istiyordu. Iki yüz binlik askerin ancak yarısı tam asker kılığında idi. Ötekiler memleket giysisi ya da üstü altı, değişik giysiler giyiyorlardı. 27 ağustos 1922'de düşman mevzilerini alan askerin gözü, önünde açılan Sincanlı Ovasına değil, Yunan ölülerinin üzerlerindeki giysilere dikilecektir. Hayvan giyim ve teçhizatı «İp üzengi, tahta kılıç!» tekerlemesinde dile getiriliyordu.

Komutanlığın güdüm aracı olarak, haberleşme aygıtları çok az ve ilkeldi. Ancak topçu ve önemli yerlerdeki alaylara telli haberleşme sağlanabilirdi. Pırıldak, tümen - alay bağlantı aracıydı. Telsizin indiği birlik kolordu idi. Saniyede 300.000 Km. lik hızdaki ışınla çalışan bu aygıtların manda ayağı ile taşınması, alabildiğine büyük bir çelişki idi.

İkmal işini darlıktan başka silâh çeşidi de güçleştiriyordu. Amacı birkaç çeşit olan topların türü 24 idi. 8 tür Ağ. Mt., 4 tür Hf. Mt. bulunuyordu. Er ve silâhtan kolordu taşıma kollarına kadar ikmal kanalında tüfek başına 150, Hf. Mt. başına 1000, Ağ. Mt. başına 5000, hafif top başına 200 ve ağır top başına 100 atım taşınıyordu. Saldırışın ilk günü kullanılacak cephane silâhların yanına bırakılmış idi.

150 Fransız Berliye kamyonun alınışı, bir bayram havası estirmişti. Çünkü, 1922'deki sığır vebası canlı taşıma araçları için darlık yaratmıştı. Birlikler demiryol son durağından 60 kilometre ilerleyebilecek bir hareket gücü kazanabilmişlerdi. (Gelişmiş ordularda

120 Km.) Birliklerin yükleme gücü bakımından menzilde 1000, gezeğen orduda 2000 tonluk eksiklik yine de kalmıştı. Bunları, yukarda saldırışın bahara bırakılması başlığındaki İsmet İnönü'nün 10 aralık 1921 raporuyla karşılaştırmak yararlı olur.

Menzil Müfettişliği (Konya Menzil Bölgesi) Genelkurmaylık kuruluşunda olarak Batı Cephesini desteklemeye ayrılmıştı. Doğruca Cephe kuruluşunda Akşehir Menzil Hattı, Ordular emrinde Hat Komutanlıkları vardı. Bu hat komutanlıkları da Nokta Komutanlıklarını kapsamaktaydı. Bu örgütlerde 759 Sb., 12.497 er çalışıyordu.

Özeti; 1921 güzüne göre kuvvet tavanı 3 P. ve 1 Sv. tümeni kadar artırılan birliklerde; güdüm, eğitim, silâh ve donatı bakımlarından büyük ilerlemeler elde edilmişti. Ordular yüzyıllardır varılamıyan bir savaşma gücü kazanmışlardı. Ama silâh ve teçhizatça Yunan Ordusu düzeyine varılamamıştı.

Soru 81 Saldırış zamanının saptanmasına neler etki yapmıştır? Bu gecikmelerde İsmet Paşa'nın rolü nedir?

Yukardan beri ertelemeye uğradığını gördüğümüz saldırış zamanının saptanmasını burada topluca ele almak istiyoruz.

Hazırlıkları 15 ekim 1921'de başlayan Sad Saldırışı, İsmet İnönü'nün 10 aralık 1921'de Başkomutana yaptığı sözlü başvurmayla kesin olarak bahara bırakılmıştı (bk. Soru: 62).

Gazi Mustafa Kemal'in 4 mart 1922'de Cepheye gitmesiyle, saldırış plânlaması 2. dönem olarak ele alındı. ilk yaz (haziran ayı)a ertelendi. İnönünün, 27 nisan 1922'de sunduğu raporla hazırlıkların bütünlenemediği ve başlıca ihtiyaçların iki ayda giderilebileceği hesaplandığından bu erteleme kesinleşti.

Cepheye gelen Başkomutanın 27 temmuz 1922'de Akşehir'de yaptığı görüşme sonucunda saldırış ağustos ortası (15 ağustos)na bırakıldı. (bk. Soru: 73).

Başkomutanlık Karargâhı (Genelkurmaylık)nın 15 ağustos 1922'de Akşehir'e hareketi, 16 ve 17 ağustos'ta Başkomutan ile Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı arasında geçen yazışmalar sonucunda Büyük Önder, saldırışın 24 ağustosta yapılmasını istedi. (Soru 78). 17 ağustos 1922'de Cepheye son gelişinde Başkomutan, İsmet Paşa'nın birliklerine 26 ağustos olarak bildirmiş olduğunu görünce saldırışı bu tarih olarak saptadı. 26 Ağustos, Malazgirt ve Mohaç günlerine, hele başlayıp bitme (30 Ağs.) bakımından Tannen-

berg'e düpedüz denk düşmektedir.

Elde olmayan nedenlerle kararlaştırılan bu tarihin, yiyecek maddelerinin olsun yerinden sağlanmasına elveren bir mevsime denk gelmesi yaran vardı.

Ertelemelere etki yapan öğe, eğitimden çok, dış yardımların (Hf. Mt., kamyon ve uçak) gelmesiydi. Gerçekten, bu hayatî silâh ve araçların birliklere verilmesi 25 ağustos'a kadar sürmüştür (1). Bunları erken getirmek Başkomutanın elinde değildi. «Yarım hazırlıklarla, yarım tedbirle yapılacak saldırış, hiç saldırışa geçmemekten çok daha kötüdür.» diyen Başkomutan, uluorta emir veren komutanlardan değildi. Osmanlı ordularının bu gibi güdümle uğradığı yenilgileri biliyordu.

İsmet Paşa'nın, ertelemeden söz etmeden ileri sürdüğü nedenler de bunun dile getirilmesi değil miydi? Batı Cephesi Komutanının dinlenmemesi halinde, son durumda olduğu gibi saldırış, belki 24 ağustos'a alınabilirdi. 93 sayılı Cephe emriyle saldırış saati (fecir) olarak bildirilmiş ve saatlamalar, ordulara bırakılmıştır. Ateş hazırlığı yapılmasını gerekli görmeyen 2. Ordu bunu gün ağarırken diye bildirmiş, topçu ateş toplamalarını gerekli gören 1. Ordu ise piyade atılımını saa: 06.00 olarak saptamıştır.

Soru 82 Başkomutan meydan savaşması için başlıca birliklere verilen ödevler nelerdir?

25 ağustos 1922'de Başkomutanlık ve Batı Cephesi komuta yeri Şuhutta geri kademesi Çay'da idi. Saat 12.30'da Batı Cephesinin 93 sayılı Saldırış emri verildi ve komuta yerleri Kocatepe'nin güneyindeki ordugâha geçirildi. Aynı gün ordular da saldırış emirlerini verdiler. Bunlarda başlıca birlikleri ilgilendiren ödev ve yükemler aşağıya alınmıştır (1). Cephenin geçtiği çizgi ile başlıca birliklerin ara çizgileri için (Soru 79) a bakılsın.

Kocaeli Grubu (komuta yeri: Osmaneli'nde)nun ödevi: Bölgesindeki düşmanı tutmak üzere, özellikle Göksu ile Karasu arasında saldırıda bulunmaktı. Bu ödevi, kuvvetinde değişiklik olmadan, 1,5 tü-

(1) H.T.D. Türk İst. H. C. II, k. 6, kitap - 2, ek 2,Karabekir s. 1065.

(1) Buyrular için bk. H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ankara, 1968, c. II, ksm. - 6,2. Kitap, s. 53, s. 55 ve ek - 4, s. 80 ve ek - 5.

menle 2 tümene yakın Yunan kuvvetlerine karşı; 18. tümeniyle Balçıkhisar (Vezirhan) dolayından saldırışla, Yalova ve İznik kesimlerinden gösteriş saldırışları ile yapmayı düzenlemişti.

2 nci Ordu: Komuta yeri Doğlat'ta idi. Kuvveti 3 ncü ve 6 nci kolorduların 5 piyade tümeni lle mürettep Süvari Tümeni idi. Düşmanın Eskişehir kesimindeki 3 ncü, Döğer kesimindeki 2 nci kolorduları ve Afyonkarahisar kuzeyindeki 12 nci ve 5 nci tümenleri (toplamı 8 tümen ve 3 alay)ni saldırış hareketleriyle saptamak ve işgal etmekti.

Bu ordu; 25 ağustos'ta verdiği saldırış emriyle: 3 ncü Kolordudan 41 nci Tümenin Cevizli kuzeylne, 61 nci Tümenin Kazuçuran tepelerine ve 6 ncı Kolordunun Şaphane Dağı ile Akarçay arasına saldırış yapmasını düzenlemişti. 1 nci Tümen Iskânkuyu, Hanköy (Husrevpaşa) bölgesinde ordu yedeğinde bulunacaktı.

1 nci Ordu: (Komuta yeri Kocatepe doğusunda Mantartepe) 5 nci Süvari Kolordusu emrine verilmiş olarak 4 ncü, 1 nci, 2 nci ve 5 nci Sv. Kolorduları, 6 ncı P. Tümeni, Dinar Müfrezesi ve 3 ncü Sv. Tümeni ile toplamı 12 P. tümeni ve 5 Sv. tümeni olmuştu. Karşısmda Yunanlıların 5 piyade, 1 Sv. tümeniyle 5 Piyade alayı vardı.

1 nci Ordunun ödevi: Afyonkarahisar güney ve batısında bulunan düşman kuvvetlerini yokedecek şekilde saldırış yapmaktı.

5 nci Süvari Kolordusunu, önce 1 nci Ordu karşısındaki düşmanın gerilerine düşecek gibi ödevlendirmek ve bu kolorduya 2 nci Yunan Kolordusuyle Uşak grubuna karşı keşif ve güvenlik sağlatmaktı.

6 ncı Tümene Toklusivrisi ve Islâmköy (Banaz güneyinde) yan koruması yaptırmak, batıdan Sandıklı'ya doğru Ordunun sol kanadını korumaktı.

3 ncü Sv. Tümenine Uşak genel doğrultusunda saldırış yaptırmaktı.

— 1 nci Ordu bu ödevini yerine getirmek üzere 25 ağustos 1922'de verdiği emirde şunları Istemişti: 4 ncü ve 1 nci kolorduları 1. çizgide bulundurarak bunların ağırlık noktalarını iç kanatlarında tutmak. Bunların yarma yerindeki 4 tümenini Hf. ve Ağ. 98 topla desteklemek.

4 ncü Kolordu ile Akarçay ve Çobanoğlu (Belentepe doğusu) arasından saldırış yapmak ve Ilk hedef olarak Kestanelik - Tezekli yaylâ - Ulukaya - Çobanoğlu çizgisini ele geçirmekti.

— 4 ncü Kolordu: Sağda 8 ncl Tümenle geniş cepheden Afyonkarahisar güneyindeki tepelere, 3 ncl Yunan Alayma; 5 ncl ve 11 ncl tümenlerle dar cephelerden Erkmentepe'ye, 35 ncl Yunan Alayına; karşı kullanmak ve 12 nci Tümeni yedekte tutmayı düzenlemişti.

Yunanlıların 32 topuna karşı 10 ağır ve 54 top kolorduyu destekliyecekti. Bu kolordunun bölgesine müdahale yapacak gibi 1 nci Yunan Kolordusunun yedeğinde Afyonkarahisar'da 11 nci, Erkmen köyünde 5/42 nci piyade alayları vardı.

— 1 nci Kolordunun Çobanoğlu ile Çiğiltepe arasındaki düşman mevzilerine, Belentepe ve Tınastepe'ye İki yanlarından kuşatacak gibi, saldırış yapması ve ilk hedef olarak Çobanoğlu - Sinirköy - Kırcaaslan - Paşaköy - Kırka çizgisini ele geçirmesi orduca istenmişti.

— 1 nci Kolordu; sağdan sola doğru 23 ncü ve 15 ncl tümenleri dar cephelerden Belentepe ve Tınastepeye, 49 ncu Yunan Alayının büyük kesimine, daha geniş cephelerden 14 ncü tümeni 1450 rakımlı Kocahasan tepesi (49 ncu Yunan Alayının bir kesimine)ne ve 57 nci Tümeni Çiğiltepeye (5 ncl Yunan Alayının büyük kesimine) saldırışa geçirtiyordu. Yunanlıların 54 topuna karşı 17 ağır ve 58 hafif top ateş desteği sağlayacaktı.

Bu kolordunun cephesine müdahale yapacak gibi 1 nci Yunan Kolordusunun yedeğinde Paşaköy kuzeyinde Küçükhöyük'te 4 ncü, Balmahmut'ta 7 ncl Tümenden yeni getirilen 22 nci alaylar vardı.

1 nci Ordunun 5 nci Süvari Kolordusuna verdiği görevler: 25 ağustos gecesi Sincanlı ovasına eğemen olacak gibi Ahır dağı geçitlerini tutmak, 26 ağustos'ta Sincanlı ovasına ilerleyerek 1 nci Kolordu karşısındaki düşmanın sağ yan ve gerilerine saldırış yapmak, demiryolunu tahrip etmek, Yunanlıların 2 nci Kolordusuna ve Uşak Grubuna karşı keşif ve güvenlik sağlamak ve iki yanıyla bağlantı kurmak idi.

1 nci Orduda saldırış için topçu, saat 04.30:05.30 arasında ateş hazırlığı ve düzenleme atışı, saat 05.30 ile 06.00 arasında ateş toplamaları (tahrip ve İmha ateşleri) yapacak; saat 05.30'dan başlayarak bu ateşler sırasında hücum mesafesine yaklaşacak olan piyade saat 06.00 da süngü hücumuna geçecek.

Soru 83 : Başkomutan Meydan Savaşması nedir? Bu ad nasıl verilmiştir? Saldırış öncesi gecede neler yapılmıştır?

Türk Büyük Saldırışı Gemlik Körfezinden Büyük Menderes Irmağı ağzına kadar hemen 650 kilometrelik bir cephede başladı. Bu savaşmaların ekseni ve çekirdeği Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında oluşan Başkomutan Meydan Savaşmasıdır. Büyük Türk Saldırışına tümen ve daha üst makamda katılan komutanlarımızın adları için Ek - 1'e bakılmalıdır.

BAŞKOMUTAN MEYDAN SAVAŞI. (26 ağustos 1922:30 ağustos 1922).

Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, Başkomutan Mustafa Kemal'e olan saygı ve sevgisi dolayısiyle 6 Yunan tümeni artıklarının 30 ağustos'ta son yenilgiye uğratıldıkları Çalköy, Aslıhanlar, Işören (Allıören) bölgesindeki savaşmanın «Başkomutan Meydan Savaşması» diye adlandırılmasını birliklere ve ilgililere yayımlamıştı. Bu, isabetli olmamıştır. Çünkü: 30 ağustosta oluşan bu savaşma, 26 ağustos'ta başlayan bir meydan savaşmasının bir ve son parçasıdır. Her şeyden önce bu yanlış görüşe değinmeyi zorunluk saymaktayız.

Gerçekten; aynı meydan savaşması içinde düşman, Resulbaba Tepesi - Bakırcık Tepeleri - Toklusivrisi çizgisindeki 2. mevziine, burada da tutunamayınca Dumlupınar'daki grubu üzerine çekilmek istemiş; taktik kovuşturma altında bunları başaramayınca 30 ağustos'ta büyük savaşmalara güç gösteremiyecek duruma düşmüştür.

Nitekim Başkomutan 1 eylül 1922'de «Büyük ve Asil Türk Milleti»ne yayımladığı zafer bildirisinde: «Batı Cephesinde 26 ağustos 1922 - H. 1338 - den beri akışan saldırış harekâtımız; Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan savaşması halinde 5 gün, 5 gece sürdü.» deyişiyle meydan savaşmasının yerini ve süresini bilimsel ve mantıkî olarak belirlemişti (1). Iki yıl sonra, 30 ağustos 1924'te Dumlupınar'daki Meçhul Asker Anıtı başında da «Afyon - Dumlupınar Meydan Savaşması ve onun son evresi olan bu 30 ağustos savaşması Türk tarihinin en önemli bir noktasını örgütler.» sözleriyle teyit etmişti (2).

Gerçekten; bu meydan savaşmasının güdümü için Başkomutan 20 ağustos 1922'de Akşehir'e, 24 ağustos'ta Şuhuta, 26 ağustos sabahı Kocatepe'ye, ertesi günü Afyonkarahisar'a ve sonunda Zafertepe'ye gelerek fiilî bir sevk ü idare yapmıştı. Yoksa 30 ağustos'ta bir gün için el koymamıştı.

25 Ağustos'tan 26 Ağustos'a: 25 ağustos gecesi Türk birlikleri eylemlerini sürdürdü. Yunanlıların durumunda, bir alayın Balmamut'a getirilmiş olmasından başka bir değişiklik olmadığı anlaşılmıştı. Ayın hilâl halinde oluşu son yapımlarımızı gizlemeye yardım ediyordu.

5 nci Süvari Kolordusu, kılavuzlar kullanarak Ahır Dağındaki Pelitli ve Yörükmezarı gediklerinden güçlükle ilerliyordu. Birinci çizgideki tümenlerin piyade birlikleri, saptanmış olan son toplanma mev-

(1) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Tamim, Telgraf,... IV. Ank. 1964, s. 450.

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Ank. 1959, c. II, s. 179.

zileri (hazırlık mevzileri)ne saat 22.00'ye dek yaklaştılar.

Geceyi Kocatepe'nin güney batısındaki ordulukta geçiren Başkomutan yanında Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı olduğu halde 26 ağustos saat 03.00'te atla hareket ederek, çok geniş bir gözetleme olanağı veren Kocatepe'deki gözetleme yerine çıktı. Saat 5 sıralarıydı. Eski bir Türk Ordusu da 1071 yılının böyle bir gününde, Anadolu'yu fethetmek üzere bir meydan savaşmasına başlamıştı. 851 yıl sonraki bu ağustos gününde yine bir Türk Ordusu bu toprakları korumak için çarpışmasının son çabalarının başında bulunuyordu.

Soru 64 : 26 ağustos savaşmaları ve Türk girmeleri nasıl oldu? (krokl - 6).

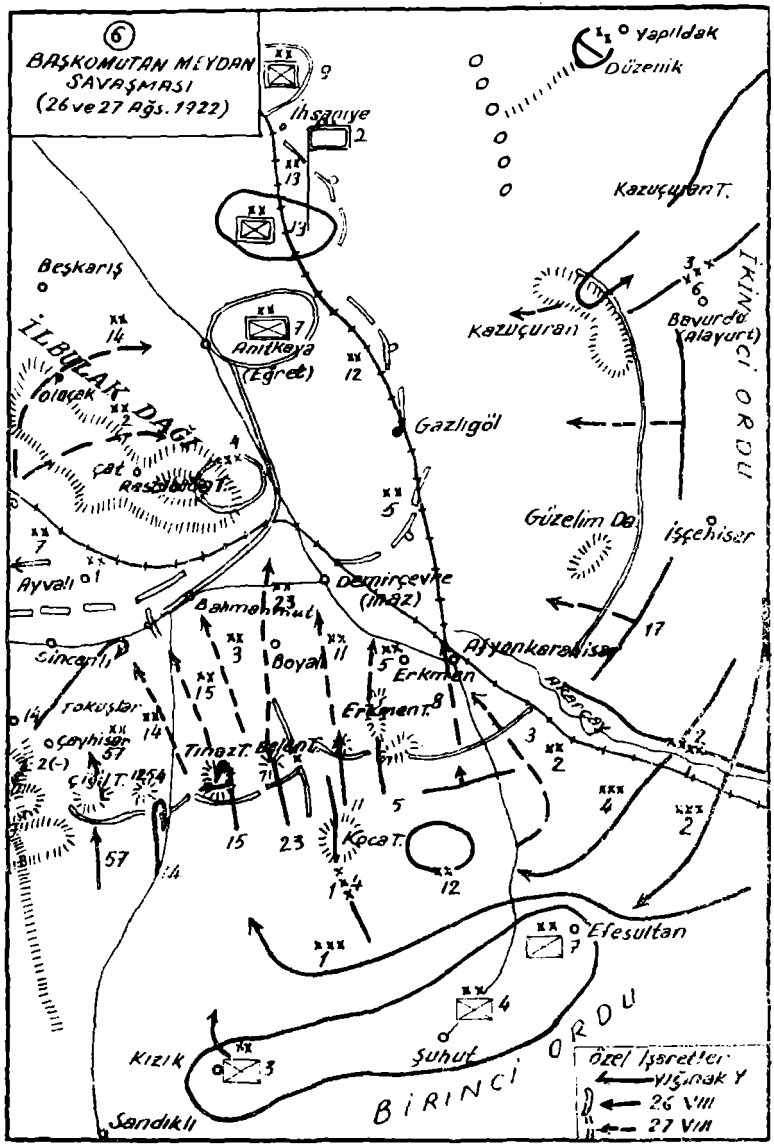
26 ağustos sabahı havanın sisli olması yüzünden, düşünülen zamandan yarım saat gecikmeyle başlayan düzeltim ve etki atışlarından sonra, bu atışlar sırasında çıkış mevzilerine yaklaşan piyade, saat 06.00'da ileri atıldı.

1 nci Ordu: Bu ordu saldırış ordusuydu. 4 ncü Kolordusu sağda ve 1 nci Kolordusu solda olarak, ağırlık merkezlerini iç kanatlarında tutmuş bulundukları halde Sincan ovasını kapayan tepeler çizgisindeki Yunan mevzilerine saldırışa başladı.

4 ncü Kolordu, 8 nci, 5 nci ve 11 nci tümenlerle rastlam olarak 4 ncü Yunan Tümeninin mevzilerine saldırıyordu. 5 ncl Tümen Kaleciksivrisi ile Poyralıkaya arasındaki Yunan mevzilerine saat 06.45'te girdiyse de; saldırış çıkış mevziine uzakta bulunan 11 nci tümenin Karabileğim Tepesinde kendi hizasına gelmesini beklediğinden Erkmentepesinin güney sivrisine saldırışını sürdürmedi. Düşman da toparlanma olanağını buldu.

4 ncü Kolordu Komutanı Albay Kemalettin Samî'nin bir yandan Erkmentepeye saldırışı 5 nci ve 11 nci tümenlerin birlikte yapmalarını istemesi ve bunun için topçunun mevzi değiştirmesinin gerekmesi; öte yandan yedeğindeki 12 nci Tümenden kimi birlikleri sağda ikinci bir saldırış yapmakla ödevli 8 nci Tümenin ilerlemesi için pekiştirmesi yüzünden Erkmentepe bugün alınamadı.

Albay Izzettin'in komutasındaki 1 nci Kolordu, ağırlık noktasını sağında, 23 ncü Tümende tutarak ilerledi. 23 ncü Tümen, komşula-

⑥
BAŞKOMUTAN MEYDAN SAVAŞMASI
(26 ve 27 Ağs. 1922)
İnönü
Yapıldak
Düzenlik
Kazuçuran T.
Beşkarış
İLBULAK DAĞI
Çolaçak
Çat
Kazuçuran
Bayındır (Yalayurt)
İKİNCİ ORDU
Anıtkaya (Eğret)
Gazlıgöl
Güzelim Da.
İşçehisar
Ayvalı
Demirçevke (İnaz)
Bahmahmut
Boyalı
Sincanlı
Afyonkarahisar
Erkmen
Erkmen T.
Akarçay
Yakuşlar
Çayhisar
Tınaz T.
Beylan T.
Koca T.
Efesultan
Şuhut
Kızık
Sandıklı
BİRİNCİ ORDU
Özel İşaretler
Yığınak Y
26 VIII
27 VIII

rının hareketlerini kollamak dolayısıyle saldırışında gecikti. Bunun Başkomutan üzerinde yaptığı etkiyi, ağzında sigara olduğu halde Tümen Komutanı Yarbay Ömer Halis'e telefon etmek üzere giderken çekilmiş olan çok tanıdığımız resminde görürüz (1). Bununla birlikte bu tümen Belentepe'yi saat 09.00'da aldı. Arazideki kuru otların topçu ateşleri yüzünden yanması dolayısıyle saldırışını durdurmak zorunda kaldı.

Bu arada 1 nci Kolordunun 15 nci Tümeni saat 07.00'de Tınastepe'yi almıştı; düşman mevzii içinde bir Km. kadar ilerleme de sağlamıştı. Bununla solundaki 14 ncü Tümenin Kırcaaslan gediğine egemen durumdaki 1254 rakımlı tepeyi almasına yardım etmişti. Ancak topçu gözetlemesi destek yapamaz hale geldiğinden 4 ncü Yunan Alayının yedekten katılmasıyle düşmanın besili topçu ateşiyle yaptığı karşı saldırışla ilkin aldığı mevzilere kadar geriledi. Bu, solundaki 14 ncü Tümenin de öğleden sonra geri atılmasına etki yaptı. Saldırışa ilk geçtiği çizgiye çekilmesi için 15 nci Tümen Komutanı Yb. Naci'nin önerisini 1 nci Kolordu Komutanı kabul etmedi.

Bu gerilemeyi düzeltmek isteyen Albay Izzettin, kendi doğrultusunda Türkmentepe'ye saldırışa hazırlanan 23 ncü Tümenin kullanılabilir bütün kuvvetleriyle Sivritepeye atılarak 15 nci Tümene yardım etmesini buyurduğundan Yarbay Halis, 31 nci Alayının başına geçerek yeni hedefe doğru ilerledi.

Bu hareket ilerler ve günbatımı yaklaşırken 15 nci Tümenin 56 ncı A. K. Yarbay Mehmet Fehmi, boruculara atılış havası çaldırarak alayını saldırışa geçirdi. Yunan birliklerini 400-500 metre geriye attı ve bunalımlı durumu düzeltti. Karanlık daha ileri gidilmesine engel olmuştu.

Sandıklı kuzeyinde Kızık'ta yedekte bulunurken ilerletilen 3 ncü Kafkas Tümeninin (ki bu tümen dökümtü vererek getirildi.) bir alayı Tınastepe'nin batı yamaçlarına akşam yerleştirildi. 1 ncl Kolordunun Yb. Reşat komutasındaki 57 ncl Tümeni bugün ilerleme gösteremedi.

Şimdi bir gün öncesine dönerek 5 nci Süvari Kolordusunun hareketine göz atalım: 25 ağustos akşamı bu kolordu, düşmanın geçitlerini tutmadığı doğrulanan Ahır Dağlarının Pelitli ve Yörükmezarı gediklerinden büyük güçlükle hareketle, telsiz ve sahra topları gibi tekerlekli araçlarını geride bırakarak 26 ağustos saat 05.30'da kolbaşılarıyle Sincanlı Ovasına çıktı. Kolların derinliklerini kapamalarını bekleyen 5. Sv. Kolordusu Komutanı Albay Fahrettin, saat 11.15'te 1 nci Tümenini Sincanlı, Ayvalı arasına süreceğini, 2 nci Tümeninin

(1) Belen, Korg. Fahri. Büyük Türk Zaferi. Ankara, 1962, s. 37.

Çayhisar'da ve 14 ncü Tümeninin Tokuşlar'da olduğunu 1 nci Ordu Komutanına bildirdi. Ordu Komutanının telefonla yazdırdığı ve kendisinden Çiğiltepe'ye arkadan saldırış yapmasını isteyen emrini aldı. Yunan Süvari Tümeninin çıkageleceği kaygısı ve Çlğiltepe'nin düşmeye mahkûm olduğu sanısı ile saat 15.00'te buraya karşı Kırka'ya 2 süvari alayı (ki hiç bir varlık gösteremedi) sürmekle yetindi. 14 ncü Tümeninden bir alayı demiryolunu tahrip için Yıldırımkemal (Küçükköy) doğrultusuna sürmekle yetindi. 1 nci Süvari Tümeni de Balmahmutan ilerleyen 37 ncl Yunan Alayı karşısında geriledi. Özeti: Süvari Kolordusu bugün olumlu bir şey yapmamış oldu. 2 nci ve 14 ncü tümenleriyle Çiğiltepe gerisine saldırmış olsaydı Başkomutan savaşmasının geleceğini kökünden değiştirirdi. Ismet Paşa daha aktif davranması için Süvari Kolordusu Komutanını uyardı.

2 nci Ordu yardımcı saldırışlar yaptı.

Yunanlılar: Sabahleyin atik davranan Yunan komutanları Kurtkaya, Erkmentepe, Tınastepe ve Çiğiltepe'yi birer alayla pekiştirdiler. Tınastepe'ye saldırış yaptılar. Plastiras komutasında 3 alayla saldırışı da 27 ağustos sabahı yapacaklardı. General Trikupis 7 nci tümenden getirttiği 37 A. ile 1 nci Sv. Tümenimizi karşıladı. 2 nci Kolordunun Afyon bölgesine kaydırılmasını Ordu komutanına önerdi.

Komuta yeriyle Izmir'de bulunan Ordu K. Gnl. Hacıanesti (Hacıanestis) ise 2 nci Kolordunun Bavurdu-Çay (Akarçay kuzeyinden) doğrultusunda saldırış yapmasını istedi. 2. Kolordu K. Gnl. Diyenis ise bunun ancak 29 ağustos'ta yapılabileceğini bildirdi. Aslında bir şey yapmak en iyi işi yapmayı düşünmekle zaman yitirmekten iyi idi.

Türk yüksek güdümü Kaleciksivrisi ve Karabileğim tepesini 4 ncü Kolordunun almasından, 1 nci Kolordunun Belentepe ile Tınastepe'nin sivrini elde tutmasından memnun değildi. Batı Cephesi K., hazırlanılarak ertesi gün verilmiş olan emirler uyarınca saldırışın sürdürülmesini buyurdu.

Soru 85 27 ağustos'ta **Yunan cephesinin yarılması nasıl oluştu? Başkomutan, takip emrini geciktirmiş midir?**

1 nci Ordu bölgesinde çetin savaşmalar 27 ağustos sabahı erkenden yeniden başladı.

4 ncü Kolorduda: Pekiştirilmiş 5 nci ve 11 nci tümenler, 34 ncü Alayın ansızın yaptığı hücum sonucunda Kurtkaya ile Halkalıkaya tepesini alırlarken 8. Tümen de Hacılar tepesini ele geçirdi. Saldırış Erkmentepe'ye sürdürülerek saat 08.00'de Erkmentepe alındı.

Albay Kemaleltin Sami'nin, 34 ncü Alayı alıkoymak için tümenlerin saldırışlarını durdurmasına 1 nci Ordu Komutanı engel oldu. Böylece saldırış gelişme gösterdi. Albay Plastiras'ın 3 alayla yapacağı karşı saldırış önlendi ve hareketimiz Erkmentepe'nin kuzey sivrilerine doğru gelişti.

1 nci Kolorduda: Saat 05.00'te ilerlemeye başlayan 23 ncü Tümen (—31 nci Alay) saat 14.00'te Göktepe'yi ve ardından Türkmentepe'yi aldı. 23 ncü Tümenin 31 nci A. Grubu, 15 nci Tümen ve 3 ncü Kafkas Tümeni öğleye doğru Tınaztepeyi bütünüyle ele geçirdiler. Bu başarı 14 ncü Tümenin saat 11.00'e doğru Kırcaaslan gediği doğusundaki 1254 rakımlı tepeyi almasına yardım etmiş oldu. Çiğiltepe en sonra saat 15.30'da alınabildi.

Eide edilen bu başarılar sonucunda Yunan cephesinde öğleye kadar 15, ikindiye dek 20 kilometrelik bir yarma oluştu.

23 ncü Tümen Komutanı Yarbay Ömer Halis (Bıyıktay) ın saat 12.30'da yazdığı raporda Garipçe alanındaki uçak hangarlarının yanmakta olduğunu ve Yunan ağırlıklarının Sincanlı ovasına çekildiklerini bildirmesi üzerine; 1 nci Ordu Komutanı saat 14.15'te takip emri vererek 4 ncü Kolordunun Afyon-Altıntaş yolunu kesmesini, 1 nci Kolordunun hızla Sincan Ovasına çıkmasını ve 5 nci Süvari Kolordusunun da Yunanlıların Resulbaba Tepesi Balmahmut sırtlarında tutulmasına engel olmasını istedi.

Bu olaydan sonra üzerinde durulacak ilginç konular üzerinde duralım:

Birincisi: Batı Cephesi Komutam 2 nci Ordu ile Afyon, Altıntaş yolunu; 1 nci Ordu ile Afyon, İzmir yolunu kesmek istiyordu. 2 nci Orduya saldırışını şiddetlendirmesini; 1 nci Orduya da 7 nci ve 8 nci Tümenler emrinde olarak 2 nci Kolordunun Afyonkarahisar'a sürülmesini saat 15.30'da yazdı. Bu son istek, 1 nci Ordunun sağa yanaşması demekti ve iyi bir kullanma değildi.

Ikinci Nokta: Sayın General Fahri Belen; Batı Cephesinin bu emrinin Başkomutana gösterilmesinde O'nun; durumun biraz daha aydınlanmasını gerekli görerek gözetleme yerine gidip yaptığı gözetlemeden sonra, «Hemen birliklere ulaştırılsın!» dediğini yazmaktadır (1). Bu söz, Başkomutanın takibin gecikmesine yol açtığı anlamına çekilebileceği için kısa bir açıklama yapmayı gerekli görüyoruz. 1 nci Ordu Komutanı emrini saat 14.15'te Kolordularına bildirmiş olduğuna göre, Batı Cephesi Komutanının saat 15.30 emri ordulara ulaştırıldık-

(1) Büyük Türk Zaferi. Ankara, 1962, s. 37.

tan önce ya da sonra Başkomutana sunulmuş bulunsa da Başkomutanın yol açtığı bir geciktirme söz konusu olamaz. Mustafa Kemal'i birkaç dakika düşünmeğe iten neden, Batı Cephesi Komutanının 2 nci Kolorduyu Afyon'a yöneltmesi olsa gerektir. 57 nci Tümenin Çiğiltepe'yi aldığı haberi gelmemiş olduğuna göre 2 nci Kolorduyu biraz daha çok zaman isteyecek olan Sincan'a yöneltmek için zihinsel bir çalışma yaptığı anlaşılır. Ama Başkomutan çok müdahaleyi sevmeyen yaradılışıyle işe karışmamış olabilir.

Üçüncüsü: Saat 14.20'de Batı Cephesi Kurmay Başkanı Albay Asım (Gündüz), Başkomutan ve Batı Cephesi Komutanı adına 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki'ye bazı telkinlerde bulunmaktaydı. 1 nci Ordu karşısındaki düşmanın çekilmekte ve Afyon Hükümet Konağının yanmakta bulunduğunu, 6 ncı Kolordunun karşısında çekilmeler olduğunu ve 2 nci Orduca neler gördüğünü Başkomutan ve Batı Cephesi Komutanı ivedilikle soruyor; diyordu.

Yakup Şevki Paşa ise cevap olarak: 2 nci Ordu karşısındaki düşmanın azalacak yerde çoğaldığını, Kazuçuran Tepesini pekiştirdiğini; 6 ncı Kolordunun ilerlemesinin de 1 nci Ordu sağ kanadı (4 ncü Kolordu)nun ilerlemesine bağlı olduğunu bildiriyordu (2). Bu görüşme, 2 nci Ordu Komutanının saldırışın başarısından olan kuşkusunun sürüp gitmekte olduğunu göstermektedir.

Dördüncü üzücü nokta: 57 nci Tümen Komutanı Albay Reşat'ın kendi kendini öldürmesidir. Mustafa Kemal, bu fedakâr subayı Doğu Cephesinde Muş'un geri alınması sırasında beğenmişti. 27 ağustos günü Başkomutana söz verdiği halde Çiğiltepe'yi alamayan Albay Reşat, burada 1 nci Ordu ve 1 nci Kolordu komutanlarının telefon soruları üzerine saat 11.00'de tabancasını alnına sıkarak canına kıydı. Bıraktığı kâğıda «Başarısızlık, beni yaşantımdan bıktırdı.» diye yazmıştı. Çiğiltepe saat 15.30'da ele geçirilebildiğine göre, ölümünden yarım saat sonra alındığı söylentisi yanlıştır.

Beşinci nokta: 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki, yukarıda gördüğümüz telefon telkinine kulak asmadığı gibi, Cephe Komutanının saat 15.30'da duyurduğu isteklerini de birliklerine geçirmedi. 61 nci Tümenin karşı saldırış yaparak Kazuçuran Tepesini geri almasına ve Batı Cephesinin saldırışların geceleyin de sürdürülmesini ve Yunanlıların bozguna uğratılmasını isteyen emrine karşın da harekete geçmedi. Denetleme amacıyle Batı Cephesi Komutanının; 2 nci Orduca birliklere verilen emir örneğini istemesi üzerine, yeniden yazarak ör-

(2) H.T.D. Türk Istiklâl Harbi. Batı Cephesi. c. II, ksm. 6, kitap - 2, s. 125 - 126.

neğini İsmet Paşa'ya sundu ise de yedekteki 1 nci Tümeni kullanmadı.

Yunanlılar: General Trikupis Erkmen ve Tınaz Tepelerdeki başarısızlık üzerine Afyon batısındaki 7 nci, 1 nci ve 4 ncü Yunan tümenlerinin Bakırcık Tepeleri Ilbulak Dağı güney sırtları çizgisine çekilmelerini 27 ağustos saat 11'de buyurdu. Bu emrin verilmesinden önceki dakikalarda tümenler gerilemeye başlamışlardı. Cephe yarılmış ve birlikler Sincan Ovasına dökülmeye başlamışlardı. Akşam da 2 ncl Kolordu K. General Dienis lie Afyon kuzeyindeki tümenlerin çekilmesine emir verecekti. Böylece İzmir karargâhının onaylaması ertesi sabah olacaksa da Bavurdu Çay doğrultusunda düşünülen büyük Yunan karşı saldırışı da kendiliğinden kalkmış olacaktı.

Düşman mevzileri alınınca birçok Türk erinin gözü bu ovaya varmak değil, önce eski ve yırtık giysilerini çıkararak Yunan ölülerinin giysilerini sırtlarına geçirmek oldu. Ama bu iş, hasımlarının diretisine uğramadığından çabuk olmuş; bu kalanlar arkadaşlarına kolayca yetişmişlerdi.

Sincan Ovasına ilerleyen Türk birlikleri: 2 nci Kolordu (8 nci ve 7 nci tümenler) Afyon kuzey ve güneyine; 4 ncü Kolordu (5 nci, 11 nci ve 12 nci tümenler) Erkmen köyü ve batısına; 1 nci Kolordu (23 ncü, 15 nci, 3 ncü Kafkas, 14 ncü ve 57 nci tümenler) Sincanlı ve doğusuna geç vakit vararak buralarda geceledile'.

28 ağustos için Türk kararları: 1 nci Ordu Komutanı General Nurettin, Cephe emrini almadan verdiği direktiflerle kolordularının Gazlıgöl Olucak çizgisine (kuzey kuzeydoğuya) ilerlemelerini istedi. Cephe Komutanının çok geç kalmış olan 28 ağustos saat 00.30 emri Kütahya doğrultusuna önem vererek; 1 nci Ordunun 2 nci ve 4 ncü kolordularla Resulbaba Tepesi doğusunda Çatalçeşme - Oğlanmezarı çizgisine (hemen hemen kuzeye) ve 1 nci Kolordu ile Bakırcık Tepeleri Toklusivrisi çizgisi (batıya)ne ilerlemesini; Süvari Kolordusunun da düşman gerisine ateşle etki yaparak hareketini geciktirmesini istedi. Doğrultuların kuzeybatıya verilmesi isteğe değerdi.

1 nci Ordu Komutanı saat 02.45'te yeniden yazdırdığı emirleri Emir Subaylarıyle gönderdiyse de; yerlerini belli etmeyerek dosttan da saklayan kolorduların gece bulunamaması yüzünden bunlar geç ulaştı. Yetişinceye dek tümenler eskiden bildirilen doğrultulara yürüyüşe başlamışlardı. Bu doğrultuların değiştirilmesi 28 ağustos günü bazı karışıklıklara yol açacaktır.

Soru 86 28 ağustos savaşmaları nasıl oldu? Yunanlılar çevrilebilirler miydi? Başkomutanın kararı ne idi?

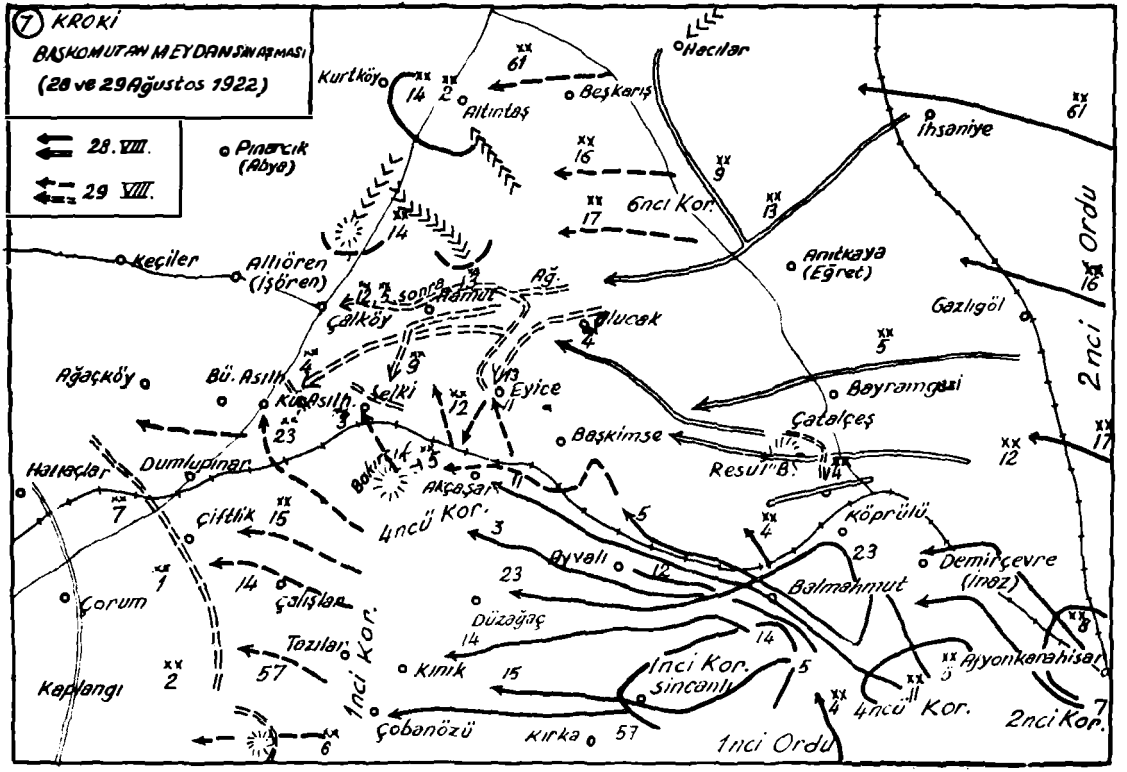
1 nci Ordu: 2 nci ve 4 üncü kolordulara bağlı tümenlerin yeni emirleri ancak saat 11.00'e doğru alabilmeleri ve yeni doğrultulara büyük çarklar yaparak yönelebilmeleri yüzünden Dumlupmar, Uşak yolu bugün kısman açık kaldıysa da Yunan Ordusu bundan yararlanamadı.

2 nci Kolordu bugün düşmanla temas sağlayamadı. 4 ncü Kolordu batıya kayma gereğini duyarak birkaç çarpışmadan sonra akşam Ayvalı - Akçaşar bölgesine vardı. Emri saat 05.00'te almak mutluluğuna eren 1 nci Kolordu, 5 tümenliyle batıya ilerleyerek Karacaören Çobanözü çizgisine (Sincanlı'nm 15 - 20 Km. balı ve güneybatısmda) vardı. Bu kolordunun 23 ncü Tümeni sabahleyin bir savaşmaya tutuşmuş ve yendiği 4 ncü Yunan tümenini bırakıp kolordusunu izleyerek ona kavuşma zorunda kalmıştı.

5 nci Süvari Kolordusu Ordu emirlerini almamıştı. Aslında 27 ağustos günü verdiği kararla gece yürüyerek Ilbulak Dağı kuzeyine çıkmıştı. Serüvenini aşağıda görelim: 2 nci Süvari Tümeninin bir tugayı Bayramgazi (Anıtkaya yani Eğret'in 10 Km. güneydoğusunda) yakmmda 1 nci Yunan Kolordusu Karargâh birliğiyle bazı bağlı birliklerini kapsayan motörlü bir kola rastlayarak dağıttı. 5 nci ve 12 ncl tümenlerin öncülerinin yetişmesiyle Yunan kolunu yokedime uğratmadan çekildi. Çekilirken 23 ncü Yunan Alayı üzerine düşerek kayba uğradı ve bataryasmı elden çıkardı. Bu terslik 14 ncü Süvari Tümeninin, yeni toplanma bölgesine gidiş için kolordunun verdiği emri erken yerine getirmesinden ileri gelmişti.

2 nci Süvari Tümeninin öteki tugayı biraz sonra Anıtkaya (Eğret) daki 2 nci Yunan Kolordusu bağlı birlikleriyle 9 ncu Tümeninin ordugâhma saat 05.00'te baskm yaptı. Düşmanm kendisini toparlaması üzerine, bazı kayıplar verdirerek çekildi. Süvari Kolordusu, Yunan Ordusu büyük kesiminin yokedimi için çok değerli olan bir günü böylece az yararlı çarpışmalarla harcayarak Altmtaş dolaymda toplandı. Üç gündür ikmal yapamadığmdan cephanece dardaydı. Yiyeceğini de böige halkmdan sağlamak durumundaydı.

2 nci Ordu: Yakup Şevki Paşa, aldığı emre göre, 6 nci Kolordunun geceleyin Yunan mevzilerini tutmasmı ve 61 nci Tümenle birlikte takibe geçmesini buyurdu. Ordu bugün akşama kadar mürettep Süvari Tümeniyle Döğer, Anıtkaya arasma; kısa yürüyüşler yapan 61 nci Tümen ve 6 nci Kolordusuyle Gazlıgöl ve kuzeyine vardı. Yunanlılarla temas kaybolmuştu.

7 KROKİ
BAŞKOMUTAN MEYDAN SAVAŞMASI
(28 ve 29 Ağustos 1922)
28. VIII.
29 VIII.
Kurtköy
Altıntaş
Beşkarış
Hacılar
İnsaniye
Pınarcık (Abya)
Keçiler
Allıören (İşören)
Çalköy
Ağ. sonra Mahmut
Ağaçköy
Bü. Asılh
Kurasılh.
Selki
Eyice
Bulucak
Anıtkaya (Eğreç)
Gazlıgöl
Bayramgazi
Çataleçeş
Başkimse
Resul Bey
Halıeçlar
Dumlupınar
Çiftlik
Bakır
Akçaşar
Köprülü
Demirçevre (inaz)
Balmahmut
Ayvalı
Düzağaç
Çorum
Çalışlar
Tezler
Kıpılangı
Kınık
Çobanözü
Kırka
Sincanlı
Afyonkarahisar
6ncı Kor.
4ncü Kor.
1nci Kor.
2nci Kor.
1nci Ordu
2nci Ordu

Porsuk Müfrezesinin bir parçası olarak savaşan İnhisar Ulusal Müfrezesi Sakarya'yı güneye geçtiği zaman halkı aydınlatmak üzere dolaştığı köylerde halkın saldırısına uğradı (1).

Yunan Komutanlığının İcraatı: Yunanlılar bu akşama kadar Anıtkaya (Döğer) Resulbaba Tepesi - Balmahmut çizgisinde grup grup bulunuyordu. 1 nci ve 7 nci tümenler Küçükköy ve Bakırcık Tepeleri bölgesindeyken İzmir karargâhıyle temas kurup İzmir doğrultusunu kapamak üzere saat 15.00'te Dumlupınar'a çekilmişti. Bu çekilmeden haberi olmayan, ama Türk kıskacı içine girdiğini farkettiği halde 28 ağustos akşamı kurtuluş yolu aramayarak, topçunun geçebileceği yolların keşfi için çekilmeyi ertesi sabah erken saatlere bırakan General Trikupis, içinde bulunduğu tehlikeyi artırmış olacaktı.

Başkomutanın 28 ağustos akşam kararı: 23 ağustos'ta Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargâhları Afyonkarahisar'da eski Belediye yapısına (şimdi müze) yerleşti. Bu akşam Başkomutan, Genelkurmay Başkanı, Batı Cephesi ve 1 nci Ordu Komutanları burada bir toplantı yaptılar. Elde edilen sonuç üzerindeki izlenim, 7-8 Yunan tümeninin yenilgiye uğratıldığı yolundaydı. Yunanlıların İlbulak Dağı - Dumlupınar çizgisinde tutunamayacağı kabul edildi. Başkomutan şu kararı onayladı:

1 nci Ordu Dumlupınar mevzilini düşmandan önce tutacak ve batıya çekilecek Yunan kuvvetlerini Hamurköy'e ve Arpa gediğine doğru ilerleyerek önlerken, Süvari Kolordusuyle Murat Dağı ile Kütahya, Gediz yolu arasını tutarak batı ve kuzeybatıya uzanan yollardan düşman çekilmesine engel olacaktı.

2 nci Ordu saldırışını İlbulak Dağı kuzeyinden sürdürecek ve Muhafız Taburuyle pekiştirilmiş mürettep Süvari Tümeni, Eskişehir'deki Yunan Kolordusunun geri yolu üzerine sürülecekti (1).

İsmet Paşa bu karar uyarınca ordulara bir direktif ve ardından saat 23.15'te bir emir yazdı.

1 nci Ordu bu karar ve emirden küçük bir sapma yaparak Arpa gediğini 4 ncü ve 1 nci kolordular arasında ara çizgisi olarak verdi. 1 nci Kolordu Komutanı bu gediğin kendi hareketine olabilecek etkisini gözde tuttuğundan burayı 23 ncü Tümenine vererek buraya sahip çıkacaktır. Birinci Ordunun batıda daha güçlü olmak amacından başka bir sapması da 4 ncü Kolordu bölgesine ve emrine sürdüğü 4 ncü Tümeni, hiç bir iş yapmamaya mahkûm ederek 2 nci Kolordusunun emrine geri vermesiydi.

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı Cephesi. Ankara. 1969. c. II, ksm. 6, kitap - 2, s. 181.

2 nci Ordu: 29 ağustos için 61 nci Tümene Altıntaş; 1 nci Piyade Tümenine Altıntaş kuzeydoğusunda Aykırıkçı; 6 ncı Kolorduya Altıntaş güneyindeki Genişler ve Çalköy hedeflerini vererek rastlayacakları düşmana saldırış yapmalarını emretti.

Soru 87 29 ağustosta iki yönden kuşatma nasıl başlayıp gelişti?

28 ağustos saat 15.00'te Genel Francos Grubunun Dumlupınar'a çekilmesi üzerine General Trikupis komutasındaki Yunan Ordusunun büyük kısmının güneyden kuşatılması imkânı çıkmıştı. 29 ağustosta General Trikupis'in dar bir şeritten batı-güneybatı doğrultusunda çekilmesi, kuzey yönden kuşatılmasını da mümkün bir hale getirecekti. Aslında daha geniş bir cephe ile batıya doğru çekilmesi gerekirdi.

29 ağustos sabahı batıya doğru yürüyüşe geçen 4 ncü Kolordu; 5 nci Tümenden aldığı abartılı raporlar ve kolordu komutanının yanlış izlenim veren kısa süreli kişisel gözetlemeleri sonucunda 11 nci Tümenin kuzeye yöneltilmesi, 12 nci Tümenin durdurulması ve kolordusuna katılacak olan 1 nci Süvari Tümeninin alıkonulması gibi hareketlerle gecikti.

4 ncü Kolordu emrine verilerek Kç. Aslıhanlar doğrultusunda ilerleyen ve ihtiyatlı hareket eden 3 ncü Kafkas Tümeninin 4 ncü ve 9 ncu Yunan Tümenlerinin Selkisaray üzerinden Banaz'a çekilmesini önleyebilmesi 4 ncü Kolordu Komutanı ile 1 nci Ordu Komutanının müdahaleleriyle olabilmiştir.

23 ncü Tümenin Kç. Aslıhanlar'a doğru ilerlemesile Dumlupınar doğrultusu General Trikupis birlikleri için kapanmış oldu. Kurtuluş için batıda yalnız Kızıltaş deresi doğrultusu kalıyordu.

1 nci Kolordu: Dumlupınar mevziine ilerleyen 1 nci Kolordu; 6 ncı Tümenin Toklusivrisini düşürmesiyle, kuvveti üç tümene yaklaşan General Francos Grubunu 29 ağustos geç saatlerde Cafergazi - Santtepe - Balcıdamı çizgisinden Hallaçlar - Kaplangı dağı - Ahatköy çizgisine atmayı başardı.

2 nci Kolordu; 29 ağustos akşamına kadar Sincanlı'nın 15 kilometre batı dolaylarına yürüyebildi.

5 nci Sv. Kolordusu: 2 nci Süvari Tümenini muhtemel bir tehlikeye karşı Altıntaş dolayı (bir tugayına çeki düzen vermek gerekiyordu)nda alıkoyarak 14 ncü Tümenini Çalköy kuzeyinde Akpirim tepesi doğu çizgisine sürdü. Akşam verdiği emirle bu tümeni Çalköy

üzerine gece saldırışına kaldırdı. Bununla birlikte saat 22.00'de yapılan bu hareket, General Trikupis'in saat 21.00'de tek çıkış yolu olarak kalan Kızıltaş deresine doğru başlattığı çıkış hareketine rastladığından düşman girişimini ertesi gün saat 11.00'e bıraktırdı.

2 nci **Ordu:** Bu Ordu Altıntaş dolaylarına ilerliyordu. Batı Cephesi Komutanlığından gelen bir kurmay subayı 61 ncl tümene Işören (Çalköy'ün 7 Km. batısında Allıören)e ilerlemesi emrini getirdiyse de bu tümen 15 Km. geride Altıntaş, Kurtköy bölgesinde kaldı. Ve bu geri kalışı gidermek üzere ertesi gün de bir çaba harcamadı.

Yunan 5 nci Tümeni ve 9 ncu Tümenden belirli bölümler 20/30 gecesi sabaha karşı Kızıltaş deresi üzerine çekilme olanağı buldular. Gnl. Trikupis, kurmaylığının teslim olma teklifini kabul etmeyerek bir çıkış yapıp birliklerini kurtarma kararında direndi.

Soru 88 : 30 Ağustos Aslıhanlar savaşması nasıl oldu? Kuzey kıskacı niçin kapanamadı?

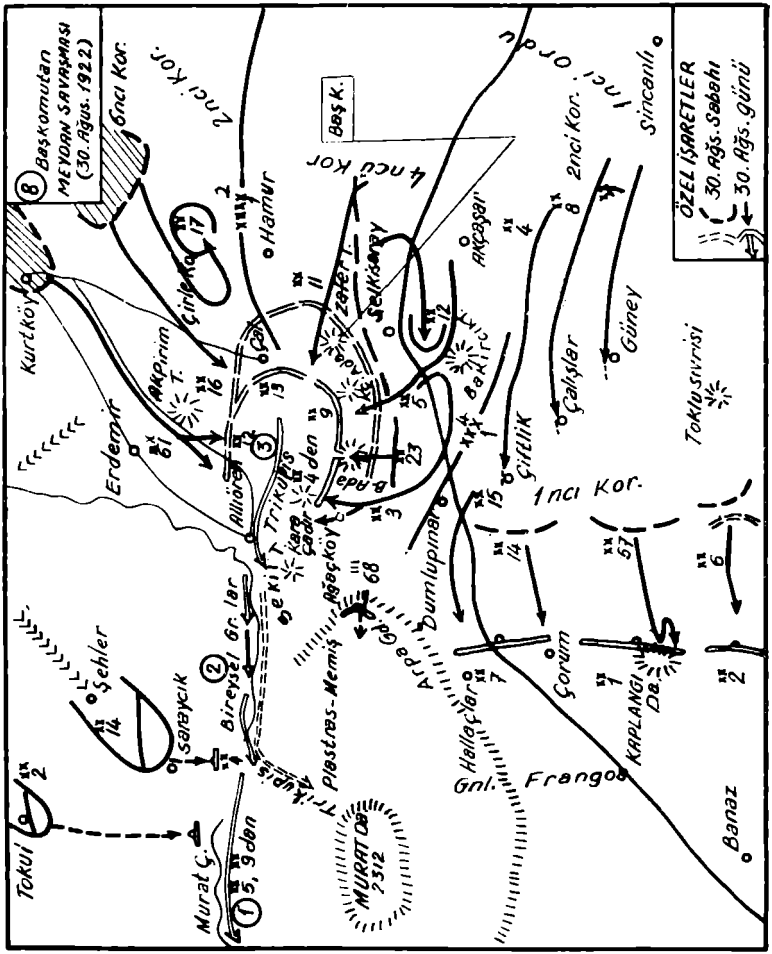
30 ağustos 1921 fecir zamanı Başkomutanı yatağından fırlatan durum, haritada, Yunan Ordusunun dört yönden kuşatılır bir halde oluşunun gözükmesiydi. Fevzi ve Ismet Paşaları çağırtan Başkomutan, kısa bir görüşmeden sonra şu karara vardı:

Her iki ordu ile meydan savaşmasının hızla sona erdirilmesi; Dumlupınar mevziinin çabuk düşürülmesiyle düşmanın geri yollarının bütünüyle kesilmesi; takiplerin Izmir doğrultusunda arasız sürdürülmesi; Aslıhanlar meydan savaşmasının (1) bitirilmesinden sonra 5 nci Süvari Kolordusunun durup dinlenmeksizin Kızıltaş deresinden Uşak'a yürütülmesi.

Başkomutan savaşmaları yakından yönetmeyi gerekli gördü. Fevzi Paşa'yı 2 ncl Ordu ile Süvari Kolordusunun yanına gönderdi. Kendisi 1 ncl Ordu komuta yerl olan Akçaşar'a yola çıktı. Afyonkarahisarda kalan Ismet Paşa yukarıdaki esaslara dayanan emrini saat 06.30'da verdi.

Başkomutanın Akçaşar'a varmasına kadar geçen olaylar: Işören (Allıören) üzerinden sıyrılmak için Yunanlıların 29 ağustos saat 21.00'de başladıkları girişim, 14 ncü Süvari Tümenince geceleyin önlendikten

(1) Bugün ve ertesi günlerde bugünkü meydan savaşmasının adı Aslıhanlar Savaşması idi. Sonra Başkomutan Meydan Savaşması adı verildi.

sonra 30 ağustos saat 01.00'de Çalköy'e gelmiş olan General Trikupis, karışıklıkları düzelten emirler vermiş ve tek çekilme yolu olarak kalan Kızıltaş deresi üzerinden çıkış hareketini 30 ağustos saat 11.00 e bırakmıştı.

4 ncü ve 9 ncu Yunan tümenlerinin Selkisaray, Aslıhanlar arasından Dumlupınar doğrultusunda gece yaptıkları saldırışlar önlenmişti. 5 nci (+ 9 ncu Tümen öğeleri) Tümen Grubu sabaha karşı batıya, Kızıltaş deresine doğru çıkarak kurtuluş yolunu bulmuştu.

Öte yandan: 5nci Süvari Kolordusu Komutanı; iki tümeniyle Çalköy üzerine saldırış yapmasını ve Kızıltaş deresi doğrultusunu kapamasını isteyen 1 nci Ordunun saat 00.30daki emrini almamış; kendi kararıyle 14 ncü Sv. Tümenini Saraycık, Şıhlar; 2 nci Sv. Tümenini Tokul, Tava bölgelerine (buraları Kızıltaş deresi kuzeyindedir.); 1 nci Sv. Tümenini Aslanapa güneyine 30 ağustosun ilk saatlerinde yürütmüştü. Birlikler buralara öğleden önce varacaklardı.

Sabahleyin 23 ncü Tümen, Kızıltaş deresi doğrultusunu kapamak üzere daha bir tümenin kendi batısına gönderilmesinde ısrar ederek önermişse de Dumlupınar mevziindeki General Francos Grupuna karşı yapacağı saldırışta güçlü bulunmayı düşünen 1 nci Kolordu Komutanı Albay İzzettin'i razı edememişti. Aynı ihtiyacı düşünen ama 5 nci ya da 12 nci tümenlerinden birini kullanmayı akıl edemeyen 4 ncü Kolordu Komutanı Albay Kemalettin Samî, bu amaçla 1 nci Ordu Komutanından bir tümen istemiş ise de ısrar etmemiş ve hatta Başkomutan geldiğinde de isteğini O'na yansıtmamıştı.

1 nci Ordu Komutanı daha saat 00.30'da çıkardığı emrin Batı Cephesi Komutanının saat 06.30'da verdiği ile tutarlı olduğunu görerek yeniden bir genel emir vermemiş; yalnız 4 ncü Kolorduya «23 ncü Tümenin Kızıltaş deresi ağzını kapamasını 1 nci Kolorduya bildirdiğini», 4 ncü Kolordunun da bir tümenini bu kesime göndererek düşmanın bütünüyle tutsak alınmasını ve 23 ncü Tümenin bugün serbest bırakılmasına çalışılmasını buyurmuştu. 23 ncü Tümenin serbest bırakılmasını zorlaması gerekmezdi. Çünkü Ordu Komutanı bugün saat 12.00den önce yedekteki 2 nci Kolordusunun 3 tümenini Arpalı, Çalışlar ve Güney köylerine varmış görecekti. Bu nokta bir yana Kızıltaş deresinin kapanması ile 4 ncü Kolordu görevlendirilmemişti.

Fevzi Paşa Kuzey kanatta: Genelkurmay Başkanı saat 06.00 sıralarında Beşkarış köyünde 1 nci Ordu Komutanını görerek durum üzerinde aydınlatıcı bilgiler verdi. Buradan 5 nci Sv. Kolordusuna geçti. Harp Tarihi yayını, önce Süvari Kolordusuna gittiğini yazarsa da Fevzi Paşa ile birlikte olan Cevdet Kerim tersini yazmaktadır (2).

Yanında 6 nci Kor. K. bulunan 2 nci Ordu Komutanı, Batı Cephesi Komutanının saat 06.30 emrini aldıktan sonra saat 8'de 61. Tümenin Işören'e, 16. Tümenin Çalköy'e ve 17 Tümenin Harköy'e ilerleyerek saldırışa geçmesini emretti. İnönü doğrultusuna gelecek mürettep Tümenin de, önce Döğere yönelip Akoluk'a geldiği haber alınan 15 nci Yunan Tümenini geciktirmesi ve 1 nci P. Tümeninin Al-

(2) Cevdet Kerim (Incedayı) Türk İstiklâl Harbi. 1925. İstanbul, s. 184.

tıntaş'a yürümesi istendi. Genelkurmay Başkanı Kurtköy'de Süvari Kolordusu Komutanını görerek ona aydınlatıcı bilgiler verdi. Kolordusu tümenlerinin Kızıltaş deresine gönderildiğini öğrenerek bir müdahalede bulunmadı.

O dolayda bulunan ve bu görüşmede bulunması doğal sayılması gereken 61 nci Tümen Komutanı; bu bilgilerle, bir gün önce kendisine verilen Allıören (İşören) hedefinden uzakta kalmasına karşın hemen hareket etmeyerek Tümenini öncüsü ile saat 10.30'da yürüttü. Bu gecikmenin sebebini titizliği bilinen 2 nci Ordu Komutanından emir almayı beklemiş olması ile açıklayabiliriz. Tuttuğu yol Çalköy ile Allıören arasında Akpirim tepesi idi. Bu tepeden saat 13.00'te topçusuna ateş açtırdı. Bir saat sonra da piyadesini ilerletti. Böylece hem Allıören'e varıp Kızıltaş deresi doğrultusunu kesemedi; hem de 16 ncı Tümenin doğuya yanaşmasına ve dolayısıyle 17 nci Tümenin sıkışıp cepheden çekilmesine yol açtı. Süvari Kolordusuyle 61 nci Tümenin bu davranışları, kıskacın kuzey ucunun düşman üzerine kapanmaması sonucunu doğurdu. Bununla birlikte 61 nci Tümenin saldırışı, Yunan tümeninin sıkışık duruma düşmesini ve sonunda da General Trikupis'in batı boşluğundan çekilme hareketini akşam karanlığına bırakmasını gerektirdi. O kadar

General Trikupis, kuvvetlerini toptan çekmemiş olmakla birlikte Yunan savaşmacı ve geri hizmet birlikleri grup grup akşama kadar çekildiler. 61 nci Tümen Süvari Keşif Bölüğü, Tümen Komutanının başına vururcasına saat 14.30 ve 15.00 raporlarıyle bu çekilmeleri bildirip durdu.

Soru 89 : 30 ağustos'ta Aslıhanlar savaşmasında güney kıskacı niçin kapanmadı? Başkomutan savaşması nasıl bitti?

Başkomutan demiryoluna yakın bozuk yollardan geçerek Akçaşar'da olan 1 nci Ordu komuta yerine, saat 10.00'a doğru vardı.

4 ncü Kolordunun karşısındaki düşmanın 1 nci ve 2 nci Kolordular (5 nci, 12 nci, 9 ncu, 12 nci ve 13 ncü tümenler) olduğu tutsak bir Yunan subayından öğrenilince; Başkomutanın işareti üzerine 1 nci Ordu Komutanı telefonla 4 ncü Kolordu Komutanına Hamurköy Çalköy Adatepe çizgisine hızla ve şiddetle saldırış yapılmasını bildirdi. Albay Kemalettin Samî bu saldırışı hız önceliğine göre değil, birlikte bir saldırış esasına göre hazırladığından, bu arada 5 nci Tümeni Selkisaray üzerinden Kç. Adatepe'ye, Selkisaray'da savaşmak-

ta bulunan 3 ncü Kafkas Tümenini Büyük Adatepe'ye yöneltti. 23 ncü Tümen Kızıltaş deresi doğrultusunda ilerleyecekti. Oysa bu tümen 3 ncü Tümene verilen yeni bölgede düşmana karşı 5 taburu ile yayılmış bulunuyordu. Kolordu bu durumu bilmiyordu (1). 3 ncü Tümenin cepheden çekilip başka bir bölgede açılması gibi hareketler saat 14.00 için başlatılacak saldırışı saat 17.00'ye geciktirdi.

Nitekim 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanı Selkisaray dolayındaki kuvvetlerini cepheden çekmekten vazgeçmekte geç kalacaktır. Böylece 23 ncü Tümene emri geç geçirecek, yayılmış olan bu tümenin komutanı Yarbay Ömer Halis (Bıyıktay, general) ile uzunca görüşmeler yapmak yüzünden görev ve sorumluluk değişimini kararlaştırdıktan sonra yolunu sürdürecektir. Yolda öncüdeki 8 nci Alayı Adatepe batısındaki tepeye saptırarak akşamdan önce Kızıltaş deresi ağzını kapayamayacaktır.

3 ncü ve 23 ncü Tümen komutanlarının ödev değişikliği üzerindeki konuşmalarının en kadar sürdüğü üzerinde genellikle zaman belirtilememekteyse de 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanının bilinen tereddüdü gözönünde tutulursa bunun bir saata yakın zaman kaybettirmiş olduğunu tahmin etmek kolaydır. Nitekim yol boyunda durdurulan 3 ncü Tümen yürüyüş koluna Ağaçköy yolunda bir süre kılavuzluk eden Yüzbaşı Fahri (Korg. Belen), 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanının akşam azığını kendisiyle paylaşarak yediğini yazmaktadır (2). Bu tümenin öncüdeki 8 nci Alayı Kç. Aslıhanlar'a saat 16.00'da, Ağaçköy'e 19.00'da vardığına göre bir saatın bu görüşmede geçirilmiş olduğu anlaşılır. Yoksa saat 17.30 ile 18.00 arasında varabilirdi.

Başkomutan ileri cephelerde: Öğleden sonra Akçaşar'dan 4 ncü Kolordu gözetleme yeri olan Bakırcık tepeleri kuzey sivrisine (Akçaşar batısındadır) ve burada çok oyalanmayarak saat 15.00'de 11 nci Tümen gözetleme yeri Zafertepe'ye giden Başkomutan; Çalköy, Allıören arasında birliklerimizin düşman üzerindeki çemberi daraltmakta olduklarını görüyordu. Kuzeyde 2 nci Ordu bölgesinde Akpırım tepesinde Türk birliklerinin savaşmakta olduklarını da farkediyordu. Akpirim tepesinin batısındaki alçak arazide birliklerimizin bulunduğu kanısındaydı. (2 nci Ordu Komutanı da bu kanıdaydı). Ağızdan gönderdiği haberi kuzeye götüren süvari subayı dönmüş ve Süvari Kolordusunun düşman geri yollarını kesmekte bulunduğu cevabını getirmişti. Mustafa Kemal'in adını hatırlayamadığı bu subayın Akçaşar'-

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Batı Cephesi. c. II, ksm. 6,2. Kitap. Ankara, 1968, s. 237.

(2) Belen, Korg. Fahri. Büyük Türk Zaferi. Ankara, 1962. s. 72.

dayken Süvari Kolordusuna gönderilmiş olduğu ve Fahrettin Paşanın da yukarda gördüğümüz gibi saat 14.00'te Tümenlerinin Kızıltaş deresine yaklaşmalarını buyurduğu anlaşılır.

Gittikçe genellik ve şiddet kazanan ve saat 17.00'de son noktasına varan saldırışımız üzerine akşam karanlığında düşman cephelerinden sallanan ak bayraklarla savaşma bitmişti. Başkomutanın yürek kanatıcı yönlerini çok güzel çizdiği durumu anlamak için gecenin sona ermesini beklemek gerekirdir. (3).

Her iki kıskacın kapanamaması nedenlerini aşağıda kısaca görelim: Başta şu büyük taktik düşünce gelir. Türk komutanları Altıntaş, Gediz; Çalköy, Kızıltaş deresi; Dumlupınar, Banaz çekilme yollarını General Trikupis'e kapayıp başka yönlerde hatta gözetleme ile kalarak, düşmanın tecrit edilmesi üzerinde durmamışlardı. Kızıltaş deresi doğrultusundan başkası kapanmıştı da. Düşmanı her yönden sıkıştırmak düşüncesiyle hareket etmişlerdir.

Açık hedefler ve görevler aldıkları halde 61 nci Tümen buna gereğince yönelmemiş ve 3 ncü Kafkas Tümeni ise yönelmişken geç davranmış ve amaçtan sapmıştır. Dolayındaki araziye egemen durumdaki Murat dağının Arpa gediği 30 ağustos öğleye doğru Albay Plastras ile Memiş çetesi geri atılarak alındığına göre; Kızıltaş deresini en iyi kesecek halde olan birlik, 61 nci Tümendi.

Fevzi Paşa'nın aydınlatıcı bilgi vermesinden sonra, hiç değilse saat 14'te buyuracak 5 nci Süvari Kolordusu Komutanının tümenlerine gereken tertibi aldırmamış olması (4), 4 ncü Kolordu Komutanının bir tümenlik kuvvet isteği üzerinde durmaması ve özellikle komuta yerini daha batıya almamış bulunması da olumsuz etkiler arasındadır.

Böylece batıda Kızıltaş deresine bakan yönde 4,5 Km. lik açıklıktan 30 ağustos erken saatlarında 12 bin insan kadar tutarındaki 5 nci ve 9 ncu Yunan tümenleri Grubu, yoğun olarak saat 11.00'den sonra 8-10 bin insan toplamında birçok küçük düşman grupları ve akşam saat 21.00'de General Trikupis ile 7000 insan çekilebilmiştir. Böylece 29 ağustos akşamı 40 bine yakın insanla bölgeye gelen Yunan Ordusunun 2 kolordusu (5 tümen) 4000'e yakın ölü ve 2000 tutsak bırakmıştır. Ertesi gün Oysu'da 1069, 2 eylül'de Gnl. Trikupis ile 5476 insan

---

(3) Sv. subayının gönderilmesi ve savaşma alanı üzerinde Mustafa Kemal'in izlenimi. bk. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. c. II, 1959, s. 176

(4) General Fahrettin'in saat 14'te verdiği emri 14 ncü Sv. Tümeni saat 19.00'da, 2 nci Sv. Tümeni saat 19.30'da alacaklarından Kızıltaş deresini kapayamayacaklardır.

ele geçecektir. Başkomutanın stratejik planının taktik yanılgılarla uygulanmış olması daha 30 bine yakın tutsağın 30 ağustosta ele geçirilmesini önlemiştir.

Soru 90 : Başkomulan savaşması yanısıra yapılan başlıca savaşmalar nelerdir?

Alayurt (Bavurdu) - Çay doğrultusunda 2 nci Yunan Kolordusuyle birlikte bir saldırış yapmak için toplanmışken çekilen ve Türk Mürettep Süvari Tümenince Kütahya'nın tutulmasıyle Gediz'e doğru gerileyerek kurtulmak isteyen 3 ncü Yunan Kolordusunun 15 nci Tümeni, öncüsü süvarilerimizce yenildiği halde sıyrılmayı başardı.

Kaplangı dağı savaşması: 1 nci Kolordu, Hallaçlar - Kaplangı dağı - Ahatköy çizgisini tutan General Frangos kuvvetleri (3 tümene yaklaşmıştı) ne bugün 3 tümeniyle saldırış yaptı. Düşmanın iyi bir idareyle 5 alay toplayarak 57 nci Tümenimize yaptığı saldırışı önlenerek mevzileri alındı. Böylece General Trikupis kuvvetlerinin 2 eylül'de General Frangos ile birleşmesi 1 nci Kolorduca imkânsız hale getirilmiş oldu.

1 nci Ordu bugün yedeğindeki 2 nci Kolorduyu ne General Trikupis'e karşı, ne de General Frangos Grubunun güney kanadına karşı kullanabildi.

Böylece 30 ağustos günü Türklerden 5 piyade tümeni (2 nci Ordudan 17 nci Tümen; 1 nci Ordudan 4 ncü, 7 nci ve 8 nci ve hatta bir oranda 12 nci tümenler) ile Süvari Kolordusunun 3 tümeni savaşmalara seyirci kaldı.

Kocaeli Grubu, bölgesinde bazı gösteriş hareketleri yaptı. Güney kanatta 3 ncü Süvari Tümeni kuvvet topladı. Eşme doğusunda Bü. Menderes üzerinde Elvanlar'a ilerledi. Irmağı geçemeyince 31 ağustosta güneyde Beşçam'a çekildi.

31 ağuslos için karar: Batı Cephesi Komutanı akşam verdiği buyru ile 31 ağustosta; Başkomutan savaşmasını bitirmiş olan birlikleri bölgede tarama yapmaya ve kendilerine çeki düzen vermeye; 3 ncü Kolorduyu Kütahya'ya ilerlemeye; 1 nci Kolorduyu Uşak doğrultusunda takip yapmaya, Süvari Kolordusunu Selendi - Alaşehir doğrultusunda ilerleyerek General Frangos Grubunu önlemeye yönelttı. Süvari Kolordusuna telsizle verilen emrin İstanbul'daki İngiliz telsizince alınıp Yunanlılara aktarılması durumunu ileride göreceğiz.

Yunanlılara gelince: Murat dağının Belova geçidine doğru yolu dol-

duran Yunan birlikleri General Frangos ile birleşmek için ivedilikle Uşak'a çekiliyorlardı. General Frangos Uşak dolayında bir mevzi tutmak üzere geri gidiyordu. 3 ncü Yunan Kolordusu, Bursa üzerine çekilme emrini gerçekleştiriyordu.

Soru 91 : Stratejik takip nasıl düzenlendi?

Ana karar: İzmir'e: Başkomutan, Genelkurmay Başkanı, Batı Cephesi ve 1 nci Ordu Komutanları 30 ağustos gecesini Dumlupınar'da geçirdiler. Karşılıklı fikir alışverişinde bulundular.

Batı Cephesi Komutanının saat 20.30'da verdiği emir üzerine 31 ağustos'ta Süvari Kolordusu, arkasından 2 nci Ordu birlikleri (6 ncı Kolordu ile 61 nci Tümen) Kızıltaş deresi - Murat çayı ve kuzeyindeki doğrultulardan; 1 nci ve 2 nci Kolordu Banaz - Uşak doğrultusundan ilerledi. 4 ncü Kor. savaşma bölgesindeydi.

Başkomutan dünkü savaşma alanını gezdikten sonra öğleye doğru Çalköy'e geldi. Fevzi ve İsmet Paşalarla yıkık bir evin avlusundaki bir kağnının ok ve döşemesine ilişerek görüştüler. Kazanılan zaferin bütün seferi sona erdirecek önemde olduğunda birleştiler. Bundan sonrası için aralarında ayrılık vardı.

İsmet Paşa, Yunanlıların kuzeybatı Anadolu, Trakya ve Yunanistandan taşıyacakları birliklerin (10 tümen olabilir, diyordu.) İzmir'e yakın bir çizgide yerleşmelerine engel olmak için Başkomutan savaşmasını bitiren bütün birliklerle İzmir'e doğru takip yapılmasını önerdi. Genelkurmay Başkanı aynı amacı gütmek ve 1 nci Ordu ile İzmir doğrultusunda ilerlemekle birlikte 2 nci Ordu kuvvetlerinin (16 ncı, 17 nci, 61 nci Tümenler) 3 ncü Yunan Kolordusuna karşı yöneltilmesini istedi(1).

Türk asıl kuvvetlerinin iki yanında, birbirinden 150 Km. uzaklıkta düşmanın eşdeğerde başlıca iki grubundan kuzeydeklnin hiç vuruş almamış bulunduğu gözde tutulursa Fevzi Paşa'nın önerisi büyük bir önem taşıyordu. Düşmanın denizden taşıma gücü büyütülmemeliydi. Yunan deniz ticaret gemileri çoksa da her bir geminin dünyanın hangi limanında olduğu bilinemezdi. Kuvvet, iki stratejik hedefin güdülmesine uygundu. Oysa kuzeye yöneltilmiş olan birliklerimiz (3 tümen, Porsuk Müfrezesi, ulusal kuvvetlerle 1 süvari tümeni) 3 ncü Yunan Kolordusunun bilinen kuvvetleri (3 tümen ve en az 3 bağımsız alay)nden yarı yarıya zayıf idi.

---

(1) Sabahattin Selek. İnönü'nün Millî Mücadele Hatıraları. ksm. 2, Ulus gaz., 9.4.1969

Başkomutanın; meydan savaşmasında bulunması ile bölgeyi gezmesinin olumsuz etkisi olmuştu. Hassas ruhlu olan Başkomutan üzüntü verici birçok tablo görmüştü. Iki yıl sonra bile aynı günü yaşıyormuşçasına Dumlupınar anıtının açılışında bunları heyecan ile anlatacaktır (²). Yeniden böyle görünümler karşısında kalmaktan çok, ülkeyi yakıp yıkmakta olan Yunan Ordusunun bir an önce yurttan atılması isteğiyle Ismet Paşa'nın önerisini benimsedi. Karar şöyle oldu: «Bursa doğrultusunda çekilen düşmanı yokedime uğratmakla birlikte, asıl Ordunun bütünüyle, durmaksızın Izmir'e yürümek.»

Batı Cephesi Komutanı 3 eylül'de yayımladığı bir emirde Aslıhanlar savaşmasına, «Başkomutan Meydan Savaşması» adının verildiğini birliklere ve ilgililere bildirdi. (Soru: 83)

Soru 92 : Stratejik takip nasıl yapıldı?

31 ağustos: 1 eylül 1922. «Ordular! ilk hedefiniz Akdenizdir; ileri!» 31 ağustos'ta başlamış olan takip, bugünden sonra yeni bir renk alacaktır. Bugün (31 ağustos) General Trikupis'in Kızıltaş deresi - Murat çayı yolundan Murat dağı yüksekliklerine sapmasına etki yapan 5 nci Süvari Kolordusu, Murat çayı ve kuzeyinden dağlık bölgeyi aştı ise de 2 nci Tümeniyle Abide güneybatısında rastladığı 5 nci Yunan Tümeni Grubunun Uşak'a (sonra Eşme'ye) doğru çekilmesine engel olamadı. Bu kolorduyu 2 nci Ordunun birlikleri (61 nci Tümen ve 6 ncı Kolordu) izlerken 31 ağustos'ta 16 ncı Tümen İstihkâm Bölüğü Komutanı Üsteğmen Celâl (Sorguç) in uyanıklığı sonucu 4 ncü Yunan Tümeni Grubunun 1000'den fazla insanı tutsak edildi.

1 nci Kolordu Uşak doğusunda Kapaklar - Kırga çizgisinden geçen Yunan mevziini ele geçirerek kentin batısına vardı. 2 nci Kolordu, 1 nci Kolorduyu izliyordu. Onun güneyinden 1. cepheye geçmek emrini aldı. 4 ncü Kolordu 1 nci Kolorduyu izleyecekti.

Türk Başkomutanı bugün iki bildiri yayımladı. Biri günlük emir olarak «Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına!» idi. Bunda: «Ordular! Ilk hedefiniz Akdenizdir; ileri!» diyordu.

Öteki «Büyük ve Asil Türk Milletine!» başlığı ile kazanılan zaferi müjdeliyordu (¹).

(²) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, Ank. c. II, s. 176-177.

(¹) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. IV. Tamim, Telgraf. 449-450; H.T.D. Türk Istiklâl Harbi, c. II, ksm. 6, 3. kitap. 1970, s. 276-277

2 eylül: General Trikupis tutsak ediliyor: Bugün Süvari Kolordusu Selendi'ye doğru az yol almakla yetinme zorunda kaldı. Yunanlıların köy ve kentlerimizi yakmaları dolayısıyle Emet Bucağı Müdürünün 60 silâhlıyla Orduya katılması örneğinde olduğu gibi, düşman gerisinde hazırlanmış ulusal müfrezeler ordu yanında yer almaya başladılar. 1 nci Ordu 7 tümeni birinci çizgide olarak ilerledi. Çarıkların parçalanması yüzünden yürüyüşü bırakanlar görülmeye başladı.

Bugün General Trikupis Murat dağını aşarak Banaz - Uşak yoluna indiğinde, General Frangos birliklerinin geriye sürülmüş olduğunu öğrenerek teslim olmaya razı oldu. Bir tümen komutanına teslim olma şartını ileri sürdüğünden, 23. Tümenden 69 ncu Alayın 1 nci Tabur Komutanı Yüzbaşı Nihat (Tok) kendisini tümen komutanı diye tanıtarak onu teslim aldı (2). Tutsak sayısı 491 subay, 4985 erdi. Yüz ağır, yüzlerce hafif makineli tüfek ve 12 top ele geçirilmişti.

Kütahya'dan çekildiğine yukarıda değindiğimiz 15 nci Yunan Tümeninin önlenmesi için 61 nci Tümen gönderildi. Bu tümen komutanı, 2 nci Ordu ile 6 ncı tümen komutanlarının uyarılarına göre, önleyici bir doğrultu izlemediği için Yunan tümenini 3 eylül'de Simav'a kaçıracaktır.

3 ve 4 eylül: 4 eylül'de 5 nci Süvari Kolordusu Salihli ve Alaşehir'in 15 şer kilometre yakınlarına; 1 nci ve 2 nci kolordular da Kula batısı - Sarıgöl cephesine vardı. Eşme kenti yakılmaktan kurtarıldıysa da dağlara kaçanlarla yaşlılar dışındaki halkının Yunan askerleri ve onlarla işbirliğindeki Çerkez Ethem çetelerince öldürülmesi önlenemedi.

Gerçi Yunanlıların Izmir'e kuvvet çıkardıkları haberi Türk komutanları üzerinde ileri hareketi yavaşlatma etkisi yapmış ve Batı Cephesi Komutanı 3 eylül saat 4'te Kula ve Alaşehir doğusunda saptadığı bir cephenin geçilmemesini buyurmuşsa da birliklerin ilerlemeye başlamış bulunmaları emri geçersiz bırakmıştı (3). Aslında olay Yunan geri birliklerinin çekilmek üzere gemilere bindirilmesi iken bize ters yansımıştı.

5 eylül; İngilizlerin Yunan Ordusuna casusluk yapmalarından doğan bir tehlikenin atlatılması: 1 nci Ordunun, Alaşehir'e ilerlemek üzere 31 ağustos akşamı saat 20.30'da 5 nci Süvari Kolordusuna verdiği emri İstanbul'daki İngiliz telsizi almış ve bu haber Yunanlılara aktarılmıştı. Bu bilgiye dayanan General Frangos bir tuzak düzenledi. Yunan Süvari Tümeni ile Albay Plastras Grubunu saldırış İçin Salihli'de hazırlayıp kalan kuvvetleriyle Türk süvari birliklerine yandan çarparak çe-

(2)Son kitap, c. 3, s. 51-53

(3) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. c. II, ksm. 6, 3. kitap, s. 59.

kilme yapmayı tasarladıysa da; 1 nci Türk Süvari Tümeninin umulmadık bir hızla Salihli'ye varması üzerine planını uygulayamadı. Ama, 1 nci Süvari Tümenimizin güvenlik tedbiri almadan büyük molaya geçmesi zararsız kurtulduğu bir tehlike yaratmış ve General Frangos Grubunun kolay çekilmesine de yol açmıştı. Yunan kuvvetleri Turgutlu doğusunda bir mevzi tuttu ve daha doğusunda örtme birlikleri bıraktı.

6 eylül; Yunanlılar arayı açıyor: 31 ağustos'tan beri Süvari Kolordusunun gerisinden yavaş ilerleyen 2 nci Ordu birliklerinin gecikmesi, Ordu karargâhının birliklerinin ardından gelmesi şeklinde yorumlanarak eleştirilince, 2 nci Ordu Komutanı, ordu makamının lağvedilmesini ve kendisinin de bir er olarak görevlendirilmesini istedi. Sorun tatlıya bağlandı.

Yunanlılar cılız ve yürüyüş vuruğu askerlerini demiryoluyle taşıyorlar ve taşıt bakımından zengin oldukları için de kendilerine yetişilemiyordu. Eldeki tek imkân 3 ncü Süvari Tümeni idi ki 3 eylül'de Kula - Eşme, 4 eylül'de Salihli - Alaşehir çizgisindeyken düşman gerisine dalıp, gerisinden takibe çalışan Süvari Kolordusundan daha çok geciktirebilirdi. Eski «Kuva-yı Milliye» zihniyetini bırakamayan ve kaçak döğüşmekten kurtulamayan tümen komutanı, bu fırsatlardan yararlanamadı. Ancak 6 eylül'de 73 ncü Alayı ile Yunan artçılarıyla temas edebildi.

Orduların cephane ikmali yapması güçleşmişti. 14 ncü Süvari Tümeninin bu yoldaki yazısını; Fahrettin Paşa, altına «Kılıç'a kuvvet» sözcüklerini yazarak geri göndermişti.

7 eylül; piyade ve süvari yan yana: 7 eylül'de Süvari Kolordusu hareketine engel olan bağ ve bahçelik ova kesiminden kurtulmak için kuzey-batıya kaydı. Böylece 1 nci ve 2 nci piyade kolorduları ön safhaya çıkarak süvari birlikleriyle hemen hemen bir hizaya geldi.

8 eylül; yabancı konsoloslar koruyucu melek rolünde: Batı Cephesi Komutanının kafasından bir türlü çıkmayan Yunanlıların denizden İzmir'e yeni birlikler taşıması düşüncesi, 7 eylül'de gerçekleşmişti. Getirilen 3 alaydı. Bu asker, gemilerden inmeyi reddettiğinden taşıtları Çeşme limanına çekildi. Batırılacakları tehdidiyle asker karaya indirildi. Bu birliklerin Urla yarımadasından çekilmede yararları dokundu.

Türk süvarisi birer tümenle Menemen boğazı, Hamidiye ve Kemalpaşa (Nif) dolaylarına varırken General Frangos artçılarını 9 eylül sabahı Balçova'yı bırakacak gibi görevlendirerek birliklerini Urla yarımadasına çekti.

Fransız Edgar Quinet kurvazörünün telsizi bugün saat 10.30'da verdiği haberde İzmir'deki konsolosların «kentin teslimi bakımından en yakın Türk komutanıyle görüşmek istediklerini» bildirdi(!). Ankara, İs-

tanbul üzerinden telle verilen cevapta Izmir, Turgutlu yoluyle, beyaz bayrak taşıyarak kendilerini belli edip gelmeleri bildirildi. Olaylar hızlandığından gelemediler.

Izmir'e giriş düzeni konuldu; Izzettin Paşa'nın Askerî vali, kolordusunun işgal kuvveti olarak seçildiği yayımlandı. Konsolosların herhangi bir önerisinin kabul edilmemesi ve yabancıların hepsine eşit işlem yapılması da bildirildi.

9 Eylül; Ve İzmir: Üç süvari tümeni Izmir ve Karşıyaka'ya hemen aynı zamanda vardılar. Bir yandan Rum ve Ermenilerin ateşleri, Türk halkın serptiği çiçekler altında ilerleyen öncülerden 4 ncü Süvari Alayından Yüzbaşı Şerafettin, saat 10.30'da Hükümet konağına, 14 ncü Süvari Alayından Yüzbaşı Zeki (Org. Doğan) bir iki dakika sonra Konaktaki kışlaya Türk bayrağını diktiler. Bundan hemen bir saat sonra Başkomutan da Belkahvede bulunacaktı.

Izmir limanında Yunan savaş gemilerinden başka 3 Ingiliz ve 2 Fransız zırhlı ve kurvazörü, 2 Amerikan ve 1 Italyan torpidobotu bulunuyordu. İntizamı sağlamak üzere bunlardan bazı müfrezeler kente çıkarılmıştı. Bir emri olup olmadığını soran bir Fransız deniz subayına, Sv. tümen komutanı Mürsel Paşa'nın (Bakû) dili ucuna gelen istek, telsizle Izmir'in alındığının Ankara'ya bildirilmesi oldu. Dumlupınar-İzmir arasındaki yolların en kısası, 350 kilometre, 10 gün içinde alınmış ve günde 35 kilometreden fazla yol yürünmüştü. Bu, motorlü araçları olmayan bir ordu için hemen görülmemiş bir hızda oluşmuştu. Bu başarı, düşmanı ülkeden atmak isteğinin yanında yurdun yakılıp yıkılmasına engel olmak azmiyle elde edilmişti. Birliklerin gece girmesi istenmediği için 8 nci Tümenin 135 nci Alayı başta olmak üzere 1 nci Kolordu ertesi sabah Izmir'e girdi.

Bütün silâh arkadaşlarını bir günlük emirle kutlayan Başkomutan, 10 eylül saat 14.00'te Izmir'de Ulus'a bildirisini yayınlıyordu. Bunda, «Eğer Yunan kralı tutsaklarımız arasında bulunmuyorsa bu, taçlıların şiarlarının yalnızca uluslarının safalarına katılmak ve savaşın felâketli günlerinde saraylarından başka bir şey düşünmemek alışkanlıklarından ileri gelir» diyordu. Bu taşlamanın Dolmabahçe sarayını sarstığını anlamak için biraz ileriyi düşünebilmek yeterdi.

9 eylül'de Izmir'in içinde 4000 tutsak ele geçmişti. Izmir'in Türkler eline geçtiğini gören 18 nci Yunan Alayı Grubu, takip eden 3 ncü Süvari Tümenine ek olarak Izmir'den gönderilen başlıca süvari birlikleriyle Seydiköy'de sarılıp tutsak edildi. 4300 insan ele geçmişti. Ancak 200 (Yunanlılara göre 700) kişi Urla Yarımadasına kaçmıştı.

Bursa'dan çekilen düşmanın son gemilerle ayrılması 16 eylül'de, Çeşme'den 18 eylül'de oldu.

İzmir'deki İngiliz amiralinin: «barış halinde mi, savaş halinde mi bulunuyoruz.» yolundaki sorusuna, Nurettin Paşa'nın «Siyasal ilişkiler yoktur; yerine getirilmesi gerektir» sözü, bu cevabı bir bunalım sebebi yapmak isteyen İngiliz konsolosu tarafından Başkomutana duyuruldu. Hatta «İngiltere ile savaş mı İstiyorsunuz» diye soruldu. Bu olayı; her asker ve görevlinin yabancı görevlilerle ancak protokol düzeyinde ilgilenmesi gereğini duyurmak için hatırlatıyoruz.

Soru 93: Eskişehir ve Bursa üzerine yapılan harekât nasıl oldu?

Başkomutan savaşması sırasında Kocaeli ile Eskişehir karşısındaki birliklerimiz gösteriş saldırışları yapmışlardı. 2 nci Ordudan 1 nci Tümen ile mürettep Süvari Tümeni (+ Muhafız Tb.) 30 ağustos'ta Kütahya üzerinden İnönü'ye yöneltildi. 3 ncü Yunan Kolordusunun bağımsız alaylarla birlikte 4 tümene yakın kuvveti vardı ki karşısına yöneltilmiş Türk birliklerinden iki kat üstündü. Başkomutanın, İsmet Paşa'nın önerisini benimsemesi dolayısıyle buraya daha fazla kuvvet ayrılmamış olduğunu üzüntü ile kaydetmiştik. (Soru: 91)

31 ağustos sabahı erken saatlarında Seyitgazi dolaylarındaki düşman siperlerini boş bulan 41 nci Tümen de, Batı Cephesi Komutanlığınca, Sabuncupınar üzerinden İnönü doğrultusuna yöneltilmiş ve sonra yetişemeyeceği anlaşılınca İzmir'e ilerlemekte bulunan Ordusuna (2 nci) katılma emri almıştır. Bu tümen de havaya sallanan bir kılıç gibi bir iş görmeden kalacaktı.

Bu arada 2 eylül 1922'de birlikleriyle İnönü güneybatısındaki 1320 rakımlı tepeye varan 1 nci Süvari Tümeni Komutanı; Yunan yürüyüş kollarının Çukurhisar'dan Bozüyük'e çekildiklerini gördüğü halde bir saldırı yapmadı. Daha önemlisi, 3 ncü Kolordu Komutanının Karaköy boğazını tutması için verdiği emri de hayvanların sulanması bahanesiyle geçiştirdi (1).

2 nci Ordu Komutanının 3 eylül'de 3 ncü Kolorduya yazdığı telsizde, bu kolordunun da İzmir yönüne alınması ihtimalinden söz etmesi, 3 ncü Kolordunun bir gün oyalanmasına ve bu günü düşmanın kazanmasına yol açtı (2).

Bu bölgede her aşamadaki komutanların karar ve icraatlarındaki

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ank. 1969. c. II, ksm. 6, 3. kitap, s. 169

(2) Aynı kitap, s. 170

isabetsizliklerle yanılgılar pek çoktur.

Yunan 3 ncü Kolordusu böylece kolaylıkla İznik gölü güneyinde Dimboz - Aksu çizgisine çekildi. 3 ncü Kolordumuz bu çizgideki düşmanla temas kurarak saldırışa başladı. Bu saldırışın başarıya varması, büyük çapta Kocaeli Grubumuzun Orhangazi üzerinde elde edeceği başarıya bağlıydı. Her İki yönden yapılan saldırışlar geç ve kısmî gelişme gösterdiğinden Yunan Kolordusu 8 eylül'de Gemlik - Bursa doğusu çizgisine çekildi. Düşman Marmara kıyısındaki iskelelerden çekilme talimatını uyguluyordu.

Bugün birer İngiliz, Fransız ve İtalyan subayından oluşan bir kurul, Yunan komutanlığına başvurarak Bursa camilerine zarar gelmemesini, kendilerinin bu amaçla görevlendirildiklerini ve iki Fransız bölüğünün de Mudanya'ya çıkmış bulunduğunu bildirdiler.

Yunanlılar 11 nci Tümen ile Jiras Müfrezesini Mudanya'nın 15 Km. doğusundan güneye uzanan bir çizgide örtmede bırakarak öteki birliklerini Ulubat gölü doğu ucundan denize uzanan bir mevzie çektiler.

1 nci Türk Tümeni gördüğü direnci kırarak 10 eylül gecesi saat 22.55'te Bursa'ya girdi (3). Bu tarih Batı Cephesi'nin savaşma raporunda 11 eylül olarak gösterilmiştir. Bursa'nın kurtuluşu da 10 eylül yerine 11 eylül'de kutlanmaktadır.

10 eylül gecesi Bursa'ya girilirken tutsak edilen bir karargâh subayında Kolordusunun harekât emri bulundu. Böylece düşmanın amacı öğrenildiğinden Mudanya doğusundaki Yunan örtme birliğine karşı bir saldırış düzenlendi. Kocaeli Grubu doğudan, mürettep Süvari Tümeniyle 1 nci Tümen güneyden ilerletildi. 1 nci Tümenin geç kalması yüzünden, bu düşman Mudanya yakınına çekilebildi. Ne var ki Türk tümenleri atik davranarak 11 nci Yunan Tümeni(+)ni Mudanya dolayında sardılar. 11 nci Yunan Tümeni (—1 alay) teslime zorlandı. Jiras Müfrezesi ile 11 nci Tümenin bir alayı geride Çerkez Ethem birliklerine kavuşup Karacabey'e çekildiler. Mudanya'da alınan tutsak 200 subay, 6750 erdi. Pek çok gereç ele geçirildi.

3 ncü Yunan Kolordusu Karacabey İle Bandırma arasında bazı direnişler gösterdikten sonra 19 eylül sabahı Erdek İskelelerinden son vapurla ayrıldılar. Ayrılmadan önce, halkı tehlikeye atarak cephanelerini yaktılar. 3 ncü Yunan Kolordusu üzerinde bir zafer kazanılmasını öneren Fevzi Paşa haklı çıkmıştı. Gerçekten 2 nci Ordunun 4 tümeni (16., 17., 61. ve sonradan alınan 41 nci tümen) ile 4 ncü Kolordunun dört tümeni (5., 11., 12. ve 23. tümenler) hemen kurşun atmadan ve

(3) Aynı kitap, s. 194

boşuna uzun yürüyüşler yaparak İzmir'e ulaştılar; ancak özlemlerini giderebildiler. Bunlardan birinci grupta saydıklarımızın Altıntaş dolayından Bandırma'ya yöneltilmeleri bize ikinci bir askerî zafer kazandırabilirdi.

Soru 94 : Türk Büyük Saldırış Harekâtı nasıl değerlendirilir?

Türk Büyük Saldırışı harekâtı bütünüyle Anadolu'yu ve Türk Ulusunun varlığını kurtarmıştır. Bu harekâtın çekirdeği olan Başkomutan Meydan Savaşması, bu bakımdan Malazgirt Meydan Savaşması kadar önemli ve şüphesiz ondan daha meşrudur.

Süvarinin düşman gerisinde yer almasıyla başlayan savaşma, yarma sonucu önce bir yanlı, sonra iki yanlı kuşatmaya dönüşmüştür. Tesadüflerden doğmuş değil, her safhasiyle düşünülerek planlanmış, savaş ilkelerinin uygulanışıyla elde edilmiş bir zaferdir. Meydan savaşmasını ulusun sınavı sayan Başkomutanın nelere başvurduğunu Soru 65-69'da görmüştük.

26 ağustos'ta başlamak bakımından Malazgirt'e ve Tannenberg'e gösterdiği benzerlik, bir özenme sonucu değildir. Bilindiği gibi Başkomutan saldırış tarihini 24 ağustos olarak seçmiş iken, 26 ağustos günü başlaması, ismet Paşa'nın bu tarihi birliklerine daha önceden bildirmiş olmasından doğmuştur.

Mustafa Kemal'in fiziksel temeldeki 207.942 kişilik bir ordu ile motorlu araçlara dayanan 225.000 kişilik düşman üzerinde yokedimli bir zafere varması, onun dehasıyle General Hacıanesti'nin beceriksizliği yüzünden sağlanmıştır (1).

Taktik alanda yapılan yanılgılara karşın ergin bir stratejiyle Yunanlıların 4 ncü ve 11 nci tümenleri yokedime, ötekiler çok ağır kayıplara uğratılmış; ama en önemlisi düşman parçalanarak stratejik direnmeden uzak bir hale getirilmiştir. Bunun bir anlamı da saf dışı edilmektir.

Mustafa Kemal gibi yüzyılların ancak yetiştirdiği deha gücünü, komutanlarımızın hepsinden bekleyemeyiz. Ama ordu, kolordu ve tümen komutanlarımız ona ayak uyduracak güçte olsalardı, 30 ağustos'ta 7 Yunan tümeni tutsak alınabilirdi. Buna stratejik takip safhasında biraz yaklaşılmıştır.

Yunanlıların İzmir doğusunda büyük kuvvetlerle direnebilecekleri

(1) bk. Soru: 79

ihtimalinin abartılması ile 3 ncü Yunan Kolordusu üzerinde bir zafer sağlanmamış olması üzücüdür. Kayıplar şöyledir:

	Mevcutlar	Şehit-ölü	Tutsak-yitik	Yaralı	Savaş.yitimi
Türkler	207.942	2543	1865	9855	13.162
Yunanlılar	224.992	18250	35000	16030	69.280

Yunanlıların kaza ve hastalık gibi savaşma dışı olanlarla birlikte genel kayıpları 73.000'i geçer. Bu ordunun yüzde 33'ü oranında ağır bir kayıptır. Bunun yanında 213 top (yüzde 52), 900 Ağ. Mt. ve 1000 kadar Hf. Mt. bırakmışlardır. Öyle kl sonradan Yunanlılar Anadolu'daki 12 tümen ve 9 bağımsız alayla ellerinde kalan silâhlardan ancak 4 tümen kurabilmişlerdir.

Türk yüksek güdümünün savaş ilkelerini uygulamada gösterdiği özen için Soru: 75'e bakılsın.

Demiryollarından ancak 60 kilometre ayrılma olanağındaki bir hareket gücüyle hiç bir başkomutan böyle bir karara varamazdı. Türk Başkomutanının: «Savaş, savaşı besler.» diye düşündüğü görülür.

2 nci Ordunun ağır davranışı, 1 nci Ordunun yedeklerini kullanmaması, Süvari Kolordusunun bildiğince hareket diye nitelendireceğimiz icraatı ters etkiler yapmıştır. 30 ağustos günü saldırış kıskaçlarını kapamayanların, hem o zaman için, hem de gelecek günlerimiz bakımından, hareketlerinin önemi üzerinde durulmalıdır. Oluşundan hemen hemen elli yıl sonra bile Tarih, o zamanın izlenimlerine dayanılarak haklı çıkma ya da teveccüh dağıtma aracı olarak kullanılmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan Büyük Saldırış Harekâtı lie ilgili iki örnek vermek zorunda bulunuyoruz.

Birinci olarak şu tek satırı okuyalım:

«Salih Paşa'nın karşısında kolordu bozguna uğradı.» (*).

O kadar ilginç bir yargı ki büyüsüne bağlanıp belleğinizi yormaktan kendinizi alamıyorsunuz. Bu, her halde Afyonkarahisar kuzeyindeki Yunan tümenlerinin 27 ağustos gecesi yaptıkları ve 61 ncl Tümenin 30 ağustos öğleye kadar düşmanla temas kuramadığı çekilmeler değildir; diyorsunuz. 61 nci Tümenin 30 ağustos günü Işören - Kızıltaş deresi doğrultusunun kapanmasını ihmal ederek Çalköy batısına doğru yaptığı ve 12 nci Yunan Tümenini durdurması ama buna karşı 25 bin Yunanlının kaçmasına yol açan icraatı olmasa gerektir; diye düşünüyorsunuz. Her halde bu tümenin 3 eylül'de, üstlerinin uyarılarına karşın Gediz doğrultusunda gitmeyerek 15 ncl Yunan Tümeni (—1 alay)ni

(2) Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. Türk Kurtuluş Savaşı İsmet İnönü kesimi. İstanbul, 1968, s. 62.

kaçırması hiç olamaz; diyorsunuz. Hatla, acaba bu, bilinmeyen bir Yunan kolordusu mudur demekten de kendinizi alamıyorsunuz. Yorulup altından gelen uzun fıkrayı okumaya koyuluyor ve şaşkınlık içinde görüyorsunuz ki bu satırlar İsmet Paşa'nın, Yarbay Salih'i 61 ncl Tümen Komutanlığına atamada isabet gösterdiğini isbatlamak için yazılmıştır. Ve 2 nci Yunan Kolordusunun; Alayurt (Bavurdu) - Çay doğrultusunda saldırış yapmak için 61 nci Türk Tümeninin karşısındaki bir Yunan alayının arkasına sürdüğü 13 ncü Yunan Tümeninin; Afyonkarahisar batısındaki Türk başarısı üzerine, Ilbulak dağına doğru çekilmesi olayıdır. Oysa bu çekilme karşıdan gelen bir baskı etkisi altında yapılmamıştır. Hatta 61 nci Tümen, bu 13 ncü Yunan Tümenine ne savaştığı Kazuçuran tepesi dolayında rastlamış, ne de savaşmıştır; tesadüfî bir teması bile olmamıştır.

Başka bir örnek Orgeneral Fahrettin Altay'ca verilmiştir. Bu da Süvari Kolordusunun piyadeye koşut olarak Ahır dağı geçitlerinden geçmesinin, Yunanlılarca buraların sürekli olarak tutulmadığının 24 ağustos'ta belli olması üzerine kendi önerisl sonucu 25 ağustos'ta kararlaştırılmış olduğu iddiasıdır. Büyük Saldırışın planlanması ve hazırlık emirlerinin verilmesi başlıklarında görüldüğü gibi, Ahır dağı geçitlerinden Süvari Kolordusunun geçmesi sorunu, aylar öncesine dayanır. Geçitlerin hâlâ tutulmadığının saldırış arifesinde belli olması için Kolordunun verdiği rapor kastedlliyorsa, yazı da o yolda kaleme alınmalıdır (3).

Bu iki örneği vermekle düşündüğümüz amaç eleştiri değil; okuyucunun yargılarını dikkatle yapılmış incelemelere dayanarak vermesi için okuyucuyu uyarmaktır.

Yunan Ordusu için bir iki noktaya değinmemiz gerekir. Yenilginin geçmişi, bir dik açı üzerinde ve yetenek dışı bir cephede yetleştirilmesine dayanır. Mevziler önünde genel ileri karakol çizgisi kurulmamış olması, büyük bir baskına uğramada etkili olmuştur.

Yunan Ordusu: ya kuvvetiyle oranlı bir cephe tutmakla (Gemlik - Edremit çizglsi içinde olarak ya da olmıyarak Milne çizgisinin tutulması gibi..), ya İstanbul ve Trakya hedeflerine koşmaktansa bütün kuvvetlerini Anadolu'ya getirmekle, ya 27 ağustos öğleden önce 2 nci Kolorduyu bütünüyle Afyon batısına getirebilmekle, ya da 27 ağustos sabahından İtibaren Kütahya ve Dumlupınar üzerine çekilmeğe başlamakla ağır bir yenilgiden kurtulabilirdi.

General Trikupls'in 28 ağustos akşamı Ilbulak dağı dolayından

---

(3) Aynı kitap, s. 113 ve Altay, Orgeneral Fahrettin. 10 Yıl Savaş ve Sonrası. İstanbul, 1970, s. 332

yapacağı çekilmeyi ertesi sabaha bırakması da yanlış olmuştur.

Ama gene de bütün bu tedbirler, yanlış bir dava güdenlerin önünde sonunda yenilmesinin önüne geçemezdi.

Önce Kırgız dağı - Murat dağı - Ahır dağı seddi ve sonra Ege'ye uzanan sıra dağlar önleyici takibe elverişli değildi. Yunanlıların yaptığı tahribat bu güçlüğü artırmıştı. Bunlara karşın, o zamanın dolaşık yollarıyla 350 (kuş uçuşu 250) Km. lik yol, 10 günde alınmıştı. Piyade ve süvari 8 eylül'de birlikte İzmir kapılarına varmışlarsa bu, piyadenin var gücüyle yürümesi yanında süvarinin yol koşulları nedeniyle hareket gücünden gereğince yararlanamamasından ileri gelmişti.

Ulusal müfrezelerin de ordu ile birlikte çarpıştıklarını (karşımızda Ethem'in ve Hayin Memiş'in kuvvetleri vardı) gördük. Bu müfrezeler H.T.D. nin resmî yayınlarında gösterilen 100 sayısınca ve özellikle M. Kemal'in istediği nitelikte olsalardı, düşman daha güç duruma düşerdi.

Soru 95 : Musul'a karşı yapılan girişimler ne sonuç verdi?

13 ncü Kolordu 1919 yılının martına kadar Diyarbakır bölgesine çekilmişti. Bu kolordunun komutanı Albay Cevdet'in kuruntulu yaradılışından yukarılarda bir-kaç kez söz etmiştik. Bunun da etkisiyle Karacadağ doğusunda ulusal müfrezelerin örgütlenmesi ve aşiretlerin ulusal dava için kullanılması gerçekleştirilemedi. Bununla birlikte Batının efeleri gibi, Güneyin aşiretleri de kendilerinden beklenen ilgi ve babayiğitliği kitle halinde gösteremediler.

Fırat ırmağı doğusunun Elcezire Cephesi diye adlandırılmasıyla başına General Nihat (Anılmış)ın getirilmesi 20 haziran 1920'de olmuştur. Bu sıralarda Güneydeki 2 nci Kolordu Sakarya savaşmalarına alınmış ve Elcezire Cephesi için belli başlı kuvvet olarak (Antep Böige Komutanlığı dışında) sadece 2 nci Tümen kalmıştı.

Öte yandan topraklarının işgalinden memnun kalmayan Musul ve doğusu halkının yer yer ayaklanmaları 1920 ortalarında genişleyince İngilizler, Revandiz dolaylarından geri atıldı. Bu halk, Türkiye'ye bağlılığını ilân etti.

Bu hareketi desteklemek üzere 1920 sonlarında Süleymaniye dolayları komutanlığı adıyla Binbaşı Şevki emrinde Revandiz'e gönderilen bir bölük (5 subay, 100 er) İngilizlerin üzerine sürdükleri kuvvetleri attı ise de kuvvet azlığından halkının çoğu Türk olan Kerkük dolayına da sokulamadı.

Kaleyi içinden yıkmak siyasetini uygulayan İngilizler, Hindistan'da

işkence altında tuttukları Şeyh Mahmut'u 1921 sonlarında Kürdistan Hanı(!) olarak buralara getirip bölgeye egemen oldularsa da bazı gizli kurumlar Ankara'yı tanımakta devam ettiler. Irak'taki bu gizli örgütten ve Uceymi Paşa'dan Güney Cephesinde söz etmiştik.

Özdemir Müfrezesinin Harekâtı: Gazi Mustafa Kemal, bölgenin kuvvetçe pekiştirilmesini istedi (1 şubat 1922). Bölge halkının, bir komutan ile bir sancağın gönderilmesi halinde bu sancağın Kerkük güneyinde Hamrin dağına dikileceği vaatleri de Cephe Komutanlığına geliyordu. Cephe Komutanı General Cevat (Çobanlı) Gaziantep kahramanı Yarbay Özdemir müfrezesini hazırlattı. Bunların mevcudu yüz kişi idi. İçlerinde Güneydeki savaşmalar sırasında Türkiye'ye sığınmış olan bazı berber asıllı asker (Tunus ve Cezairli) de vardı. Kuzey Afrikalıların arapça konuşmalarından bölgede etkili olacakları sanılıyordu.

1922 baharında bölgede Ingiliz, Ingiliz yanlısı Arap, Ermeni, Nasturî ve kimi Kürtlerden 400'e yakın tüfekli bulunduğu ve Büyük Zap ırmağı batısındaki aşiretlerin İngilizlere yatkın olduğu haberleri alınıyordu. 22 mayıs 1922'de Diyarbakır'dan kalkan ve yolların kötülüğü yüzünden 22 haziran 1922'de Revandiz bölgesine varan Özdemir Müfrezesi, bölgede bir hazırlık bulmadığı gibi yanında götürdüğü Kuzey Afrikalılar da hoş karşılanmadı. Onlar da daha çok gündelik alma umuduyle Ingilizlere geçtiler. Büyük Zap ırmağının doğusundaki Sürücü, Barzan, Zebar aşiretleri birliğimizi destekler durum aldıysa da daha kalabalık olan Balik Simko ve benzeri aşiretleri muhalif tutum aldı. Özdemir Balik aşiretine yüklenerek bunun kuvvetlerini yendi ve bağlılık sözü alarak onu ve ötekileri de bağışladı (temmuz 1922).

Derbent Savaşması: Binbaşı Şevki müfrezesiyle birlikte Özdemir'in kuvveti 200 erdi. Bir de topları vardı. Bölge gençlerinden 1000'e yakın asker toplanmış ve aşiretlerden 8000 kişilik bir destek de sağlanmıştı. Ama Ingilizler de kuvvetlenmiştiler. 2 süvari tugayı, 1 istihkâm bölüğü, 3 batarya ve Irak taburlarıyla 6000'e yakın kuvvet olmuşlardı. 5000'den fazla da aşiret kuvvetleri vardı. En önemlisi 50 kadar uçağa sahiptiler.

Zap ırmağının kolları önünde mevzilenen Ingilizlere karşı Yarbay Özdemir'in 12 ağustos'ta başlayan saldırışları başarıyla gelişti. 31 ağustos 1922'de düşman kuşatılacak bir duruma da girdi. Ama aşiretler talana girişince Ingilizler çekilme olanağı buldular.

Şeyh Mahmut ile temas kuran Yarbay Özdemir onun desteğini, daha doğrusu desteklemeye vaadini sağladı.

Musul'a karşı harekât tasarısı: Genelkurmay Başkanı 7 eylül 1922'de Salihli'den Doğu ve Elcezire Cepheleri Komutanlıklarına Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Musul'a karşı saldırış hazırlığı yapılmasını

istedi. Doğu Cephesi, birliklerden kuracağı bir mürettep tümen; Elcezire Cephesi de 1 P. Tüm. ve 1 Sv. tugayı katacaktı. 2 ay zaman isteniyor, 500 bin lira ödenek (çoğu altın) bekleniyordu.

Batıda kazanılan zaferin doğurduğu yeni durum üzerine Yarbay Özdemir de saldırışa geçmek izni İstedi. Kendisine, Elcezire Cephesinin yapacağı saldırışa katılmak üzere ilerlemesini ertelemesi buyruldu. Musul'a karşı yapılacak saldırış için Midyat - Cizre - Şırnak çizgisinde yığınak yapılması da düşünüldüyse de barış görüşmelerinin kolay yürümemesi yüzünden buraya uçak da ayrılamadı. Bir yandan çetin barış görüşmeleri Musul'u Milletler Cemiyetinin kararına bırakırken kış gelmişti. Aslında küçük birliklerle yapılacak harekâtın başarısı da güven sağlayıcı olamazdı. Nitekim ikmal işleri sağlanamayan Yarbay Özdemir kuvvetten düşerken İngilizler, Türk olmayan halktan topladıkları 10 bin kişilik kuvvetle (50-60 uçak) saldırışa geçtiler. Haftalarca direnme gösteren Özdemir geriledi. Balik aşiretinin etkisinden de kurtulmak için Darüsselam'dan dağlık bölgeye vurarak Gelişin gediği üzerinden İran topraklarına çekildi (21 nisan 1923). Uşnu'da Iranlılara teslim oldu. Barzan aşireti de kendisinden yüz çevirmiş olduğu için bu harekete baş vurmak zorunda kalmıştı.

Silâhtan arıtılmakla birlikte Türk kuvvetleri horlandılar. Kendilerine yiyecek bile verilmedi. Müfreze 13 mayıs 1923'te Özalp ilçesi sınırında Türklere teslim edildi. Yarbay Özdemir'in kahramanlıklarla dolu serüveni böylece sona erdi.

VI.

SAVAŞIN SONA ERDİRİLMESİ

Soru 96: Mudanya mütarekesi nasıl yapıldı? Özeti nedir?

Muhtemel dış müdahaleleri önlemek amacıyle ilk günlerdeki başarımızı önemsiz göstermemiz hedefine ulaşmıştı. İtilâf Devletleri olabildiğince Yunanlıları korumak üzere ancak 4 eylül 1922'de ortaya atıldılar. İstanbul'daki olağanüstü komiserleri barışa gidilmesini önerdiler. Başbakanın kendisine iletmesi üzerine Başkan Mustafa Kemal 5 eylül'de Eşme'den verdiği cevapta: «Yunan Ordusunun Anadolu'da direnme olanağı kalmadığını», «Yunanistan'ın resmî olarak doğruca, ya da İngiltere aracılığıyle baş vurması» halinde; Doğu Trakyanın 15 gün içinde ve 1914 sınırlarıyla teslimi, Yunanistan'daki tutsak ve tutuklularımızın geri verilmesi ve Anadolu'da yaptıkları tahribatın ödenmesi şartlarının ileri sürülmesini bildirdi. 10 eylülden sonraki baş vurmalarda bu şartların başka türlü olabileceğinin eklenmesini de belirtti. Mütareke isteği, Anadolu'nun İstanbul'daki temsilcisi Dr. Hâmit aracılığıyle yenilendi. Bunun Başkan Mustafa Kemal'e geçirilmesi sırasında Yunan Ordusu da Anadoludan atılmıştı. General Pellé (İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri) İzmir'e gelerek Başkomutan ile yarı resmi bir görüşme yaptı (19 eylül). Ordularımızın tarafsız bölgeye girmemeleri yolunda General Pellé'nin isteğine karşı Başkomutan böyle bir bölgeyi tanımadığımızı ve takip halindeki ordularını durduramayacağını söyledi. Konuşma arasında Fransız Franklin Bouillon (buyyon okunur)un İzmir'e geleceği bildirilmişti.

Batı Cephesi Komutanlığının, daha önceki hazırlayıcı emirlerini bütünleyen 19 eylül 1922 emri üzerine ordular İstanbul ve Çanakkale boğazlarına doğru ilerlemeye başladılar.

Fransız Başbakanı, İngiliz Dışişleri Bakanı ve İtalya'nın Paris'teki Işgüderi, Türk zaferinin yarattığı durumu görüşmek üzere Paris'te toplandılar (20 : 25 eylül). Bu sırada Türk birlikleri Erenköy ve Biga'yı aldı. 2 nci Süvari Tümeni birlikleri, tüfek omuza asılı ve namluları aşağıya dönük olduğu halde İngiliz birliklerinin arasından süzülüp daha

da ileriye gittiler. Tüfeklerin, hasımca davranış göstermeyen taşıma biçimi, İngiliz askerinin ateş açmasına da yol vermemişti.

İngiliz Yüksek Komiserinin birliklerimizin çekilmesi yolunda Çanakkale Sancakbeyine verdiği protesto, uzun yazışmalara yol açtı. Başkomutana aktarılan notaya Mustafa Kemal: «birliklerimizin kovuşturma halinde olduğunu, Yunan uçaklarının 23 eylül'de Ezine üzerinde uçtuklarını», İngilizlerin «Çanakkale doğusunda Türk halkına tahkimat yaptırdıklarını, tanımamış bulunduğumuz bir tarafsız bölgeye girmemek için bir neden» bulunmadığını bildirdi.

İngiliz Başbakanı Lloyd George Türkiye'ye savaş açmak için çırpındı ise de İtilâf Devletlerinin öteki üyeleri birliklerini Çanakkale'den çekerken Dominionlar (İngiliz Topluluğuna bağlı uluslar) buna yanaşmadılar. General Harrington ateş emri vermiyerek sağduyusuyla bir olidubittinin önünü almış oldu.

28 eylül'de İzmir'e gelen Franklin Bouillon, İtilâf Devletlerinin 23 eylül notasını getirdi. Bunda, Edirne içinde olduğu halde Doğu Trakya'nın Yunan Ordusuna boşalttırılacağı, Türk jandarma ve görevlilerinin bu bölgeye geçirileceği ve buranın batı kesimlerinde Türk ve Yunan birlikleri arasında bir tampon böige bulunacağı, Boğazlar iki yanında Milletler Cemiyeti denetiminde bir askersiz böige kurulacağı ve Azınlık haklarının tanınması gerektiği bildiriliyordu. Franklin Bouillon da sözlü olarak her şeyin Türklerin isteğine göre düzenleneceği yolunda teminat veriyordu.

Türk Dışişleri Bakanlığı, verdiği karşılıkta, Franklin Bouillon'un verdiği teminata dayanarak askeri harekâtı durduracağımızı bildirdi ve 3 ekim için Mudanya'da mütareke görüşmelerine başlanmasını önerdi. Yukarıda sözü geçen Boğazlar düzeni üzerine ilk tepki Sovyetlerden geldi. Bu hükümet, Boğazlar'da yalnız Türkiye'nin egemen olması gerektiğini devletlere birer nota ile bildirdi.

Savaş suçlularını cezalandırma ve iş başına gelmesi istenen Venizelos'un barış konusunda önemli rol oynamasını sağlamak amacıyle Yunanistan'da 23 eylül'de bir devrim oluştu. Toplumsal alanda garip bir tecelli olarak, bu savaşı Yunanlıların başına açan ve dolayısıyle asıl sorumlu bulunan Eleftros Venizelos yeniden iş başına getirildi.

İsmet Paşa'nın başkanlığında 3 ekim 1922'de Mudanya'da başlayan ilk görüşmelerin elverişli görülmeyen gelişimi üzerine Türk Başkomutanı, İsmet İnönü'ye vermiş olduğu harekâtı durdurma yetkisini kaldırdı. 9 ekim'de Karaağaç'ın da Trakya ile birlikte Türkiye'ye verileceği yolunda İngiliz Generali Harrington'un açık bildirisi ve General Charpy ile Monbelli'nin de buna katılmalarına karşın, İstanbul'daki Komiserlerinin müdahalesi sonucunda yazıya geçilmesi sırasında

Harrington'un «Siyasî Komiserler böyle istedi.» demesi, ötekilerin de «Biz Trakya dedik, Karaağaç demedik.» gibi söz etmeleri üzerine(1) Meriç öte kıyısındaki bu mahallerin İtilâf Devletlerince işgalde tutulması, kaderinin barış konferansına bırakılması zorunda kalındı. Bu, bir skandaldi.

11 ekim 1922 saat 06.00'da imzalanan 14 maddenin başlıca hükümleri şunlardı: Hasımca hareketlerin durdurulması, İstanbul - Edirne arasındaki demiryol ulaşımının bir karma kurulca yönetilmesi, Yunanlıların Meriç gerisine çekilmesi, Güvenlik amacıyle Karaağaç içinde Meriç batısında bir kuşağın Batılı devletlerce işgali, Anlaşmanın yürürlüğe geçmesinden 15 gün sonra Yunanlıların Trakya'yı boşaltmaları ve Devletlerin buraları en kısa sürede Türkiye'ye aktarması, toplam 8 bin Türk jandarmasının geçirilmesi, Boğazlar iki yanında ayırıcı çizgilerin Türk birliklerince geçilmemesi... (2) Onarım ödentisi için kayıt koydurulmamış (Almanlara koydurulmuştu), Karaağaçın akıbeti barış konferansı'na bırakılmıştı (2).

Soru 97: Lozan barış görüşmeleri nasıl oldu? Sağlanamayan başlıca haklarımız nelerdi?

Mücadele, askerî alandan siyasal yöne geçiyordu. İsteklerimiz Misak-ı Milli temelinde derlenmişti. Konferansı düzenleyicilerin Ankara ve İstanbul'dan iki kurul çağırmış olmaları; İstanbul Hükümeti Başbakanı Tevfik (Okday) Paşa'nın Ankara'dan geleceklere İstanbul'dan seçeceği bir kurulu ekleyerek göndermekte ısrarı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin saltanatı kaldırmasına yol açtı (1 kasım 1922). Böylece tek hükümet kalmış ve Lozan'a da tek kurul gönderilmiştir.

Görüşmeler: 27 ekim 1922 tarihinde İtilâf Devletlerinin çağırısı üzerine galip Devletler, Bulgaristan ve gözlemci olarak katılan Amerika Birleşik Devletlerile karşı karşıya geliyorduk. Sovlyetler Birliği, Gürcistan ve Ukrayna'nın katılmalarını istediysek de bunların yalnız Boğazlar sorunu görüşülürken görüşmelere katılmalarına razı olundu.

Barış sorunumuz 6 yüzyıllık Osmanlı egemenliğinin tasfiyesiydi. Baş delegemiz ve Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'ya verilen direktif Genelkurmay Başkanı ve altı bakanca Misak-ı Millî temelinde hazırlan-

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. 1969, c. II, ksm. 6, 4. kitap. s. 76-77
(2) Aynı kitap, s. 85-89.

mıştı (1). Türk Baş delegesinin; kurul mensuplarının yetki, davranış ve çalışmaları üzerinde verdiği direktif okunmaya değer bir ilginçliktedir(2).

12 kasım 1922'de Lozan'a varan kurulumuz kimseyi bulamadı. Fransa'nın Bern Elçiliği Müsteşarının, toplantıların bir hafta ertelendiğini bildirmesi üzerine bu bildirişin usulüne uygun olarak yapılması istendi ve öyle de oldu. Bu boş geçecek zamandan yararlanarak Fransız Başbakanının çağırısını kabul eden İsmet Paşa'nın Paris gezisi ancak sağlam olduğumuzu göstermeye fırsat vermek bakımından yararlı oldu. Başbakan Poincarré (Puvankare okunur)nin: «Versay'da Almanlara yapılmış olan işlem size uygulanmayacaktır.» sözüne Türk Dışişleri Bakanı «bu zaten yapılamaz hale gelmiştir» diyerek karşılık verdi.

Görüşmelere başlanırken İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon (Kürzon okuyunuz) dan sonra, ikinci tarafın tek devletinin temsilcisi olarak İsmet Paşa'nın da bir söylev vermesi, konferansta eşit haklarla yer aldığımızın işareti idi. İngiliz Kürzon, Fransız Barrére ve İtalyan Carroni başkanlıklarında üç ana kurul, gereğince alt-kurullar örgütlenerek çalışmalara başlandı.

Birinci dönem (20 kasım 1922 : 4 şubat 1923)de, Musul ve Karaağaç dışında sınırları ilgilendiren konular çözümlenmişti. Fransızlarla bir yıl önce imzaladığımız Ankara Antlaşmasında güney sınırımızın Cizre dolayında oldukça kuzeyden geçmiş olmasının, Irak ile yeni sınırımızın da zararımıza çizilmesine etki yaptığı hatırlanmalıdır.

Konferansı uzatan sorunlar; Kapitülâsyonlardan doğan malî ve ekonomik sorunlar oldu. Ara verme deyişiyle adlandırılan kesintiden sonra 23 nisan 1923'te başlayan 2. dönem, bu sorunların çözümlenmesiyle uğraşılarak geçecektir.

Konferansın kesintisinden önce Fransız Başbakanı Poincarré'nin görüşmelerde daha ılımlı tutum göstermemiz (aslında bu İsmet Paşa'nın değiştirilmesi anlamındaydı.) yolundaki yazısına Başkan Mustafa Kemal nâzikçe bir karşılık vermişti. 4 şubat 1923'te konferans kesildiği zaman Türk Baş delegesi yaptığı bir basın toplantısında ilk gelen, son ayrılan ve görüşmelerde iyi niyet gösteren delege kurulunun, Türk kurulu olduğunu açıklayarak Bükreş üzerinden Türkiye'ye döndü. Romen Hükümetinin arabuluculuk önerisi umut verici önerileri kapsamıyordu.

Meclisteki muhalifler İsmet Paşa'yı çok eleştirdiler. Konferansa

---

(1) H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ank. 1969, c. II, ksm. 6, 4. Kitap, s. 117.

(2) Aynı kitap, s. 118-119. Bu kitap mütareke ve barış sorunlarını bir bütün olarak kapsamaktadır.

ara verilmesi sırasında elimize tutuşturarak imzalamamızı istedikleri projeye Ankara'dan cevap vermemiz üzerine, 23 nisan 1923'te ikinci dönem görüşmeler yine Lozan'da başladı. Bu kez İngiltereyi Rumbold, Fransa'yı General Péllé ve İtalya'yı Montagna temsil ediyorlardı. Tüm üç ay daha çalışıldı.

Ana sorunlarda ilginç tartışmalar şöyle olmuştu: **Boğazlar:** Sovyetler Boğazların Türkler denetiminde ve savaş gemilerine kapalı tutulmasını istiyordu. Çünkü bu, kendi işine geliyordu. Öteki devletler bu su yolunun hem barış ve savaşta savaş gemilerine açık tutulmasını hem de iki yanında ve Marmara kıyılarında askersiz böige kurulmasını savunuyorlardı. Gerçi Türkiye Misak-ı Millîde her çeşit geminin barışta serbest geçişini kabul etmişti. Milletler Cemiyetine bağlı bir kurulun denetimini ve askersiz böige bırakmayı kabul etmekten kurtulamadık. Bu rejim, 1936 Montrö (Montreux) Antlaşmasına kadar sürdü. Amerikan delegesi bir kurulun değil, deniz ataşelerinin bu denetimi yapmasını önerecek kadar gaflette bulundu. Bu konu üzerinde Amerikan delegesi Child ile bir görüşme yapan İsmet Paşa Hükümetine yazdığı raporda şunları bildiriyordu: «...Şimdiye kadar dikkat ettim ki Amerika, hangi sorunda İtilâf Devletlerinden ayrı bir düşünce ileri sürmüşse bu, muhakkak Türkiye'ye karşı daha şiddetli bir çözümleme için yapılmıştır. Bununla birlikte en çok sakındığım tarafsız bir düşman olduğu için özel bir dikkat gösteriyorum.» (3).

Patriklik konusu: Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması yolundaki önerimiz alt komisyonda Fransız ve İtalyan delegelerince elverişli karşılanmışsa da Amerikan delegesinin söylevi olumsuz etki yaptı.

Nitekim; Batılı Büyük Devletler Ana kurulda bu olaya Dünya kiliselerinin karşı olduğunu söylediler (2 mart 1923). Delegelerimizden Dr. Rıza Nur'un; Patriklik sorununun İsmet Paşa'nın başı altından çıktığını ağzından kaçırması, karşımızdakilerin daha çok direnmesine yol açtı. Bu kurumun yalnız dinsel işlerle uğraşacağı yolunda Lord Kürzon'un verdiği teminata dayanılarak, bir haçlı mücadelesi görünümü vermemek için İstanbul'da kalmasına razı olundu.

Musul: Resmî ve özel yönlerde üzerinde çok tartışma ve görüşme yapılan bu konuda bir tâviz koparmadıkça İngiliz baş delegesinin başkalarını da kışkırtarak her sorunda, her konuda işimizi güçleştirdiğini anlamıştık. Hatta İsmet Paşa, bu bakımdan konferansı geçici olarak bırakmamızı da Hükümete önermişti. Bunun barıştan sonra Milletler Cemiyeti çevresinde çözümlenmesine razı olmuştuk. Lozan'da çözüm-

(3) Aynı kitap, s. 171.

lenmesini uzun süre savunan Dr. Rıza Nur da bu çözüm yoluna katılmıştı. Bu delegemizin sonraları: «İngilizler Süleymaniye'yi vereceklerdi. Biz Musulu da istedik. Hepsinden de olduk.» demesi dikkate değer. Gerçekte ise Kerkük'süz ve Musul'suz, halkı çoğunlukla Türk olmayan bu dağlık bölgenin kaybı önemli değildir. Çıplak gerçek: İngilizlerin bu petrol kaynağını bırakmak istememelerinden çok 1918'den beri Musul'un Irak ülkesinde kalacağı yolundaki kesin bildirilerle geri dönemeyecek duruma girmiş bulunmalarında yatıyordu.

Türk karşılığında Rum nüfusunun değişimi, silâhlı kuvvetlere bir kısıntı konulmaması, elde edilen başarılardandı. Sınırlı süreler için yabancı tüzel danışmanlar tutmamız, gümrük nisbetlerinde değişiklik yapmamayı kabulümüz, limanlarımız arasında yabancı gemilerin taşıma yapmaları gibi.. hükümler sürekli tâviz sayılmamalıdır. Yabancı kuvvetler barışın yürürlüğe girmesinden 45 gün sonra Yurdumuzu boşaltmış olacaklardı. Osmanlı borçlarından payımıza düşeni ödeyecektik.

Onarımlar: Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları tahribat için istediğimiz 4 milyar Fransız frankı için tartışmalar çok sert oldu. Yunanlılar 19 mayıs 1923'te konferansı bırakma tehdidinde de bulundular. Venizelos isteği hakli görmekle birlikte, Yunanistan'ın bunu ödeme gücünde bulunmadığını söyledi.

Karaağaç konusunda zayıf yanımız; 1. Dünya Savaşında Dimetoka'ya kadar olan toprağı savaşa girmesi için Bulgaristan'a vermiş bulunmamızdı (1915). Burayı, onarım isteğimizden vaz geçerek alabilmiştik. Karaağaç sorunu barışı tehlikeye sokacak bir gerginlik yaratmıştı. Bunu bildirdiği için Başbakan ile Baş delegemizin arası da açıldı. 1. Dünya Savaşından sonra hiç bir yenik devletin onarım parasını verdiği görülmemişti.

Baş delege imza yetkisini 17 temmuzda istediği halde cevap alamayınca Başkan Mustafa Kemal'e baş vurdu. Onun ara bulmasıyle yetki verildi. Lozan (Lausanne) barışı 24 temmuz 1923'te imzalandı. Bu; yüzyıllardır, hatta galip durumlarımızda imzaladığımız antlaşmaların hepsinin en yarar vereni ve onurlusu idi. Bu antlaşma hükümleriyle Sevr'in aralarındaki önerilerin kıyaslamasını Mustafa Kemal güzel bir özetle yapmıştır (1).

---

(1) Kemal Atatürk. Söylev, 1964, s. 514-526 ve Nutuk, 1962 b, s. 750-767

Soru 98 : Lozan'da daha sert bir durum takınmak ve barışın imzasını geciklirmekle daha kazançlı çıkabilir miydik?

Barış görüşmeleri çok karmaşık sorunların çözümlenmesi yüzünden 9 ay sürece uzamıştı. Karşımızdakilerin bizi yıpratmaya uğraştıkları da doğru idi. Yunanlılarla olan sorunlarımız 7 temmuz 1923'te çözümlendiği halde Batılı Devletlerle olanların giderilmesi 17 temmuz'a kadar sürmüştü.

17 doğum askeri terhis etmemizin (kasım 1922 sonuna doğru 9 doğum olmak üzere) bizi görüşmelerde zayıf bıraktığı; dolayısıyle barışı geciktirdiği ve kazancımızı azalttığı yolundaki düşüncelere katılmıyoruz. Zafere ulaşmış bir ordunun silâh altında tutulması güçtür. Nitekim Türk askeri de bunun örneğini vermeğe başlamış ve köyünün yolunu tutanların sayısı 30 bine yaklaşmıştı.

Barışın imzasını geciktirmeye gücümüz yoktu. Ulus, 12 yıldır silâhını bırakmamıştı. Yoksul bir haldeydik. Yunanlıların, çekilirken bile Batı Anadolu'yu yakıp yıkmaları yoksunluğumuzu bir kat daha artırmıştı. 1923 baharından itibaren Ordunun beslenmesi güçleşmişti. Hayvan yiyeceği yarı yarıya düşürüldüğü halde kaynaklar daralmış ve örneğin demiryolu köprülerinin atılması yüzünden İstanbul iii sınırlarındaki 3 ncü Kolordunun beslenmesi, İzmir üzerinden denizden taşıma yapılmasını gerektirmişti.

Daha büyük kazançlar sağlamamız için zaman geçirmek değil, bir silâhlı başarı elde etmekliğimiz gerekirdi. Trakya ve İstanbul'a geçirdiğimiz 8 bin jandarmaya ek olarak İstanbul'daki ulusal kuvvet örgütlerini geliştirmek, ilkel olmaktan ileri gitmeyen çıkarma araçları toplamak, İzmit ve İzmir limanlarını mayınlamak... gibi tedbirler kısa zamanda bir başarı elde etmek için yeterli değildi. Çünkü İtilâf Devletlerinin İstanbul ve Doğu Trakya'da iki tümen eşdeğerinde kuvvetleri vardı(¹). Yunanlılar Meriç Irmağı batısında 8 tümen bulunduruyorlardı. Kıyı değiştirmeyi ve bu kuvvetleri yenmeyi kısa zamana sıkıştırmak olanaklı değildi. Bir oldubitti sağlanamazdı. Böyle olunca itilâf devletleriyle bir savaşa girme durumunda kalırdık. Bundan elde edilecek kazanç ise, yüklenilecek savaş musibetlerine göre daha az olurdu.

Başkomutan bunları hesap edebilen adamdı. Savaşı kazanan O değil, Mustafa Kemal'in yerine geçmek için Anadolu'ya girmeye ça-

(¹) 20 P. Tb., 4 Sv. Bl., 18 Bt., 1 tank müfrezesi, 1 Zh. Oto. Blé, 22 uçak ki 4 Türk tümeni eşdeğerindeydi. 25 parça savaş gemisi.

Işan Enver Paşa olsaydı; ya maliye uzmanı Cavit'i barış kuruluna katarak birçok tâviz verir; ya da barışı çıkmaza sokardı. (²).

Soru 99 : Savaşı niçin kazandık? Daha erken bitirebilir miydik?

Yunanlıların ilhak amacıyle 15 mayıs 1919'da İzmir'e çıkış tarihini başlangıç olarak aldığımız Türk Kurtuluş Savaşı fiilen 3 yıl 4 ay, hukukî bakımdan barışın İmzasına kadar (24 temmuz 1923) 4 yıl iki aydan fazla sürmüştü. Mondros mütarekesinden sonra Rum çetelerine karşı korunmak için Kocaeli yarımadasında ve Karadeniz kıyılarında örgütlenen ulusal çabaları; Fransızlara karşı Güney'de verilen ilkkurşun savaşmalarını başlangıç olarak almadık. İlhaka kararlı olarak Yunan Ordusunun yeniden giriştiği teşebbüsü, 15 mayıs 1919'u temel tuttuk.

Ne Sevr, ne 12 mart 1921 Londra muhtırası, ne de 22 mart 1922 Paris önerileri Türkiye'nin Misak-ı Milli'de belirttiği barış isteklerini karşılayıcı değildi. Bu yüzden savaş, askerî bir zaferi elde edinceye kadar sürdürülmüştü. Böylece Ulusal kuvvetlerle Orduyu kurmak, stratejik savunmada kalmak ve stratejik saldırışa geçmek gibi dönemlerden geçerek savaş sona erdirilmişti.

Niçin kazandık? Zaferi kazanmak meşru hakkımızdı ve çünkü savaşı topyekûn olarak yapmış ve halka maletmiştik. İttihat ve Terakki yönetimi iyi niyetine karşın ülkeyi uçurumun kenarına getirmiş; muhalifleri de onu çukura iterken yurdu kurtarabilmiştik. Türk önderleri savaşın halka benimsetilmesini politik örgütlere değil; politika üstü bir politik örgüte (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine) dayanarak yapmışlardı. Politik dehasını, yalnız bu görüşünden bile anlamaklığımız kolay olan Mustafa Kemal, bir tesadüf olarak değil, içinde bulunulan hal ve koşulların ürünü olarak çıkmıştı.

Başlangıçta Birinci Dünya Savaşı sonrasının koşulları ve Batılıların yetenekleri iyi değerlendirilmiş; savaş içinde Doğu Devletleri ve Fransa ile anlaşarak tek cephede savaş durumu sağlanmıştı.

(²) Lozan görüşmelerine sonradan danışman olarak kattığımız Cavit'in düşüncelerinden başlıcaları: Türk barış kurulu çok güçlük çıkarıyordu. 1. D. Savaşı öncesi verilen ayrıcalıkları kaldırmamalıydık. Düyun-ı Umumiye İdaresi kalmalıydı. İtalyanlara Ege'de ayrıcalıklar vermeliydik. (Devrim Gaz. de yayınlanan Hatıraları. Özellikle 16 ve 23 Şub. 1971.)

Sevr Antlaşmasının imzasına ve bunun kötülüğünün ulusumuzca anlaşılmasına kadar Türk halkının tehlikeyi iyi gördüğüne inanmak güçtür. Türk Başkomutanı Kuvay-ı Milliye'ye dayanarak hemen bir yıl boyunca zaman kazandıktan sonra Ordu kurmayı, bundan sonra bir buçuk yıl stratejik savunmada kalarak Orduyu savaş gücüne çıkarmayı, sonunda üçüncü dönem olarak stratejik saldırışa geçmeyi iyi uygulamıştı. Saldırış yapması için Meclis'in 8 aylık çabası Mustafa Kemal'i saldırışa sürememişti.

Savaşın güdümü iyi ellerde idi. Canlarını yalnız Yurt'un kurtulmasına adamış subay topluluğunun arasından Yunan Ordusundakinden üstün bu yüksek güdüm çıkmıştı: Başkomutan; yalnız askerlikte değil, yeni savaşların gerekli kıldığı birçok alanda da dahiydi. Beklemesini ve Yıldırım gibi inmesini iyi bilen bir hesapçı idi. Tehlike karşısında ürküntüye kapılmayan, iradesini herkese aşılamasını bilen bir başkomutandı. Kurmay Başkanı olarak öze yönelen görüşleri ve sarsılmaz inancı ile dikkati çeken Fevzi Paşa'yı bulmuştu.

Soğuk kanlı, inandırıcı ve bazı inada varan kararlılığıyle İsmet Paşa; daha çok sezişe önem veren, Doğulu tipte ve inançlı General Kâzım Karabekir ve onun çok benzeri General Ali Fuat zamanlarında yerleri doldurulamayacak komutanlardı.

Ordu - tümen komutanları, çoğuyle stratejik idrâk bakımından yeterince gelişmemiş olmakla birlikte özverili, savaşın güçlüklerine alışmış ve pratik denemeler geçirmiş general ve üst subaylardı. Bunlar, eşdeğerlerindeki komutanlıklarda bulunan Yunan komutalarından aşağı değillerdi.

Kurmaylık kurulları; büyük karargâhlar için yetişmemiş, çoğu bu öğrenimi bitirmemiş çalışkan, özverili genç subaylardı. Türk subay topluluğunu yüreği yurt sevgisiyle dolu, gözü pek önderler olarak görürüz.

Türk eri; kanaatlı, inatlı, yiyecek ve cephanesi sağlanınca kırılmayan çelik bir yaydı.

Yeri geldikçe yanılgılara parmak bastıysak bunu, görevlilerin hizmetlerini küçümsemek için değil, ilerisi için ders çıkarmak üzere yaptık. Bu yanılgıların çoğunun haberleşme araçlarının eksikliğinden ileri geldiğine işaret etmeliyiz.

Türk Ordusu ateş ve lojistik desteğinde daha güçlü bulunsaydı çok daha görkemli başarılar elde edebilir ve savaşı da bu oranda erken bitirebilirdi.

Yapılan ve başarılan her şey, Mustafa Kemal'in bir evlâdı bulunmasından kıvanç duyduğu Türk ulusunundu Her şeyi yoğundan veren, çoluk çocuğuyle Orduyu destekleyen bu ülke halkının...

Savaş daha erken bitirilebilir miydi? «Ne olursa olsun barış» düşüncesinden uzak kalındığı sürece bitirilemezdi. Asıl iş siyasette değil, ona yol açacak savaş başarısında kesin sonuç alınmasındaydı. Doğu Cephesinde daha erken yapılacak saldırışla savaşın Batıda bir yıl önce bitirilmesi olanağı yoktu. Çünkü beklenen ve en çok ihtiyaç duyulan şey insan gücü ya da zayıf tümenler değil, silâh ve savaş gereçleriydi. Sovyet yardımları ve daha kesin olarak Fransızlardan son kafilesinin gelmesi beklenen 1500 hafif makineli tüfek ve 150 Berliye kamyonuydu.

Sonraları seçim söylevlerinde bazı siyaset oyuncularının dediği gibi «Mustafa Kemal kendi yerini hazırlamak için 3 ayda bitebilecek savaşı üç yıl sürdürmüş» değildir.

Soru 100 Kurtuluş savaşları içinde küçük savaş (gerilla)ın yeri nedir? Türk Kurtuluş Savaşında küçük savaşın yeri ve uygulama ilkeleri nelerdi?

En ilkel savaşlar olan «kabile savaşları»nın amacı ekonomikti. Bütün bireylerin katılması nedeniyle savaşın mahiyetine uygun çarpışmalardı. İlk çağlardan beri mahiyetinden saptırıldıkça hükümdar savaşları, sömürge savaşları, devlet kuvvetleriyle savaşlar olarak yapılan mücadeleler Fransız devriminden sonra, eskiye doğru yön değiştirmiş ve ulus savaşları dönemi başlamıştı. Halkı bütün bireyleriyle savaşa katkı yapar hale getiren Türk Kurtuluş Savaşı, topyekûn savaş dönemini açtı. Gelişmiş ve işlerini plânlamış ordularda bu savaş, cephelerde silâhlı kuvvetlerin, cephe gerisinde ve silâhlı kuvvetleri desteklemede bütün halkın bütünüyle katkısı şeklinde oluşmaktadır. Cephede ve cephe gerisinde sayılanların işlerindeki karmaşaya işaret etmeliyiz. Ulusal müfrezelerin, kadın gönüllüleriyle birliklerinin savaşa katılması, hava bombalamalarıyle çekirdeksel (daha genel olarak atom, biyoloji ve kimya = ABC) silâhların asker ve halkı ayırmadığı gözde tutulursa yeni savaşların mahiyetce en eski savaşlara benzediği görülür.

Türk Kurtuluş Savaşı güç ve potansiyel bakımdan gelişmemişlik koşullarıyle halkı da savaşın taktik ve stratejik alanına sürmekle devrimsel bir evrim göstermişti. Aslında Türk Kurtuluş Savaşını bu açıdan incelememek yanlıştır. Bu savaşta bol bol uygulanan «küçük savaş» hareketleri de küçümsenemez. Bu amaçla Millî Mücadelede baştan sona dek Ulusal kuvvetlerden yararlanıldı.

Mustafa Kemal'in «Müdafaa-I Hukuk Cemiyeti» tüzüğüne ek-1 olarak yayımladığı gizli direktifde Ulusal kuvvet örgüllemeleri ve Küçük savaşın uygulanması için yazdığı ilkeler şunlardı:

1. Küçük savaşı yurt çapında hazırlamak ve kuvvet örgütlemek.
2. Kuvvetleri çapulcu ve eşkıya dışındaki insanlardan kurmak.
3. Durağan kuvvetlerden çok gezeğen ulusal birlikler yapmak.
4. Bunları sağlam ve disiplinli bir emir ve komuta düzenine bağlamak. (Bu işte yetişmiş olmaları bakımından subaylar yönetiminde).
5. Müfrezeleri kendiliğinden iş görür bir ruha ulaştırmak.
6. Savaş kurallarının gereğince hareket etmelerini sağlamak.
7. Ordunun yararına, orduyu destekleyici ve gereğinde ordu birlikleri çatısında savaştırmada yetiştirmek.
8. Düşmanın ulaştırma çizgilerine ve destek birliklerine karşı kullanmak.
9. Yakın, uzak gelecek için demeyip savunmayı destekleyici bölgeleri kurmak.
10. Baskın etkisinden yararlanmalarını gözden kaçırmamak.
11. Savaşın sona erdirilmesinin silâhlı kuvvetler dışında olamayacağını hatırdan çıkarmamak.

Zamanımıza göre yukarıdakilere, bu müfrezelerin telli ve telsiz haberleşme araçlarıyle, etkili silâhlarla, helikoptere kadar taşıma araçlarıyle donatılmalarını, gece savaşmalarına alıştırılmalarını ve barış zamanından hazırlanmalarını ekleyebiliriz.

Bu ilke ve kurallara uygun olarak örgütlenip çalışan Güney'deki Ulusal kuvvetlerin çabaları başarılı olmuştu. Bunlar Mustafa Kemal'in seçtiği komutanlara bağlı kalmışlardı. Ikinci Dünya Savaşında ve bu savaştan sonra Dünya'nın dört bir ucundaki gelişmeler dikkati çekici biçimde olmuş ve araçların değişmesi dışında yukarıdaki ilkelere uygun olarak oluşmuştur.

EK

BÜYÜK TAARRUZA KATILAN TÜMEN KOMUTANLARI VE ÜST KOMUTANLAR (1)

Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal (Atatürk)
Genelkurmay Başkanı 1. Ferik (Orgeneral) Mustafa Fevzi (Mareşal Çakmak)
Batı Cephesi Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Ismet (Ferik = Tümgeneral, Inönü)
Batı Cephesi Kurmay Başkanı Albay Asım (Orgeneral, Gündüz)
Kocaeli Grubu Komutanı Albay Halit (Tuğgeneral, Karsıalan)
18 inci Tümen Komutanı Yarbay (Albay) Mehmet Hulûsi
1 inci Ordu Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Nurettin İbrahim (Ferik = Tümgeneral)
1 nci Ordu Kurmay Başkanı Albay Emin (Ferik = Tümgeneral, Koral)
4 üncü Kolordu Komutanı Albay Kemalettin Sami (Mirliva = Tuğgeneral, Gökçen)
8 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım (Ferik = Tümgeneral, Sevüktekin)
5 inci Tümen Komutanı Yarbay Halit (Albay, Akmansü)
11 inci Tümen Komutanı Albay Derviş (Ferik = Tümgeneral)
12 nci Tümen Komutanı Albay Osman Nuri (Mirliva = Tuğgeneral, Koptagel)
1 inci Kolordu Komutanı Albay Izzettin (Orgeneral, Çalışlar)
23 üncü Tümen Komutanı Yarbay Ömer Halis (Korgeneral, Bıyıktay)
15 inci Tümen Komutanı Yarbay Naci (Korgeneral, Tınaz)
14 üncü Tümen Komutanı Yarbay Ethem Necdet (Albay)
57 nci Tümen Komutanı Albay Reşat (Ölümünden sonra Albay İbrahim Hakkı)
5 inci Süvari Kolordusu Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Fahrettin (Orgeneral, Altay)
1 nci Süvari Tümeni Komutanı Albay Mürsel (Mirliva = Tuğgeneral, Bakû)
2 nci Süvari Tümeni Komutanı Yarbay Ahmet Zeki (Tümgeneral, Soy-

14 üncü Süvari Tümeni Komutanı Yarbay Mehmet Suphi (Mirliva = demir)
Tuğgeneral, Kula)
6 ncı Tümen Komutanı Yarbay Hüseyin Nazmi (Korgeneral, Solok)
3 üncü Süvari Tümeni Komutanı Yarbay İbrahim (Albay, Çolak)
2 nci Kolordu Komutanı Albay Ali Hikmet (Ferik = Tümgeneral, Ayerdem)
7 nci Tümen Komutanı Albay Naci (Ferik = Tümgeneral, Eldeniz)
4 üncü Tümen Komutanı Albay Mehmet Sabri (Tümgeneral, Beşe)
3 üncü Kafkas Tümeni Komutanı Albay Kâzım (Orgeneral, Orbay)
2 nci Ordu Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Yakup Şevki (1 İnci Ferik = Orgeneral, Subaşı)
2 nci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Hüseyin Hüsnü (Ferik = Tümgeneral, Erkilet)
3 üncü Kolordu Komutanı Albay Şükrü Naili (Ferik = Tümgeneral, Gökberk)
41 inci Tümen Komutanı Albay Alâettin (Mirliva = Tuğgeneral)
61 inci Tümen Komutanı Yarbay Salih (Orgeneral, Omurtak)
1 İnci Tümen Komutanı Albay Abdurrahman Nafiz (Orgeneral, Gürman)
Mürettep Süvari Tümeni Komutanı Albay Hacı Mehmet Arif
6 ncı Kolordu Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Kâzım (Ferik = Tümgeneral, İnanç)
16 ncı Tümen Komutanı Albay Âşir (Ferik = Tümgeneral, Atlı)
17 nci Tümen Komutanı Albay Nurettin (Mirliva = Tuğgeneral)

---

(1) O çağın generallik rütbeleri mirliva (tuğgeneral), ferik (tümgeneral), birinci ferik (korgeneral ve orgeneral) idi. Yeni adlar 1936'da kabul edilmiştir. Türk Ordusunda generaller komuta ettikleri birliklere göre rütbe almadıklarından Cephe gibi bir makama komuta etmiş olmasına rağmen Mirliva (Tuğgeneral) İsmet'e Orgeneral demek doğru değildir. Nitekim Mustafa Kemal de başta, hatta Ordular Grubuna komuta ederken de Mirliva (Tuğgeneral) idi. Sakarya'da yasa lie Maraşal oldu.

Alay komutanlarına kadar olan adlar için bk.: H.T.D. Türk İstiklâl Harbi. Ankara, 1968, c. II, Ksm. 6, 2. kitap, ek: 1,

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ 5

I.

TOPYEKÜN SAVAŞ = HALKIN SAVAŞI

Soru 1 Kurtuluş savaşlarının ortak özellikleri nelerdir? 7
Soru 2 Kurtuluş savaşlarına güç ya da güçsüzlük veren öğeler nelerdir? 9
Soru 3 Kurtuluş Savaşının hedefleri nelerdir, nasıl ifade edilmiştir? 10
Soru 4 Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün savaş anlayışı nedir? 11
Soru 5 Mondros Mütarekesi nasıl oldu? Hükümleri özetle nelerdi? Öteki ortaklarımızla yapılanlara göre başlıca ayrılıkları nelerdi? 13
Soru 6 Kurtuluş Savaşımızın başlangıcı saydığımız 15 Mayıs 1919'da Türkiye'nin barış sorunu nasıl görülüyordu? 17
Soru 7 Mondros Mütarekesinden sonra Türk silâhlı kuvvetleri ne hale getirildi? 19

II.

ULUSAL KUVVETLERLE OYALAMA

Soru 8 Yunanlılar İzmir'e niçin asker çıkardılar? Çıkarma nasıl yapıldı? Ne gibi tepkiler yarattı? 22
Soru 9 Güney'de ve Ege'de İlkkurşun savaşmalarını kimler yaptı? 28
Soru 10 Batıda ilk cephe tutma çabaları nasıl geliştİ? 29
Soru 11 Mustafa Kemal'in kurtuluş planını açıklaması, Hükümete yaptığı telkin nasıl oldu? Bundan ne sonuç elde edildi? 34
Soru 12 Halkın uyarılması Mustafa Kemal için neden önemli idi? 36
Soru 13 Mustafa Kemal'in komutanlarla teması ve 1919 yılı için harekât planı nasıl yapıldı? Ordusuna verdiği talimat ne idi? Ne tepki gördü? 38
Soru 14 Kurtuluş Savaşında seferberlik ne zaman ilân edilmiştir? Neden gecikmiştir? 40
Soru 15 Ulusal kuvvetlerin (Kuvayı Milliye) yeni savaşlarda yeri nedir? Mustafa Kemal bu kuvvetleri niçin gerekli görüyordu? Ulusal kuvvetler üzerinde başlıca görüşler nelerdi? Yaptıkları hizmetler nasıl oldu? 41

Sayfa

Soru 16 Amasya Kararlarını görüşmeye çağırılanlar kimlerdir? Varılan kararlar nelerdir? Bu sırada Doğu sorunu üzerindeki düşünceler nelerdir? 45
Soru 17 Güney Cephesi nasıl kuruldu? 50
Soru 18 Kongrelere baş vurmanın amacı ve bunlardan elde edilen sonuçlar nelerdir? 53
Soru 19 Temsilciler Kurulunun merci sayılmasıyle Anadolu'da yönetim kurulması nasıl olmuştur? 61
Soru 20 Temsilciler Kurulu döneminde Mustafa Kemal'in yabancı görevlilerden başlıcaları ile görüşmeleri nelerdir? 63
Soru 21 Kurtuluş Savaşının 1919'daki sonuçları nelerdir? Millî Mücadele planı nedir? 1920 baharının başlıca olayları nelerdir? Komutanlar arasındaki ayrılık nasıl giderildi? 65
Soru 22 Güney'de başlıca kahramanlıklar ve bunların değerleri nelerdir? 72
Soru 23 Batı Anadolu ile Trakya'nın Yunanlılarca işgali nasıl oldu? 76
Soru 24 Sevr Antlaşmasına nasıl varılmıştır? Hükümleri nelerdir? Halkın tepkisi nasıl olmuştur? Dış ilişkiler nasıl bir gidiş göstermiştir? 80
Soru 25 Kurtuluş Savaşında Karşı Devrim ve başlıca ayaklanma hareketleri nelerdir? 63
Soru 26 Batı'da ulusal kuvvetlerin tasfiyesi neden gerekmiştir? Nasıl yapıldı? Bütün ulusal kuvvetler kaldırıldı mı? 87

III.

STRATEJİK SAVUNMA

Soru 27 Kurtuluş Savaşında yüksek askerî siyaset ve savaşın güdüm (sevk ü idare) yetkisi nasıl düzenlendi? 92
Soru 28 Doğu'da Ermenilere karşı yapılan saldırışımız niçin gecikti? Bu gecikme, Kurtuluş Savaşımızın zafer sonucunu uzattı mı? 94
Soru 29 Doğu Cephesinde harekât ve Üç Sancaktan ikisinin alınması nasıl oldu? Ermenilere karşı hareket bir zafer midir? Batum niçin alınamadı? 98
Soru 30 Birinci İnönü Savaşı niçin ve nasıl olmuştur? Türk ordusu neden çekilmiştir? 103
Soru 31 Birinci İnönü'de Yunan çekilmesi nasıl oldu? Nasıl anlaşıldı? Kazanılan bir zafer midir? 111
Soru 32 Doğu ve I. İnönü başarılarının yurtta ve dışta etkisi ne olmuştur? 113
Soru 33 Güney'de emir ve komuta düzeninin kurulması üzerinde Sinan Tekelioğlu'nun yaratmak istediği bunalım nedir? 114
Soru 34 Antep nasıl gazi olmuştur? 115
Soru 35 İkinci İnönü Meydan Savaşması nasıl planlandı? Güney Cephesi Komutanıyla yapılan yazışmalar ve İnönü savaşmalarına katılan kuvvetler nedir? 118
Soru 36 İkinci İnönü savaşmaları nasıl oluşlu? 121
Soru 37 Yunan çekilmesi ve Türk takibi nasıl oldu? 125
Soru 38 İkinci İnönü meydan savaşmasının sonuç ve tepkileri nelerdir? Bu bir zafer midir? Değeri nedir? 127
Soru 39 Güney Cephesinde Refet Paşanın yönettiği Aslıhanlar ve Dumlupınar savaşmaları nasıl oldu? 129
Soru 40 Batı ve Güney cepheleri neden birleştirilmiştir? Bunda İsmet Paşanın rolü nedir? 133
Soru 41 Kütahya-Eskişehir harekâtında iki ordunun plan ve kuvvetleri ne idi? 134

		Sayfa
Soru 42	Kütahya-Eskişehir savaşmaları nasıl başladı? Kütahya savaşması nasıl bitti?	137
Soru 43	Mustafa Kemal bozguna uğramayı nasıl önledi?	141
Soru 44	Eskişehir saldırışı nasıl oldu? Nasıl yapılmalı idi?	141

IV.

DENGEDE SAVAŞ

Soru 45	Başkomutanlık Yasası nasıl bir ortam içinde kabul edildi? Amacı ne idi?	145
Soru 46	Savaş salması buyruklarıyla halktan neler isteniyordu?	148
Soru 47	Sakarya savaşmalarında harekât bölgesi, harekât planları, kuvvetler ve bölünümleri nelerdir?	149
Soru 48	Yunanlıların Sakarya mevziini kuşatma çabaları ve Mangal dağının düşmesi nasıl oldu?	153
Soru 49	26 Ağustos 1921 akşamı Türk yüksek güdümünde oluşan bunalım nedir?	156
Soru 50	Başkomutanın savunma sistemi nasıl, ne zaman saptandı?	158
Soru 51	Çal dağı dolayındaki savaşmalar nasıl gelişti?	159
Soru 52	Yunan ordusunun kuzey kanadına saldırış düşüncesi nasıl gelişti?	161
Soru 53	Yunan çekilmesi nasıl oldu? Türk takip emri ne zaman verildi?	162
Soru 54	Sakarya Savaşında takip nasıl yapıldı?	164
Soru 55	Sakarya'da uğranılan kayıplar ve varılan sonuçlar nelerdir?	166
Soru 56	Sakarya Savaşı bir zafer midir?	169
Soru 57	Sakarya meydan savaşması kaybedilseydi ne olurdu? Kazanılınca siyasal yoldan elde edilen sonuçlar nelerdir?	170

V.

STRATEJİK SALDIRIŞ

Soru 58	Sakarya'dan sonra tutulan cephe nerelerden geçiyordu? Kolordu ve Ordu komutanlıklarının örgütlenmesi nasıl oldu?	173
Soru 59	Bölgenin stratejik özelliği nedir	174
Soru 60	SAD saldırışı planı nedir? Önce kim düşündü?	175
Soru 61	SAD saldırışı için ast komutanlar ne düşünüyordu?	176
Soru 62	SAD saldırışı neden bahara ertelendi? İsmet Paşa'nın bundaki rolü nedir?	177
Soru 63	SAD saldırışı planına paralel olarak düzenlenen başka planlar nelerdir?	179
Soru 64	Büyük Türk Saldırışının hazırlık çabaları hangi alanlarda olmuştur?	180
Soru 65	Büyük Saldırış hazırlıkları sırasında saldırış ruhunun korunması ve morali yükseltme bakımından harcanan çabalar hangileridir?	181
Soru 66	Ordunun eğitimi, örgütlenmesi ve lojistik işleri bakımından harcanan çabalar nelerdir?	182
Soru 67	Ali İhsan Sâbis'e niçin işten el çektirilmişti? Saldırış planına katkısı ne olmuştur?	183
Soru 68	1922'nin siyasal olayları ve Türkiye'nin barış çabaları nelerdir?	185
Soru 69	Büyük Türk Saldırışının hazırlanmasında ulustan istenilen fedakârlıklar nelerdir?	186
Soru 70	Sakarya'dan sonra Büyük Türk Saldırışı için Meclisin baskısı nasıl	

Sayfa
olmuştur? 188
Soru 71 Başkomutan Yasasının uzatılması sırasındaki Meclis tartışmaları nasıldır? 190
Soru 72 Sakarya'dan Büyük Saldırışımıza kadar Yunanlılar ne yaptı? 192
Soru 73 Büyük Saldırış için 1922 yılındaki planlarına faaliyeti nasıl gelişti? Başkomutanlıkta Batı Cephesi'nin planları ne idi? 195
Soru 74 2 nci Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) saldırış yapılmasına niçin karşı idi? 199
Soru 75 Büyük Saldırış planı nasıl değerlendirilebilir? 200
Soru 76 Amaçtan sapmaları ve düşmanın muhtemel hareketlerini önleme bakımından Başkomutanın ne gibi davranışları olmuştur? 203
Soru 77 1922 Ağustos başında iki taraf kuvvetlerinin durumu nasıldı? 205
Soru 78 Hazırlayıcı emirler nelerdi? Yığınak nasıl yapıldı? 206
Soru 79 Büyük Saldırış öncesinde Türk ve Yunan kuvvetleri ne sayıda ve güçte idiler? 208
Soru 80 Büyük Saldırış başında Türk Ordusunun hazırlığı ne düzeye çıkmıştı? 210
Soru 81 Saldırış zamanının saptanmasına neler etki yapmıştır? Bu geciktirmelerde İsmet Paşa'nın rolü nedir? 212
Soru 82 Başkomutan meydan savaşması için başlıca birliklere verilen ödevler nelerdir? 213
Soru 83 Başkomutan Meydan Savaşması nedir? Bu ad nasıl verilmiştir? Saldırış öncesi gecede neler yapılmıştır? 215
Soru 84 26 Ağustos savaşmaları ve Türk girmeleri nasıl oldu? 217
Soru 85 27 Ağustos'ta Yunan cephesinin yarılması nasıl olmuştu? Başkomutan takip emrini geciktirmiş midir? 220
Soru 86 28 Ağustos savaşmaları nasıl oldu? Yunanlılar çekilebilirler miydi? Başkomutanın kararı ne idi? 224
Soru 87 29 Ağustosta iki yönden kuşatma nasıl başlayıp gelişti? 227
Soru 88 30 Ağustos Aslıhanlar savaşması nasıl oldu? Kuzey kıskacı niçin kapanamadı? Başkomutan savaşması nasıl bitti? 228
Soru 89 30 Ağustos'ta Aslıhanlar savaşmasında Güney kıskacı niçin kapanmadı? Başkomutan savaşması nasıl bitti? 231
Soru 90 Başkomutan savaşması yanısıra yapılan başlıca savaşmalar nelerdir? 234
Soru 91 Stratejik takip nasıl düzenlendi? 235
Soru 92 Stratejik takip nasıl yapıldı? 236
Soru 93 Eskişehir ve Bursa üzerine yapılan harekât nasıl oldu? 240
Soru 94 Türk Büyük Saldırış Harekâtı nasıl değerlendirilir? 242
Soru 95 Musul'a karşı yapılan girişimler ne sonuç verdi? 245

VI.

SAVAŞIN SONA ERDİRİLMESİ

Soru 96 Mudanya Mütarekesi nasıl yapıldı? Özeti nedir? 248
Soru 97 Lozan barış görüşmeleri nasıl oldu? Sağlanamayan başlıca haklarımız nelerdi? 260
Soru 98 Lozan'da daha sert bir durum takınmak ve barışın imzasını geciktirmeklo daha kazançlı çıkabilir miydik? 254
Soru 99 Savaşı niçin kazandık? Daha erken bitirebilir miydik? 255
Soru 100: Kurtuluş savaşları içinde küçük savaş (gerilla) ın yeri nedir? Türk Kurtuluş Savaşında küçük savaşın yeri ve uygulama ilkeleri nelerdi? 257
EK : Büyük Taarruza katılan tümen komutanları ve üst komutanlar 259

Celâl Erikan, «100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi» için yazdığı Önsöz de şöyle diyor: «Türk Kurtuluş Savaşının iki yönü vardır: Devrim ve Savaş. Bunlardan birincisi ve Kuva-yi Milliye (Ulusal Kuvvetler) üzerinde oldukça nesnel incelemeler yayımlandı. Askerî savaş için yazılanlar ise doğallıkla öznel yayınlar olarak kaldı. Bunun nedeni Harp Tarihi Dairesi resmî yayınlarının ancak 1961'den sonra çıkmasıdır. / Bu kitapla biz, bu resmî yayınlara dayanarak, devrim yönü ile ulusal kuvvetlerin katkısını değerlendirdikten sonra savaşın özet bir tarihini sunuyoruz. Böylece şimdiye kadar hep kahramanlık yanına önem verilen bu evrensel olay üzerinde genel ve nesnel bir izlenim vermeye çalıştık. Bunu yaparken, okurları, fikirlerimiz ardından sürüklemeye değil; sunduğumuz nesnel verilerle olayları yargılayacak hale gelmelerini sağlamaya özendik. Belirli soruları gerekli açıklamalarla karşılamanın, kolay anlaşılan bir yöntem olduğu kanısındayız. Onun için bu büyük savaşın karmaşası içinde zihinlere takılabilecek en önemli soruları cevaplandırmaya dikkat ettik. / Kitapta; kimi yanılgılara parmak basarak eleştirilerde bulunduysak, bu, yalnız gerçeği belirtmek ve gelecek için dersler çıkarmak içindi; yoksa kimsenin hizmetini küçümsemeyi düşünmedik. Çünkü biz, bu savaşa katılmış olan yiğitlerin herbirinin, yalnız gönül ve emek vermiş olmalarıyla bile, kutsal sayılması ve yerici eleştiriden uzak tutulması gerektiği kanısındayız. Öznel ve temele dayanmayan savlar ileri sürmekten olabildiğince kaçınmağa çalıştık. Başardıysak ne mutlu!»